

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОТЛЯР ОЛЕКСАНДРА АРКАДІЇВНА
УДК 94+327.82](73):303.446.4:316.344.43"1939/1945"(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОЄКТИ ГЛОБАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА США
В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ
В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

032 – історія та археологія

03 – гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Котляр О. А.

Науковий керівник: Грищенко Тарас Арнольдович,
доктор історичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Котляр О. А. Проекти глобального лідерства США в американській зовнішньополітичній стратегії в роки Другої світової війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження висвітлює роль проектів глобального лідерства США в американській зовнішньополітичній стратегії періоду Другої світової війни. Актуальність теми визначається необхідністю осмислення сучасного кризового стану міжнародних відносин і водночас потребою оновлення методологічних підходів до вивчення історії американської зовнішньої політики. У цьому контексті звернення до досвіду зовнішньополітичного стратегування 1939–1945 рр. набуває аналітичної значущості, сприяючи зверненню до інтелектуального, дискурсивного та концептуального вимірів формування американської світової ролі.

Об'єктом дослідження є зовнішньополітична стратегія США у 1939–1945 рр. Предметом — проекти американського глобального лідерства та механізми їхнього впливу на формування зовнішньополітичної стратегії США в роки Другої світової війни. Методологічну основу роботи становить поєднання структурно-функціонального, системного, ретроспективного, історико-генетичного, історико-порівняльного та біографічного методів, а також методу дискурс-аналізу й аналітичної критики джерел.

Результати дослідження висвітлені у чотирьох розділах. У першому розділі проаналізовано джерельну базу, стан наукової розробки проблеми та методологічні засади дослідження. Відзначено, що у роботі залучено широкий комплекс документальних і актових матеріалів, публічних промов, публіцистичних і наукових текстів, джерел особового походження, а також статистичних і візуальних матеріалів, що дозволило відтворити багатовимірний політичний та

інтелектуальний контекст формування зовнішньої політики США в роки Другої світової війни. Аналіз історіографії засвідчив фрагментарний характер наукових досліджень проєктів американського глобального лідерства та відсутність цілісного бачення їхнього місця у процесі формування зовнішньополітичної стратегії США. Методологічний підхід ґрунтується на розгляді гранд-стратегії як результату колективної взаємодії різних акторів — як представників державної влади, так і учасників ширшого публічного простору, — що в поєднанні з підходами інтелектуальної історії дозволяє простежити формування інтерсуб'єктивного контексту стратегічного мислення.

У другому розділі досліджено трансформацію образу американського лідерства в межах офіційної політики. Проаналізовано ідейні витoki зовнішньої політики США та стратегічні візії Білого дому, зокрема роль Ф. Д. Рузвельта й підходи Г. Воллеса до осмислення міжнародної стратегії. Показано, як у процесі поєднання ідей, політичної практики та публічної риторики формувався новий образ Америки, орієнтований на глобальне лідерство у післявоєнному світопорядку.

У третьому розділі проаналізовано процес втілення зовнішньополітичних розробок США на державному рівні в роки Другої світової війни. Показано, що реалізація стратегічних проєктів поєднувала конкретні політичні рішення із ґрунтовною концептуальною підготовкою та інституційним закріпленням американського лідерства. Провідну роль у цьому процесі відіграв Державний департамент, у межах якого формувалися уявлення про глобальну відповідальність США, економічний вимір лідерства та засади повоєнної реконструкції. Окрему увагу приділено участі США у проєктуванні Організації Об'єднаних Націй і закріпленню зовнішньополітичного курсу на початку адміністрації Г. Трумена, що засвідчило тяглість ідеї американського лідерства в умовах переходу до нового міжнародного порядку.

У четвертому розділі досліджено роль американської інтелектуальної еліти у формуванні неофіційних програм післявоєнного світоустрою та їхній вплив на зовнішньополітичний курс США. Проаналізовано діяльність Ради з міжнародних

відносин як осередку стратегічного планування, а також неурядові проекти глобального лідерства, запропоновані Г. Люсом, В. Вілкі, Н. Спикменом і В. Ліппманом. Показано, що ці концепції не лише відображали ідейне різноманіття американського інтелектуального середовища воєнного часу, а й створювали альтернативні моделі світової ролі США, які доповнювали офіційні державні підходи.

У ході роботи авторка дійшла до таких висновків. У роки Другої світової війни Білий дім виступив простором формування стратегічних уявлень про глобальне лідерство США. На рівні президентського керівництва відбулося переосмислення традицій американської зовнішньої політики в нову стратегічну рамку, зумовлену викликами воєнного часу. Білий дім функціонував не лише як центр ухвалення рішень, а й як простір концептуалізації нової міжнародної ролі США. Важливим складником цього процесу стало цілеспрямоване формування суспільної підтримки глобальної ролі Америки, у межах якого президентська риторика сприяла трансформації громадських настроїв і легітимації відповідних політичних рішень.

У дисертації доведено, що в роки Другої світової війни Державний департамент США став головним осередком проектування американського глобального лідерства та формування курсу глобальної відповідальності. Переосмислення ізоляціоністської спадщини та доктрини Монро сприяло визначенню національного інтересу США у зв'язку з міжнародною стабільністю й закріпленню інтернаціоналістського вектора зовнішньої політики. Саме в його межах програмна президентська риторика трансформувалася у системну зовнішньополітичну стратегію. Процеси створення Організації Об'єднаних Націй і формування ліберальної економічної архітектури стали ключовими етапами інституційного закріплення провідної ролі США у післявоєнному світопорядку. Перехід до адміністрації Г. Трумена засвідчив спадковість зовнішньополітичного курсу та адаптацію напрацьованих стратегічних орієнтирів до нових умов міжнародної кон'юнктури, зокрема через інтеграцію чинника атомної зброї в дискурс американської винятковості.

У роботі обґрунтовано винятковий внесок інтелектуальної еліти США до національного банку міжнародно-стратегічних ідей. Аналіз діяльності неофіційних і напівофіційних акторів та створених ними інтелектуальних мереж дозволяє відтворити процес пошуку узгоджених уявлень про межі, форми й механізми здійснення американського світового лідерства. Найбільшим осередком такого впливу стала Рада з міжнародних відносин, яка завдяки експертному авторитету, фінансовим ресурсам і розгалуженим контактам сприяла інтеграції ідеї американського світового лідерства в офіційний політичний порядок денний. Аналітичні напрацювання її членів вплинули на формування орієнтирів американської зовнішньої політики, зокрема принципів Атлантичної хартії, бачення ролі США в майбутній міжнародній організації та концепції міжнародного порядку, заснованого на активній ролі Вашингтона як *primus inter pares*. Прогностичний характер підходів Ради з міжнародних відносин, зокрема з урахуванням перспективи повоєнного суперництва з СРСР, надавав їм додаткової стратегічної значущості.

Дослідження неурядових проєктів глобального лідерства, запропонованих Г. Люсом, В. Вілкі, Н. Спикменом і В. Ліппманом, продемонструвало, що вони забезпечували інформаційну підтримку офіційним зовнішньополітичним ініціативам, сприяли становленню міжпартійного консенсусу щодо довгострокового курсу американського лідерства, а також запропонували цінний ідейний інструментарій для забезпечення після 1945 р. реалізації національних інтересів невіддільно від світових лідерських функцій. У такий спосіб неурядові проєкти впливали на формування зовнішньополітичних орієнтирів США, не будучи складовою формального механізму ухвалення рішень.

Особистий внесок авторки полягає в концептуалізації процесу синергійної взаємодії державних інституцій, неофіційних інтелектуальних еліт і процесів формування суспільних настроїв в обґрунтуванні феномену становлення моделі «американського століття» в роки Другої світової війни. У межах дослідження здійснено цілісну реконструкцію проєктів американського глобального лідерства, сформованих у 1939–1945 рр. на офіційному та неофіційному рівнях, із виявленням

механізмів їхньої взаємодії та впливу на зовнішньополітичну стратегію США. Запропонований підхід дозволяє по-новому осмислити роль інтелектуальної еліти у формуванні стратегічних уявлень і зовнішньополітичних пріоритетів держави та може бути використаний у теоретичних розробках зовнішньополітичної стратегії України. Отримані результати й методологічні висновки створюють підґрунтя для оновлення навчальних курсів і наукових досліджень з історії міжнародних відносин і зовнішньої політики.

Ключові слова: зовнішня політика США, глобальне лідерство, Друга світова війна, гранд-стратегія, стратегічне планування, «американське століття», інтелектуальна історія, Ф. Д. Рузвельт, Г. Трумен, міжнародні відносини, «мозкові трести», інтелектуальна еліта.

SUMMARY

Oleksandra Kotliar. Projects of U.S. Global Leadership in American Foreign Policy Strategy during World War II. – Qualifying research submitted as a manuscript.

Thesis for the PhD degree (History) in specialty 032 “History and Archaeology”. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2026.

The dissertation examines the role of projects of U.S. global leadership in American foreign policy strategy during World War II. The relevance of the topic is determined by the need to comprehend the current crisis in international relations, as well as by the necessity to update methodological approaches to the study of the history of U.S. foreign policy. In this context, an appeal to the experience of foreign policy strategizing in 1939–1945 acquires analytical significance, as it facilitates engagement with the intellectual, discursive, and conceptual dimensions of the formation of the United States’ global role.

The object of the research is U.S. foreign policy strategy in 1939–1945. The subject of the research comprises projects of American global leadership and the

mechanisms of their influence on the formation of U.S. foreign policy strategy during World War II. The methodological framework of the study is based on a combination of structural-functional, systemic, retrospective, historical-genetic, historical-comparative, and biographical methods, as well as discourse analysis and analytical source criticism.

The results of the research are presented in four chapters. The first chapter analyzes the source base, the historiography of the problem, and the methodological foundations of the study. It is noted that a broad range of official and legal documents, political speeches, journalistic and scholarly texts, personal sources, as well as statistical and visual materials were employed. It made it possible to reconstruct the multidimensional political and intellectual context of the formation of U.S. foreign policy during World War II. The historiographical analysis demonstrates the fragmented nature of scholarly studies on projects of American global leadership and the absence of an integrated vision of their place in the process of shaping U.S. foreign policy strategy. The methodological approach is based on viewing grand strategy as the outcome of the collective interaction of various actors—both representatives of state authority and participants in the broader public sphere, which, in combination with approaches from intellectual history, makes it possible to trace the formation of the intersubjective context of strategic thinking.

The second chapter examines the transformation of the image of American leadership within the framework of official policy. It analyzes the ideological origins of U.S. foreign policy and the strategic visions of the White House, in particular the role of F. D. Roosevelt and the approaches of H. A. Wallace to conceptualizing international strategy. The chapter demonstrates how, through the interplay of ideas, political practice, and public rhetoric, a new image of America emerged — one oriented toward global leadership in the postwar international order.

The third chapter analyzes the process of implementing U.S. foreign policy planning at the state level. It demonstrates that the realization of strategic projects combined concrete political decisions with thorough conceptual preparation and the institutionalization of American leadership. A leading role in this process was played by the United States Department of State, within which ideas of U.S. global responsibility,

the economic dimension of leadership, and the foundations of postwar reconstruction were developed. Particular attention is devoted to U.S. participation in the design of the United Nations and to the consolidation of the foreign policy course at the beginning of the administration of Harry S. Truman, which demonstrated the continuity of the idea of American leadership amid the transition to a new international order.

The fourth chapter examines the role of the American intellectual elite in shaping unofficial programs for the postwar world order and their influence on U.S. foreign policy. It analyzes the activities of the Council on Foreign Relations as a center of strategic planning, as well as non-governmental projects of global leadership proposed by H. Luce, W. Willkie, N. Spykman, and W. Lippmann. The chapter demonstrates that these concepts not only reflected the ideological diversity of the American wartime intellectual milieu but also articulated alternative models of the United States' global role that complemented official state approaches.

In the course of the research, the author arrives at the following conclusions. During World War II, the White House emerged as a key space for the formation of strategic ideas concerning U.S. global leadership. At the level of presidential leadership, a rethinking of traditional approaches to American foreign policy took place, resulting in a new strategic framework shaped by the challenges of wartime conditions. The White House functioned not only as a center of decision-making but also as a site for the conceptualization of a new international role for the United States. An important component of this process was the deliberate construction of public support for America's global role, in which presidential rhetoric contributed to the transformation of public attitudes and the legitimation of corresponding political decisions.

The dissertation demonstrates that during World War II the United States Department of State became the principal center for designing American global leadership and shaping a course of global responsibility. The rethinking of the isolationist legacy and the Monroe Doctrine contributed to the redefinition of U.S. national interest in relation to international stability and to the consolidation of an internationalist vector in U.S. foreign policy. It was within this framework that programmatic presidential rhetoric was transformed into a coherent foreign policy strategy. The processes of

establishing the United Nations and shaping the liberal economic architecture constituted key stages in the institutionalization of the United States' leading role in the postwar international order. The transition to the administration of Harry S. Truman demonstrated the continuity of the foreign policy course and the adaptation of established strategic guidelines to new conditions of the international environment, in particular through the integration of the nuclear factor into the discourse of American exceptionalism.

The dissertation substantiates the exceptional contribution of the U.S. intellectual elite to the national reservoir of international and strategic ideas. An analysis of the activities of unofficial and semi-official actors and the intellectual networks they created makes it possible to reconstruct the process of searching for shared understandings of the scope, forms, and mechanisms of American global leadership. The most influential center of this intellectual impact was the Council on Foreign Relations, which, owing to its expert authority, financial resources, and extensive networks, facilitated the integration of the idea of American global leadership into the official political agenda. The analytical work of its members influenced the formation of key orientations of U.S. foreign policy, including the principles of the Atlantic Charter, visions of the role of the United States in a future international organization, and the concept of an international order based on the active role of Washington as *primus inter pares*. The prognostic character of the Council on Foreign Relations' approaches, particularly in light of the prospect of postwar rivalry with the Soviet Union, endowed them with additional strategic significance.

The study of non-governmental projects of global leadership proposed by H. Luce, W. Willkie, N. Spykman, and W. Lippmann demonstrates that they provided informational support for official foreign policy initiatives, contributed to the emergence of bipartisan consensus on the long-term course of American leadership, and offered a valuable conceptual toolkit for ensuring the post-1945 realization of U.S. national interests as inseparable from global leadership functions. In this way, non-governmental projects influenced the formation of U.S. foreign policy orientations without being part of the formal decision-making mechanism.

The author's personal contribution consists in the conceptualization of the process of synergistic interaction between state institutions, unofficial intellectual elites, and the formation of public attitudes in substantiating the phenomenon of the emergence of the "American Century" model during World War II. The study provides a comprehensive reconstruction of projects of American global leadership formulated in 1939–1945 at both official and unofficial levels, with the identification of the mechanisms of their interaction and their influence on U.S. foreign policy strategy. The proposed approach makes it possible to reassess the role of the intellectual elite in shaping strategic perceptions and foreign policy priorities of the state and may be applied in theoretical developments of Ukraine's foreign policy strategy. The obtained results and methodological conclusions create a foundation for updating academic curricula and scholarly research in the history of international relations and foreign policy.

Key words: U.S. foreign policy, global leadership, World War II, grand strategy, strategic planning, "American Century," intellectual history, Franklin D. Roosevelt, Harry S. Truman, international relations, "think tanks", intellectual elite.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Котляр О. Проект ООН у стратегії американського міжнародного лідерства: внесок Державного департаменту США (1939–1945). *«Американська історія та політика»: науковий журнал*. № 20. Київ: ТОВ «Видавництво “Юстон”», 2025. 159 с. С. 75–84.

2. Котляр О. Внесок Ради з міжнародних відносин у розбудову зовнішньополітичної стратегії США в роки Другої світової війни. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. №29. С. 98–112.

3. Грищенко Т., Котляр О. Генрі Люс, Венделл Вілкі, Ніколас Спикмен: три американські неурядові проекти світового лідерства США. *Емінак*. 2024. № 3 (41). С. 329–351.

4. Котляр О. Образ війни в Америці та образ Америки у війні: стратегії візуальної пропаганди США у 1939-1945 роках. *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва*. 2023. Т. 1, № 15. С. 29–42.

5. Котляр О. Методологічні засади дослідження американської зовнішньополітичної традиції: можливості інтелектуальної історії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2022. Т. 1, № 152. С. 22–27.

Матеріали наукових конференцій:

1. Котляр О. Роль Ради з міжнародних відносин у американському зовнішньополітичному стратегуванні в роки Другої світової війни. *Тези доповідей 78-ї Міжнародної наукової конференції «Каразінські читання (історичні науки)»*, м. Харків, 2025 р. / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2025. С. 216–218.

2. Kotliar O. Reforming America and the World: Henry Wallace's Views on the U.S. Global Strategy. *United States: Politics, Society, and Culture – 2025: Materials of the International Scientific Conference*, Kyiv, March 6–7, 2025 / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2025. P. 165–168.

3. Kotliar O. Shaping the New Global Perspective: FDR's "Imperial Presidency" and US Foreign Policy in 1939-1941. *United States: Politics, Society, and Culture – 2024: Materials of the International Scientific Conference*, Kyiv, February 29, 2024. / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2024. P. 92–94.

4. Котляр О. Роль інтелектуальної еліти США в розбудові зовнішньополітичної стратегії (досвід Другої світової війни). *США: політика, суспільство, культура – 2023: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*, м. Київ, 2023 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2023. С. 106–109.

5. Котляр О. Концептуальні підходи до американської зовнішньої політики напередодні вступу США у Другу світову війну. *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. Київ, 2023. С. 23–27.

ЗМІСТ

Вступ.....	15
Розділ I. Ступінь наукової розробки, джерельна база і методологічні засади дослідження.....	23
1.1. Стан наукової розробки дослідження.....	23
1.2. Джерельна база дослідження.....	46
1.3. Методологічні засади дослідження.....	58
Розділ II. Образ американського лідерства в офіційному політичному дискурсі.....	66
2.1. Концептуальні джерела зовнішньої політики США.....	66
2.2. Стратегічні візії Білого дому.....	73
2.2.1. <i>Історична роль Ф. Д. Рузвельта.....</i>	<i>73</i>
2.2.2. <i>Погляди Г. Воллеса на американську міжнародну стратегію.....</i>	<i>92</i>
2.3. Інструменти формування нового образу Америки у суспільній свідомості.....	100
Розділ III. Зовнішньополітичні розробки та їх втілення на державному рівні.....	112
3.1. Зусилля Державного департаменту у проєктуванні повоєнного світового порядку.....	112
3.1.1. <i>Початок формування курсу глобальної відповідальності.....</i>	<i>112</i>
3.1.2. <i>Діяльність Консультативного комітету з питань післявоєнної зовнішньої політики: етап концептуальної підготовки.....</i>	<i>115</i>
3.2. Економічний вимір американського лідерства.....	119
3.3. Міжнародна організація в американській стратегії глобального лідерства в роки Другої світової війни.....	126

Розділ IV. Американська інтелектуальна еліта у зовнішній політиці країни: неофіційні програми післявоєнного світоустрою.....	147
4. 1. Роль інтелектуальної еліти у розбудові зовнішньополітичного курсу США в роки Другої світової війни.....	147
4. 2. Досвід Ради з міжнародних відносин у зовнішньополітичному стратегічному плануванні.....	153
4. 3. Неурядові проекти глобального лідерства США.....	168
4. 3. 1. <i>Проект американізації світу Г. Люса.....</i>	<i>168</i>
4. 3. 2. <i>Мондіалістський проект В. Вілкі.....</i>	<i>177</i>
4. 3. 3. <i>Погляд Н. Спикмена на світополітичну роль США.....</i>	<i>183</i>
4. 3. 4. <i>Реалістське бачення В. Липпманом американського лідерства у світі.....</i>	<i>190</i>
Висновки.....	203
Список використаних джерел та літератури.....	212
Додатки.....	249

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена поєднанням двох взаємопов'язаних вимірів: потребою осмислення сучасних міжнародно-політичних реалій крізь призму історичного досвіду та науковими викликами, що постають перед істориками американської зовнішньої політики на теоретико-методологічному рівні. У сучасних умовах глобальних трансформацій міжнародної системи від держав дедалі більше вимагається не лише військово-економічна сила, але й наявність концептуального інструментарію, здатного визначати зовнішньополітичні пріоритети, легітимізувати їх та забезпечувати стратегічну тяглість. У цьому контексті звернення до досвіду стратегічного планування періоду Другої світової війни є необхідним для розуміння як витоків післявоєнного світопорядку, так і довготривалих моделей зовнішньополітичного мислення Сполучених Штатів.

Сучасний міжнародний контекст позначений кризою ліберального міжнародного порядку, фрагментацією світового політичного простору та зростанням конкуренції великих держав. Ці процеси супроводжуються трансформаціями американської політики, зокрема посиленням правого популізму, поширенням скепсису щодо союзницьких зобов'язань і загалом критикою міжнародної глобальної архітектури, у формуванні якої США відіграли провідну роль. Інструменталізація ізоляціоністської риторики за адміністрацій Д. Трампа (2017–2022, з 2025) не означала відмови США від претензій на лідерство, однак засвідчила перегляд його моделей, риторичних рамок і політичних засобів.

У цьому контексті симптоматичним є апелювання до історичного досвіду в сучасному американському політичному дискурсі. Трампівське гасло «America First», так само як і використане Дж. Байденом під час виборчої кампанії 2020 р. формулювання «Битва за душу нації» («Battle for the Soul of the Nation»), містять відсилки до різних інтерпретацій американської історії та ролі США у світі. Такі звернення до минулого та спроби його політичної інструменталізації актуалізують

наукові пояснення, що дозволяють уникати презентизму та поверхневих аналогій. Дискусії щодо меж, форм і легітимності глобальної ролі США, які тривають у політичному та академічному середовищі, мають глибоке історичне коріння, зокрема в інтелектуальних і стратегічних дебатах воєнного часу. Аналіз того, як американська еліта у 1940-х рр. осмислювала національний інтерес, відповідальність за міжнародний порядок і співвідношення сили та ідеалів, дозволяє краще зрозуміти сталість і змінність зовнішньополітичних орієнтирів США.

Актуальність дослідження в науковому вимірі зумовлена також сучасними теоретико-методологічними викликами, передусім необхідністю виходу за межі редукціоністських підходів до історії американської зовнішньої політики воєнного періоду. Значна частина наукових праць зосереджується або на інституційних механізмах ухвалення рішень, або на подієвій дипломатичній історії, залишаючи поза належною увагою інтелектуальний вимір формування зовнішньополітичної стратегії. Водночас ідеї, концепції та дискурси, що продукувалися як у межах урядових структур, так і поза ними, відігравали вагомий роль у конструюванні бачення світової ролі США. Крах парадигми «кінця історії» відновив увагу дослідників до ролі ідеологій, ідей та уявлень у міжнародних відносинах, що, своєю чергою, посилює потребу в нових дискурсивних оптиках і методологічних підходах, здатних подолати застарілі схеми інтерпретації та забезпечити комплексне осмислення процесу формування американського глобального лідерства.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми «Актуальні проблеми нової та новітньої історії зарубіжних країн» (реєстраційний номер 16 КФ 046-03), яка розроблялася кафедрою нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2021–2025 рр.

Мета роботи — з'ясувати роль проєктів американського глобального лідерства, створених на державному рівні та в неофіційному інтелектуальному

середовищі в роки Другої світової війни, у формуванні зовнішньополітичної стратегії США.

Завдання дослідження:

- 1) дослідити сучасний стан наукової розробки проблеми, систематизувати джерельну базу та окреслити методологічні засади дослідження;
- 2) визначити роль Білого дому у формуванні стратегічних візій глобального лідерства США, зокрема проаналізувати внесок Ф. Д. Рузвельта та Г. Воллеса у формування й закріплення такого образу в суспільній свідомості;
- 3) дослідити діяльність Державного департаменту США у сфері проектування нового світового порядку та формування курсу американської глобальної відповідальності;
- 4) проаналізувати практичне втілення ідей американського лідерства, зокрема через проєкт Організації Об'єднаних Націй та утвердження міжнародної ролі США на початку адміністрації Г. Трумена;
- 5) визначити роль американської інтелектуальної еліти у формуванні концепцій і проєктів американського глобального лідерства, зокрема через діяльність Ради з міжнародних відносин як недержавного осередку стратегічного планування, а також з'ясувати їхній вплив на офіційну зовнішню політику США;
- 6) проаналізувати варіації поглядів і підходів до глобального лідерства США в американському інтелектуальному середовищі на прикладі праць Г. Люса, В. Вілкі, Н. Спикмена та В. Ліппмана, продемонструвавши багат шаровість процесу формування стратегічних орієнтирів.

Об'єкт дослідження: зовнішньополітична стратегія США у 1939–1945 рр.

Предмет дослідження: проєкти американського глобального лідерства як складова зовнішньополітичної стратегії США в роки Другої світової війни.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1939–1945 рр. Нижня межа зумовлена початком Другої світової війни та актуалізацією в американській

зовнішньополітичній думці й стратегічному плануванні питань міжнародної ролі США. Верхня межа визначається завершенням війни, переходом до повоєнного світопорядку та інституціоналізацією проєктів американського глобального лідерства. Водночас у роботі здійснюється ретроспективний аналіз концептуальних витоків американської зовнішньополітичної традиції, починаючи від ранніх етапів державотворчих процесів, з метою виявлення ідейної тяглості та інтелектуальних передумов формування проєктів глобального лідерства. Окрім цього, саме поняття стратегії передбачає проєкцію ідей у майбутнє, у зв'язку з чим у дослідженні враховано окремі процеси та тенденції, що виходять за межі 1945 р., з огляду на довгостроковий характер зовнішньополітичних планувальних років війни.

Географічні межі дослідження охоплюють Сполучені Штати Америки як національний простір формування зовнішньополітичної стратегії та проєктів глобального лідерства. Водночас у роботі враховується міжнародний вимір зовнішньої політики США, зокрема ті регіони й напрями, які розглядалися американськими політичними та інтелектуальними елітами в контексті стратегічного планування.

Основними методами дослідження, застосованими в дисертації, є структурно-функціональний, системний, ретроспективний, історико-генетичний, історико-порівняльний, біографічний, метод дискурс-аналізу та аналітичної критики джерел.

Вони зробили можливим:

- 1) структурно-функціональний — проаналізувати зовнішньополітичну стратегію США як складну багаторівневу архітектуру, у межах якої інтелектуальна діяльність, інституційні механізми та політична практика перебувають у постійній взаємодії;
- 2) системний метод — розглянути проєкти американського глобального лідерства як елементи цілісної системи зовнішньополітичного мислення, що формується під впливом ідейних традицій, середовища та міжнародного

контексту, а також простежити взаємозв'язки між офіційними та неофіційними рівнями стратегічного планування;

- 3) ретроспективний — виявити концептуальні витoki американського стратегічного мислення періоду Другої світової війни та вплив американської зовнішньополітичної традиції на формування уявлень про міжнародну роль США;
- 4) історико-генетичний — простежити походження, еволюцію та трансформацію ключових ідей і концептів американської зовнішньополітичної стратегії у воєнний період;
- 5) історико-порівняльний — зіставити різні проекти глобального лідерства США, позицій політичних акторів і підходів до формування зовнішньополітичної стратегії;
- 6) історико-описовий — для відтворення основних подій і фактів, а також контекстуалізації зовнішньополітичної діяльності США у 1939–1945 рр.;
- 7) біографічний — проаналізувати особливості формування світогляду досліджуваних представників американської зовнішньої політики, врахувати вплив особистого досвіду та професійної діяльності на формування стратегічних уявлень;
- 8) історична герменевтика та дискурс-аналіз — дослідити публічні виступи, програмні праці й аналітичну публіцистику американських міжнародних стратегів як форм комунікативної практики, що не лише відображають, а й формують стратегічне мислення, уявлення про міжнародний порядок і роль США у світі.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному історичному аналізі проєктів американського глобального лідерства в роки Другої світової війни як складової процесу формування зовнішньополітичної стратегії США.

Уперше:

- 1) здійснено цілісну реконструкцію проєктів американського глобального лідерства, сформованих у 1939–1945 рр. на офіційному та неофіційному рівнях, у їхній взаємодії та впливі на зовнішньополітичну стратегію США;
- 2) проведено порівняльний аналіз візій і здійснено типологізацію проєктів визначних представників американського інтелектуального середовища воєнного часу — Г. Люса, В. Вілкі, Н. Спідмена та В. Ліппмана, чії концептуальні розробки в низці випадків випереджали офіційні державні плани;
- 3) запропоновано трактування ролі Білого дому як центру символічного оформлення та просування ідеї американського глобального лідерства в роки Другої світової війни, зокрема через формування образу США у внутрішньому та зовнішньому політичному дискурсі.

Удосконалено:

- 1) підходи до інтерпретації традиційних дихотомій «ізоляціонізм — інтернаціоналізм», продемонстровано їхню анахронічність та потребу в більш глибокому аналізі ідейного різноманіття американського політичного середовища;
- 2) розуміння ролі американської інтелектуальної еліти у формуванні стратегічних уявлень про світову роль США на основі аналізу механізмів її взаємодії з державними інституціями.

Уточнено:

- 1) джерелознавчий потенціал публіцистичних і аналітичних праць американських інтелектуалів 1940-х рр. як важливого сегмента джерел з історії зовнішньополітичної думки США та визначено їхнє місце у складі різнопланового корпусу джерел для дослідження проєктів американського глобального лідерства;
- 2) роль Державного департаменту США як провідного агента стратегічного планування років війни.

Набуло подальшого розвитку:

- 1) інтерпретація ролі США у концептуалізації та створенні ООН;
- 2) підхід до розгляду гранд-стратегії як колективного досягнення різних акторів (політиків, науковців, журналістів), а не лише продукту державного механізму.

Особистий внесок дисертантки полягає в самостійній постановці наукової проблеми та її розв'язанні. Наукові положення і результати, викладені в дисертації, здобуті авторкою самостійно. Фахові публікації також підготовлені згідно з принципами академічної доброчесності.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості їх використання в науково-дослідній, освітній та аналітичній діяльності. Матеріали та висновки роботи можуть бути застосовані під час написання монографій, підготовки навчальних курсів з історії зовнішньої політики США, Другої світової війни, інтелектуальної історії, теорії міжнародних відносин, а також у розробці відповідних методичних матеріалів. Отримані результати можуть бути використані в теоретичних розробках зовнішньополітичної стратегії України та сприяють глибшому осмисленню ролі інтелектуальної еліти (зокрема, фахових істориків) у формуванні стратегічних уявлень і зовнішньополітичних пріоритетів держави.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертаційного дослідження були представлені у наукових доповідях на 5 конференціях:

- 1) VII Всеукраїнська конференція молодих учених «Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених», м. Київ, Україна, 14 грудня 2023 р.;
- 2) Міжнародна наукова конференція «США: політика, суспільство, культура – 2023», м. Київ, Україна, 26 січня 2023 р.;
- 3) Міжнародна наукова конференція «США: політика, суспільство, культура – 2024», м. Київ, Україна, 29 лютого 2024 р.;
- 4) Міжнародна наукова конференція «США: політика, суспільство, культура – 2025», м. Київ, Україна, 6–7 березня 2025 р.

5) 78-ма Міжнародна конференція молодих учених «Каразінські читання. Історичні науки», онлайн-конференція, Україна, 25 квітня 2025 р.

Результати дослідження висвітлені у 5 наукових статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях, індексованих у міжнародних наукометричних базах (Scopus, Index Copernicus).

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження. Наукова праця складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (420 позицій на 37 сторінках), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки машинописного тексту, з яких 200 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ І. СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1. Стан наукової розробки дослідження.

Найбільш ґрунтовно проблема визначення змісту та напрямів реалізації американського глобального лідерства розроблена в працях американських дослідників. Наукові публікації, присвячені концептуальному забезпеченню зовнішньої політики США та формам її втілення, зокрема в роки Другої світової війни, у дисертації систематизовано й проаналізовано в межах основних історіографічних шкіл, що сформувалися переважно серед американських істориків.

Водночас у 1990-х рр. розпочався транснаціональний поворот в американських студіях, який триває донині. Його сутність полягає у поступовому відході від націоцентричних підходів в історичних дослідженнях¹ та зростанні доробку неамериканських учених², які аналізують еволюцію зовнішньої політики США у взаємодії зі світовими процесами. Такі дослідження демонструють «вбудованість» Америки в глобальні й локальні контексти, а також стабільну міжнародну увагу до історії та політики США³. У межах цього підходу в дисертації також розглянуто доробок європейських та українських дослідників. Результати наукової діяльності останніх, на нашу думку, потребують окремої оцінки.

Серед американських досліджень зовнішньої політики США сьогодні прийнято виокремлювати три історіографічні течії — традиціоналістську, ревізіоністську та постревізіоністську. Період Другої світової війни для них є поворотним етапом, у межах якого по-різному інтерпретується проблема чинників, що зумовили перетворення Сполучених Штатів на наддержаву.

¹ Herlihy-Mera J. *After American Studies: Rethinking the Legacies of Transnational Exceptionalism*. New York: Routledge, 2018. 188 p.

² Heise U. K. Ecocriticism and the Transnational Turn in American Studies. *American Literary History*. 2008. Vol. 20, №1-2. P. 381–404.

³ Bieger L., Saldívar R., Voelz J. *The Imaginary and Its Worlds: American Studies after the Transnational Turn (Re-Mapping the Transnational: A Dartmouth Series in American Studies)*. Dartmouth: Dartmouth College Press, 2013. 312 p. P. 2.

Традиціоналістський (ортодоксальний) підхід сформувався у 1950-х рр. під впливом подій та ідеологічного контексту Холодної війни, відколи з'явилася потреба обґрунтувати післявоєнну зовнішню політику США. Як зазначає українська дослідниця американської історіографії Л. Питльована, представники ортодоксальної школи, або так званої «теорії консенсусу», прагнули консолідувати американське суспільство, тому залишили поза увагою внутрішні конфлікти й підкреслювали єдність нації у вирішенні національних проблем⁴.

Для ортодоксального підходу характерне моральне обґрунтування зовнішньої політики США, яка тлумачиться як вияв стійких демократичних принципів, що їх уособлює та захищає Америка. Методологічний підхід традиціоналістів спирається на «школу міфів і символів» в американських студіях, сформовану в той же період. З огляду на це, історичний наратив побудований на комплексі національних міфів — винятковості, призначення та моральної місії, що розглядаються не як ідеологічні конструкції, а як історична даність⁵. Період Другої світової війни в такій інтерпретації постає як момент остаточної перемоги інтернаціоналістів над ізоляціоністами, що було зумовлено логікою історичного процесу.

До істориків-традиціоналістів, чії праці тематично наближені до нашого дисертаційного дослідження, належать Дж. В. Пратт, А. Шлезінгер-молодший, Р. Дівайн, В. Лангер, Е. Глісон, М. Чедвін і В. Джонсон. Праця Дж. В. Пратта «Історія зовнішньої політики Сполучених Штатів» є однією з класичних узагальнюючих робіт дипломатичної історії. Метою автора було показати віхи розвитку американської зовнішньої політики та виявити ідейні засади, що визначали її розвиток від колоніальної доби до початку Холодної війни. Зокрема, Дж. В. Пратт простежує, як ідеї американської винятковості впливали на політичну свідомість американців. Виходячи з концепції особливої місії Америки в історії, він трактує зовнішню політику як послідовне її втілення⁶. Історик

⁴ Питльована Л. Ю. Концепція експансіонізму США кінця XIX – початку XX століття Волтера Лафібера. *Військово-науковий вісник*. 2010. Т. 13. С. 145–157. С. 145.

⁵ Kelleter F., Starre A. *Projecting American Studies: Essays on Theory, Method, and Practice*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2018. 314 p. P. 287–306.

⁶ Pratt J. W. *A History of United States Foreign Policy*. New York: Prentice-Hall, 1955. 808 p. P. 4.

розглядає Ф. Д. Рузвельта як спадкоємця вілсонівських ідеалів, який у роки Другої світової війни забезпечив перехід США від ізоляціонізму до глобальної відповідальності. Важливим внеском Ф. Д. Рузвельта у зовнішню політику Дж. В. Пратт вважає стратегічне планування, ґрунтоване на ліберально-демократичних ідеалах, що мало як внутрішньоамериканське, так і міжнародне значення⁷. Однією з причин початку Холодної війни, на його думку, стала відмова Радянського Союзу підтримати універсальні принципи, закріплені в Атлантичній хартії⁸.

У межах традиціоналістського підходу, який акцентував морально-ціннісні орієнтири зовнішньої політики, також формувалася і більш реалістичний погляд на її історію та практику. Наприклад, Д. Перкінс у праці «Американський підхід до зовнішньої політики» (1952) не відкидав значення морального обґрунтування американської дипломатії, проте застерігав, що етичні міркування нерідко підносилися вище національного інтересу, «спрощуючи складні проблеми»⁹. Після Другої світової війни, в умовах холодного протистояння, Д. Перкінс формулює принцип «поміркованості, поєднаної із силою» як основу зовнішньополітичної поведінки США. Він наголошував, що поняття «американського імперіалізму» — це кліше, поширюване СРСР та його прихильниками, оскільки американська експансія не була тотожною європейському імперіалізму¹⁰. Д. Перкінс підкреслював, що американська дипломатія є «народним продуктом американської демократії», а не елітарним проєктом, тому має природні переваги перед радянським впливом¹¹.

Характерною рисою ортодоксального підходу є трактування вступу Сполучених Штатів у Другу світову війну та утвердження їхнього лідерства як вимушеного кроку, продиктованого агресивними діями авторитарних держав. Наприклад, у праці В. Лангера та Е. Глісона «Неоголошена війна, 1940–1941» напад на Перл-Гарбор подається як момент, що поклав край періодові

⁷ Ibid. P. 679.

⁸ Ibid. P. 680.

⁹ Perkins D. *The American Approach to Foreign Policy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954. 202 p. P. 64–65.

¹⁰ Ibid. P. 32–38.

¹¹ Ibid. P. 64.

невизначеності та небажання визнавати реальність, ставши, за висловом авторів, «болісним становленням Сполучених Штатів Америки як лідера сил світла у світовій боротьбі»¹². Показово, що книга була видана за підтримки Державного департаменту США «в інтересах національної безпеки», хоча самі автори підкреслювали її неофіційний характер¹³.

В. Джонсон у праці «Битва проти ізоляції», написаній ще під час війни у 1944 р., осмислює вступ США до глобального конфлікту як моральну необхідність задля порятунку демократії у світі¹⁴. Подібної логіки дотримується і Р. Дівайн, який у своїх працях доводить, що інтернаціоналістські ідеї, носіями яких були численні представники Державного департаменту та Білого дому, у 1930-х рр. були «заглушені» економічними труднощами та ізоляціоністськими настроями в суспільстві¹⁵. Водночас М. Л. Чедвін у книзі «Яструби війни: американські інтервенціоністи до Перл-Гарбора» акцентує на зростанні громадянської свідомості та готовності американського суспільства підтримати демократичні держави у війні. Автор аналізує діяльність інтернаціоналістських організацій, зокрема Комітету захисту Америки шляхом допомоги союзникам (Committee to Defend America by Aiding the Allies), які відіграли значну роль у формуванні суспільної підтримки інтернаціоналістського курсу та підготовці США до активної участі у війні¹⁶.

Одним із головних обмежень традиціоналістської школи є спрощене трактування ідеологічних категорій «інтернаціоналізм» та «ізоляціонізм»¹⁷, навколо яких її представники будують історичний наратив. Така дихотомія має

¹² Langer W. L., Gleason S. E. *The Undeclared War, 1940-1941: The World Crisis and American Foreign Policy*. New York: Literary Licensing, LLC, 2013. 982 p. P. xiii–xvi.

¹³ *Ibid.* P. xv.

¹⁴ Johnson W. *The Battle Against Isolation*. By Walter Johnson. Chicago: University of Chicago Press, 1944. 270 p.

¹⁵ Divine R. A. *The Illusion of Neutrality*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962. 370 p. P. vii.

¹⁶ Chadwin M. L. *The Warhawks: American Interventionists Before Pearl Harbor*. New York: W. W. Norton & Company, 1970. 310 p.

¹⁷ Зокрема, термін «ізоляціонізм» упродовж 19–20 ст. постійно змінював своє значення: у середині 19 ст. ним позначали критиків континентального розширення США; на початку ХХ ст. — прихильників В. Браяна, які виступали проти зовнішньої експансії; напередодні Першої світової війни «ізоляціоністами» вважали, хто заперечував потребу американської участі у європейському конфлікті; у післявоєнний період — противників вступу до Ліги Націй. У 1930-х рр. і до вступу США у Другу світову війну цим ярликом почали позначати як радикальних популістів, так і поміркованих антиінтервенціоністів, які виступали за обмежену міжнародну залученість. Більше про дихотомію понять «ізоляціонізм/інтернаціоналізм» див. Restad H. E. Chapter 1. *The isolationist/internationalist dichotomy*. U.S. Foreign Policy Traditions: Multilateralism vs. Unilateralism since 1776 / Restad H. E. Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies, 2010. P. 11-34.

виразно телеологічний характер, адже наперед формує траєкторію «зростання відповідальності» США у світі та не враховує складності внутрішніх дебатів. Підхід знівелював ідейне різноманіття американського політичного середовища та важливі інтелектуальні процеси, які передували формуванню американського глобального лідерства.

Поява ревізіоністів або так званих «нових лівих» у 1960-х рр. була реакцією на суспільно-політичні потрясіння «буремних шістдесятих», зокрема війну у В'єтнамі. Критика офіційної зовнішньої політики США трансформувалася у критичний перегляд її історії. Представники ревізіоністського напрямку розглядали американську гегемонію не як продукт обставин, а як довгостроковий проєкт, що реалізовувався від початку заснування держави. Подібно до традиціоналістів, вони приділяли увагу національним міфам, однак деконструювали їх, трактуючи як політичні інструменти легітимації влади. Міф про винятковість у ревізіоністській інтерпретації становив ідеологічний фундамент «імперії», що переслідувала насамперед капіталістичні інтереси.

Основоположником напрямку був В. Е. Вільямс, засновник Вісконсинської школи дипломатичної історії, автор праці «Трагедія американської дипломатії». В. Е. Вільямс схарактеризував США як державу імперського типу й увів поняття «неформальної (невидимої) імперії»¹⁸, що поширює вплив через неоколоніальні економічні та політичні механізми. Історик розглядав економічну експансію як головну рушійну силу американської зовнішньої політики та вважав, що Друга світова війна стала кульмінацією американської гегемонії через нав'язування союзникам ідеологічних принципів і включення їхніх економік до орбіти Сполучених Штатів за допомогою програми ленд-лізу¹⁹. «Трагедія» американської дипломатії, за В. Е. Вільямсом, полягала у суперечності між проголошеними ідеалами свободи та фактичними формами їхньої реалізації.

Ідеї В. Е. Вільямса розвивали його молоді послідовники Л. Гарднер, В. Лафібер і Т. Маккормік. У співавторстві вони підготували працю «Створення

¹⁸ Williams W. A. *The Tragedy of American Diplomacy* (50th Anniversary Edition). New York: W. W. Norton & Company, 2009. 384 p. P. 47, 96, 309.

¹⁹ *Ibid.* P. 231–233.

американської імперії: дипломатична історія США» (1973)²⁰. Автори вбачали рушійну силу американської зовнішньої політики в економічному експансіонізмі та підкреслювали, що політична ідеологія антиколоніалізму, самовизначення й народної демократії в США завжди йшла поруч із комерційним експансіонізмом, що, за метафоричним висловом В. Лафібера, робило їх двома половинами одного горіха²¹. На відміну від традиціоналістів, ревізіоністи наполягали, що зовнішня політика США формувалася не як відповідь на зовнішні загрози, а як внутрішній продукт, і була похідна від економічних інтересів та ідеологічних імперативів²².

Важливо, що історики-ревізіоністи також звернули увагу на роль так званих «мозкових трестів» (think tanks) у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень США. Зокрема, Л. Шуп і В. Мінтер у праці «Імперський мозковий трест: Рада з міжнародних відносин і зовнішня політика США» дослідили вплив Ради з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations, CFR) на державне планування зовнішньої політики. На думку авторів, американські мозкові трести, фінансовані фондами Рокфеллера, Карнегі та Форда, створили умови для реалізації імперіалістичних проєктів, що обслуговували економічні інтереси великих корпорацій. Ці структури, на думку Л. Шупа і В. Мінтера, становили своєрідний інтелектуальний штаб американської глобальної імперії — мережу, що впливала на державну політику через університети, систему підготовки кадрів, вироблення ідеологічних обґрунтувань експансії та досягнення консенсусу між бізнесом і політичною елітою щодо підтримки американського лідерства²³. Однак автори схильні абсолютизувати роль мозкових центрів як ключового джерела американських глобальних амбіцій та недооцінювати складну взаємодію економічних, політичних й інтелектуальних чинників у формуванні зовнішньополітичної стратегії.

²⁰ Gardner L. C., LaFeber W., McCormick T. J. *Creation of the American Empire: U.S. Diplomatic History*. Chicago: Rand McNally & Co., 1973. 540 p.

²¹ Darilek R. E., Moore J. W., Doenecke J. D. Review on: *Creation of the American Empire: U. S. Diplomatic History* by Lloyd C. Gardner, Walter F. LaFeber, Thomas J. McCormick. *The History Teacher*. 1974. Vol. 7, №4. P. 624-631.

²² Gardner L. C. *Architects of Illusion: Men and Ideas in American Foreign Policy, 1941–1949*. Chicago: Quadrangle Books, 1972. 365 p. P. ix–x.

²³ Shoup L. H., Minter W. *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*. Bloomington: iUniverse, 2004. 348 p. P. 117.

Попри обмеженість економічного детермінізму, ревізійністська течія істотно вплинула на новітні дослідження американської зовнішньої політики. Зокрема, дослідник І. Пармар продовжує аналіз ролі мозкових трестів у формуванні зовнішньополітичних пріоритетів США, однак робить це в більш поміркований спосіб, не обмежуючи ідею американського лідерства лише реалізацією економічних інтересів. Він досліджує вплив фундацій Рокфеллера, Форда та Карнегі на конструювання американської глобальної могутності, але, на відміну від Л. Шупа та В. Мінтера, не вважає мозкові трести цілком залежними від економічних еліт чи офіційних політичних структур. На думку І. Пармара, державна політика не визначалася тиском приватного капіталу, а радше держава використовувала співпрацю з приватними фондами та аналітичними центрами для запровадження повоєнного планування й нарощування інтелектуального потенціалу²⁴. У роки Другої світової війни мав місце взаємовплив між державними структурами та аналітичними осередками.

І. Пармар розглядає мозкові трести та благодійні фонди як напівофіційних акторів у політичній системі, що дозволяє йому відійти від державоцентричного підходу у вивченні зовнішньої політики. На думку дослідника, головним досягненням цих інституцій стала консолідація експертів, науковців, політиків і медіа довкола спільного проєкту американського лідерства, реалізованого передусім через культурну, академічну та інтелектуальну експансію, а не лише через військову чи економічну силу. Концептуалізуючи роль інтелектуальних еліт у формуванні зовнішньополітичного консенсусу під час Другої світової війни, І. Пармар доводить, що благодійні фонди стали одним із ключових інструментів розбудови «американського століття», визначальною рисою якого було саме інтелектуально-культурне проникнення у світ²⁵.

Серед сучасних ревізійністів історик Н. Сміт, автор праці «Американська імперія: географ Ф. Д. Рузвельта і пролог до глобалізації», запропонував

²⁴ Parmar I. *Think Tanks and Power in Foreign Policy. A Comparative Study of the Role and Influence of the Council on Foreign Relations and the Royal Institute of International Affairs, 1939–1945*. Basingstoke: Palgrave, 2004. 274 p. Perlego Edition.

²⁵ Parmar I. *Foundations of the American Century: the Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power*. Columbia: Columbia University Press. 2012. 356 p. P. 2–3.

розширення традиційних економічних інтерпретацій ревізіоністської школи концепцією американського глобалізму. Розвиток концепції Сміт простежує на прикладі життєпису І. Бовмена — відомого американського географа 20 ст., тісно пов'язаного з державними структурами. Автор розглядає глобалізацію не як природний процес зростання взаємозалежності світу, а як результат геополітичного планування та імперської стратегії США. На його думку, американський глобалізм формувався поступово, протягом кількох десятиліть, і від початку мав виразно американський характер. Н. Сміт описує цей феномен як «перемогу над географією» або «кінець географії», адже моральні й економічні принципи американської політики мають екстериторіальний характер²⁶, створюючи глобальний простір руху американського капіталу та посилення політичного впливу.

Н. Сміт показує, що в роки Другої світової війни географічне мислення стало інструментом стратегічного контролю, коли географи під керівництвом І. Бовмена, співпрацювали з урядовими установами, зокрема через посередництво Ради з міжнародних відносин та Фонду Рокфеллера. Географи забезпечували наукове обґрунтування «глобального простору» американської політики²⁷. На думку Н. Сміта, американський глобалізм став «одночасно попередником і наступником радянського соціалізму» — альтернативною моделлю світового устрою, заснованою не на територіальному контролі, а на економічному та ідеологічному домінуванні²⁸.

Подібного підходу дотримується також історик П. Гірден у праці «Архітектори глобалізму: розбудова нового світового порядку під час Другої світової війни». На його думку, зовнішня політика США в роки війни була далекоглядним економічним проєктом, і вже з 1939 р. адміністрація Ф. Д. Рузвельта працювала над створенням ліберальної капіталістичної світової системи, покликаної забезпечити добробут американського суспільства²⁹. На

²⁶ Smith N. *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*. California: University of California Press, 2003. 584 p. P. 3.

²⁷ Ibid. P. 344–345.

²⁸ Ibid. P. 2.

²⁹ Hearnden P. J. *Architects of Globalism: Building a New World Order during World War II*. Arkansas: University of Arkansas Press, 2002. 418 p. P. 11.

відміну від ранніх ревізіоністів, П. Гірден визнає відповідальність Радянського Союзу за початок Холодної війни, підкреслюючи, що підпорядкування Східної Європи радянському контролю унеможливило створення ефективної системи міжнародної безпеки³⁰. Натомість інший представник сучасного ревізіонізму В. Гіксон у праці «Міф про американську дипломатію: національна ідентичність та зовнішня політика США» (2008) розглядає американське лідерство передусім як проєкцію внутрішнього, глибоко вкоріненого й агресивного національного міфу. На його думку, Друга світова війна не змінила суті американської стратегії, а лише створила сприятливі умови для активізації глобальної експансії. В. Гіксон пояснює витoki Холодної війни не стільки характером радянської політики, скільки відмовою Москви прийняти світовий порядок, побудований на ідеї американського домінування³¹.

Із 1970-х рр. в історіографії зовнішньої політики США розпочався відхід від крайнощів традиціоналістського та ревізіоністського підходів, що призвів до формування постревізіоністської течії. Цей напрям охоплює широку групу досліджень, різних за тематикою й методологією, однак об'єднаних прагненням подолати спрощені економічні чи ідеологічні схеми. Постревізіоністи поєднали політичну історію з підходами соціальної, інтелектуальної історії та культурних студій, що дозволило розуміти ідеї лідерства як культурно-ідеологічний продукт, а не лише як інструмент державного впливу. Завершення Холодної війни й становлення багатопольярного світу стимулювали перегляд усталених парадигм, посиливши інтерес до стратегічного мислення та еволюції американського глобального лідерства. Оскільки постревізіоністська історіографія охоплює широкий спектр підходів — від стратегічних студій до культурно-антропологічних інтерпретацій, — у цьому дослідженні висвітлена лише та її частина, що безпосередньо релевантна темі дисертації та резонує з її проблематикою.

³⁰ Ibid. P. 318–319.

³¹ Hixson W. L. *The Myth of American Diplomacy: National Identity and U.S. Foreign Policy*. Yale: Yale University Press, 2009. 392 p. P. 163–165.

Серед дослідників, які започаткували переосмислення спадщини традиціоналістів та ревізіоністів, особливе місце посідають Дж. Л. Геддіс і М. Леффлер. У праці «Сполучені Штати та походження Холодної війни, 1941–1947» Дж. Л. Геддіс прагнув помірковано пояснити еволюцію американської політики щодо Радянського Союзу, уникаючи спрощених оцінок і моральних суджень. Відмовляючись від економічного детермінізму, Дж. Л. Геддіс розглядав формування зовнішньополітичної стратегії США як результат складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, а не як наслідок дії єдиного економічного чи ідеологічного імперативу. Він тлумачив політику Ф. Д. Рузвельта й Г. Трумена не як прояв експансіонізму, а як прагматичну спробу створити стійкий міжнародний порядок, у якому національні інтереси США поєднувалися з ідеєю глобальної відповідальності³².

Дж. Л. Геддіс зазначав, що Друга світова війна «здійснила революцію у зовнішній політиці США» та змусила американський істеблішмент шукати безпеку через активне залучення до світової політики, виходячи з переконання, що лише Сполучені Штати мають силу й ресурси для формування нового міжнародного порядку. Американські лідери, за Дж. Л. Геддісом, не прагнули Холодної війни, однак шукали життєздатні сценарії для повоєнного світу, які розходилися з радянським баченням міжнародного порядку³³. Як і Дж. Л. Геддіс, М. Леффлер у праці «Переважаюча сила: національна безпека, адміністрація Г. Трумена та Холодна війна» пояснював прагнення США до домінування не лише реакцією на радянську загрозу, а й тим, що в роки Другої світової війни американське керівництво прагнуло забезпечити політичну, економічну та військову перевагу як захист від будь-яких потенційних викликів³⁴.

Також важливою тенденцією сучасної історіографії стало посилення інтересу до стратегічних студій, у межах яких аналізується феномен стратегічного мислення у зовнішній політиці. Дослідження цього напрямку переважно

³² Gaddis J. L. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 396 p. P. xiii–xv.

³³ *Ibid.* P. 353.

³⁴ Leffler M. P. *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. Stanford: Stanford University Press, 1992. 689 p.

здійснюють фахові історики, які прагнуть осмислити реалізацію американського стратегічного проекту в міжнародній політиці³⁵. Центральним поняттям виступає «гранд-стратегія» (grand strategy), що виходить за межі суто військового виміру і розглядається як довготривалий процес, у якому держава забезпечує та просуває свої фундаментальні інтереси безпеки, поєднуючи політичні, економічні, ідеологічні та культурні інструменти впливу. Американську «велику стратегію» неможливо зрозуміти поза історичним контекстом, який визначав еволюцію її цілей та засобів³⁶.

Особливу увагу привертає колективна монографія «Переосмислення американської гранд-стратегії» за редакцією Е. Богворт, К. М. Ніколса та Е. Престона. Автори прагнуть розширити коло тем, які традиційно розглядалися в дипломатичній і військовій історії, та пропонують кейс-стаді, що допомагають ширше розуміти взаємодії між внутрішніми та міжнародними чинниками у формуванні стратегічного бачення США³⁷. Е. Богворт у розвідці «Франклін Рузвельт, Новий курс і гранд-стратегія: формування повоєнного порядку» висуває тезу, що «Новий курс» був екстрапольований на зовнішню політику США через комплекс ідей та інституцій, які розширили поняття національного інтересу, поєднавши його із ідеєю глобального добробуту. Дослідниця також зауважує, що сучасні представники трампістського руху прагнуть ліквідувати спадщину «Нового курсу» як елемент американської гранд-стратегії шляхом демонтажу інституційних основ глобального лідерства США³⁸.

³⁵ Серед американських дослідників, які здійснили спробу концептуалізації гранд-стратегії США, варто виокремити такі праці: Luttwak E. N. *Strategy and the Logic of War: A Historical Approach*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987. 355 p.; Gaddis J. L. *On Grand Strategy*. New York: Penguin Press, 2018. 384 p.; Brands H., Porter P. Why Grand Strategy Still Matters in a World of Chaos. *The National Interest*. 2015. URL: <https://surl.lu/ervzoh>; Freedman L. Grand Strategy: The History of a Concept. *The Oxford Handbook of Grand Strategy* / ed. by Balzacq T., Krebs R. R. Oxford: Oxford University Press, 2021. P. 25–40.; Brands H. What Good Is Grand Strategy?: Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2014. 288 p.; Gray C. S. *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*. New York: Routledge, 2012. 320 p.

³⁶ Hooker R. D., Jr. *The Grand Strategy of the United States*. Washington, DC: National Defense University Press, 2015. 40 p. P. 1.

³⁷ Nichols C. M., Preston A. Introduction. *Rethinking American Grand Strategy* / ed. by Borgwardt E., Nichols C. M., Preston A. New York: Oxford University Press, 2021. P. 1–24. P. 17–18.

³⁸ Borgwardt E. Franklin Roosevelt, the New Deal, and Grand Strategy. Constructing the Postwar Order. *Rethinking American Grand Strategy* / ed. by Borgwardt E., Nichols C. M., Preston A. New York: Oxford University Press, 2021. P. 201–202.

У цьому ж виданні М. Г. Мур у статті «Зовнішня політика починається вдома» відзначає, що Друга світова війна посідає міфічне місце в американській суспільній пам'яті та зовнішньополітичному дискурсі³⁹. Дослідниця звертає увагу на термінологічні проблеми, навколо яких вибудовуються історичні наративи: анахронічність уживання поняття «інтернаціоналізм» призводить до втрати з поля зору еволюції його змісту в роки Другої світової війни — від форми воєнного зусилля до амбітної доктрини глобального лідерства, побудованої на поєднанні почуття національного тріумфу і страху перед новим ворогом⁴⁰. На нашу думку, саме в цій пастці опиняється Дж. Легро, який трактує 1940-ві рр. як період перемоги «вілсонівського інтернаціоналізму» в Америці⁴¹. Так само анахронічно послуговується відповідною лексикою Д. Шміц у праці «Тріумф інтернаціоналізму: Франклін Д. Рузвельт і світ у кризі, 1933–1941»⁴².

Частина постревізіоністських дослідників здійснила спробу нового осмислення зовнішньої політики США в ретроспективі — із новими акцентами й прагненням виявити довготривалі тенденції американського лідерства. Одним із центральних завдань стало з'ясування, чи мала американська зовнішня політика внутрішню спрямованість і яким чином її історичні витoki пояснюють кризовість американських взаємин зі світом перед викликами кінця 20 та 21 ст. Серед авторів, які зосереджують увагу на цих питаннях, — А. Стефансон, Дж. Геррінг і М. Склар. Історики аналізують зародження глобальних амбіцій США наприкінці 19 ст. та розглядають Другу світову війну періодом формування американського глобалізму в якості зовнішньополітичної доктрини⁴³. Їхні праці зберігають риси традиціоналістського підходу, однак постревізіоністи збагатили ортодоксальний

³⁹ Moore M. H. Foreign Policy Begins at Home. Americans, Grand Strategy, and World War II. *Rethinking American Grand Strategy* / ed. by Borgwardt E., Nichols C. M., Preston A. New York: Oxford University Press, 2021. P. 218–237. P. 229.

⁴⁰ Ibid. P. 229.

⁴¹ Legro J. W. *Rethinking the World: Great Power Strategies and International Order*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2005. 272 p. P. 68–72.

⁴² Schmitz D. F. *The Triumph of Internationalism: Franklin D. Roosevelt and a World in Crisis, 1933–1941*. Washington, D.C.: Potomac Books, Incorporated, 2007. 174 p.

⁴³ Herring G. C. *The American Century and Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893–2014*. New York, Oxford: Oxford University Press, 2017. 768 p.; Herring G. C. *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations since 1776*. New York: Oxford University Press, 2011. 1056 p.; Stephanson A. *Manifest Destiny: American Expansion and the Empire of Right*. New York: Hill and Wang Critical Issues, 1996. 160 p.; Sklar M. *Creating the American Century: The Ideas and Legacies of America's Twentieth-Century Foreign Policy Founders*. New York: Cambridge University Press, 2017. 270 p.

аналіз залученням інтелектуальної та ідеологічної перспективи, приділяючи увагу біографіям носіїв ідей і застосовуючи елементи дискурс-аналізу. «Американське століття», за цією інтерпретацією, постало не як випадковий продукт воєнних обставин чи економічного зростання, а як результат поєднання ідей, культурних практик та інституційних рішень, що сформували американське розуміння глобального лідерства.

Схожу аналітичну оптику демонструють також Ф. Нінковіч і Дж. Томпсон, які намагаються відтворити світогляд і логіку політиків при ухваленні рішень, а також показати, як ідеологічні переконання, символізм і політичні образи впливали на дипломатію. Ф. Нінковіч простежує шлях американської зовнішньополітичної думки протягом 20 ст. до усвідомлення необхідності концептуалізації національних інтересів відповідно до глобальних викликів і процесів⁴⁴. Дж. Томпсон відводить США вирішальну роль у геополітичних конфліктах 20 ст., тому в його трактуванні взяття США на себе глобальних обов'язків у роки Другої світової війни розглядається не як поворотний момент чи розвінчання ілюзії ізоляціонізму, а як один із епізодів, що змусив США переосмислити механізми свого впливу⁴⁵.

У межах постревізіоністської течії важливим став методологічний поворот, який, за спостереженням британського історика Д. Рейнольдса, забезпечувався інтегруванням «високої дипломатії» з соціальною, культурною та військовою історією, що розширило саме поняття дипломатичної історії⁴⁶. Це забезпечило відхід від трактування зовнішньої політики США в категоріях і термінології «холодного» протистояння. Як відзначив історик Т. Борстельман, у 1990-х рр. глобалізація змінила повсякденне життя й переорієнтувала запитання, які ставили дослідники зовнішніх відносин США⁴⁷. Такий підхід ілюструє праця Дж. Фоусека «На чолі вільного світу: американський націоналізм і культурне коріння Холодної

⁴⁴ Ninkovich F. A. *Modernity and Power: A History of the Domino Theory in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 436 p. P. 18.

⁴⁵ Thompson J. A. *A Sense of Power: The Roots of America's Global Role*. Ithaca: Cornell University Press, 2015. 360 p.

⁴⁶ Reynolds D. *World War II and Modern Meanings. Diplomatic History*. 2001. Vol. 25, №3. P. 457–472. P. 463.

⁴⁷ Borstelmann T. *A Worldly Tale: Global Influences on the Historiography of U.S. Foreign Relations. America in the World: The Historiography of American Foreign Relations Since 1941* / ed. by Costigliola F., Hogan M. J. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 338–360. P. 350–351.

війни» (2000), в якій ідеологія лідерства розглядається як культурний конструкт, що об'єднував націю й виправдовував інтервенціонізм⁴⁸. Схожу дослідницьку перспективу обрав також Д. Мілн у праці «Творення світу: мистецтво і наука американської дипломатії» (2017), в якій інтерпретує дипломатію США як форму світотворення, що поєднує політичні ідеї, інтелектуальні візії й наукові уявлення, відображаючи спосіб самовизначення нації⁴⁹. У цьому ж руслі Дж. Гарт у монографії «Імперія ідей: походження публічної дипломатії та трансформація зовнішньої політики США» (2013) аналізує формування американського впливу через механізми «м'якої сили». Дослідник показує, що вже на початку Другої світової війни США прагнули використати європейську кризу для розширення свого культурного простору, розглядаючи занепад старих держав як «виняткову можливість» утвердити культурну гегемонію поряд з економічною⁵⁰.

Цікаву перспективу в межах культурного повороту запропонував К. М. Ніколз у монографії «Обіцянка і небезпека: Америка на світанку глобальної епохи» (2011). Дослідник звертається до інтелектуальних витоків ізоляціоністського руху, розглядаючи його не лише як політичну поведінку, а як інтелектуальне явище, що впливало на осмислення глобальної ролі США. К. М. Ніколз показує, наскільки ізоляціонізм був уплетений у національну культуру і як його аргументи еволюціонували від ідеї самообмеження до концепції «відповідального залучення» у світові процеси. У риторичі ізоляціоністів він виявляє глибоко інтернаціоналістські мотиви, які формувалися ще з кінця 19 ст., що дозволяє дослідникові відійти від традиційного уявлення про історію американської зовнішньої політики 20 ст. як протистояння між ізоляціоністами та інтернаціоналістами⁵¹.

Із кін. 20 – на поч. 21 ст. історіографія американської зовнішньої політики зазнала так званого «транснаціонального повороту», який змістив увагу з

⁴⁸ Foucek J. To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War. North Carolina: The University of North Carolina Press, 2000. 272 p.

⁴⁹ Milne D. Worldmaking: The Art and Science of American Diplomacy. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2017. 622 p.

⁵⁰ Hart J. Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of U.S. Foreign Policy. Oxford, New York: Oxford University Press, 2013. 294 p. P. 43–44.

⁵¹ Nichols Ch. M. Promise and Peril: America at the Dawn of a Global Age. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2011. 464 p. P. 321–322.

державних інституцій до мереж інтелектуальних, економічних і культурних зв'язків, що формували американське бачення світу. Ізраїльсько-американський історик Е. Манела відзначає, що сучасні американські дослідники дедалі частіше прагнуть «переступити межі нації», розглядаючи історію США як складову ширшого глобального контексту, у якому взаємодіють державні й недержавні актори⁵². Т. Борстельман трактує транснаціональну історію як методологію, що завдяки порівнянням та встановленню взаємозв'язків змінила інтелектуальний ландшафт історії зовнішньої політики, відкинувши національну рамку як самодостатню для пояснення минулого. Такий підхід спрямований на подолання перспективи «світу за версією Вашингтона», надаючи пріоритет багатосторонньому, взаємопов'язаному баченню глобальних процесів⁵³.

Із транснаціональної точки зору показовою є праця А. Іріє «Глобалізація Америки, 1913–1945» (2004), у якій дослідник аналізує, як глобалізація впливала на Сполучені Штати та як останні ставали державою з глобальним впливом. Ще на початку 1939 р. США розпочали масштабну програму переозброєння у відповідь на міжнародну кризу, що, на думку А. Іріє, свідчило про готовність Америки відігравати активну роль у міжнародних справах⁵⁴. Згідно з А. Іріє, Друга світова війна стала кульмінаційним етапом поступової глобалізації Сполучених Штатів, які реалізували своє лідерство у таких масштабах, що повоєнний міжнародний порядок можна вважати безпосереднім продуктом американської сили та впливу⁵⁵.

У ширшому контексті глобальної історії варто відзначити також фундаментальну працю Г. Вайнберга «Світ у зброї: глобальна історія Другої світової війни» (1994). Попри те, що об'єктом цього дослідження є Друга світова війна загалом, автор наголошує на історичній ролі Сполучених Штатів у відмові

⁵² Erez M. The United States in the World. *American History Now* / ed. by Foner E., McGirr L. Philadelphia: Temple University Press, 2011. P. 201–220. P. 201–203.

⁵³ Borstelmann T. A Worldly Tale: Global Influences on the Historiography of U.S. Foreign Relations. *America in the World: The Historiography of American Foreign Relations Since 1941* / ed. by Costigliola F., Hogan M. J. Cambridge University Press, 2014. P. 338–360. P. 351.

⁵⁴ Iriye A. The Globalizing of America, 1913–1945. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1993. 254 p. P. 170–173.

⁵⁵ Ibid. P. 191.

від ізоляціоністської зовнішньої політики⁵⁶. Г. Вайнберг підкреслює значення програми ленд-лізу як інструменту утвердження американської економічної моделі, що протистояла британській системі імперських преференцій⁵⁷. Водночас, коли йдеться про американське суспільство, дослідник відзначає заслугу Ф. Д. Рузвельта в поступовому «привчанні» нації до нової глобальної ролі Сполучених Штатів, що уможливило їхнє післявоєнне лідерство⁵⁸.

Окремо заслуговує на увагу оригінальний С. Вертгайма, представлений у його дисертаційному дослідженні «Завтра, світ: народження глобального верховенства США під час Другої світової війни» (2015) та однойменній монографії (2020). Автор досліджує процес концептуалізації ролі Сполучених Штатів у міжнародній політиці, прагнучи перезібрати категорії, дискурси та поняття, навколо яких формувалася зовнішньополітична думка США⁵⁹. С. Вертгайм зосереджується на ідеї «міжнародного суспільства», однак підкреслює, що ідеал безпеки та співпраці поступово поєднався з іншим — прагненням до глобального верховенства⁶⁰. На його думку, до 1940 р. американські еліти не мислили категоріями гегемонії, а «інтернаціоналізм» означав заперечення сили, а не її застосування. Саме в роки Другої світової війни, за спостереженням С. Вертгайма, інтернаціоналізм набув рис організованої та керованої силової політики. Автор тлумачить становлення американського лідерства не як історичну неминучість, а як ситуативне явище, коли політичні та інтелектуальні еліти свідомо обрали шлях глобальної відповідальності⁶¹. Водночас С. Вертгайм виступає з критикою не лише традиціоналістів і ревізіоністів, а й постревізіоністів, звинувачуючи останніх у «неоортодоксії» за збереження телеологічного бачення історії, у межах якого світова історія редукується до американської⁶².

⁵⁶ Weinberg G. L. *A World at Arms: A Global History of World War II*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 1208 p. P. 230–243.

⁵⁷ *Ibid.* P. 730.

⁵⁸ *Ibid.* P. 24.

⁵⁹ Wertheim S. A. *Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation*. New York: Columbia University, 2015. 305 p. P. 18–19.

⁶⁰ *Ibid.* P. 13–14.

⁶¹ *Ibid.* P. 20.

⁶² *Ibid.* P. 2.

Попри концептуальну стрункність підходу, погляд С. Вертгайма викликає низку запитань. Його дослідження, всупереч заявленій темі, радше простежує еволюцію американського інтернаціоналізму, аніж історію лідерства. Автор слушно зауважує, що уявлення про історичну неминучість американського домінування нівелює інтелектуальні пошуки періоду Другої світової війни. Водночас його теза про 1940 р. як час революційного інтелектуального зламу⁶³ ігнорує попередні концептуальні засади, на яких вибудовувалося американське бачення світового порядку. Натомість у цього дисертаційному дослідженні показано, що вже у 1939 р. уряд США розпочав ідеологічну та бюрократичну підготовку до участі у формуванні нового міжнародного устрою, значення якої не можна применшувати.

Потреба відійти від суто американського бачення історії зовнішньої політики США зумовила появу низки досліджень, створених на західно- та східноєвропейському інтелектуальному ґрунті. Серед праць британських істориків важливе місце посідають дослідження Д. Рейнолдса та В. Кімбалла. У книзі «Багаті зв'язки: американська окупація Британії, 1942–1945» (1995)⁶⁴ Д. Рейнолдс аналізує соціокультурні виміри американської присутності в Європі під час війни, зокрема процеси американізації британського суспільства. У монографії «Жонглер: Франклін Рузвельт як воєнний державний діяч» (1994)⁶⁵ В. Кімбалл пропонує глибокий аналіз політичного лідерства Ф. Д. Рузвельта, характеризуючи його як гнучкого та імпровізаційного керівника, здатного маневрувати в умовах усесвітньої нестабільності. Саме ця риса, на думку автора, дозволила Ф. Д. Рузвельту не лише виграти війну, але й закласти основи післявоєнної американської гегемонії.

Норвезька дослідниця Г. Рестада у монографії «Американська винятковість: ідея, що створила націю та змінила світ» (2015) розглядає концепцію винятковості як центральну ідеологему, що визначила як національну ідентичність, так і зовнішньополітичну поведінку США. На її думку, протягом усієї історії США

⁶³ Ibid. P. 102–103.

⁶⁴ Reynolds D. Rich Relations: The American Occupation of Britain 1942–1945. London: Phoenix, 2001. 592 p.

⁶⁵ Kimball, W. F. The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman. Princeton: Princeton University Press, 1991. 320 p.

прагнули зберігати односторонню свободу дій, зокрема й під час Другої світової війни, коли формували післявоєнний порядок, який не накладав істотних обмежень на американську владу⁶⁶. Серед нідерландських дослідників варто відзначити М. ван Елтерена («Американізм і американізація: критична історія внутрішнього та глобального впливу», 2006⁶⁷) та Е. ван де Білта («Американське століття: зовнішня політика США, 1940–2003», 2003⁶⁸), які поєднують політичну історію з елементами соціокультурного аналізу, досліджуючи природу американського впливу та трансформацію зовнішньої політики у 20 ст.

Паралельно з американськими та західноєвропейськими тенденціями в українському науковому середовищі також формується власна традиція вивчення історії зовнішньої політики США, що розвивається на перетині академічного інтересу та суспільно-політичного запиту. Зі здобуттям Україною незалежності спостерігається експоненціальне зростання інтересу до Сполучених Штатів Америки як з огляду на особливості їхньої політичної системи, так і через унікальний досвід державного будівництва, демократичних інститутів і міжнародного партнерства. У посттоталітарний період постала потреба у новому, системному осмисленні американської історії, включно з її зовнішньополітичним виміром. Еволюція цієї сфери в українській науці зумовлювалася не лише академічним інтересом, але й конкретними політичними потребами, пов'язаними з формуванням власного стратегічного курсу держави.

Американістика в Україні стала інтелектуальною лінзою внутрішніх трансформацій, через яку осмислювалося місце держави у системі міжнародних відносин та динаміка глобальних процесів. Водночас вона утвердилася не лише як академічна дисципліна, але й як стратегічний напрям, покликаний сприяти перейняттю досвіду розвинених демократій і формуванню стабільних зв'язків із Заходом.

⁶⁶ Restad H. E. *American Exceptionalism: An Idea That Made a Nation and Remade the World*. New York: Routledge, 2017. 284 p. P. 236–237.

⁶⁷ Elteren van M. C. M. *Americanism and Americanization: A Critical History of Domestic and Global Influence*. North Carolina: McFarland, 2006. 259 p.

⁶⁸ Bilt van de E. *American Century: Amerikaanse buitenlandse politiek, 1940-2003*. Leiden: Stichting Leidschrift, 2003. 119 p.

Примітно, що сучасна українська американістика позбавлена політичної нейтральності: з огляду на російську агресію, аналіз американської зовнішньої політики часто здійснюється крізь призму ефективності її протидії російській загрозі. Таким чином, наукові студії набувають додаткового виміру, поєднуючи пізнавальну, аналітичну та практичну функції, відображаючи взаємозалежність між академічним осмисленням і національними інтересами України.

Американістичні студії в Україні розвиваються у двох напрямках — історичному та політологічному. Історичний напрям представлений передусім у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де сформувався сильний академічний фундамент американістики. Особливо помітну роль відіграє кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн, на базі якої зосереджено основні дослідження, присвячені розвитку зовнішньої політики США. Дослідження поєднують історичний аналіз із сучасними підходами до вивчення міжнародних відносин та стратегічного мислення у глобальному контексті.

Важливе місце у формуванні цього напрямку належить Н. Городній, Т. Грищенку, А. Корнієнко, А. Кошелеву. Т. Грищенко аналізує вплив геополітичних ідей на американську міжнародну стратегію та розкриває феномен стратегічного мислення в умовах трансформації світового порядку після завершення біполярної епохи. Особливу увагу вчений приділяє поняттю стратегії у міжнародних відносинах, досліджуючи концептуальні підмурівки американської зовнішньої політики та інтелектуальні традиції, що визначають її еволюцію⁶⁹. Значне місце у його дослідницькому доробку посідає вивчення аналітичної спадщини та інтелектуально-політичної біографії одного з найвпливовіших американських стратегів другої половини 20 ст. — З. Бжезінського. У монографії «Збігнєв Бжезінський: міжнародний стратег у координатах історії» (2020) він поєднав біографічний, інтелектуальний та геополітичний аналіз,

⁶⁹ Грищенко Т. А. Генерації американських міжнародних стратегів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2014. Вип. 1, Ч. 2. С. 140–144; Грищенко Т. А. Зовнішньополітична стратегія держави: проблема визначення. *Людина і політика. Український соціально-гуманітарний журнал.* 2000. № 5. С. 2–8; Грищенко Т. А. Класична геополітика і зовнішньополітична стратегія США кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн: збірник наукових статей.* Київ: Логос, 2013. С. 162–167.

продемонструвавши, як стратегічне мислення З. Бжезінського формувалося на тлі змін світової політичної структури⁷⁰.

Праці Н. Городньої охоплюють проблематику міжнародних відносин 20–21 ст., дипломатії та політики провідних держав, зокрема США. Значну увагу дослідниця приділяє концепціям глобальної та регіональної політики⁷¹.

Соціокультурний підхід до осмислення американського історичного досвіду на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн розвиває А. Кошелєв. У своїх дослідженнях він застосовує концепти культурної пам'яті та біографічної культури, що дозволяє розглядати історію Сполучених Штатів крізь призму суспільного сприйняття історичних постатей і символів. Дискурс пам'яті, який становить ядро його наукового підходу, має особливу цінність для формування нових гуманітарних підходів до історії США та осмислення ролі історичної особистості в американській культурі⁷². Цей підхід відкриває додаткову перспективу також для аналізу американського глобального лідерства: він демонструє, як образи політичних лідерів і символічних постатей у культурній пам'яті суспільства впливають на сприйняття зовнішньополітичної ролі США та легітимацію міжнародної стратегії країни⁷³.

Дослідження А. Корнієнко зосереджені на концептуальному забезпеченні зовнішньої політики США, зокрема у сфері трансатлантичних відносин та взаємодії зі Східною Європою⁷⁴. Її роботи доповнюють загальну картину еволюції

⁷⁰ Грищенко Т. А. Збігнев Бжезінський: міжнародний стратег у координатах історії. Київ-Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2020. 341 с. С. 339.

⁷¹ Городня Н. Стратегія національної безпеки США 2015 року: нові акценти і пріоритети. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2014. № 5 (123). С. 5–9; Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.): монографія. Київ: «Прінт-Сервіс», 2014. 528 с.; Городня Н. Зовнішньополітичний курс США у Східній Азії у 2001–2017 рр.: концептуальні засади, стратегічні пріоритети, механізми реалізації. *Historia localis. Historia globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка* / ред. Ткаченко В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Інститут історії України Національної академії наук України, 2024. С. 373–391; Городня Н. Глобалізація і США. *Американська історія і політика*. 2017. №3. С. 9–21; Gorodnia N. Ukrainian National Factor in George F. Kennan's Strategic Thinking on the USSR. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2024. №33. С.183–207; Городня Н., Львов В. Перегляд стратегії національної безпеки США адміністрацією Д. Ейзенхауера у 1953 р. *Європейські історичні студії*. 2025. №30. С.66–85.

⁷² Кошелєв А. Біографічна культура і формування образу історичної особистості в американському суспільстві (поч. XX – XXI століття): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ, 2021. 223 с.

⁷³ Кошелєв А. Образ А. Лінкольна в колективній пам'яті суспільства США в роки Другої світової війни. *Американська історія і політика*. 2022. № 14. С. 45–54.

⁷⁴ Корнієнко А. Стратегічне значення східноєвропейського регіону в роки «холодної війни». *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки»*. 2012. №100. С. 189–195; Korniienko A. The role of the USA in the Western Europe's security policy-making. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(77). P. 405–421.

американської зовнішньополітичної стратегії, поєднуючи історичний та аналітичний виміри української американістики.

Іншим важливим осередком української американістики є Інститут всесвітньої історії НАН України, біля витоків наукової школи якого стояв Є. Камінський. У працях він розглядає місце України в американських зовнішньополітичних доктринах, зокрема в період Другої світової війни, що дозволяє ширше осмислити багатозадачність і багатовимірність глобальної стратегії США⁷⁵. Дослідник наголошував, що ідеологічні дискусії щодо міжнародної ролі Сполучених Штатів мають тривалий вплив і на сучасні американсько-українські відносини. Також Є. Камінський акцентував на значенні геостратегії у зовнішній політиці США, трактуючи взяття курсу на гегемонізм як одну з переломних подій світової історії та пов'язуючи експансіоністський вимір американської стратегії з розвитком геополітичного мислення, зокрема науковою спадщиною Н. Спідмена⁷⁶.

Серед співробітників Інститут всесвітньої історії НАН України варто відзначити О. Потехіна й Д. Лакішіка, чії дослідження зосереджені на аналізі місця Сполучених Штатів у системі міжнародних відносин, а також на перспективах і пріоритетах світового лідерства країни. У статті «Світовий порядок за Ф. Д. Рузвельтом та його руйнація» (2025) О. Потехін висвітлює роль президентського лідерства Ф. Д. Рузвельта у формуванні ліберально-інтернаціоналістського бачення післявоєнного світопорядку, яке, на думку дослідника, може слугувати орієнтиром для реагування на сучасні міжнародні кризи⁷⁷. У праці «Геополітика проти безпеки» (2023) О. Потехін підкреслює тяглість американської ідейно-політичної традиції, відзначає глобальну роль Атлантичної хартії 1941 р., а також аналізує характер англо-американського союзу з огляду на далекоглядні геополітичні інтереси

⁷⁵ Камінський Є. Україна. США. Світ. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття. Київ: Центр вільної преси, 2012. 495 с. С. 185–204.

⁷⁶ Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини та українська перспектива на початку 21 століття. Київ: Центр вільної преси, 2008. 336 с. С. 9, 16, 20–23.

⁷⁷ Потехін О. Світовий порядок за Ф. Д. Рузвельтом та його руйнація. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. №2(30). С. 76–103.

держав⁷⁸. Д. Лакішик вивчає еволюцію зовнішньополітичних підходів США, відзначену як пошуком нових ефективних міжнародних практик, так і оновленням концептуального базису американської зовнішньої політики. Водночас Д. Лакішик відзначає, що попри значні трансформації міжнародної кон'юнктури та реакції на них США, стабільним залишається пріоритет утримання курсу країни на стратегічне лідерство, що засвідчують наукові статті дослідника⁷⁹.

У межах політологічного напрямку українських досліджень вивчення зовнішньої політики США спрямоване на аналіз стратегічних доктрин та оцінку їхньої ефективності в умовах динаміки міжнародних відносин. Одним із центрів також є Київський національний університет імені Тараса Шевченка, де частина наукових праць присвячена проблемі американського стратегічного мислення. М. Рижков у монографії «Grand Strategies: актуалізація американського досвіду стратегічного планування» (2006) аналізує еволюцію зовнішньополітичних стратегій США від періоду «стримування» до концепції «глобальної демократизації»⁸⁰. Н. Погоріла у дисертації «Проблеми та перспективи реалізації стратегії глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин» (2018) розглядає еволюцію концепції американського лідерства в контексті діяльності президентських адміністрацій від Дж. Буша-старшого до Д. Трампа. У центрі її аналізу — різні підходи до реалізації глобального лідерства США, його виміри у сфері національної безпеки, міжнародного співробітництва та «м'якої сили». Дослідниця розмежовує поняття «гегемонія», «лідерство» і «домінування», наголошуючи на їхній методологічній варіативності та на

⁷⁸ Потехін О., Клименко Ю. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ–початку ХХІ ст. Київ: Дух і Літера, 2023. 552 с. С. 26–27, 274–275.

⁷⁹ Лакішик Д. Формування зовнішньополітичних стратегій та доктрин США на початку ХХІ ст.: практичний вимір. *Американська історія та політика*. 2023. № 15. С. 65–85; Лакішик Д. Особливості правового та мілітарного виміру зовнішньої політики США. *Американська історія та політика*. 2021. № 12. С. 9–22; Лакішик Д. Різновимірність європейського сприйняття зовнішньополітичних стратегій США (1980-ті рр. – початок ХХІ ст.). *Historia localis. Historia globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка* / ред. Василь Ткаченко. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Інститут історії України Національної академії наук України, 2024. С. 306–313.

⁸⁰ Рижков М. "Grand Strategies": актуалізація американського досвіду стратегічного планування. Київ: Алькор, 2006. 247 с.

історичній спадкоємності прагнення США до утримання провідних позицій у світовій системі⁸¹.

Також варто відзначити окремі праці українських дослідників з інших наукових установ. Зокрема, А. Худолія з Національного університету «Острозька академія», який працює в полі історії дискурсів і досліджує роль публічної риторики у зовнішньополітичному процесі, особливо в діяльності американських президентів. У його працях простежується увага до мовних і метафоричних засобів формування політичного дискурсу, зокрема до концептуалізації дійсності в американських публіцистичних текстах⁸². Окрему спробу осмислити тему глобального лідерства здійснила М. Лимар у статті «Витоки та еволюція концепції глобального лідерства США» (2019), у якій розглянула основні етапи становлення цього поняття від кінця 19 ст. до сучасності⁸³. Стаття має оглядовий характер і узагальнює наявні підходи без детального методологічного опрацювання, однак свідчить про зростання інтересу до проблематики американського лідерства в українському науковому середовищі.

Загалом українські дослідження, присвячені зовнішній політиці США та проблематиці глобального лідерства, залишаються зосередженими на окремих сюжетах, постатях і текстах. Значна частина праць мають описовий характер і не утворюють цілісного концептуального поля. Для них типовою є опора на позитивістську реконструкцію подій із незначним рівнем теоретизації. Однією з ключових проблем українських дослідників залишається обмежений доступ до архівних джерел і сучасної зарубіжної літератури, що ускладнює відстеження тенденцій у міжнародній американістиці, яка швидко розвивається.

Отже, аналіз історіографії засвідчує динамічний характер досліджень зовнішньої політики США та стійкий інтерес учених до періоду Другої світової війни. Новітні підходи спрямовані не лише на вивчення інституційних чи політичних механізмів ухвалення зовнішньополітичних рішень, а й на осмислення

⁸¹ Погоріла Н. Проблеми та перспективи реалізації стратегії глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ, 2018. 230 с.

⁸² Худолій А. Публічний дискурс у зовнішньополітичній діяльності президентів США (1945–2012 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Острог, 2013. 463 с.

⁸³ Лимар М. Витоки та еволюція концепції глобального лідерства США. *Емінак*. 2019. №2(26). С. 160–167.

інтелектуальних, культурних і ціннісних процесів, що визначали зміст та еволюцію ідеї американської світової ролі. Водночас зміни в сучасному міжнародному контексті зумовлюють звернення до здобутків як ортодоксальної, так і ревізійної історіографії, сприяючи синтезу підходів, формуванню нових інтерпретацій та постановці ширших аналітичних запитань. Попри значну кількість наукових досліджень, більшість із них зосереджена на періоді Холодної війни та пошуку її витоків, тоді як Друга світова війна часто опиняється поза фокусом як проміжна ланка — або як наслідок попереднього зовнішньополітичного досвіду, або як трамплін до післявоєнної політики. Американська історіографія цієї проблематики залишається провідною, проте в сучасній науці активно зростає увага до позаамериканських дослідницьких перспектив, зумовлених усвідомленням глобальної взаємопов'язаності історичних досвідів. У цьому контексті відкриваються значні можливості й для українських дослідників, здатних запропонувати власну оптику аналізу, нові кейси та порівняльні підходи, що унаочнюють багатовимірність процесу становлення глобального лідерства як ідеї й практики, сформованої в роки Другої світової війни.

1. 2. Джерельна база дослідження.

Джерельна база дисертаційного дослідження охоплює комплекс матеріалів, які відображають офіційний, інтелектуальний, публіцистичний і візуально-комунікативний виміри американської зовнішньополітичної думки періоду Другої світової війни. Її структура відповідає міждисциплінарному характеру дослідження та його меті й завданням. У роботі використано як офіційні документи органів державної влади США — актові джерела, дипломатичні ноти, меморандуми, аналітичні записки, так і матеріали особового походження, публічні виступи, публікації в періодиці, статистичні збірники й візуальні свідчення досліджуваного періоду. Відповідно до змісту та функціонального призначення залучених матеріалів, джерельний корпус поділено на сім основних груп: публічні промови державних діячів, джерела особового

походження, офіційні державні документи, політичні та програмні праці, публіцистичні матеріали, статистичні джерела та візуальні джерела, що в сукупності відтворюють політичний та інтелектуальний контекст формування і утвердження американського глобального лідерства в 1939–1945 рр.

Визначення кола джерел зумовлювалось необхідністю максимально повного відтворення процесу формування концептуальних підходів до американського глобального лідерства як у офіційно-політичному, так і в інтелектуально-дискурсивному вимірах. Основним критерієм відбору матеріалів була їхня змістовна цінність для розв'язання проблеми осмислення в американському суспільстві ролі США у світі під час війни та у післявоєнному світі, механізмів реалізації зовнішньополітичної стратегії та засобів її обґрунтування. Джерела розглядалися не лише з огляду на їх фактологічну значимість, але й як відображення певних моделей політичного мислення, риторичних стратегій та інституційних практик, що формували ідеологічну основу американського лідерства. Їх аналіз поєднував принципи зовнішньої критики з урахуванням обставин створення документів, авторства, цільової аудиторії із внутрішнім критичним підходом, який передбачав змістову інтерпретацію ключових понять, аргументів і смислових структур у контексті загальної еволюції американської зовнішньополітичної думки доби війни.

Джерельна база дослідження може бути поділена на такі категорії: документальні, актові джерела, публічні промови, публіцистичні та наукові тексти, джерела особового походження, статистичні та візуальні матеріали. Офіційні документи становлять основу джерельної бази дослідження, оскільки відображають безпосередній процес формування та ухвалення зовнішньополітичних рішень у роки Другої світової війни. До цієї групи належать документи виконавчої влади, дипломатичні акти, меморандуми, аналітичні записки та звіти, які фіксують етапи вироблення стратегічної лінії США щодо міжнародного порядку та місця країни в ньому. Основним корпусом таких матеріалів є багатотомна серія «Зовнішні відносини Сполучених Штатів» (Foreign Relations of the United States (FRUS)), що містить офіційну дипломатичну

кореспонденцію, меморандуми Білого дому, матеріали Державного департаменту та протоколи міжвідомчих нарад⁸⁴. Ці документи дозволяють простежити еволюцію американської зовнішньополітичної думки в межах адміністративних структур, відповідальних за повоєнне планування, а також відтворити логіку рішень, що стали основою для створення системи міжнародного лідерства США.

Зокрема, важливе місце посідають матеріали міжвідомчих комітетів, створених у воєнний період для напрацювання довгострокових стратегічних орієнтирів зовнішньої політики. У перші роки війни на базі Державного департаменту були організовані Відділ спеціальних досліджень (Division of Special Research) і Консультативний комітет з питань післявоєнної зовнішньої політики (Advisory Committee on Postwar Foreign Policy), які об'єднали представників урядових структур, Конгресу та позаурядових аналітичних центрів. Комітет став майданчиком вироблення концепції післявоєнного світу та відображає синтез офіційного й інтелектуального вимірів зовнішньополітичного планування.

Значний інтерес становлять і свідчення, зібрані виконавчим секретарем Консультативного комітету Г. Ноттером. Як історик за фахом, він докладно й системно фіксував хід дискусій і адміністративні рішення, пов'язані з процесом післявоєнного планування. Важливим джерелом є не лише його праця «Підготовка післявоєнної зовнішньої політики 1939–1945» (Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945), опублікована у 1949 р., але й укладений ним службовий файл, який містить масив записів Державного департаменту, робочих меморандумів і внутрішніх матеріалів, що відображають еволюцію стратегічного мислення адміністрації Ф. Д. Рузвельта у воєнні роки.

Вагома частина документальних матеріалів була опрацьована в архіві Рузвельтівського інституту (Roosevelt Institute for American Studies, RIAS) у місті Мідделбург (Нідерланди). Заснований у 1986 р., RIAS є однією з провідних європейських наукових установ, що спеціалізується на вивченні історії США 20 ст. Створення інституту в Мідделбурзі зумовлене голландським походженням

⁸⁴ The Foreign Relations of the United States (FRUS). *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/dbcgnx>.

родини Рузвельтів, яка переселилася до Північної Америки з острова Толен у провінції Зеландія. Один із ініціаторів створення інституту, американський історик А. Шлезінгер-молодший, зазначав, що 20 ст. стало часом виходу США на позиції світової держави, а троє представників цієї родини — Теодор, Елеонора і Франклін — «відіграли вирішальні ролі у русі Америки з-за лаштунків до центру міжнародної арени»⁸⁵.

У RIAS було опрацьовано низку колекцій мікрофільмів президентської бібліотеки Франкліна Делано Рузвельта, серед яких:

- службові матеріали президентів Ф. Д. Рузвельта і Г. Трумена, документообіг Білого дому;
- папери А. Берлі (Adolf A. Berle Papers);
- папери К. Голла (Cordell Hull Papers);
- папери Г. Воллеса (Henry A. Wallace Papers);
- папери Г. Стімсона (Henry L. Stimson Papers).

Особливу дослідницьку цінність становлять офіційні листування, які відображають процес вироблення та узгодження зовнішньополітичних рішень на найвищому рівні. Ці документи містять службові обміни думками між представниками урядових кіл, а також іншими впливовими політичними чи громадськими діячами. Листування фіксують дискусії, що передували ухваленню ключових рішень, неформальні домовленості, кулуарні обговорення й реакції на міжнародні події, які рідко знаходять відображення в офіційних постановках чи публічних промовах. Опрацьовані матеріали з цієї категорії дозволили дослідити особливості механізму вироблення американської зовнішньополітичної стратегії — від початкових аналітичних записок до формування узгоджених позицій у таких документах, як Атлантична Хартія (1941).

Також у RIAS зібрано цінні матеріали Ради з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations, CFR) — однієї з перших американських інституцій, що започаткувала феномен так званих «мозкових трестів» у США. Підтримуючи неформальну співпрацю з урядовими структурами, Рада активно впливала на

⁸⁵ History. Roosevelt Institute for American Studies. URL: <https://surl.li/hyufes>.

осмислення політичної ситуації в країні, сприяла формуванню стратегічного дискурсу та відіграла помітну роль у формуванні громадської думки. У 1939–1945 рр. при Раді діяв дослідницький проєкт «Дослідження війни та миру» (War and Peace Studies), у межах якого було підготовлено низку меморандумів, аналітичних записок і рекомендацій для Державного департаменту. У цих документах розроблялися альтернативні сценарії післявоєнного міжнародного порядку, концепції колективної безпеки та бачення провідної ролі США у світовій системі. Разом із меморандумами Державного департаменту ці матеріали становлять ключове джерело для реконструкції адміністративного механізму американського стратегічного мислення.

Окрема увага в дисертаційному дослідженні приділена актовим джерелам — міжнародним деклараціям, що закріпили ідеологічні принципи американського лідерства. Серед них центральним документом, на нашу думку, є підписана 14 серпня 1941 р. Атлантична хартія, яка стала політичним маніфестом ліберально-демократичного бачення післявоєнного світу. Її положення, закріплені у Декларації Об'єднаних Націй від 1 січня 1942 р. офіційно підтвердили підтримку США і заклали основу майбутньої Організації Об'єднаних Націй. Як засвідчують документи серії FRUS, внутрішнє трактування хартії у Вашингтоні не завжди збігалось з публічною риторикою: Ф. Д. Рузвельт розглядав її радше як декларацію принципів, ніж як зобов'язуючий документ, підкреслюючи символічне значення хартії для формування міжнародного іміджу Америки.

Таким чином, офіційні державні документи фіксують як нормативно-правовий рівень американської стратегії, так і концептуальний зміст її лідерських амбіцій. Вони дають змогу простежити еволюцію аналітичної діяльності зовнішньополітичного апарату, від адміністративних комітетів до процесів на рівні міжнародних угод, у яких поступово оформлювалися ключові принципи майбутнього світового порядку — колективної безпеки, економічної співпраці та політичної рівності народів.

Публічні промови державних діячів становлять важливий пласт джерельної бази дослідження, оскільки відображають риторичний та ідеологічний вимір

концепції американського глобального лідерства. Саме у публічному дискурсі формувалися моральні, ціннісні та політичні орієнтири, що легітимізували зовнішньополітичний курс США. У публічній риторичній зовнішньополітичній ідеї подаються у концентрованому, символічно насиченому вигляді. На відміну від офіційних документів, промови не обмежені суворими рамками термінології, що робить їх цінними для історика. У публічних виступах ідеї часто постають у процесі свого переосмислення та «перезбирання» — коли політичні лідери трансформують складні аналітичні концепти у морально-ціннісні формули та стратегічні орієнтири.

Як слушно зауважує М. Гант у праці «Ідеологія та американська зовнішня політика» (1987), публічна риторика є не лише інструментом чи прикрасою політики, а передусім формою комунікації, насиченою символами та міфологією, яка дозволяє впорядкувати політичну реальність у зрозумілі та керовані терміни⁸⁶. Повторюваність тем, мотивів і цінностей у промовах американських діячів формує своєрідну мовно-семантичну систему політичного мислення, яка визначає світоглядні координати як для суспільства, так і для самого політичного істеблішменту⁸⁷. Порівняння публічних заяв із приватними листами чи службовими документами, як наголошує М. Гант, показує, що політична еліта усвідомлювала ціну порушення проголошених принципів — отже, символічний вимір риторики мав не лише пропагандистське, а й нормативне значення⁸⁸.

У сучасній політичній культурі США публічні виступи президента сприймаються як невід’ємна складова його ролі, розробка текстів промов здійснюється спеціальними командами радників і спічрайтерів. Водночас подібне сприйняття президентської риторики сформувалося поступово. Саме у 20 ст. відбувся процес становлення того, що дослідники Дж. Сізер, І. Т’юроу, Дж. Туліс і Дж. Бессетт означили як «риторичне президентство» (rhetorical presidency). Якщо ще у 19 ст. так зване «популярне лідерство» через звернення до населення розглядалося як загроза балансу влад, то починаючи з адміністрації В. Вілсона

⁸⁶ Hunt M. H. *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven, London: Yale University Press, 1987. 261 p. P. 15.

⁸⁷ Callaghan J., O’Connor B., Phythian M. *Ideologies of American Foreign Policy*. New York, London: Routledge, 2019. 187 p. P. 7.

⁸⁸ Hunt M. H. *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven, London: Yale University Press, 1987. 261 p. P. 15.

американські президенти дедалі активніше вдавалися до публічної риторики як засобу мобілізації підтримки. Метою виступів ставало не лише інформування, а й емоційне та моральне переконання громадян⁸⁹. За президентства Ф. Д. Рузвельта цей феномен набув особливого розмаху: саме тоді сформувалася сучасна доктрина президентського лідерства⁹⁰, важливою частиною якої стала ідея морального авторитету. За адміністрації Ф. Д. Рузвельта риторика стала інструментом формування національної єдності, визначення місії Америки у світі та виправдання її глобальної ролі. Його наступник Г. Трумен продовжив цю тенденцію, зробивши президентську комунікацію елементом політичного лідерства у добу Холодної війни.

До нашого дослідження активно залучені інавгураційні промови Ф. Д. Рузвельта і Г. Трумена, а також щорічні президентські звернення до Конгресу. Зокрема, у публічних виступах Ф. Д. Рузвельта простежується еволюція риторики від політики нейтралітету до утвердження ролі США як гаранта безпеки демократичного світу. Особливе місце серед промов займають «Бесіди біля каміна» (Fireside Chats, 1933–1944) — серія радіозвернень Ф. Д. Рузвельта, які стали інструментом політичної комунікації, спрямованої на безпосередній діалог президента з громадянами та забезпечення суспільної підтримки урядової політики у критичні моменти війни.

Поряд із президентськими виступами джерельне значення мають промови державного секретаря К. Голла, його заступника С. Веллза та віце-президента Г. Воллеса. Вони доповнюють офіційні документи, розкриваючи, як усередині адміністрації артикулювалися принципи нової міжнародної ролі Сполучених Штатів, які альтернативні підходи до стратегічного планування розглядало політичне керівництво, а також як у процесі вироблення консенсусу щодо зовнішньої політики поєднувалися різні акценти й інтерпретації ролі США у світі. До цієї ж групи належать виступи конгресменів, радіозвернення та публічні лекції

⁸⁹ Ceaser J. W., Thurow G. E., Tulis J., Bessette J. M. The Rise of the Rhetorical Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 1981. Vol. 11, №2. С. 158–171. Р. 159–162.

⁹⁰ Детальніше про еволюцію доктрини президентського лідерства у США йтиметься у розділі II.

представників уряду в освітніх закладах, перед військовими підрозділами, у професійних асоціаціях.

З методологічної точки зору публічні промови є цінним матеріалом для реконструкції політичних дискурсів, адже дозволяють простежити, яким чином у публічній риторичі влади конструювалися уявлення про Америку, її місію, «особливе призначення» та моральну винятковість. У промовах державних діячів часто застосовуються історичні екстраполяції, апеляції до національних традицій, біблійних мотивів і демократичних ідеалів, що створює ідеологічний міст між історичним досвідом і сучасними викликами.

Інший великий блок джерел становлять політичні, програмні та наукові праці американських політиків, учених і суспільних діячів. Ці тексти поєднують елементи теоретичного осмислення, ідеологічного конструювання та практичного прогнозування зовнішньополітичної стратегії США. До аналізу залучені тексти, які, на нашу думку, репрезентують провідні інтелектуальні напрями американської думки періоду Другої світової війни й відображають процес формування стратегічного мислення поза межами офіційного державного апарату, але у тісному діалозі з ним.

До аналізу залучено такі ключові праці воєнного часу: С. Веллза «Час для рішення» (*The Time for Decision*, 1944), В. Ліппмана «Зовнішня політика США: Щит Республіки» (*U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic*, 1943) та «Військові цілі США» (*U.S. War Aims*, 1944), Дж. Варбурга «Наша війна і наш мир» (*Our War and Our Peace*, 1943), Н. Спикмена «Стратегія Америки у світовій політиці: США і баланс сил» (*America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, 1942) і «Географія миру» (*Geography of the Peace*, 1944), а також В. Вілкі «Єдиний світ» (*One World*, 1943). Ці тексти не лише віддзеркалили інтелектуальний клімат часу, а й вплинули на формування суспільного та політичного уявлення про роль США у світі.

Зміст залучених до дослідження праць розкриває світоглядні засади та образ світу, який мислиться як упорядковане ціле⁹¹, у межах якого Америка постає

⁹¹ Agnew J. *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*. London, New York: Routledge, 2004. 168 p. P. 16.

особливим моральним і політичним центром. Для авторів характерна виняткова інтелектуальна уява та здатність виходити за межі повсякденної політичної практики. Такі тексти є частиною дискурсивного виробництва політичного простору: вони не лише описують реальність, а й формують інтелектуальні координати, у межах яких ця реальність осмислюється.

Джерелознавчий потенціал політичних і наукових праць періоду Другої світової війни полягає у багатогранності підходів, через які можна простежити, які зовнішньополітичні проекти циркулювали в тогочасному середовищі США. Зокрема, Н. Спикмен репрезентує наукову рефлексію над геополітичними засадами зовнішньої політики та оцінку американських можливостей у світовій системі; С. Веллз, В. Ліппман, Дж. Варбург і В. Вілкі пропонують альтернативні сценарії післявоєнного міжнародного порядку, у яких поєднуються моральні, економічні та стратегічні аргументи.

Вивчені праці дозволяють відстежити механізм взаємодії між академічними концепціями, публіцистичними узагальненнями й офіційними документами, утворюючи перехідну ланку між теорією та практикою. Також вони засвідчують етапи формування ідеологічного консенсусу довкола нової ролі США у світі, а також зародження й еволюцію понять і термінів, що згодом визначили мову американського політичного та дипломатичного дискурсу.

Вагому частину джерельної бази дослідження становлять публіцистичні матеріали, створені провідними інтелектуалами, політичними коментаторами й журналістами, безпосередньо залученими до формування політичного дискурсу США в роки Другої світової війни. Ці тексти не стільки віддзеркалювали громадські настрої, скільки виробляли інтелектуальні орієнтири зовнішньополітичного мислення, поєднуючи елементи аналітики, ідеології та стратегії.

Публіцистика репрезентує діяльність інтелектуальної еліти, пов'язаної з урядовими, академічними та медійними структурами, яка формувала мову, понятійний апарат і морально-політичне обґрунтування американського глобального лідерства. Джерелознавчий потенціал цієї групи матеріалів полягає

не лише у смисловій наповненості, але й у здатності фіксувати форми взаємодії між владою, інтелектуалами та медіа, а також оприявнювати механізми, що забезпечували перетворення розрізаних ідей на концепції американського лідерства.

До аналізу залучено матеріали провідних американських видань — «Нью-Йорк Таймс» (The New York Times), «Зе Сетердей Івнінг Пост» (The Saturday Evening Post), «Тайм» (Time), «Лайф» (Life), «Форін Афферз» (Foreign Affairs), «Зе Нью Ріпублік» (The New Republic). Особливе місце посідають випуски журналу «Форін Афферз» за 1939–1945 рр., який із міжвоєнного періоду виконував роль інтелектуального майданчика американського інтернаціоналізму та обговорень стратегічних засад зовнішньої політики.

Як зауважив американський журналіст Ф. Грем, «журналістика є першим чорновий варіантом історії»⁹². Цей афоризм влучно передає функцію публіцистики як форми інтелектуальної реакції на історичні події. Такі тексти не лише фіксують момент політичного вибору, а й концептуалізують його у зрозумілій для суспільства системі аргументів, пропонуючи інтерпретаційні рамки, у межах яких формувалася зовнішньополітична свідомість епохи.

Публіцистичні матеріали є свідченнями часу й водночас інструментами інтелектуального впливу. Через такі тексти провідні автори виконували роль комунікативних посередників між урядовою політикою та громадськістю, обґрунтовуючи необхідність активної міжнародної ролі США. Важливим прикладом є маніфестне есе Г. Люса «Американська доба» (The American Century, 1941), у якому він сформулював концепцію американської глобальної присутності. Цей текст, що поєднує журналістську форму з політичним змістом, став символом ідейного зламу в публічному зовнішньополітичному мисленні США.

Джерела особового походження передають людський вимір і внутрішню перспективу прийняття рішень, контрастуючи з офіційними документами. Серед них увагу привертають мемуари державного секретаря К. Голла, що становлять один із найґрунтовніших документальних записів американської дипломатії доби

⁹² Cit. from Soriano M. R. Journalism in History, History in Journalism: A Historiographical Critique of the Newspaper as a Source Material for Research. *International Review of Social Sciences Research*. 2025. Vol. 5, №2. P. 201–218. P. 202.

Ф. Д. Рузвельта. Написані безпосереднім учасником подій, мемуари мають концептуальний характер, поєднуючи фактологію та ідеологічну рефлексію. Мемуари Г. Трумена фіксують етап переходу від воєнного до повоєнного лідерства США та відображають спробу автора осмислити власну політичну спадщину. Важливим свідченням є також спогади сина президента — Е. Рузвельта під назвою «Як він це бачив» (*As He Saw It*, 1946), у яких автор ділиться спостереженнями про політичний стиль і мислення президента. Спогади ґрунтуються на розмовах і зустрічах Елліота з батьком під час війни, розкривають уявлення президента про засади лідерства, бачення майбутнього світового порядку та дипломатичну взаємодію з союзниками.

Дихотомічність цієї групи джерел полягає в тому, що вони поєднують цінність безпосереднього свідчення з елементом ретроспективного самовиправдання. Мемуари й спогади державних діячів часто створювалися вже після завершення політичної кар'єри й відображають прагнення авторів пояснити, виправдати або уточнити власну роль у подіях. Ця риса зумовлює потребу особливо критичного ставлення до таких матеріалів, з огляду на їхню вибірковість, оцінковість і політичну мотивацію. Водночас саме особистий характер цих свідчень дає змогу глибше зрозуміти внутрішню логіку прийняття рішень і відтворити процеси, що лишилися поза межами офіційних документів.

Допоміжну групу джерел становлять статистичні матеріали, представлені результатами соціологічних опитувань Інституту громадської думки Дж. Геллапа (*Gallup Polls*), що проводилися у США в 1939–1945 рр. Заснований у 1935 р., Інститут став першою організацією, яка систематично запровадила наукові методи вимірювання громадської думки та започаткувала традицію регулярних національних опитувань⁹³. Від початку своєї діяльності він функціонував як незалежна установа, яка, за твердженням самого Дж. Геллапа, діяла неупереджено, не декларуючи політичних уподобань і не підтримуючи жодних публічних чи приватних інтересів⁹⁴.

⁹³ Hawbaker B. W. Taking 'the Pulse of Democracy': George Gallup, Iowa, and the Origin of the Gallup Poll. *The Palimpsest*. 1993. Vol. 74, № 3. P. 98–113. P. 100.

⁹⁴ Gallup G. H. *The Gallup Poll: Public Opinion, 1935–1971*. Vol. 1: 1935–1948. New York: Random House, 1972. 587 p. P. v–viii.

Опитування Дж. Геллапа фіксують динаміку суспільних настроїв і ставлення американців до ключових питань зовнішньої політики, зокрема до участі у війні, союзницьких зобов'язань, надання допомоги партнерам по коаліції та бачення післявоєнного міжнародного порядку. Ці матеріали є важливим джерелом для реконструкції соціально-психологічного контексту політичних рішень, оскільки відображають рівень суспільної підтримки або спротиву щодо зовнішньополітичного курсу адміністрації. Їхній аналіз дозволяє простежити, як громадська думка ставала чинником політичної легітимації стратегій американського глобального лідерства, доповнюючи офіційні документи та публічну риторику емпіричними свідченнями суспільного схвалення чи занепокоєння.

Іншу допоміжну групу джерел становлять візуальні матеріали, які відображають пропагандистський і комунікативний вимір американського лідерства в роки Другої світової війни. Агітаційні плакати, ілюстрації та художні зображення стали інструментом політичної мобілізації та засобом формування колективного уявлення про місію Сполучених Штатів. Як слушно зауважив історик А. Вінклер, у цей період «американська пропаганда відображала американську політику та навіть саму Америку»⁹⁵. Для кількох поколінь американців, які не знали війни на власній території, саме візуальні образи стали основним каналом «зустрічі» з нею. З огляду на це, держава активно підтримувала створення пропагандистських матеріалів, які конструювали як вербальні, так і візуальні образи.

Американська візуальна культура воєнного часу не лише відтворювала політичний порядок денний, а й підтримувала його емоційними й символічними засобами. За спостереженням М. Стоккетті, сприйняття будь-якого образу є результатом складного комунікативного процесу, що передбачає взаємодію між різними соціальними акторами⁹⁶. Саме тому візуальні джерела розглядаються як

⁹⁵ Winkler A. *Politics of Propaganda: The Office of War Information 1942–1945*. New Haven: Yale University Press, 1987 p. P. 466.

⁹⁶ Stochetti M. *Digital Visuality and Social Representation: Research Notes on the Visual Construction of Meaning*. *KOME-An international journal of pure communication inquiry*. 2017. Vol. 5, №2. P. 38–56. P. 38.

частина дискурсу, у межах якого формувався морально-політичний сенс американської участі у війні.

До проаналізованих у роботі матеріалів цієї категорії належить серія картин Н. Роквелла «Чотири свободи» (Four Freedoms, 1943) та плакати кампанії «Це Америка» (This is America, 1942–1943). Вони поєднують художню репрезентацію з політичним посилом, візуально транслюючи принципи демократії, соціальної відповідальності й віри у виняткову місію США. Візуальні матеріали дають змогу простежити, як політичні ідеї перетворювалися на символічні образи, що закріплювали ідеологію глобального лідерства США у свідомості американців.

У сукупності залучені джерела — офіційні документи, публічні виступи, програмні праці, публіцистичні матеріали, мемуари, статистичні та візуальні свідчення — створюють багатовимірну картину політичного, інтелектуального та комунікативного середовища американської зовнішньої політики доби Другої світової війни. Кожна група відображає окремий рівень формування концепції американського лідерства: від процесу ухвалення рішень до їхнього ідеологічного та символічного осмислення. Такий підхід дозволяє простежити взаємодію структур державної влади, інтелектуальних спільнот і суспільної комунікації, у межах якої зовнішньополітична стратегія США набувала свого змісту, легітимації та історичного значення.

1. 3. Методологічні засади дослідження.

Концептуальним осердям дисертаційного дослідження є поняття гранд-стратегії та роль стратегічного мислення у формуванні зовнішньополітичного курсу. Як зазначає Т. Грищенко, на рубежі 20–21 ст. увага до цього феномену істотно посилилася, і термін «гранд-стратегія» увійшов у ширший науковий обіг⁹⁷. Дедалі гостріші дебати довкола сучасної американської гранд-стратегії, а також питання про саму можливість її існування в умовах

⁹⁷ Грищенко Т. Формування, розвиток та суспільне сприйняття міжнародно-стратегічних концепцій Збігнева Бжезінського (середина ХХ – початок ХХІ ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Київ, 2021. 432 с. С. 49.

внутрішньої партійної поляризації та зростаючих міжнародних викликів, актуалізували потребу в її теоретичному осмисленні⁹⁸.

Прийнято вважати, що родоначальником сучасних стратегічних студій був прусський військовий теоретик 19 ст. К. фон Клаузевіц трактував стратегію як мистецтво використання результатів бою для досягнення політичних цілей війни⁹⁹. Упродовж 20 ст., під впливом досвіду світових воєн, термін вийшов за межі суто військового виміру. Зокрема, історик Е. Ерл під час Другої світової війни одним із перших зафіксував поняття гранд-стратегії в американських наукових колах. У вступі до колективної монографії «Творці сучасної стратегії: військова думка від Макіавеллі до Гітлера» (1943) він наголошував, що американська нація стала провідною світовою потугою, що поставило перед країною завдання відповідального її використання. Розширивши класичне, клаузевіцівське трактування стратегії, Е. Ерл розглядав гранд-стратегію як феномен, що інтегрує всі інструменти національної сили, від економічних засобів до моральних ресурсів, задля забезпечення максимальної стійкості нації під час війни¹⁰⁰.

Попри широку наукову популяризацію, концепція гранд-стратегії досі не має усталеного теоретичного підґрунтя в сучасних стратегічних студіях. Частина дослідників підходить до її визначення раціоналістично, пов'язуючи гранд-стратегію з прагматичним упорядкуванням та управлінням ресурсами. Наприклад, К. Грей у праці «Війна, мир і міжнародні відносини: вступ до стратегічної історії» (2007) пропонує узагальнену дефініцію, згідно з якою гранд-стратегія означає «цілеспрямоване використання всіх інструментів влади»¹⁰¹. Дж. Л. Геддіс у книзі «Про гранд-стратегію» (2018) трактує гранд-стратегію як процес узгодження довгострокових, масштабних цілей із

⁹⁸ Brands H. Getting Grand Strategy Right Clearing Away Common Fallacies in the Grand Strategy Debate. *Rethinking American Grand Strategy* / ed. by Borgwardt E., Nichols C. M., Preston A. New York: Oxford University Press, 2021. P. 29–48. P. 29–30.

⁹⁹ Clausewitz C. von. On War. Princeton: Princeton University Press, 1976. 732 p. P. 177.

¹⁰⁰ Earle E. M. Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler. Princeton: Princeton University Press, 1973. 553 p. P. vii–viii.

¹⁰¹ Gray C. S. War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History. New York: Routledge, 2012. 320 p. P. 468.

наявними ресурсами в умовах мінливого міжнародного середовища¹⁰². П. Кеннеді визначає гранд-стратегію як здатність національних лідерів об'єднати військові та невійськові елементи політики для збереження інтересів держави¹⁰³. Водночас такі трактування надмірно акцентують на матеріальних можливостях держави. Як зауважує дослідник американської зовнішньої політики Г. Брендс, раціоналістичні інтерпретації не забезпечують ані теоретичного, ані практичного інструментарію для розуміння того, чим насправді є гранд-стратегія¹⁰⁴. Відповідно, проблематика залишається відкритою до подальшого пошуку різних епістемічних та методологічних підходів до її осмислення.

У межах цього дослідження під зовнішньополітичною стратегією розуміється гранд-стратегія, яка розглядається передусім як концептуальна структура та форма стратегічного мислення, що визначає логіку зовнішньополітичної діяльності США. Вона постає не як військове поняття, а як система концептуальних орієнтирів та інституційних практик, що дають можливість узгоджувати національні цілі, засоби й контекст міжнародної дії. Формування гранд-стратегії є складним інтерсуб'єктивним процесом, у якому різні актори політичної й публічної сфери виробляють спільні уявлення про світ, загрози, можливості та роль США у світовому порядку. Як наголошує Г. Брендс, на відміну від зовнішньої політики загалом, гранд-стратегію доцільно розуміти не як формальний процес планування, а як керівні інтелектуальні рамки, сформовані із впливів досвіду, цінностей та ідеології й спрямовані на максимізацію вигоди для нації¹⁰⁵.

Гранд-стратегія розглядається нами як колективне досягнення різних акторів¹⁰⁶, а не лише як продукт державного механізму ухвалення

¹⁰² Gaddis J. L. *On Grand Strategy*. New York: Penguin Press, 2018. 384 p. P. 21–22, 312.

¹⁰³ Kennedy P. *Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition*. *Grand Strategies in War and Peace* / ed. by Kennedy P. New Haven: Yale University Press, 1991. P. 1–10. P. 1–5.

¹⁰⁴ Brands H. Getting Grand Strategy Right Clearing Away Common Fallacies in the Grand Strategy Debate. *Rethinking American Grand Strategy* / ed. by Borgwardt E., Nichols C. M., Preston A. New York: Oxford University Press, 2021. P. 29–48. P. 30.

¹⁰⁵ Brands H. What Good Is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush. New York: Cornell University Press, 2014. 288 p. P. 3–4; Brands H., Porter P. Why Grand Strategy Still Matters in a World of Chaos. *The National Interest*. 2015. URL: <https://surl.li/avngh>.

¹⁰⁶ Bueger C., Gadinger F. Making Grand Strategy In Practice. *The Oxford Handbook of Grand Strategy* / ed. by Balzacq T., Krebs R. R. Oxford: Oxford University Press, 2023. P. 142–158. P. 155.

зовнішньополітичних рішень. У її творенні беруть участь як офіційні представники політикуму, так і інші учасники публічного простору, які у взаємодії формують інтерсуб'єктивний контекст стратегічного мислення. Належність гранд-стратегії до ідейної сфери уможлиблює її «грандіозність», зумовлену багаторівневістю та здатністю до трансферу — від наукового й публічного дискурсу до практичної реалізації політики. У цьому сенсі, як зазначають політологи М. Корнпробст і К.-Й. Трайстару, мова гранд-стратегії народжується в акті інтерпретації, тому її слід розуміти як «сенси у використанні», що потребує пояснення через аналіз практик осмислення та ухвалення рішень у різних політичних моментах¹⁰⁷.

Такий підхід до гранд-стратегії дозволяє розглядати зовнішньополітичні ідеї та концепції як базові стратегічні установки й категорії, за допомогою яких політика осмислюється, нагромаджує власний інструментарій і приводиться в дію. Відповідно, дослідження проєктів глобального лідерства США¹⁰⁸, що формувались американською зовнішньополітичною думкою в роки Другої світової війни та створювали гранд-стратегію країни, потребує адекватної методологічної оптики, яку насамперед забезпечують можливості інтелектуальної історії.

У межах інтелектуальної історії ідеї та концепції, що лежали в основі проєктів американського глобального лідерства, мають ознаки не фону зовнішньої політики, а активного чинника формування стратегічного мислення. Вони не лише супроводжували політичну практику, а й структурували уявлення про міжнародну реальність та окреслювали можливі напрями стратегічної дії. Як наголошує Г. Брендс, якщо сила є остаточним арбітром у міжнародних справах, то ідеї виступають її пусковим механізмом, регулятором і мірилом того, чи досягла вона

¹⁰⁷ Kornprobst M., Traistaru C.-I. Discourse, Language, and Grand Strategy. *The Oxford Handbook of Grand Strategy* / ed. by Balzacq T., Krebs R. R. Oxford: Oxford University Press, 2023. P. 173–189. P. 179–180.

¹⁰⁸ У даному дослідженні під поняттям «проєкт» розуміється цілісна система стратегічних уявлень, ідей, концептуальних положень і практичних пропозицій, спрямованих на визначення бажаного характеру міжнародного порядку та місця й функцій Сполучених Штатів Америки в ньому. Проєкти глобального лідерства набували різного оформлення, зокрема у вигляді офіційних урядових документів, програмних політичних заяв, аналітичних матеріалів експертних спільнот, а також публіцистичних і журналістських текстів, спрямованих як на формування політичного та суспільного бачення світової ролі США, так і на практичну інтеграцію пропозицій у державну зовнішньополітичну стратегію.

цілей, поставлених її авторами¹⁰⁹. Водночас ідеї, що формують зовнішньополітичну ідеологію, не є статичними: як зауважує американський історик М. Хант, вони можуть по-різному комбінуватися та переосмислюватися різними лідерами в різні історичні періоди¹¹⁰.

Методологічно дослідження спирається на Кембриджську школу інтелектуальної історії, представлену передусім працями К. Скіннера та Дж. Покока, яка сформувала один із найвпливовіших підходів до аналізу політичної думки у другій половині 20 ст. Методологічні засади, запозичені з підходу Кембриджської школи інтелектуальної історії¹¹¹, ґрунтуються на таких вихідних положеннях:

- 1) історичні тексти та промови аналізуються крізь призму їх функціонування у конкретному політичному, інституційному та дискурсивному середовищі. Контекст існування зовнішньополітичних ідей хоч і не детермінує їх змісту, проте формує інтерпретаційну рамку, яка підлягає реконструкції та аналізу в історичному дослідженні;
- 2) політичні ідеї аналізуються у нерозривному зв'язку з їх носіями та інтерпретаторами, з урахуванням політичного світогляду й досвіду досліджуваних акторів;
- 3) корпус джерел децентралізується та не обмежується лише офіційними документами та канонічними працями. Залучення до наукового обігу другорядних, на перший погляд, текстів відкриває ширше поле міжтекстової взаємодії та дозволяє реконструювати інтелектуальне тло епохи;

¹⁰⁹ Brands H. *Ideas and Foreign Affairs. A Companion to American Foreign Relations* / ed. by Schulzinger R. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2003. P. 1–14. P 1.

¹¹⁰ Hunt M. H. *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven, London: Yale University Press, 1987. 261 p. P. 15–16.

¹¹¹ Дослідження спирається на ключові праці представників Кембриджської школи інтелектуальної історії, зокрема: Skinner Q. *Visions of Politics, Vol. I: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 209 p.; Pocock J. G. A. *Politics, Language, and Time: Essays on Political Thought and History*. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 299 p.

- 4) взаємодія структури та агентності¹¹² розуміється як динамічний процес, у межах якого політична мова¹¹³, зумовлена особливостями історичного розвитку, створює контекст і впливає на носіїв ідей, водночас самі актори здійснюють інтервенції у політичний дискурс і здатні його трансформувати.

Застосування цього підходу у дисертаційному дослідженні дозволяє:

- 1) визначити особливості розвитку зовнішньополітичної думки США, зумовлені впливом подій Другої світової війни, та оцінити інтелектуальну інноваційність проєктів американського лідерства в умовах мінливого міжнародного контексту¹¹⁴;
- 2) проаналізувати ідеї не ізольовано, а через призму політичного світогляду та досвіду їх носіїв і інтерпретаторів, що дозволяє окреслити роль особистості у формуванні зовнішньополітичної стратегії¹¹⁵;
- 3) забезпечити комплексну роботу з різноплановими історичними джерелами, зокрема з текстами, що залишалися малопомітними в історіографії, а також установити зв'язки між офіційними та неофіційними ідеями та проєктами, що утворюють спільне дискурсивне поле¹¹⁶;
- 4) дослідити прямі й непрямі впливи різних проєктів глобального лідерства на американську зовнішньополітичну стратегію, а також взаємодію між

¹¹² Під проблемою структури та агенції (structure and agency) у цьому дослідженні розуміється класична методологічна дискусія в соціальних і гуманітарних науках щодо співвідношення структурних обмежень та дії суб'єктів, які, перебуваючи в межах цих структур, водночас здатні їх відтворити, модифікувати або трансформувати.

¹¹³ Поняття «політичної мови» (political language) використовується у значенні, запропонованому Дж. Пококом для позначення історично сформованих систем понять, аргументів і риторичних моделей, у межах яких політичні актори осмислюють реальність і формують свої позиції. Див.: Pocock J. G. A. *Politics, Language, and Time: Essays on Political Thought and History*. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 299 p.

¹¹⁴ Наприклад, таким шляхом у дисертації досліджено процес інструменталізації та реінтерпретації ідеологем американської зовнішньополітичної традиції в публічній риторичі Ф. Д. Рузвельта, Г. Воллеса і Г. Трумена, а також у аналітичних і публіцистичних працях В. Ліппмана, що дозволило встановити, яким чином традиційні уявлення про винятковість США, їх особливу місію та одночасно зовнішньополітичну відмежованість були адаптовані до умов глобального конфлікту та використані для обґрунтування необхідності активної участі країни у формуванні світового порядку.

¹¹⁵ У дисертації здійснено біографічні розвідки Ф. Д. Рузвельта, Г. Трумена, Г. Люса, Н. Спідмена, В. Ліппмана, визначено особливості формування їх політичного світогляду та інтелектуальних орієнтирів з метою встановлення взаємозв'язку між особистим досвідом, ідейними переконаннями та сформульованими ними проєктами глобальної ролі США.

¹¹⁶ Зокрема, у роботі залучено есе Г. Люса «Американська доба» (1941 р.) як історичне джерело і програмний текст. У дисертації доведено, що опублікований у журналі «Лайф» текст есе був взятий до уваги державними структурами, зокрема президентською адміністрацією і Державним департаментом, що засвідчують матеріали офіційного листування, і став важливим чинником формування дискусійного поля навколо питань цілей, інструментів і форм реалізації американського глобального лідерства.

зовнішньополітичною традицією США та інтелектуальними інноваціями воєнних років¹¹⁷.

У межах дослідження виокремлено дві взаємодоповнювальні лінії інтерпретації зовнішньополітичної думки США років Другої світової війни. Діахронічна лінія спрямована на виявлення інтелектуальних витоків концепцій американського лідерства, аналіз їхніх попередніх форм і простеження трансформацій у часі. Горизонтальна лінія інтерпретації дозволяє реконструювати конкретний історико-політичний контекст, у межах якого ідеї світового лідерства актуалізували та оформлювали в конкретні проекти. Поєднання цих інтерпретаційних ліній дає змогу сформувати цілісне уявлення про складний багаторівневий процес конструювання зовнішньополітичної стратегії від опрацювання розрізаних ідей інтелектуального капіталу країни до їх інституційного закріплення у державній політиці.

Для реалізації завдань дисертаційного дослідження також застосовані базові загальнонаукові підходи та методи історіописання. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, комплексності та системності, що забезпечують розгляд зовнішньополітичних ідей та концепцій у їх історичній генезі та взаємозв'язку. Важливими методологічними орієнтирами є також принципи наукової неупередженості та аналітичної критики джерел, що дозволяють уникнути телеологічних та оцінкових інтерпретацій.

Висновок до розділу. Ступінь наукової розробки проблеми засвідчує стабільний і тривалий інтерес дослідників до різних вимірів зовнішньої політики США періоду Другої світової війни. Особливої актуальності ці студії набувають у контексті сучасних дискусій щодо стратегічних орієнтирів Сполучених Штатів у 21 ст., що стимулює пошук нових дослідницьких фокусів і аналітичних підходів. Водночас наявні історіографічні школи, попри розмаїття інтерпретацій, не дають

¹¹⁷ Яскравим прикладом є аналітичні розробки і рекомендації неурядової організації Ради з міжнародних відносин, підготовлені в межах проекту «Дослідження війни та миру», які були опрацьовані Державним департаментом США і частково використані у процесі формування принципів нового міжнародного порядку, зокрема при виробленні концептуальних засад Атлантичної хартії та створенні Організації Об'єднаних Націй.

вичерпної відповіді на питання про те, яким чином у роки Другої світової війни ідеї американського глобального лідерства набули цілісного концептуального оформлення в межах державних і недержавних аналітичних проєктів та були інтегровані в основу американської гранд-стратегії. Обрана у цій дисертації дослідницька оптика спрямована на заповнення виявлених прогалин шляхом поєднання аналізу офіційних зовнішньополітичних проєктів із вивченням ширшого інтелектуального середовища, у межах якого формувалися уявлення про роль США на міжнародній арені. Сформована джерельна база є ґрунтовною та репрезентативною, охоплює різні типи історичних джерел і дозволяє простежити як процес концептуалізації ідей лідерства, так і механізми їх практичної реалізації. Вивчення цього процесу на кількох рівнях — офіційно-державному та публічно-інтелектуальному — зумовлює звернення до відповідної методологічної перспективи, яку в дисертації пов'язано з інтелектуальною історією. Підходи, запропоновані Кембриджською школою інтелектуальної історії, дають змогу розглядати зовнішньополітичну стратегію як концептуальну структуру, що формується на перетині ідей, дискурсів, інституційних практик і дій політичних акторів. Така методологічна рамка дозволяє інтерпретувати стратегічне мислення не як статичну доктрину, а як динамічний процес осмислення місця США у світовому порядку, що відбувався в умовах війни та проєктувався на повоєнну реальність.

РОЗДІЛ II. ОБРАЗ АМЕРИКАНСЬКОГО ЛІДЕРСТВА В ОФІЦІЙНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

2. 1. Концептуальні джерела зовнішньої політики США.

Ідейні витoki зовнішньополітичної думки США сягають колоніального етапу формування американської нації. Значну частину мігрантів становили англійські пуритани, яким були притаманні уявлення про власну моральну перевагу. Важливе місце у кальвіністській доктрині посідала ідея божественного призначення, тому переселенці розглядали Нову Англію як втілення мрії про нову землю і реалізацію «божественної стратегії»¹¹⁸. Ці уявлення поступово інтегрувалися в політичні, релігійні та культурні уявлення американців.

Важливою складовою месіанського світогляду було прагнення продемонструвати Європі зразок ідеального устрою, недосяжного для Старого Світу. Ідейна спадщина пуритан містила міф про винятковість, що значно вплинуло на характер американської національної ідентичності. Фізична й інтелектуальна відмежованість від Європи разом із месіанською риторикою закріпила уявлення про Америку як про простір особливої мети¹¹⁹.

Уже в самій ідеї «Америци» було закладено відчуття консенсусу та обраності¹²⁰, що згодом набуло політичного виміру: війна за незалежність північноамериканських колоній надала практичну форму переконанню, ніби нова держава покликана виступати моральним взірцем і нести свою місію у глобальному масштабі.

Уже на колоніальному етапі розвитку Америки в її ідейній традиції закладалася дихотомія уявлень про майбутню державу, що поєднувала прагнення

¹¹⁸ Ідея пуританської місії у Новому Світі бере початок із проповіді Дж. Вінтропа «Модель християнського милосердя», відомої також як «Місто на пагорбі» (Джерело: Winthrop J. A Model of Christian Charity (1630). *Hanover Historical Texts Collection*. URL: <https://surli.cc/fpievr>). У ній закладено бачення колонії як обраної спільноти, покликаної стати зразком для інших народів. Апеляція до біблійних образів (Нагірна проповідь, Євангеліє від Матвія) окреслювала колонізацію як божественне доручення й започатковувала традицію уявлення про месіанську роль Америки (наприклад, Cotton J. Sermon: The Divine Right to Occupy the Land (1630). *StudyLib*. URL: <https://surli.li/hqmhco>). Більше про роль месіанського світогляду в американській політичній традиції — Miller P. *Nature's Nation*. Massachusetts: Harvard University Press, 1967. 298 p.

¹¹⁹ Stephanson A. *Manifest Destiny: American Expansion and the Empire of Right*. New York: Hill and Wang, 1996. 160 p. P. 3.

¹²⁰ Bercovitch S. *Puritan Origins of the American Self: With a New Preface*. New Haven: Yale University Press, 2011. 250 p.

зберегти окремішність із потенційною схильністю до експансії. В результаті Війни за незалежність (1775–1783) батьки-засновники намагалися узгодити переконання в унікальності та відмежованості американців від Європи з імпліцитними ідеями масштабного лідерства США.

Важливу роль у формуванні засад американського зовнішньополітичного курсу відіграли погляди Дж. Вашингтона, викладені ним в інавгураційних промовах і відомому «Прощальному посланні». Під час інавгурації Дж. Вашингтон стверджував, що «немає жодного народу, якому варто було б визнати й піднести хвалу невидимій долоні, що керує справами людей, більшою мірою, аніж народу Сполучених Штатів»¹²¹. Він наголошував на відповідальності американців за збереження свободи та республіканської моделі правління, що мала довести успішність «експерименту, ввіреного в руки американському народові». Таким чином, роль держави та її представників набувала сакралізованого виміру і розглядалася не лише як американська, а й як загальнолюдська місія.

Разом із тим, залишаючи посаду, Дж. Вашингтон у вигляді «заповіту» визначив межі взаємодії США зі світом. Він підкреслював, що інтереси Америки і Старого Світу принципово різняться, адже «Європа визначила для себе ряд першорядних інтересів, які або не стосуються нас, або мають до нас [американців — авт.] вельми віддалене відношення. Тому їй доводиться вплутуватися в часті конфлікти, причини яких, по суті, далекі від наших турбот»¹²². На його думку, зв'язки з Європою є лише «штучними узами», які не слід підкріплювати постійними союзами. Подібна амбівалентність простежується й у поглядах політичного філософа Т. Пейна. У памфлеті «Здоровий глузд» (Common Sense) 1776 р. він проголосив, що «справа Америки є, більшою мірою, справою всього людства»¹²³. Революція, на його думку, вже стала поворотним моментом світової історії, а нова республіка мала шанс «почати цей світ заново». Водночас Т. Пейн обґрунтовував необхідність дистанціювання США від європейських конфліктів і

¹²¹ Washington's Inaugural Address of 1789. *National Archives and Records Administration*. URL: <https://surl.lt/crpfib>.

¹²² Washington's Farewell Address 1796. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/gvhyac>.

¹²³ Paine T. 1776: Paine, *Common Sense* (Pamphlet). *Online Library of Liberty*. URL: <https://surl.li/bkxhc>.

союзу з Великою Британією, адже будь-яка залежність від метрополії неминуче втягувала б нову державу у війни Старого Світу¹²⁴. Ці ідеї згодом стали одним з ідейних джерел для виступу Дж. Монро у 1823 р., що трансформувався у зовнішньополітичну доктрину.

На ідейному ґрунті Американської революції інший архітектор нової держави, Т. Джефферсон, розвинув концепт «Імперії свободи» (Empire of Liberty), у якому поєднувалися територіальна, культурна та інтелектуальна експансія США. За його баченням, зростання республіки і розширення «імперії свободи» були тотожні, а особлива роль країни на міжнародній арені випливала з її унікальності як проєкту¹²⁵. У ширшому вимірі погляди батьків-засновників започаткували формування засад зовнішньополітичної думки США, що поєднувала месіанські, духовно-релігійні та просвітницькі ідеали з проголошенням винятковості новоствореної держави, які згодом стали ідеологічною основою американського експансіонізму у 19 ст.

19 ст. стало періодом утвердження США як впливового міжнародного суб'єкта, що поєднувало внутрішнє національне будівництво з територіальною експансією. В умовах післянаполеонівської Європи загроза відновлення колоніального контролю над Латинською Америкою спричинила проголошення президентом Дж. Монро у 1823 р. принципу неприпустимості європейської колонізації в Західній півкулі¹²⁶. Відтоді США почали розглядати втручання Старого світу як ворожі дії, взаємно зобов'язуючись не втручатися в європейську політику. Ця заява, вироблена під впливом ідей Дж. К. Адамса¹²⁷, започаткувала традицію американського виняткового статусу й унілатералізму, хоч як доктрина вона набула значення в пізніших інтерпретаціях.

Серед них особливу роль відіграла концепція «очевидного призначення» (Manifest Destiny), сформульована Дж. О'Салліваном у 1840-х рр., яка поєднала

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Thomas Jefferson to George Rogers Clark, 25 December 1780. *National Archives*. URL: <https://surl.li/fweuce>; Thomas Jefferson to James Madison, 27 April 1809. *National Archives*. URL: <https://surl.li/cc/yhbpgg>; Thomas Jefferson to the Citizens of Washington, D.C., 4 March 1809. *National Archives*. URL: <https://surl.li/igzrod>.

¹²⁶ Monro J. Monroe Doctrine; December 2, 1823. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/bmrpjv>.

¹²⁷ Дж. К. Адамс у 1819 р. наголошував на «тотожності понять Північна Америка та Сполучені Штати» і необхідності доктринального оформлення американської позиції (Adams C. *Memoirs of John Quincy Adams: comprising portions of his diary from 1795 to 1848*. Philadelphia: J.B. Lippincott, 1877. 551 p. P. 439).

доктрину Монро з ідеєю природної експансії США на континенті. Він обґрунтовував право і обов'язок нації поширюватися від Атлантики до Тихого океану, вбачаючи в цьому прояв її особливого призначення¹²⁸. Термін «очевидне призначення» швидко набув популярності й закріпився як один із центральних елементів американської ідеології.

Іншим важливим інтелектуальним конструктом американської політичної думки на межі 19–20 ст. стала «теорія фронтиру» Ф. Дж. Тернера, сформульована ним у 1893 р. у доповіді «Роль фронтиру в американській історії» (*The Significance of the Frontier in American History*) на засіданні Американської історичної асоціації під час Всесвітньої виставки в Чикаго¹²⁹. У ній Ф. Дж. Тернер доводив, що освоєння Заходу було вирішальним чинником формування американської демократії, індивідуалізму та політичної культури. Ідея безперервного просування фронтиру закріплювала уявлення про експансію як органічну частину американської ідентичності, що згодом трансформувалося у виправдання зовнішньої експансії та глобального лідерства США.

Концепція «очевидного призначення» і теорія фронтиру знайшли реалізацію під час іспансько-американської війни 1898 р., результати якої засвідчили імперський характер американської держави. Зокрема, риторика Дж. О'Саллівана підхопили такі політики, як А. Беверідж, який у 1900 р. заявляв, що американці є «головними організаторами світу, попечителями прогресу, стражами праведного порядку»¹³⁰, поєднуючи традиції ізоляціонізму з новими імперіалістичними прагненнями.

Початок 20 ст. став етапом перегляду зовнішньополітичних принципів США, зумовленого індустріальним розвитком, зростанням участі у світовій торгівлі та міждержавним суперництвом. Ці процеси стимулювали розширення сфери інтересів та поступове утвердження США як глобального чинника. У суспільному дискурсі з'явилися інтерпретації нової ролі Америки: історики

¹²⁸ O'Sullivan, J. Annexation. *United States Magazine and Democratic Review*. 1845. Vol. 17, № 1. P. 5–9. URL: <https://surl.it/axzliz>.

¹²⁹ Turner F. J. *The Significance of the Frontier in American History*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1893. 227 p.

¹³⁰ Beveridge A. J. Senator Albert J. Beveridge on Expansion January 9, 1900. *Congressional Record*. <https://surl.it/azwpqd>. Також див. Beveridge A. *The Meaning of the Times, and Other Speeches*. New York: Books for Libraries Press, 1968. 431 p.

А. Кулідж та А. Гарт наголошували на особливому призначенні Сполучених Штатів як світової сили, що має універсальне значення для людства¹³¹. Британський публіцист В. Стід у праці «Американізація світу» (*Americanization of the World*) 1902 р. закріпив цей тренд поняттям «американізація світу», вбачаючи в ньому одну з ключових тенденцій 20 ст¹³². Уже тоді окреслилася дихотомія між антиколоніальним походженням американської державності та імперським характером її зовнішньополітичних практик, які супроводжувалися універсалістською риторикою.

Президент В. Мак-Кінлі (1897–1901) визнавав неможливість ізоляції США через економічну експансію та зростання міжнародних зобов'язань¹³³. Його наступник, Т. Рузвельт (1901–1909), надав доктрині Монро нового сенсу: поєднав принцип невтручання у європейські справи з активною роллю США у Західній півкулі та глобальному балансі сил. Він відводив Америці цивілізаційну роль, вбачаючи моральний обов'язок підтримувати загальний мир¹³⁴. Його концепція американського лідерства ґрунтувалася на поєднанні концепції винятковості, цивілізаційної місії та морального обов'язку підтримувати загальний мир¹³⁵. Важливим елементом поглядів Т. Рузвельта стала розвинута ним концепція «американізму», покликана об'єднати націю спільним духом, переконаннями та цілями, що мало на меті зміцнити внутрішню єдність як передумову для виконання глобальної ролі США¹³⁶.

У лекції на Романесівських читаннях в Оксфорді у 1910 р. Т. Рузвельт відзначав: «Я належу до нації, яка на досі небаченому масштабі намагається розв'язати проблеми врядування для народу, від імені народу й самим народом, водночас виконуючи міжнародний обов'язок великої держави»¹³⁷. Ця позиція

¹³¹ Coolidge A. *The United States as a World Power*. New York: Macmillan, 1908. 385 p. P. 14–15; Hart A. *The Foundations of American Foreign Policy*. New York: Macmillan & Co., 1901. 307 p. P. 4.

¹³² Stead W. *The Americanization of the World*. New York: Markley, 1901. 463 p. P. 348.

¹³³ McKinley W. *Second Inaugural Address of William McKinley 1901. The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/ahylgd>.

¹³⁴ Див. Roosevelt T. *The Strenuous Life: Essays and Addresses*. New York: Dover Publications, 2009. 160 p.; Roosevelt T. *Second Annual Message. The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/zlrcsy>; Roosevelt T. *Fourth Annual Message. The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/oeqozy>.

¹³⁵ Ricard S. Theodore Roosevelt and the Diplomacy of Righteousness. *Theodore Roosevelt Association Journal*. 1982. № 12. P. 14–17. P. 3–4.

¹³⁶ Roosevelt T. *True Americanism*. 1894. *Theodore Roosevelt Center*. URL: <https://surl.li/nufevy>.

¹³⁷ Roosevelt T. *Biological Analogies in History*, 1910. *The Project Gutenberg*. URL: <https://surl.li/txozfr>.

віддзеркалювала його переконання у тому, що Америка покликана бути не лише прикладом демократії, а й активним учасником глобальної політики. Символічними у цьому сенсі були як благодійні акції (надання фінансової та військової допомоги постраждалим від катастроф у Мартиніці, Сент-Вінсенті, на Ямайці та Сицилії¹³⁸), так і його роль міжнародного арбітра у врегулюванні війни між Росією та Японією 1905 р., що принесло Т. Рузвельту Нобелівську премію миру. Показово, що президент репрезентував Америку як нову силу на міжнародній арені, спроможну кинути виклик старим імперіям¹³⁹.

Після періоду експансіоністської зовнішньої політики за В. Мак-Кінлі і Т. Рузвельта уявлення про американську місію у світі набуло нового ідеалістичного виміру у політиці В. Вілсона (1913–1921). Він інтегрував ідеї американської винятковості з переконанням у необхідності впровадження моральних принципів у міжнародні відносини, пропонуючи США як провідну державу, що ці принципи репрезентує та захищає¹⁴⁰. Його програмні «Чотирнадцять пунктів» 1918 р. стали маніфестацією цього підходу, зосереджуючись на праві народів на самовизначення, свободі торгівлі та прогресивному вирішенні колоніальних питань. Попри те, що зрештою програма не була повністю реалізована, ідеї В. Вілсона заклали концептуальні основи глобалістської перспективи американської зовнішньої політики та визначили образ США як морального лідера у світі.

Така ретроспектива відображає складний процес формування американського зовнішньополітичного світогляду, у якому поєдналися з одного погляду експансіонізм, імперіалістичний реалізм, а з іншого — моральна дипломатія, що в міжвоєнну добу породило потребу в розв'язанні дилеми. В

¹³⁸ Herring G. *The American Century and Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893–2014*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 768 p. P. 46.

¹³⁹ Показово, що політичний стиль Т. Рузвельта знайшов утілення в популярній культурі того часу. Американський митець В. Роджерс зобразив президента в карикатурі «Добра послуга» (1905). На картині зображені російський та японський верховні правителі в імператорському вбранні, між якими, поклавши останнім руки на плечі, стоїть Т. Рузвельт у класичному костюмі. Під цими трьома фігурами розташований сувій із написом «дай нам мир», адресованим, очевидно, американському президентові, який репрезентує сучасну силу на міжнародній арені, уособлену Сполученими Штатами. Джерело: Rogers W. A. "Good Offices". 1905. Library of Congress. URL: <https://surl.li/kcfudq>.

¹⁴⁰ Див. Wilson W. *Addresses of President Wilson on Western Tour*. Washington: Washington Government Printing Office, 1919. 370 p. P. 301, 309, 356–57.

історіографії цей період часто визначають як епоху повернення до ізоляціонізму. Втім, американська ізоляціоністська традиція була радше ідеологічною конструкцією, ніж реальною політичною стратегією¹⁴¹. Міжвоєнна дискусія між вільсоніанцями та прихильниками ізоляціонізму точилася не стільки навколо участі США у світовій політиці, скільки щодо способів збереження влади та авторитету країни в умовах воєн і революцій¹⁴². Обрання у 1920- рр. шляху, який 29-й президент США В. Гардінг охарактеризував як «не революцію, а пристосування»¹⁴³ до післявоєнної кон'юнктури, проявилось не у відході США від міжнародних справ, а в дипломатичних зусиллях, спрямованих на формування більш прозорої глобальної системи¹⁴⁴ та забезпечення стабільного домінування США¹⁴⁵.

Велика депресія у США змінила не лише економічні реалії, але й погляд на політичну репрезентацію країни. Передвоєнне десятиліття відзначалося культивуванням доктрини індивідуалізму за адміністрації Г. Гувера. У праці «Виклик свободі» (The Challenge to Liberty) 1934 р. він обґрунтував претензію США на унікальну систему, що функціонує в американській державі¹⁴⁶. У центрі цієї системи — концепція «впорядкованої свободи», яка сприяла формуванню феномену «американської мрії». У зовнішньополітичній риторичі цей підхід укомплектував образ Америки як держави, що виступає за створення більш

¹⁴¹ Наприклад, Мелвін Леффлер розглядає міжвоєнний період як час зосередження зусиль США на захисті і розширенні своїх економічних впливів прагненням побудувати «імперію без сліз», у якій ідея виконання «світового обов'язку» трансформувалася у необхідність активізації економічної експансії для створення основ для реалізації американських політичних інтересів (Leffler M. *Elusive Quest: America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919–1933*. North Carolina: University of North Carolina Press, 2011. 423 p.). Також на цю тему див. Braumoeller B. F. The myth of American isolationism. *Foreign Policy Analysis*. 2010. Vol. 6. P. 349–371.

¹⁴² Williams W. A. *The Tragedy of American Diplomacy* (50th Anniversary Edition). New York: W. W. Norton & Company, 2009. 384 p. P. 109.

¹⁴³ Harding W. G. May 14, 1920: Readjustment. *Miller Center*. URL: <https://surl.lt/wteiel>.

¹⁴⁴ Серед таких заходів: 1) Вашингтонська конференція 1921–1922 рр. Метою її скликання В. Гардінг назвав «служіння людству» (Harding W. Message of President Harding to the Senate, February 10, 1922—Report of the American delegation. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1922. Volume I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/vxjyry>). Наступник Г. Гардінга, К. Кулідж, перейняв риторичу попередника, проголошуючи, що США служать людству, залишаючись незалежною від будь-яких політичних інтриг державою (Coolidge C. March 4, 1925: Inaugural Address. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/pkhbnf>); 2) участь США у врегулюванні Рурської кризи у 1925 р.: розроблений у 1924 р. Чарльзом Дауесом план порядку виплати Німеччиною репарацій удостоївся Нобелівської премії миру; 3) Пакт Бріана–Келлога 1928 р., що сприяв зміцненню міжнародного авторитету США.

¹⁴⁵ Sklar M. *Creating the American Century: The Ideas and Legacies of America's Twentieth-Century Foreign Policy Founders*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 270 p. P. 134.

¹⁴⁶ Hoover H. *The Challenge to Liberty*. New York: Charles Scribner's Sons, 1934. 212 p.

досконалих миротворчих механізмів¹⁴⁷, ґрунтованих на універсальних цінностях, які вона репрезентує.

Від часу свого зародження і до початку Другої світової війни американська зовнішньополітична думка еволюціонувала у напрямі формування гнучкого та мобільного корпусу ідеологем, який слугував своєрідним інтелектуальним ресурсом, здатним адаптуватися до мінливих історичних умов. Екстериторіальність і позачасовість надавала цим ідеям універсального виміру, що уможливлювало їхнє застосування на глобальному рівні. У поступовому епістемічному розширенні — від осмислення характеру власної державності до екстраполяції американського досвіду та цінностей на міжнародний масштаб — формувався концептуальний фундамент нової глобальної ролі США. Саме гнучкість ідеологічних конструкцій, поєднана з прагненням утвердити універсальні принципи, забезпечила інтелектуальну готовність США до викликів Другої світової війни та переходу до статусу повоєнного лідера.

2. 2. Стратегічні візії Білого дому.

2. 2. 1. Історична роль Ф. Д. Рузвельта.

Шлях до втілення образів американського світового лідерства на реальність був розпочатий за адміністрації Ф. Д. Рузвельта — людини, погляди і робота якої значною мірою сформували контури світу після Другої світової війни. Ідеалістичний світогляд Ф. Д. Рузвельта значною мірою формувався завдяки оточенню та освіті. Попри те, що його перші президентські роки були зосереджені на внутрішньополітичних проблемах, він прийшов у Білий дім із широким розумінням міжнародних справ¹⁴⁸.

Ф. Д. Рузвельт зростав у заможній родині і щороку подорожував із батьками до Європи¹⁴⁹, близьке знайомство з якою створило базис для його стратегічного бачення відносин із нею у воєнний час. Будучи вихідцем із протестантської еліти

¹⁴⁷ Наприклад, пропозиція державного секретаря Г. Стімсона у 1933 р. щодо остаточного «подолання» війни як інструменту політики: Stimson H. Bases of American Foreign Policy during the Past Four Years. *Foreign Affairs*. 1933. Vol. 11, №3. P. 383–396, P. 383.

¹⁴⁸ Schlesinger A., Jr. The Man of the Century. *American Heritage*. URL: <https://surl.li/irqxga>.

¹⁴⁹ Dallek R. Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945. New York: Oxford University Press, 1995. 688 p. P. 3.

Нью-Йорка, він виховувався у традиції Єпископальної церкви, яку регулярно відвідувала його родина, та навчався у Гротонській єпископальній школі¹⁵⁰. Важливу роль у формуванні світогляду Ф. Д. Рузвельта відіграв очільник школи священник Е. Пібоді, який прагнув виховати майбутніх лідерів і прищеплював учням концепцію соціально активного християнства¹⁵¹. Глибоко особиста віра Ф. Д. Рузвельта згодом проявилася в його публічних промовах, де він часто посилався на релігійні цінності та закликав до соціальної справедливості.

Ф. Д. Рузвельт не виробив власної системної філософії, а радше спирався на практичний досвід і конкретні обставини. Водночас релігійно-моральні орієнтири формували в ньому глибокі переконання, спрямовані у майбутнє¹⁵². Він послідовно наголошував не лише на тому, чого Америка має уникати, а й на тому, якою вона може стати. Захист християнської демократії як у самих США, так і у світі, поєднувався у баченні Ф. Д. Рузвельта з прагненням забезпечити добробут простих людей і розширити простір свободи для решти націй¹⁵³. Таке бачення у роки війни дозволило Ф. Д. Рузвельту культивувати відчуття єдності серед співвітчизників і союзників¹⁵⁴.

Ідеалістичним натхненником Ф. Д. Рузвельта був В. Вілсон. Як і В. Вілсон, він уважав, що зовнішня політика США має ґрунтуватися на моральних принципах, однак пішов далі — не протиставляв їх національному інтересу, а зробив глобальний вплив США складовою цього інтересу. У власному ідеалізмі Ф. Д. Рузвельт, подібно до В. Вілсона, поєднав принцип сили з ідеєю глобальної міжнародної мети. Зокрема, під час президентських перегонів 1928 р. ще маловідомий широкій громадськості, але вже впливовий у Демократичній партії Нью-Йорка Ф. Д. Рузвельт опублікував у журналі «Форін Афферз» статтю «Наша зовнішня політика: демократичний погляд». У ній він стверджував, що впродовж більшої частини своєї історії США відігравали провідну роль у зміцненні

¹⁵⁰ Greenstein F. I. *The Presidential Difference Leadership Style from Roosevelt to Clinton*. New York: Free Press, 2001. 288 p. Perlego Edition.

¹⁵¹ Woolverton J. F., Bratt J. D., Comey J. *A Christian and a Democrat: A Religious Biography of Franklin D. Roosevelt*. Michigan: Eerdmans, 2019. 280 p. P. 56.

¹⁵² Ibid. P. 80.

¹⁵³ Ibid. P. 153.

¹⁵⁴ Roosevelt F. D. *Fourth Inaugural Address of Franklin D. Roosevelt*. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/eefvmc>.

міжнародного миру та взаєморозуміння, але післявоєнна політика республіканських адміністрацій була безплідною і призвела до втрати американського лідерства. Ф. Д. Рузвельт наголошував, що доктрина Монро ніколи не була проявом егоїзму, а мала на меті збереження миру через протидію спробам Священного союзу стримати лібералізм втручанням у внутрішні справи держав. Як альтернативу він пропонував повернення США до активної міжнародної ролі: скорочення озброєнь, активну співпрацю з міжнародними організаціями для подолання глобальних проблем і відмову від довільного втручання у внутрішні справи сусідніх країн¹⁵⁵.

У промові 1933 р. він визнавав, що багато в чому є послідовником свого попередника¹⁵⁶, що пояснює месіанський характер політичних поглядів 32-го президента США. Сам В. Вілсон у 1919 р. метафорично описував наслідки Першої світової війни як «велику лісову пожежу», що поширюється Європою й загрожує охопити увесь світ. Єдиним «пожежником», спроможним врятувати людство, він бачив Америку — націю, яка від моменту свого заснування обіцяла бути «провідником людства»¹⁵⁷. Подібна риторика простежується й у промовах Ф. Д. Рузвельта, який так само пов'язував національну місію США з глобальним моральним обов'язком.

Іншим важливим чинником формування політичного світогляду Ф. Д. Рузвельта була спадщина його далекого родича Т. Рузвельта. Ще на початку політичної кар'єри він уважно стежив за діяльністю президента-«прогресиста», сприймаючи його як приклад сильної виконавчої влади президента, здатного формувати порядок денний¹⁵⁸. Вшановуючи Т. Рузвельта на відкритті його пам'ятника, Ф. Д. Рузвельт відзначав, що його попередник умів «вдихати дію, життя й барви у державне управління»¹⁵⁹. Ця модель динамічного та

¹⁵⁵ Roosevelt F. D. Our Foreign Policy: A Democratic View. *Foreign Affairs*. 1928. Vol. 6, № 4. P. 573–586. P. 573–574, 586.

¹⁵⁶ Roosevelt F. D. December 28, 1933. Address of the President before The Woodrow Wilson Foundation. *FDR: Day by Day*. URL: <https://surl.li/wwanps>.

¹⁵⁷ Wilson W. Addresses of President Wilson on Western Tour. Washington: Washington Government Printing Office, 1919. 370 p. P. 309.

¹⁵⁸ Hindley, M. The Roosevelt Bond: Politics and War Brought Teddy Roosevelt and Franklin Delano Roosevelt Ever Closer. *Humanities*. 2014, Vol. 35, №5. URL: <https://surl.li/bxewki>.

¹⁵⁹ Roosevelt F. D. Address at the Dedication of the Theodore Roosevelt Memorial. January 19, 1936. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hxcrup>.

харизматичного лідерства стала для Ф. Д. Рузвельта орієнтиром у власному президентстві.

Політичний стиль Т. Рузвельта започаткував феномен «імперського президентства» (imperial presidency), описаний А. Шлезінгером-молодшим у 1960-х рр¹⁶⁰. Для Ф. Д. Рузвельта ця спадщина відіграла вагомую роль у контексті поєднання ідеї прогресивної демократії з реалізацією бачення глобальної ролі США¹⁶¹. Концепція «імперського президентства» стосується розширення реальних можливостей президента США за межі конституційно визначених повноважень і формування потужного центру прийняття рішень у сфері зовнішньої політики та національної безпеки.

Витоки цього явища, на наш погляд, пов'язані із символічною для американців постаттю Дж. Вашингтона, який забезпечив капітуляцію британських збройних сил у результаті Війни за незалежність (1775–1783). Важливим елементом культури шанування президентської постаті є, наприклад, гора Рашмор, де увічнено А. Лінкольна як символ єдності нації та значущої ролі президента під час криз. Крім того, витоки ідеї «імперського президентства» можна відшукати в концепціях батьків-засновників. Дж. Медісон зазначав, що війна стимулює розширення виконавчої влади¹⁶², а А. Гамільтон у «Записках федераліста» підкреслював, що «енергія у виконавчій владі є ключовою характеристикою ефективного уряду»¹⁶³.

Як правило, прецеденти розширення президентських повноважень виникають у часи війни, коли глава держави поєднує політичні, дипломатичні та військові функції, отримуючи більші важелі впливу на зовнішню політику. Це відрізняє розвиток стратегічної зовнішньої політики Сполучених Штатів від механізмів вирішення внутрішніх питань¹⁶⁴. За словами А. Шлезінгера-молодшого, «імперське президентство» стало фундаментом

¹⁶⁰ Schlesinger A. M., Jr. *The Imperial Presidency*. Boston: Mariner Books, 2004. 624 p.

¹⁶¹ Eckes Jr, A., Zeiler, T. *Globalization and the American Century*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2003. 352 p. P. 26.

¹⁶² Madison J. *Political Observations*, 20 April 1795. *Founders Online. National Archives*. URL: <https://surl.li/cjprse>.

¹⁶³ Hamilton A. *The Federalist Papers*. № 70. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/rpnqzi>.

¹⁶⁴ Vile, M. J. C. *Politics in the USA*. 6th ed. New York: Routledge, 2007. 328 p. P. 259.

сучасної американської зовнішньої політики, сприяючи централізації прийняття рішень навколо президентської посади¹⁶⁵.

Державний секретар у 1933–1944 рр. К. Голл звертав увагу, що в Конституції бракує положень, які визначають обсяг повноважень виконавчої влади у веденні зовнішньої політики¹⁶⁶. Унаслідок цього Ф. Д. Рузвельт активно використовував механізм виконавчих угод (executive agreements) — двосторонніх домовленостей з іноземними державами, які не потребують ратифікації Конгресом. Зокрема, без схвалення Конгресу він обміняв американські есмінці на оренду британських баз після падіння Франції у 1940 р.¹⁶⁷, демонструючи гнучкість президентських повноважень.

У роки Ф. Д. Рузвельта Білий дім перетворився на життєво важливий центр національного уряду. Президент створив Виконавчий офіс президента (Executive Office of the President) у 1939 р.¹⁶⁸, що дозволило скоординувати діяльність виконавчої влади безпосередньо з його офісу¹⁶⁹. Крім того, він неофіційно сформував апарат радників, який поєднував державних службовців та представників недержавних інституцій, що дозволило уникати бюрократичних обмежень. Унаслідок цього президентство трансформувалося з арбітражного та адміністративного органу в ініціатора політичного лідерства й речника національних інтересів на тривалу перспективу¹⁷⁰. Сучасні очікування щодо американського президента — окреслити бачення більш позитивного майбутнього США та формувати цілісну національну політику — прямо впливають із цієї традиції¹⁷¹.

У зв'язку з вищезазначеним варто зважати на розбіжності у поглядах дослідників на діяльність Ф. Д. Рузвельта з надання зовнішній політиці країни

¹⁶⁵ Schlesinger, A. M., Jr. *The Imperial Presidency*. Boston: Mariner Books, 2004. 624 p. P. 35, 102.

¹⁶⁶ *The Constitution and Our Foreign Relations, 1939. Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

¹⁶⁷ Schlesinger, A. M., Jr. *The Imperial Presidency*. Boston: Mariner Books, 2004. 624 p. P. 105.

¹⁶⁸ Виконавчий офіс було створено в межах Закону про реорганізацію (Reorganization Act, 1939), який надав Ф. Д. Рузвельту повноваження, зокрема, створювати нові органи в межах виконавчої гілки, перерозподіляти функції між міністерствами без погодження з Конгресом.

¹⁶⁹ Cronin T. E., William H. Franklin D. Roosevelt and The American Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 1985. Vol. 15, №2. P. 277–286. P. 278.

¹⁷⁰ *Ibid.* P. 277.

¹⁷¹ *Ibid.* P. 285

стратегічного спрямування. П. Андерсон підкреслював брак у президента аналітичних здібностей, непослідовність та недостатню поінформованість, хоча й визнавав значення його особистої впевненості та переконливості¹⁷². А. Шлезінгер також вважав, що Ф. Д. Рузвельт свідомо уникав стратегічного мислення у класичному сенсі, не будучи ідеологом¹⁷³. Ф. Маркс узагалі заперечував розуміння Ф. Д. Рузвельтом міжнародних реалій, а його світогляд називав «поверхневим чорно-білим» і «провінційним»¹⁷⁴. Дж. Л. Геддіс навпаки вбачав у маневреності президента стратегічну імпровізацію та вміння уявляти загальну картину кризь хаотичний перебіг подій, що дозволило Ф. Д. Рузвельту просувати свій «великий задум» (*grand design*) — бачення майбутнього міжнародного порядку¹⁷⁵. У цьому дослідженні ми схилиємося радше до позицій В. Кімбалла¹⁷⁶ й Д. Шміца¹⁷⁷, які трактують дії президента як послідовні завдяки єдності мети, риторики й тактичних маневрів. У цьому сенсі співзвучною є й оцінка біографа Ф. Д. Рузвельта Р. Даллека, який підкреслював, що саме він очолив процес переосмислення політичної ролі США, надавши їй глобального виміру¹⁷⁸.

Важливим свідченням цієї логіки стала так звана «карантинна промова» Ф. Д. Рузвельта 1937 р., яка позначила вектор для обережного, але поступового виходу США за межі традиційної ізоляціоністської риторики. Президент закликав чинити супротив «епідемії світового беззаконня», маючи на увазі диктаторські режими у Німеччині, Італії, Японії. Цей супротив був покликаний стати альтернативою принципу невтручання. Ф. Д. Рузвельт використав метафору «карантину», яка апелювала до медичного досвіду суспільства й водночас легітимізувала ідею колективної відповіді на агресію¹⁷⁹. Тим самим президент намагався сформулювати морально-політичну основу для активної міжнародної ролі

¹⁷² Anderson P. *American Foreign Policy and Its Thinkers*. New York: Verso Books, 2017. 288 p. P. 20–22.

¹⁷³ Schlesinger A. Jr. *The Politics of Upheaval 1935-36*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1966. 749 p.

¹⁷⁴ Marks F. W. *Wind over Sand: The Diplomacy of Franklin Roosevelt*. Athens: University of Georgia Press, 1988. p. 276.

¹⁷⁵ Gaddis J. L. *On Grand Strategy*. New York: Penguin Press, 2018. 384 p. P. 288.

¹⁷⁶ Kimball, W. F. *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*. Princeton: Princeton University Press, 1991. 320 p.

¹⁷⁷ Schmitz D. *The Sailor: Franklin D. Roosevelt and the Transformation of American Foreign Policy*. Kentucky: University Press of Kentucky, 2021. 304 p.

¹⁷⁸ Dallek R. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945*. New York: Oxford University Press, 1995. 688 p.

¹⁷⁹ Roosevelt F. D. October 5, 1937: Quarantine Speech. *Miller Center*. ULR: <https://surl.li/fkgsdr>.

США. Промова не містила заклику до негайних дій, але відображала довгострокове бачення, згідно з яким міжнародна безпека не могла більше вибудовуватися без участі США.

Зі зростанням воєнної напруги у Європі зовнішньополітична позиція Ф. Д. Рузвельта поступово набувала більш чітких контурів. Це, зокрема, демонструють щорічні президентські звернення до Конгресу, які виконували не лише формальну роль, а формували концептуальне ядро зовнішньополітичної стратегії США в роки війни. Важливим акцентом виступу Ф. Д. Рузвельта 4 січня 1939 р. стало визнання неминучості глобального конфлікту та його ідейного виміру: президент розглядав майбутнє протистояння як боротьбу між двома світами — демократичним і тоталітарним. Посягання диктаторів на демократію поставало як пряма загроза безпеці самих США¹⁸⁰.

У посланні від 3 січня 1940 р. Ф. Д. Рузвельт розвинув цю логіку, наголошуючи, що добробут американців нерозривно пов'язаний із добробутом інших народів, і ця взаємозалежність є такою ж очевидною у світових справах, як і у внутрішньому житті країни. Водночас Ф. Д. Рузвельт застерігав проти ілюзій ізоляціонізму, підкреслюючи, що переконання у здатності США процвітати за «високою стіною» відокремленості, тоді як решта світу занурюється у хаос і руйнування, є хибним і небезпечним. Також він підкреслив зростаючі очікування від США на міжнародній арені, ґрунтовані на переконанні, що Америка стане дієвим актором у момент глобальної перебудови. Така місія, на думку Ф. Д. Рузвельта, ґрунтувалася на моральних засадах і цінностях, які зробили Америку великою, і які належало активно утверджувати¹⁸¹.

6 січня 1941 р., за місяць до нападу Японії на американську військову базу у Перл-Гарборі, президент традиційно виступив у Конгресі із промовою, що отримала назву «Чотири свободи» (Four Freedoms). Ф. Д. Рузвельт обґрунтував думку, що США перебуватимуть у безпеці лише до того моменту, поки Велика Британія здатна тримати власну оборону. Збільшення обсягів військової допомоги

¹⁸⁰ Roosevelt F. D. Annual Message to Congress. January 04, 1939. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/dffzan>.

¹⁸¹ Roosevelt F. D. Annual Message to the Congress. January 03, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.lt/hwftwa>.

та підтримка демократичних націй має забезпечити життя Америки як «арсеналу демократії»¹⁸². Однак головна теза президента транслиувала ідею взяття на себе США особливого обов'язку — формування нового «морального порядку». Його фраза «як не хлібом єдиним живуть люди, так і не однією зброєю воюють» була закликом до поширення американських ідеалів по всьому світу. Ці ідеали Ф. Д. Рузвельт уклав у концепцію чотирьох індивідуальних свобод: свободи слова, віросповідання, свободи від злиднів і страху¹⁸³.

Проголошені цінності розглядалися президентом не лише як внутрішній ідеал США, але й як глобальний стандарт, який Америка має захищати й поширювати. У такий спосіб Ф. Д. Рузвельт поєднав морально-універсалістські принципи з національними інтересами США, роблячи американський глобальний вплив не альтернативою, а необхідною умовою їхнього забезпечення. У промові Ф. Д. Рузвельт також синтезував ліберально-демократичні ідеали із соціально-економічними вимірами безпеки, розширивши розуміння останньої: стабільність світу, таким чином, мислилася не лише через категорії сили, а й через гарантії соціально-економічного добробуту. Отже, концепція перетворювала американські цінності на принципи нового світового порядку. Саме тому промова стала стратегічною декларацією Ф. Д. Рузвельт: вона випереджала безпосередню військову участь Сполучених Штатів у війні, проте вже визначала їхнє майбутнє місце як архітектора післявоєнного устрою.

«Чотири свободи» стали не лише декларативним гаслом, а й інтелектуальним ядром американської стратегії протягом війни: своєрідним конструктором, елементи якого потребували подальшого розгортання, конкретизації та втілення в політичній практиці. Ще до початку війни у Європі президент наголошував, що відсутність рішучих заходів послабить лідерство

¹⁸² Фраза «арсенал демократії» вперше була використана Рузвельтом у радіозверненні 29 грудня 1940 р. У промові він закликав американців підтримати боротьбу Великої Британії проти нацистської Німеччини, наголошуючи, що без постачання зброї та ресурсів демократичні держави будуть знищені, і небезпека безпосередньо загрожуватиме США. Про концепцію «арсеналу демократії» окремо йтиметься у підпункті 2.3. цього розділу дисертаційного дослідження.

¹⁸³ Roosevelt F. D. President Franklin Roosevelt's Annual Message (Four Freedoms) to Congress (1941). *National Archives*. URL: <https://surl.li/uibmeg>.

США у «здійсненні впливу у справі збереження миру між іншими країнами»¹⁸⁴. І в Білому домі, і в Конгресі сходилися на думці, що надання допомоги Великій Британії стане для США можливістю збільшити власну роль у розподілі влади у світі, а також відіграти світову роль опікуна цивілізації¹⁸⁵. Американський дипломат А. Кірк повідомляв із Берліна влітку 1940 р., що будь-які поступки Великої Британії на користь Німеччини позбавлять США можливості нейтралізувати загрозу, що нависає над американською цивілізацією. У цьому контексті вагоме значення мало також ідеологічне лідерство США, основну частину відповідальності за яке мав взяти на себе Білий дім¹⁸⁶.

Одним із найбільш значущих рішень, які закріпили за США роль «арсеналу демократії» стало прийняття закону про ленд-ліз у березні 1941 р. У той період США формально зберігали нейтралітет, однак їхня економічна міць ставала вагомим фактором у війні. Це дозволяло Вашингтону уникнути прямої військової участі на початковому етапі, але водночас зміцнювало стратегічні позиції США. Прийнята програма, на нашу думку, була не просто технічним рішенням проблеми фінансування британських воєнних потреб, а відображала більш масштабне бачення ролі США у світі.

У грудні 1940 р. прем'єр-міністр Великої Британії В. Черчилль звернувся до Ф. Д. Рузвельта з проханням про фінансову допомогу для продовження оборони королівства. У листі він підтвердив усвідомлення американцями, що безпека та майбутнє США, так само як і демократії та цивілізації загалом, нерозривно пов'язані з незалежністю націй Британської Співдружності¹⁸⁷. Це звернення вчоргове актуалізувало перед Білим домом проблему фінансового забезпечення британських воєнних зусиль, однак Ф. Д. Рузвельт вже довгий час розмірковував над можливими механізмами підтримки Лондона¹⁸⁸. Водночас промова «Чотири

¹⁸⁴ The Department of State Bulletin. Vol. 1, July–December 1939. Washington: United States Government Printing Office, 1940. 756 p. P. 57.

¹⁸⁵ Williams W. A. The Tragedy of American Diplomacy. New York: W. W. Norton & Company, 2009. 384 p. P. 231–232.

¹⁸⁶ Berlin, July 29, 1940. Alexander C. Kirk to President Franklin D. Roosevelt. *Franklin D. Roosevelt's Office Files, 1933–1945. Microfilm Collection*. Reel 1. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

¹⁸⁷ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt. London, December 7, 1940. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. *Office of the Historian*. Vol. III. URL: <https://surl.li/uvmtpy>.

¹⁸⁸ Churchill W., Roosevelt F. D. Churchill & Roosevelt: The Complete Correspondence. Vol. 1: Alliance Emerging / ed. by Kimball W. F. Princeton: Princeton University Press, 1984. 676 p. P. 88.

свободи» створювала ідейне підґрунтя для розробки нових рішень. Невдовзі президент доручив міністру фінансів Г. Моргентау підготувати проєкт, який у березні 1941 р. втілили в Закон про ленд-ліз — схему надання матеріальної допомоги союзникам¹⁸⁹.

У листі від 20 січня 1941 р. Ф. Д. Рузвельт процитував В. Черчиллю рядки з поеми Г. В. Лонгфелло «Будівництво корабля» (The Building of the Ship, 1849):

Пливи, о Корабель Держави!

Пливи, Союзе міцний і великий.

Людство з усіма своїми страхами,

З усією надією прийдешніх літ

*Затамувавши подих, стежить за твоєю долею*¹⁹⁰.

Цей твір, що здобув популярність у США в роки Громадянської війни, у 1940-х рр. набув нового символізму. Якщо тоді образ «корабля» ототожнювався із Союзом північних штатів, то тепер він асоціювався з боротьбою США та їхніх союзників, які поділяють американські ідеали. Алегорія підкреслювала спільність історичної місії Вашингтона і Лондона, а також ширший вимір їхньої відповідальності перед світом. Ці рядки В. Черчилль згодом використав у своїй промові в лютому 1941 р., відомій під назвою «Дайте нам зброю». У березні 1941 р., під час звернення з приводу підписання закону про ленд-ліз, Ф. Д. Рузвельт підкреслив переломний характер ухваленого рішення, заявивши, що американський народ, пише нову сторінку історії. Президент наголошував, що Америка має «покласти край компромісу з тиранією та силами гноблення», а її обов'язок полягає в тому, щоб зберегти у світі «світло демократії» та забезпечення проголошених раніше Ф. Д. Рузвельтом «чотирьох свобод»¹⁹¹. Ленд-ліз у цьому контексті поставав не лише як інструмент матеріальної підтримки Великої Британії, а й як засіб утвердження ролі США у світовій боротьбі проти агресії. Пропонуючи принцип позики, Білий дім прагнув продемонструвати не лише комерційний, але й політичний і моральний характер допомоги: Америка передає

¹⁸⁹ Ibid. P. 119.

¹⁹⁰ Ibid. P. 131.

¹⁹¹ Roosevelt F. D. March 15, 1941: On Lend-Lease. Miller Center. URL: <https://surl.li/wymsslw>.

союзникам ресурси, необхідні для боротьби, не як борговий тягар, а як інвестицію у спільну безпеку.

Із 1941 р. у Вашингтоні дедалі чіткіше усвідомлювали, що війна в Європі перестала бути віддаленим конфліктом. Військовий міністр Г. Стімсон наполягав на розширенні допомоги союзникам у рамках концепції «арсеналу демократії», підкреслюючи, що обмежена підтримка не може запобігти нацистському домінуванню. У меморандумах він докладно обґрунтував необхідність активного залучення США до протидії агресії ще до офіційного вступу країни у війну¹⁹². Подібні міркування висловлював і неформальний радник Білого дому з міжнародних справ Г. Кларк, який наголошував, що завойовницькі плани Гітлера суперечать економічним, політичним і моральним інтересам США, а без участі Америки нацистська Німеччина може здобути перемогу. Заклики до рішучішої позиції пролунали також із сусідньої Канади: колишній дипломат у Вашингтоні В. Герідж закликав до вироблення спільної стратегії з Британською імперією та до американського лідерства в англомовному світі, що символізувало б перехід до нової фази війни й готовність демократій боротися під проводом президента США¹⁹³.

Одним із кроків до закріплення американських лідерських позицій на міжнародній арені напередодні вступу у війну стала Атлантична конференція, проведена у серпні 1941 р. біля узбережжя Ньюфаундленду, на якій Ф. Д. Рузвельт та В. Черчилль провели серію зустрічей на борту військових кораблів. Серед її цілей було обговорення стратегічних перспектив війни та формування бачення післявоєнного міжнародного порядку. Одним із підсумків конференції стало оприлюднення американсько-британської декларації, що отримала назву Атлантична хартія.

Атлантична хартія складалася з восьми пунктів, що окреслювали спільне бачення післявоєнного світу. У ній проголошувалася відмова від територіальних анексій та зміни кордонів без згоди народів; підтверджувалось право всіх націй на

¹⁹² Memorandum for the Secretary of War. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

¹⁹³ Colonel The Honourable Henry L. Stimson Woodley, Cathedral Avenue, Washington, D.C., October 29, 1941. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

самовизначення і вибір форми правління; наголошувалося на необхідності рівного доступу до світової торгівлі та ресурсів, а також на співпраці у сфері економічного й соціального розвитку. Хартія містила принципи скорочення озброєнь, свободи морів і колективної безпеки, спрямованої на створення умов для «життя без страху і злиднів»¹⁹⁴. Концептуальне підґрунтя декларації безпосередньо перегукувалося з ідеями Ф. Д. Рузвельта, викладеними у промові «Чотири свободи». Ліберально-демократичні цінності (свобода слова та віросповідання), а також соціально-економічні гарантії (свобода від страху та від злиднів) були універсалізовані у принципах угоди, надаючи їй моральну легітимацію як документа, що окреслював права і обов'язки народів у майбутньому світовому порядку.

В наукових дослідженнях оцінки декларації варіюються від визнання її одним із ключових міжнародних документів Другої світової війни¹⁹⁵ до майже повного нівелювання значення Атлантичної хартії у міжнародному стратегуванні США цього періоду. Наприклад, Т. Вілсон відзначає, що Атлантична хартія про цілі війни та миру була розрахована насамперед на вплив на громадськість, мала на меті заспокоїти ізоляціоністськи налаштовані кола в США, але зрештою створювала в подальшому проблеми для її авторів¹⁹⁶.

Безумовно, не можна заперечити вчасність її проголошення на початку війни: подія сформувала обнадійливий образ програми та позитивно впливала на суспільну думку, що було доречно для внутрішньої політики, аби забезпечити інтернаціоналістський політичний вектор міжнародної діяльності. Символізм оприлюднення тексту сам по собі відіграв чималу роль. Важливою була й можливість артикулювати та публічно посилатися на його принципи. Отже, вона відіграла істотну роль у формуванні зовнішньополітичної стратегії Білого дому.

¹⁹⁴ 'The Atlantic Charter'. Declaration of Principles issued by the President of the United States and the Prime Minister of the United Kingdom. 14 August 1941. *North Atlantic Treaty Organization (NATO): Official Texts and Resources*. URL: <https://surl.li/mxfxav>.

¹⁹⁵ Наприклад, Borgwardt E. *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights*. Massachusetts: Harvard University Press, 2007. 480 p.; Kluger M., Evans R. *Roosevelt and Churchill. The Atlantic Charter: A Risky Meeting at Sea that Saved Democracy*. London: Frontline Books, 2022. 248 p.

¹⁹⁶ Wilson, T. A. *The First Summit: Roosevelt and Churchill at Placentia Bay, 1941*. Boston: Houghton Mifflin, 1969. 344 p. P. 173.

Подальші зусилля з міжнародної консолідації тлумачилися американським урядом як перетворення Атлантичної хартії на всесвітній рух, а її засадничі положення розглядалися такими, що принесуть людству «щасливіший світ»¹⁹⁷. У зверненні Ф. Д. Рузвельта до Конгресу з приводу Ялтинської конференції президент підкреслював, що нова міжнародна архітектура не може бути досконалою, проте головне полягає в тому, що мир буде заснований на здорових і справедливих принципах Атлантичної хартії¹⁹⁸.

За оцінкою Ф. Д. Рузвельта, Атлантична хартія виконала важливу роль, сприяючи перетворенню окремих держав, які протистояли агресору, на єдину коаліцію¹⁹⁹. Документ став одним із перших кроків на шляху до створення Організації Об'єднаних Націй та сформував ідейне підґрунтя для Декларації Об'єднаних Націй, назву якої запропонував Ф. Д. Рузвельт. Відповідно, 1 січня 1942 р. двадцять шість держав офіційно підтвердили підтримку принципів Атлантичної хартії. Декларація оформила союз і стала кроком до створення ООН. Також, на думку історикині Е. Боргворт, Атлантична хартія стала провісницею Нюнберзького процесу та Бреттон-Вудських угод²⁰⁰. На наш погляд, у контексті практичної діяльності міжнародних інституцій значення хартії, можливо, було дещо переоцінене. Водночас її роль в утвердженні американського лідерства під час Другої світової війни була беззаперечною.

Власне, американська адміністрація не покладалася на Атлантичну хартію як офіційний документ. Зокрема, у листі до Чан Кайші від 3 серпня 1942 р. слово «угода» (compact) у чорновому варіанті було рекомендовано замінити на «декларацію принципів» (declaration of principles), аби уникнути в інтерпретаційних непорозуміннях²⁰¹. На прес-конференції 19 грудня 1944 р. Ф. Д. Рузвельт зазначав, що Атлантична хартія ніколи не була офіційно підписана,

¹⁹⁷ The White House, Washington. August 13, 1942. *Franklin D. Roosevelt's Office Files, 1933–1945. Microfilm Collection*. Reel 1. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

¹⁹⁸ Roosevelt F. D. Address to Congress on the Yalta Conference. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.it/avqyew>.

¹⁹⁹ Churchill W., Roosevelt F. D. Churchill & Roosevelt: The Complete Correspondence. Vol. 1: Alliance Emerging / ed. by Kimball W. F. Princeton: Princeton University Press, 1984. 676 p. P. 559.

²⁰⁰ Borgwardt E. A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights. Massachusetts: Harvard University Press, 2007. 480 p. P. 237, 9.

²⁰¹ Draft of Proposed Message to Be Sent by President Roosevelt to Chiang Kai-shek. August 3, 1942. *Franklin D. Roosevelt's Office Files, 1933–1945. Microfilm Collection*. Reel 1. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

а він навіть не володіє примірником її тексту.²⁰² Ця відповідь викликала критику, оскільки могла сприйматися як прояв зневажливого ставлення до документа, який у суспільній свідомості вже набув символічного статусу дороговказу на майбутнє, навіть попри політичну необхідність поступок союзникам.

Уже на наступній прес-конференції 22 грудня 1944 р. президент відкоригував акценти, назвавши Атлантичну хартію програмною метою, яка посіла своє місце в історії незалежно від її формальної сили²⁰³. Він порівняв її з «Чотирнадцятьма пунктами» В. Вілсона: попри те, що ця програма не була повністю реалізована, вона стала кроком «до кращого життя для населення світу»²⁰⁴. Така аналогія мала і внутрішньополітичне значення. У 1942 р. Г. Маккіндер у праці «Демократичні ідеали та реальність», критично оцінюючи вілсонівський ідеалізм, водночас визнавав: саме В. Вілсон привів американську націю до усвідомлення того, що країна більше не може залишатися ізольованою від глобальних процесів²⁰⁵.

Пропозиції В. Вілсона, на нашу думку, створили передумови для поширення переконання, що війна у 20 ст. остаточно перестала бути ефективним інструментом дипломатії. Атлантична хартія закріпила континуїтет таких її ідей, як відмова від таємної дипломатії, підтримка свободи міжнародної торгівлі, скорочення озброєнь і створення універсальної міжнародної організації, покликаної забезпечити мир. За своєю природою вона може бути порівняна з такими програмними зовнішньополітичними деклараціями, як прощальне послання Дж. Вашингтона чи доктрина Монро, які також не мали статусу офіційних документів, проте згодом були інструменталізовані та справили довготривалий вплив на американську політичну думку.

Хартія становила собою більше, ніж звичайний прес-реліз — як для американської, так і для британської сторони. Припускаємо, для В. Черчилля її

²⁰² Roosevelt F. D. Excerpts from the Press Conference. December 19, 1944. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hxzgfy>.

²⁰³ Roosevelt F. D. Excerpts from the Press Conference. December 22, 1944. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/qdtmle>.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Mackinder, H. J. *Democratic Ideals and Reality*. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1942. 213 p. P. 47.

головним завданням було розширення американської підтримки у боротьбі Великої Британії проти гітлерівської Німеччини. Саме з його ініціативи до її змісту були включені елементи рузвельтівської промови про «чотири свободи», а також апеляція до вілсонівського принципу «права на самовизначення». Це було тактичним кроком, спрямованим на те, щоб заручитися прихильністю президента США²⁰⁶. Водночас британський прем'єр постійно координував перебіг переговорів із Лондоном, надсилаючи телеграми та узгоджуючи позиції з Військовим кабінетом²⁰⁷. На відміну від нього, Ф. Д. Рузвельт діяв більш автономно, спираючись на особисто сформоване коло радників, серед яких вирізнялися заступник державного секретаря С. Веллз та Г. Гопкінс, тоді міністр торгівлі США і водночас один із найближчих членів команди президента.

Для американської адміністрації Атлантична хартія мала довгострокове значення, оскільки окреслювала перспективу побудови більш відкритого міжнародного порядку²⁰⁸. Формулювання документа були навмисно розмитими, щоб забезпечити простір для маневру у відносинах із союзниками та у внутрішньополітичному контексті (зокрема, з метою уникнення передчасного загострення дискусій про створення нової міжнародної організації). Показовим є застереження американського дипломата В. Буллітта у листі до Ф. Д. Рузвельта від 5 грудня 1941 р.: «Не дозволяйте В. Черчиллю втягнути вас у більш конкретні зобов'язання, ніж ті, що сформульовані в Атлантичній хартії»²⁰⁹. Своєю чергою, Г. Гопкінс підкреслював, що підтримує президента, називаючи його «великою духовною постаттю», здатною подолати як внутрішній, так і зовнішній опір заради реалізації проголошених ідеалів²¹⁰.

Ідеалістичність цілей президента прагнув підкреслити і його син Е. Рузвельт, який супроводжував батька під час атлантичних перемовин. У спогадах він свідчить, що президент не хотів, аби США виступали лише

²⁰⁶ Mitoma G. *Human Rights and the Negotiation of American Power*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2013. 240 p. P. 46.

²⁰⁷ Sherwood, R. E. *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History*. New York: Enigma Books, 2008. 880 p. P. 362.

²⁰⁸ Patrick S. M. *Remembering the Atlantic Charter*. *Council on Foreign Relations*. 2011. URL: <https://surl.li/ddarpa>.

²⁰⁹ Cit. from Gaddis J. L. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 396 p. P. 16.

²¹⁰ Sherwood, R. E. *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History*. New York: Enigma Books, 2008. 880 p. P. 266.

інструментом порятунку Британської імперії, яка після завершення війни знову повернеться до старих порядків. Для нього було принципово, щоб союз із Лондоном не зводився до захисту вузьких імперських інтересів, а відкривав перспективу побудови нового справедливого міжнародного порядку²¹¹. Саме колоніальне питання стало найбільш амбівалентним аспектом Атлантичної хартії. Другий і третій пункти документа проголошували відмову від територіальних змін, що здійснювалися б без вільного волевиявлення народів, а також визнання права кожної нації обирати власну форму правління²¹². Тим самим обидві держави намагалися продемонструвати, що війна не призведе до їхнього територіального зростання, і заручитися прихильністю народів, які перебували в колоніальній залежності.

Проте підхід В. Черчилля та Ф. Д. Рузвельта тут істотно відрізнявся. Для британського прем'єра питання майбутнього імперії залишалося поза дискусією, тоді як Ф. Д. Рузвельт наполягав на необхідності відмови від застарілих практик, звинувачуючи союзника у збереженні меркантилістської політики. У цьому контексті він наголошував, що майбутній світ не може включати жодних форм деспотизму, а його структура повинна базуватися на принципі рівності народів²¹³. Не дивно, що Атлантична хартія глобалізувала очікування незалежності поневолених народів, підживлюючи їхні сподівання на підтримку з боку Америки.

Водночас універсалізм американської риторики приховував прагматичний інтерес Вашингтона до об'єднання з Британською імперією задля виконання «поліцейських» функцій у світі²¹⁴. Як зазначав «Зе Сатердей івнінг пост» («The Saturday Evening Post»), унаслідок Атлантичної конференції Ф. Д. Рузвельт фактично наділив США обов'язками з підтримання порядку й турботою про англо-американський післявоєнний світ²¹⁵. Це означало приховану заявку на глобальний вплив Сполучених Штатів. За висловом С. Вертгайма, символічний

²¹¹ Roosevelt E. *As He Saw It*. New York: Duell, Sloan and Pearce, 1946. 270 p. P. 36–37.

²¹² 'The Atlantic Charter'. Declaration of Principles issued by the President of the United States and the Prime Minister of the United Kingdom. 14 August 1941. *North Atlantic Treaty Organization (NATO): Official texts and resources*. URL: <https://surl.li/mxfxav>.

²¹³ Roosevelt E. *As He Saw It*. New York: Duell, Sloan and Pearce, 1946. 270 p. P. 36–37.

²¹⁴ Wertheim S. A. *Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation*. New York: Columbia University, 2015. 305 p. P. 178.

²¹⁵ Cit. from *ibid.* P. 202.

інтернаціоналізм хартії був покликаний очистити імперіалізм, узгодивши його з демократичним покликом²¹⁶.

Попри те, що хартії була притаманна частка риторичності, її практичне значення не можна применшувати. Вона втілювала підхід Ф. Д. Рузвельта, який наголошував на необхідності від початку війни планувати кращий світ, що мав постати після її завершення²¹⁷. Завдяки універсальності проголошених принципів Атлантична хартія швидко перетворилася на інструмент американської політики у період розгортання Холодної війни. Вона стала складовою гнучкого ідеологічного комплексу, який з одного боку продовжував традиційні наративи американської дипломатії, а з іншого — екстериторіалізував їх, роблячи універсальною платформою для легітимації зовнішньої політики США.

У завершальний період війни, на тлі усвідомлення радянської загрози, як американське суспільство, так і європейські союзники дедалі частіше розчаровувалися в необхідності пошуку компромісів із Москвою. Проте універсальний характер Атлантичної хартії надавав змогу перетворювати її принципи на ідеологічний інструмент, спрямований проти радянської політики. Недаремно сенатор А. Ванденберг у січні 1945 р. закликав зупинити радянську експансію, наголошуючи, що принципи Атлантичної хартії повинні супроводжувати будь-які дії Америки²¹⁸. Таким чином, відстоюванні в історичному документі цінності стали одним із чинників, що згодом вплинули на перемогу США у Холодній війні. Вони сприяли формуванню стійкості американського суспільства, дозволили витримати глобальне протистояння та закріпили взаємозв'язок між національною безпекою і захистом прав людини у світі²¹⁹.

Ще одним важливим концептуально-стратегічним виміром зовнішньополітичної думки США у період президентства Ф. Д. Рузвельта стало

²¹⁶ Ibid. P. 208–210.

²¹⁷ Roosevelt F. D. Address by President Franklin D. Roosevelt on the occasion of Navy Day, 6 November 1941. *Department of State Bulletin*. November 8, 1941. URL: <https://surl.li/fnmkte>.

²¹⁸ Vandenberg, A. H. United States Foreign Policy. January 10, 1945. *Congressional Records, 79th Congress, 1st Session*. P. 164-167. URL: <https://surl.li/ezhloh>.

²¹⁹ Borgwardt E. *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights*. Massachusetts: Harvard University Press, 2007. 480 p. P. 250–251.

прагнення зберегти й розширити регіональне лідерство. Відхід від політики «великого кийка»²²⁰ та проголошення політики «добросусідства» засвідчили готовність переглянути роль США в Західній півкулі²²¹. Її засадничими принципами були визнання суверенітету держав регіону та відмова від одностороннього втручання у внутрішні справи сусідів. Також важливим жестом було запрошення очільників урядів країн Латинської Америки до Вашингтона, що мало укріпити світові надії на новий досвід у міжнародних справах загалом²²². Політика добросусідства поєднувала елементи «шляхетного обов'язку» («noblesse oblige») з риторикою місії Америки захищати та поширювати демократію, хоча її підґрунтям слугували економічні інтереси.

Важливо, що Ф. Д. Рузвельт від самого початку надавав політиці добросусідства універсального значення. У своїй інавгураційній промові він вперше окреслив її не лише як регіональний, а й як глобальний принцип²²³. Подібний акцент простежувався і в промові до Ради Панамериканського союзу у квітні 1939 р., де президент наголошував, що американська «родина націй» може апелювати до світу як приклад спільноти, об'єднаної ідеалами миру та співпраці. Розвиток технологій і скорочення відстаней, зазначав Ф. Д. Рузвельт, роблять взаємозалежність із Європою неминучою, а отже, інтереси США не обмежуються лише захистом власного континенту²²⁴. Власне, у цьому ж ключі один із ключових радників Ф. Д. Рузвельта А. Берлі наголошував у травні 1939 р., що латиноамериканська політика становить «справжню основу майже всього, що ми [американці — авт.] робимо»²²⁵.

²²⁰ Політика «великого кийка» (Big Stick Policy) — курс зовнішньої політики США на початку 20 ст., сформульований президентом Т. Рузвельтом. На практиці вона означала активне втручання США у справи Латинської Америки та Карибського басейну, захист американських інтересів і закріплення ролі США як регіонального лідера.

²²¹ Roosevelt F. D. Address at Chautauqua, N.Y. August 14, 1936. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ammxnc>.

²²² Dallek R. Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945. New York: Oxford University Press, 1995. 688 p. P. 38–39.

²²³ Roosevelt F. D. First Inaugural Address of Franklin D. Roosevelt. The Avalon Project. URL: <https://surl.li/jojwkd>.

²²⁴ Roosevelt F. D. Address to the Governing Board of the Pan American Union. April 14, 1939. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/tvspkx>.

²²⁵ Cit. from Gellman I. Good Neighbor Diplomacy: United States Policies in Latin America, 1933–1945. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2019. 314 p. P. 8.

Із початком війни американський уряд здійснив нові кроки до інституціоналізації міжамериканської співпраці. За ініціативи Ф. Д. Рузвельта у вересні 1939 р. була скликана Панамська конференція, на якій ухвалили створення Панамериканської зони безпеки. К. Голл пізніше назвав цей крок безпрецедентним експериментом, що демонстрував новий підхід США до регіональної організації²²⁶. Багатосторонні механізми, застосовувані в межах політики добросусідства, не применшували, а радше закріплювали американське домінування, усе більше залучаючи латиноамериканські республіки в політичну, економічну й культурну орбіту Вашингтона²²⁷.

Поступово «добросусідство» почало набувати глобального виміру. У щорічному посланні до Конгресу у січні 1940 р. Ф. Д. Рузвельт підкреслив, що народи мають право самостійно обирати форму правління, однак цей вибір має ґрунтуватися на свободах, універсально важливих для всіх. Він також наголошував, що єдність 21 американської республіки у відстоюванні миру й свободи може слугувати прикладом для інших континентів²²⁸. У такий спосіб регіональна солідарність інтегрувалася в універсалістський проект, що поєднував американську безпеку з глобальним порядком.

Рузвельтівська модель добросусідства, за оцінкою американського історика Г. Грандіна, стала прообразом післявоєнної системи союзів, у межах якої Вашингтон делегував союзникам відповідальність за екстериторіальне управління, зберігаючи при цьому політичний, економічний та військовий контроль, а також забезпечила США статус «імперії за запрошенням»²²⁹. Відтак регіональне лідерство було інтегроване у глобальні амбіції США, а його риторика поширювалася навіть на взаємини з Й. Сталіним, якого Ф. Д. Рузвельт намагався залучити до «союзу миролюбних країн»²³⁰.

²²⁶ Hull C. *The Memoirs of Cordell Hull*. Vol. I. New York: Macmillan Company, 1948. 1084 p. P. 619.

²²⁷ Grandin G. *Empire's Workshop: Latin America, the United States, and the Rise of the New Imperialism*. New York: Metropolitan Books, 2006. 246 p. P. 9.

²²⁸ Roosevelt F. D. Annual Message to the Congress. January 03, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.it/hwftwa>.

²²⁹ Grandin G. *Empire's Workshop: Latin America, the United States, and the Rise of the New Imperialism*. New York: Metropolitan Books, 2006. 246 p. P. 9.

²³⁰ Flynn J. T. *While You Slept: Our Tragedy in Asia and Who Made It*. *Foundation for Economic Education*. 2018. URL: <https://surl.li/oqqyfn>.

Із розгортанням Холодної війни питання щодо можливості невтручання у справи сусідніх держав зникло з порядку денного. Г. Трумен відійшов від концепції добросусідства Ф. Д. Рузвельта, наголосивши, що з огляду на агресивну експансію радянської влади, США не можуть дозволити СРСР безперешкодно проникнути в Західну півкулю²³¹. Попри це, президент зберіг «добросусідську» риторичу, змістивши у ній акценти²³². Її ідеї були переосмислені як інструмент американської м'якої сили²³³, у той час як універсальність політики дозволяла репрезентувати регіональні ініціативи складовою глобальної стратегії²³⁴. У цьому контексті, як слушно зауважує П. Андерсон, суперечливі імпульси американської зовнішньої політики — ізоляціонізм і інтервенціонізм, націоналістична гордість та інтернаціоналістичні амбіції — поєдналися у прагненні реорганізувати світ за зразком США²³⁵.

2. 2. 2. Погляди Г. Воллеса на американську міжнародну стратегію.

У 21 ст. віце-президент у США є однією із провідних фігур в американській політиці, яка має вплив на формування та реалізацію внутрішньополітичних ініціатив адміністрації, так і зовнішньополітичного порядку денного. Однак протягом першої третини 20 ст. повноваження на цій посаді були, радше, формальними, що відповідає конституційним нормам²³⁶. Ф. Д. Рузвельт, який розширив власні виконавчі повноваження за межі Конституції²³⁷, змінив підхід і до ролі посади віце-президента. На нашу думку, це було зумовлено, по-перше, бажанням отримати надійну та ефективну «другу руку» в управлінні. По-друге, в умовах надмірного навантаження на виконавчу владу в роки війни президент потребував довіреної особи, яка була б залучена до воєнного планування.

²³¹ Truman H. Address Opening the Meeting of the Foreign Ministers of the American Republics. March 26, 1951. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/nbydlz>.

²³² Gellman I. *Good Neighbor Diplomacy: United States Policies in Latin America, 1933-1945*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2019. 314 p. P. 311.

²³³ Grandin G. *Empire's Workshop: Latin America, the United States, and the Rise of the New Imperialism*. New York: Metropolitan Books, 2006. 246 p. P. 42.

²³⁴ *New Perspectives on the Good Neighbor Policy* / A. B. Valim et al. Maryland: Lexington Books, 394 p. P. 12.

²³⁵ Anderson P. *American Foreign Policy and Its Thinkers*. New York: Verso Books, 2017. 288 p. P. 25–28.

²³⁶ Довгий час основними обов'язками віце було головування в Сенаті, де він голосував за умови рівності голосів, та заміна президента на посаді в разі смерті чи усунення останнього.

²³⁷ Schlesinger, A. M., Jr. *The Imperial Presidency*. Boston: Mariner Books, 2004. 624 p.

По-третє, за обставин суспільної напруги та політичного суперництва в роки світового конфлікту Білий дім частково отримав змогу делегувати віце-президенту функцію посередника між президентом, Конгресом та народом.

Г. Воллес, який здобув чималу популярність в американському суспільстві ще за часів Нового курсу, на думку Ф. Д. Рузвельта, добре підходив на цю роль. Його постать в історії залишається неординарною та контроверсійною, а отже, заслуговує на увагу та переосмислення. Особливого значення це набуває в контексті суперництва з Г. Воллеса з Ф. Д. Рузвельтом протягом всього терміну перебування на посаді. Це дозволяє розглянути альтернативний погляд у його адміністрації на американську зовнішню політику. Дослідники діяльності Г. Воллеса приділяють основну увагу його соціально-економічним поглядам або пропозиціям із налагодження відносин із Радянським Союзом²³⁸. Поза фокусом залишаються уявлення Г. Воллеса про глобальну роль США у новому світі, розбудову якого віце-президент пов'язував із поширенням демократичних цінностей та встановленням соціальної справедливості. Глибше розуміння позицій Г. Воллеса дозволяє з'ясувати можливі альтернативи у визначенні міжнародної стратегії Білого дому років Другої світової війни.

Будучи вихідцем із фермерської родини та агрономом, Г. Воллес у політичному житті позиціонував себе людиною з народу. Імпонування суспільству такого образу стало одним із факторів наполягання Ф. Д. Рузвельтом висунути Г. Воллеса на посаду віце-президента²³⁹. Захоплення Г. Воллеса спірітуалізмом²⁴⁰, поєднаним у його світогляді із традиційним американським християнським месіанізмом, позначилося на поглядах віце-президента щодо зовнішньої політики США. Як характеризує його підхід до роботи на посаді Б. Стіл, «Г. Воллес

²³⁸ Зокрема, Steil B. *The World That Wasn't: Henry Wallace and the Fate of the American Century*. New York: Simon & Schuster, 2024. 704 p.; Markowitz N.D. *The Rise and Fall of the People's Century: Henry A. Wallace and American Liberalism, 1941–1948*. New York: Free Press, 1973. 416 p.; Лушак В. Генрі Уоллес і законодавче врегулювання контролю за використанням ядерної енергії в США у 1945–1946 рр. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*. 2019. Т. 2, № 26. С. 114–121; Лушак В. Радянський Союз очима віце-президента США Г. Уоллеса. *Американська історія та політика*. 2018. №16. С. 91–100.

²³⁹ Steil B. *The World That Wasn't: Henry Wallace and the Fate of the American Century*. New York: Simon & Schuster, 2024. 704 p. P. 4.

²⁴⁰ Ibid. P. 12.

прийняв призначення з найбільшим почуттям місії, вважаючи себе генералом, якому доручено поширювати «арсенал демократії» Ф. Д. Рузвельта»²⁴¹.

Прийшовши на посаду, Г. Воллес заявив, що він не зацікавлений займатися координацією загальних військових зусиль. Г. Воллес повідомив Ф. Д. Рузвельту, що бажає працювати над вирішенням проблем післявоєнного миру, зокрема проводити особисті зустрічі зі світовими лідерами. Він критикував Державний департамент за неефективну структуру, яка унеможлиблювала швидкий пошук та реалізацію нових стратегічних рішень відповідно до потреб війни, а також застарілі погляди на зовнішню політику. Г. Воллес вважав, що Білий дім потребує людини поза Державним департаментом, яка матиме президентську довіру²⁴². Ф. Д. Рузвельт погодився із пропозиціями віце-президента, однак наполягав займатися зовнішніми плануваннями не «надто відверто», аби не вступати в конфлікт із Державним департаментом²⁴³. Г. Воллес радив Ф. Д. Рузвельту «перейти до більш рішучого керівництва», однак президент відхилив цю ідею²⁴⁴.

Погляди Г. Воллеса щодо міжнародної стратегії США можна концептуалізувати в межах трьох питань, які є центральними в його політичній риторичі. Перше — це те, якою має бути Америка, аби захистити свої цінності, інституції та народ. Друге — яким чином Америка може побудувати міцний мир та запобігти новій війні, яка здатна його зруйнувати? Третє — якими мають бути комунікаційні стратегії США, аби донести до суспільства та міжнародної спільноти своє бачення нового світу?

Розмірковуючи про світову роль Америки, Г. Воллес наголошував на невпинному зростанні позиції США на міжнародній арені. На його думку, США мають взяти на себе відповідальність за реорганізацію світу, аби запобігти новому зростанню неконтрольованих сил²⁴⁵. Метою як США, так і їхніх союзників має

²⁴¹ Ibid. P. 123.

²⁴² November 16, 1942. Wednesday. President Roosevelt at Lunch. Peace Program. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁴³ May 28, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁴⁴ W. D. Herridge, Former Minister from Canada to the United States. Roosevelt and Churchill. August 12, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁴⁵ America's Second Chance. Address by the Hon. Henry A. Wallace, Vice President of the United States, before the Foreign Policy Association, New York City, April 8, 1941, 10:00 p.m., broadcast over NBC. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 22. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

бути міжнародний порядок, за якого «жодна божевільна нація більше ніколи не мала можливості вбивати мільйони людей і знищувати власність на десятки мільярдів доларів»²⁴⁶. За словами віце-президента, майбутнє людської цивілізації в цьому контексті залежить від здатності американського народу мислити масштабно²⁴⁷.

З метою реалізації означених завдань Г. Воллес запропонував концепцію «Pax Democratica» або «Нової демократії». На його думку, демократія є єдиною формою правління, яка цілком узгоджується з релігійними принципами Біблії і здатна виконувати найвищу релігійну функцію — об'єднувати вільних людей²⁴⁸. Місія США, за переконанням Г. Воллеса, мала полягати в тому, щоб експортувати це знання й зробити демократію доступною для всіх націй²⁴⁹. Передача іншим державам американського демократичного досвіду мала би стати жестом позбуття егоїзму на противагу бажанню «жити самим для себе»²⁵⁰.

Важливою частиною інтернаціоналістських поглядів Г. Воллеса було реформування світових економічних відносин через подолання економічного суперництва та відмову від економічного націоналізму, що, як правило, готує країни до війни²⁵¹. Віце-президент стверджував, що ані розмежування національних кордонів, ані створення міжнародної ліги не є достатнім, щоб запобігти повторенню війни. На його думку, реальною гарантією міг стати лише розвиток світової торгівлі й перетворення світу на одну економічну одиницю²⁵². З огляду на це, концепція «Нової демократії» передбачала гарантування різним народам і расам рівних економічних можливостей²⁵³ та доступ до сировинних ресурсів, згідно з Атлантичною хартією²⁵⁴. Країни, які в майбутньому

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Wallace H. A. Foundations of the Peace. *The Atlantic*. January 1942. URL: <https://surl.li/ezebri>.

²⁴⁸ Wallace H. A. A Peace Worth Fighting For. *Carolina Magazine*. September 1943. URL: <https://surl.lt/fiwubn>.

²⁴⁹ An American's Concept of the Post-War World by Henry A. Wallace Vice President of the United States, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁵⁰ Wallace H. A. A Peace Worth Fighting For. *Carolina Magazine*. September 1943. URL: <https://surl.lt/fiwubn>.

²⁵¹ Rubber and the New Isolationism. Article by the Hon. Henry A. Wallace, Vice President of the United States, for the Magazine Section of the New York Times. June 19, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁵² Saturday, May 22, 1943. Churchill Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁵³ Wallace H. A. On Friendship with Russia. *Current History*. 1942. Vol. 3, №.16. P. 347–351. P. 349.

²⁵⁴ Wallace H. A. Foundations of the Peace. *The Atlantic*. January 1942. URL: <https://surl.li/ezebri>.

сповідуватимуть принципи «Нової демократії», Г. Воллес пропонував поєднати міжнародними автомагістралями і повітряними шляхами²⁵⁵. Зі свого боку США зобов'язувалися б сприяти повсюдній індустріалізації з метою досягнення вищого рівня життя²⁵⁶.

Як представник американського соціального лібералізму, Г. Воллес покладався на ідею суспільного прогресу до найвищих рівнів матеріальної безпеки та духовної свободи²⁵⁷. Реалізацію «революції проти бідності» він пов'язував із рузвельтівським «Новим курсом», методи якого пропонував екстраполювати на світову спільноту²⁵⁸. Боротьба за планетарний добробут стала у риторичі Г. Воллеса варіантом франшизи американської демократії. Американізувавши ідею всесвітньої народної революції²⁵⁹, він проголосив глобальне лідерство США у нових для Америки термінах та вимірах.

«Чотири свободи» Ф. Д. Рузвельта якнайкраще вписувалися в концепцію Г. Воллеса. Якщо Ф. Д. Рузвельт «Чотирма свободами» узагальнено окреслив американські глобальні цілі, то Г. Воллес побачив для себе простір для їх експлікації. На нашу думку, віце-президент мав намір «заземлити» абстрактні тези Ф. Д. Рузвельта, зробивши близькими для народу²⁶⁰. Наприклад, у виступі в Техасі восени 1943 р. Г. Воллес ототожнив «свободу від злиднів» з уникненням післявоєнної депресії, сприянням повному виробництву та високій зайнятості в країні²⁶¹. Такі стратегії мали б запевнити американців у тому, що виконання «обов'язків перед світом» не позначиться негативно на рівні життя всередині Америки.

Загальний світовий добробут Г. Воллес вважав однією з головних безпекових гарантій для США²⁶². Зокрема, його відомий виступ від 8 травня

²⁵⁵ Ramirez E. An Aerial Pax Americana. *Perspecta 45: Agency*. 2012. P. 99–108. P. 106.

²⁵⁶ Wallace H. A. Foundations of the Peace. *The Atlantic*. January 1942. URL: <https://surl.li/ezebri>.

²⁵⁷ Markowitz N. D. The Rise and Fall of the People's Century: Henry A. Wallace and American Liberalism, 1941–1948. New York: Free Press, 1973. 416 p. P. 1.

²⁵⁸ Ibid. P. 44.

²⁵⁹ Ibid. P. 50.

²⁶⁰ September 23, 1943. Memorandum for the Vice President. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 25. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² July 13, 1942. Mr. Gay Irving Burch. Population Reference Bureau Suite 205, 1108 – 16 Street, N.W. Washington, D.C. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

1942 р. перед Асоціацією вільного світу (Free World Association) у Нью-Йорку отримав назву «Ціна перемоги вільного світу» або «Доба звичайної людини»²⁶³. Промова Г. Воллеса стала відповіддю на сміливе есе медіа-магната Г. Люса «Американська доба», в тезах якого віце-президент вбачав економічний імперіалізм²⁶⁴. На переконання Г. Воллеса, США мають відігравати роль не абсолютного гегемона, а рушійної сили, яка скеровуватиме розвиток вільного світу. Виступ був наповнений християнськими алегоріями, які підкреслювали унікальне місце США в історії. Г. Воллес заявив, що Американська революція все ще триває, а її завершення ознаменує поширення свободи, яку сповідують американці. Результатом революції мала би стати «доба простої людини».

Імовірно, Г. Воллес «позичив» ідею «доби простої людини» в іншого американського журналіста — М. Лернера, який в есе 1941 р. під назвою «Народне століття» також виступив із критикою тексту Г. Люса. М. Лернер виступив не стільки проти ідей останнього, скільки проти прикметника «американський» при позначенні післявоєнної ери. На думку журналіста, боротьба народів за демократію не має означати боротьбу за привілей участі в «американській добі»²⁶⁵.

Г. Воллес унаочнив неконвенційну для американської зовнішньополітичної думки ідею одночасної боротьби на зовнішньому та внутрішньому фронтах, а саме війни з фашизмом без використання ворожих методів у політиці чи уподібнення образу імперії. Якщо Державний департамент шукав компромісні рішення щодо колоніальної політики європейських держав (у першу чергу, із союзницькою Великою Британією), то Г. Воллес наполягав на революційних стратегіях, які передбачали рівноцінне засудження як нацизму, так і колоніалізму²⁶⁶. За твердженням Г. Воллеса, сила без справедливості перетворить США на образ того, що американці ненавиділи в нацистах²⁶⁷.

²⁶³ Wallace H. A. The Century of the Common Man. Delivered 8 May 1942, Grand Ballroom, Commodore Hotel, New York, NY. *American Rhetoric*. URL: <https://surl.li/whbqsw>.

²⁶⁴ Детально про есе та концепцію «Американської доби» Г. Люса — у IV розділі дослідження.

²⁶⁵ Lerner M. The People's Century. *Ideas for the Ice Age. Studies in a Revolutionary Era* / ed. Geiger R. L., Lerner M. London: Routledge, 2020. 450 p. P. 57.

²⁶⁶ Cit. from Markowitz N. D. The Rise and Fall of the People's Century: Henry A. Wallace and American Liberalism, 1941–1948. New York: Free Press, 1973. 416 p. P. 40.

²⁶⁷ Ibid. P. 55.

Травнева промова Г. Воллеса зазнала значної критики в Державному департаменті. Його вислови схарактеризували як занадто сміливі, нереалістичні та не узгоджені з офіційною позицією. Ідеалізм Г. Воллеса викликав побоювання розчарування, з яким американське суспільство зіштовхнулося після підписання Версальського миру та зробило вілсонівський ідеалізм предметом цинічних висловлювань²⁶⁸. У відповідь віце-президент заявляв про викривлення його поглядів, у той час як деякі вислови були не більше, аніж риторичними засобами²⁶⁹. Також Г. Воллес стверджував, що погоджував текст виступу з Ф. Д. Рузвельтом, який, своєю чергою, суттєвих зауважень не надав²⁷⁰. Документи віце-президента демонструють, що Г. Воллес провів ґрунтовну роботу над висловленими тезами, які в подальшому намагався відстоювати в інших формах. Попри це, критика виступу змусила його до більшої стриманості та ясності у висловлюваннях²⁷¹.

«Нову демократію» Г. Воллес презентував не лише як форму боротьби з нацизмом, але й як виклик європейському колоніалізму та американському імперіалізму. Віце-президент закликав відмовитися від політики балансу сил, а також регіоналізму, під яким, як правило, лишався замаскований поділ світу великими державами на сфери впливу. «Нова демократія», таким чином, мала би зробити велику політику прозорою. Г. Воллес критикував В. Черчилля, якого називав «архітектором Третьої світової», за бажання бачити Велику Британію та США керівниками світу. Натомість віце-президент наголошував, що ідея переваги англосаксів є образливою як для інших країн, так і для багатьох американців²⁷².

Однак цим, на нашу думку, була зумовлена контрверсійність позиції Г. Воллеса. Виступаючи проти експлуатації малих народів, він наділяв «старі держави», в тому числі й США, привілеєм «допомагати» молодим країнам у

²⁶⁸ December 10, 1942. Richard L. Strout – May 8th Speech. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ May 28, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁷¹ Thursday, May 7, 1942. Secretary Hull. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁷² Saturday, May 22, 1943. Churchill Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

розвитку економіки та демократії²⁷³. Таку стратегію він назвав «доброзичливим пануванням», зумовленим благородною метою, як то боротьбою з неграмотністю²⁷⁴. Г. Воллес наводив прикладом «благодійної допомоги» американську політику на Філіппінах і потрапляв у риторичну пастку, маскуючи акт колоніалізму доброю волею. Імперський відтінок поглядів віце-президента якнайкраще підсвічує його промова від 8 червня 1942 р. під назвою «Чому Бог створив Америку?» (Why Did God Make America?), у якій Г. Воллес продовжив традиційний наратив про США як обрану землю з історичною місією «затвердити справедливість для всіх народів»²⁷⁵. Американський журналіст А. Крок слушно зауважив Г. Воллесу, що його заклик «силоміць реформувати світ» віддзеркалив егоїстичні політичні та комерційні інтереси²⁷⁶.

Неоднозначні оцінки викликають також підходи Г. Воллеса до відносин із Радянським Союзом, які стали наріжним каменем його позиції щодо нової міжнародної архітектури. Віце-президент відкрито симпатизував Росії, вважаючи її успішним проєктом мирного співжиття різних народів²⁷⁷. Страх перед комунізмом він називав ірраціональним, насадженим пропагандою політиків та ЗМІ²⁷⁸ в силу нерозуміння, стереотипізації СРСР²⁷⁹ та упередженого ставлення до нього з боку урядової верхівки²⁸⁰.

Втілення «Нової демократії» Г. Воллеса, на думку її автора, мало би розпочати «Століття миру», в якому США та СРСР є партнерами²⁸¹. Напруженість у відносинах з СРСР, що намітилася ще в роки Другої світової війни унеможливила, на думку Г. Воллеса, глобальну демілітаризацію та розбудову

²⁷³ Wallace H. A. The Century of the Common Man. Delivered 8 May 1942, Grand Ballroom, Commodore Hotel, New York, NY. *American Rhetoric*. URL: <https://surl.lu/qltiqt>.

²⁷⁴ Wallace H. A. A Peace Worth Fighting For. *Carolina Magazine*. September 1943. URL: <https://surl.li/uhaywx>.

²⁷⁵ Wallace H. A. Why Did God Make America? United States Government Printing Office Washington, 1942. 4 p.

²⁷⁶ Arthur Krock to Henry Wallace. December 8, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁷⁷ Wallace H. A. On Friendship with Russia. *Current History*. 1942. Vol. 3, №.16. P. 347–351. P. 349.

²⁷⁸ Wallace H. A. «Achieving an Atmosphere of Mutual Trust and Confidence»: Henry A. Wallace Offers an Alternative to Cold War Containment. *History Matters*. URL: <https://surl.li/iwxasn>.

²⁷⁹ Monday, December 28, 1942. President Roosevelt. Post-War. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁸⁰ Saturday, August 21, 1941. Sumner Welles. Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 22. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁸¹ November 10, 1943. Miss Dorothea Cable Cary. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 25. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

системи колективної безпеки в подальшому²⁸². Він наполягав, що СРСР має відіграти вагомую роль в узгодженні фундаментальних питань миру поруч зі США, Великою Британією й Китаєм²⁸³. Попри влучність прогнозів віце-президента щодо конфронтації з СРСР, його наміри щодо партнерства з цією країною, на нашу думку, не узгоджувалися з геополітичними планами, які радянське керівництво мало на меті реалізувати незалежно від американських стратегічних міркувань.

2. 3. Інструменти формування нового образу Америки у суспільній свідомості.

Робота з формування суспільної думки у США в роки Другої світової війни, особливо у 1939–1941 рр., постала одним із найважливіших і водночас найбільш складних напрямів діяльності американського уряду. Після ухвалення Закону про ленд-ліз 15 березня 1941 р. Ф. Д. Рузвельт підкреслив, що країна взяла участь у «великих дебатах», які не обмежувалися стінами Конгресу, а тривали «в кожній газеті, на кожній радіохвилі» й у підсумку були «вирішені та визначені самим американським народом»²⁸⁴. Процес «прийняття народного рішення» був значною мірою керованим: адміністрація системно використовувала як офіційні, так і недержавні канали для конструювання образу Америки як провідної світової сили та для мобілізації підтримки відповідного зовнішньополітичного курсу.

Як слушно зазначає Е. Джонстон, апеляція до громадської думки не зводилася до формальної данини демократичному ідеалу. Ф. Д. Рузвельт посилався на настрої населення у приватному листуванні з іноземними лідерами та в обговореннях з чиновниками, адже тінь досвіду В. Вілсона робила проблему внутрішньої підтримки особливо гострою²⁸⁵. Водночас В. Кімбалл наголошує, що громадська думка була для президента не лише зручним виправданням затримки з формальним вступом у війну, але й реальною причиною його вагань. Це

²⁸² Saturday, August 21, 1941. Sumner Welles. Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 22. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁸³ Thursday, January 28, 1943. Roy Howard, Scripps–Howard Newspapers – Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

²⁸⁴ Roosevelt F. D. Address at the Annual Dinner of White House Correspondents' Association. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/isgpdq>.

²⁸⁵ Johnstone A., Laville H. *The U.S. Public and American Foreign Policy*. New York: Routledge, 2010. 212 p. P. 26.

пояснювалося тим, що, по-перше, суспільна підтримка становила важливу умову демократичної легітимації будь-якого курсу, а, по-друге, сама думка «простих американців» стала чинником політичної й епістемічної влади, віддзеркалюючи глибинні уявлення нації про місце США у світі²⁸⁶.

Одним із найбільш репрезентативних досліджень суспільної думки у США в роки Другої світової війни є серія опитувань Інституту Геллапа. Їхні результати засвідчують, що у 1939 р. та на поч. 1940 р. абсолютна більшість американців виступала проти безпосередньої участі країни у війні, віддаючи перевагу врегулюванню конфлікту через мирну конференцію²⁸⁷. Показово, що ці опитування фіксували радше реакцію американського суспільства на зовнішні події, аніж на внутрішні процеси. Подальший розвиток війни в Європі — поразка Франції, початок битви за Велику Британію, а згодом і напад на Перл-Гарбор — зумовив поступову еволюцію громадської думки: від категоричного заперечення участі у війні до усвідомлення необхідності надавати допомогу союзникам і захищати власну свободу та незалежність²⁸⁸.

Попри таку зміну настроїв, у масовій свідомості зберігалася невизначеність щодо того, яку саме роль Америка має відігравати у глобальному масштабі. Зокрема, в опитуванні Інституту Геллапа у квітні 1941 р. на запитання, чи замислювалися респонденти над тим, що слід зробити для збереження миру у світі після завершення війни, 66% надали негативну відповідь²⁸⁹. Це свідчило про те, що поряд із мобілізацією на підтримку участі у війні, американській адміністрації доводилося працювати й над формуванням уявлення громадян про глобальну роль США у майбутньому міжнародному порядку.

Формування образу американського лідерства у роки Другої світової війни тісно залежало від того, як суспільна думка реагувала на нові виклики та наскільки ефективно урядові структури зуміли сконструювати для неї переконливі символи й цілі. Ще напередодні війни американський юрист Ч. К. Берлінгем

²⁸⁶ Igo S. E. *The Averaged American: Surveys, Citizens, and the Making of a Mass Public*. Harvard: Harvard University Press, 2009. 398 p. P. 49.

²⁸⁷ Gallup G. H. *The Gallup Poll: Public Opinion, 1935–1971*. Vol. 1: 1935–1948. New York: Random House, 1972. 587 p. P. 149–152, 211, 224, 226.

²⁸⁸ *Ibid.* P. 274.

²⁸⁹ *Ibid.* P. 267.

звертав увагу на те, що демократію важко змусити мислити в категоріях військової стратегії, навіть коли ця стратегія є достатньо простою²⁹⁰. В. Ліппман у праці «Суспільна думка» (1922) наголошував, що той, хто володіє символами, в яких концентрується суспільне почуття, здатен контролювати політику²⁹¹. Саме тому впродовж війни образ американського лідерства у суспільній свідомості формувався не стільки через роз'яснення конкретних стратегічних рішень, скільки через поєднання у пропаганді традиційних і близьких американцям символів із новим баченням ролі країни у світі.

Проблему підтримки міжнародного курсу громадськістю добре розумів К. Голл, який уже влітку 1939 р. зауважив, що зовнішня політика не може функціонувати без обізнаної та єдиної громадської думки, адже у випадку розколу вона не матиме морального авторитету в очах світу²⁹². Він переконував, що зовнішня політика США — це не лише гра дипломатів, а процес реалізації волі мільйонів громадян через конституційні демократичні механізми. Відтак вона має бути зрозумілою, послідовною та спиратися на інтереси і прагнення американського народу, зберігаючи безперервність основних цілей, що кореняться в національних традиціях²⁹³. У меморандумі до Ф. Д. Рузвельта К. Голл також наголошував, що відсутність широких публічних дискусій під час Першої світової війни стала однією з причин провалу спроб забезпечити підтримку Ліги Націй, і тому цього разу сильна та поінформована громадська думка була необхідною умовою успіху міжнародної політики США²⁹⁴.

На урядовий запит подібні рекомендації висловлювала і Рада з міжнародних відносин²⁹⁵. У підготовлених звітах з аналізу суспільної думки її члени

²⁹⁰ July 9, 1941. Confidential. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

²⁹¹ Lippmann W. *Public Opinion*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1998. 427 p. P. 206–207.

²⁹² Notes. July 15, 1939. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

²⁹³ Hull C. Foreign policy of the United States of America: Address Over the Network of the Columbia Broadcasting System, April 9, 1944. *HathiTrust Digital Library*. URL: <https://surl.lu/nzwsnn>.

²⁹⁴ Secret. May 13, 1944. Memorandum for the President. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

²⁹⁵ Рада з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations, CFR) — незалежна американська аналітична організація, заснована у 1921 р., що займається дослідженням та аналізом міжнародних відносин і зовнішньої політики США. CFR відіграла важливу роль у виробленні рекомендацій для уряду та публічному обговоренні зовнішньополітичних питань, формуванні стратегічного дискурсу та впливі на суспільну думку. Детальніше про діяльність і вплив Ради розглядається у розділі IV.

наголошували, що американці не підуть на великі жертви без чіткого та зрозумілого ідеалу²⁹⁶. Експерти Ради вважали, що виконання США ролі світового лідера можливе лише за умови максимальної поінформованості населення щодо фактичного контексту, поточного перебігу війни та її кінцевих цілей. При цьому вони підкреслювали важливість формування єдності у розумінні фундаментальних питань зовнішньої політики та забезпечення стійкого консенсусу щодо глобального лідерства, який мав зберегтися й після війни²⁹⁷. На думку Ради, зі зростанням зовнішньої відповідальності США мала зростати й участь громадян у виробленні зовнішньополітичного курсу. У іншому випадку неминучими ставали б різкі коливання суспільної думки та, як наслідок, непослідовність політики. Крім того, наголошувалося, що за наявності громадської підтримки Конгрес ставитиметься до міжнародної стратегії адміністрації значно прихильніше²⁹⁸.

Відсутність чіткої візії американського лідерства відкривала простір для ізоляціоністських рухів, які не потребували чіткої програми та спиралися на популістські гасла²⁹⁹. Найбільш помітним серед них став комітет «Америка перш за все» (America First Committee, AFC), що відсилав до гасла В. Гардінга з президентських виборів 1920 р. Тоді В. Гардінг виступав проти вступу США до Ліги Націй, вважаючи, що це обернеться нав'язуванням чужих тягарів і поступкою американської незалежності заради сумнівної участі в «уряді світу»³⁰⁰.

Попри те, що комітет так і не здобув критичної суспільної підтримки³⁰¹, його аргументи циркулювали у публічному просторі: пріоритет національних інтересів, трактування війни як імперіалістичного конфлікту за ринки, апеляція до

²⁹⁶ Approaches to Postwar International Organization (preliminary draft). Author: Arthur Sweetser. September 17, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-422-P-B30. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

²⁹⁷ Public Understanding of Foreign Policy in the Present Crisis. February 3, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-428-P-B36. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

²⁹⁸ An American Commitment on Peace Aims. July 9, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-436-P-B44. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

²⁹⁹ Is American Opinion Ready for Participation in the United Nations Organization? December 4, 1942. The United States and the United Nations in War and Peace. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. G-71. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

³⁰⁰ Harding W. G. May 14, 1920: Readjustment. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/htnoij>.

³⁰¹ W. B. Taylor, Jr. to Mr. Leighton Wilkie, President. June 17, 1941. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

традиційного ізоляціонізму³⁰² та застереження проти «диктату європейських держав»³⁰³. Їм протистояли інтернаціоналістські організації — Комітет захисту Америки через надання допомоги союзникам (Committee to Defend America by Aiding the Allies, CDAАА) та «Боротьба за свободу» (Fight For Freedom Committee, FFF), які, послуговуючись тими ж традиційними ідеалами, тлумачили їхню оборону як необхідність участі у «битві за цивілізований спосіб життя»³⁰⁴. Після японського нападу на Перл-Гарбор «Америка перш за все» саморозпустився, проте залишив застереження проти будь-яких «секретних договорів», що могли б втягнути США у нові імперіалістичні зобов'язання³⁰⁵.

Діяльність організацій підживлювала різні точки зору, створюючи ризик розколу. Адміністрація Ф. Д. Рузвельта була змушена шукати аргументи на користь інтернаціоналістської політики, апелюючи до перспективи кращого та безпечного життя для американців³⁰⁶. Усвідомлюючи ризики, президент, як стверджує дослідник Дж. Гейт, цілеспрямовано боровся із суспільною психологією, близькою до прагнення миру за будь-яку ціну³⁰⁷.

С. Веллз у 1942 р. наголошував, що народ потребує зрозумілої мети війни: якщо вона зводиться лише до відновлення статус-кво, народна підтримка буде хиткою³⁰⁸. У його баченні війна мала сенс лише як «народна війна», спрямована на забезпечення фундаментальних прав для всіх націй та створення такого світового порядку, у якому США, завдяки своїм ресурсам, зможуть гарантувати політичну й економічну свободу³⁰⁹. Як слушно зазначає С. Вертгайм, однієї лише підтримки воєнних дій було недостатньо: американці могли

³⁰² Leffler, M. W. America First: The Past and Future of an Idea. Introduction. *Passport: The Society for Historians of American Foreign Relations Review*. 2018. P. 36. URL: <https://surl.lt/hexkwz>.

³⁰³ Doenecke, J. Storm on the Horizon: The Challenge to American Intervention, 1939-1941. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2003. 576 p. P. 208.

³⁰⁴ Johnstone A., Laville H. The U.S. Public and American Foreign Policy. New York: Routledge, 2010. 212 p. P. 28.

³⁰⁵ Cole W. S. America First: The Battle Against Intervention, 1940–1941. New York: Vail-Ballou Press, 1952. 305 p. P. 194–195.

³⁰⁶ Brewer S. A. Why America Fights: Patriotism and War Propaganda from the Philippines to Iraq. Oxford: Oxford University Press, 2011. 342 p. P. 88–89.

³⁰⁷ Haight J. Roosevelt and the Aftermath of the Quarantine Speech. *The Review of Politics*. 1962. Vol. 24, № 2. P. 233–259. P. 235.

³⁰⁸ O'Sullivan C. D. Sumner Welles, Postwar Planning and the Quest for a New World Order 1937–1943: Ph.D. thesis. London School of Economics International History, 2003. 308 p. P. 69.

³⁰⁹ Welles S. Sumner Welles, Under Secretary of State, Memorial Day Address at the Arlington National Amphitheater. May 30, 1942. *Ibiblio.org*. URL: <https://surl.li/joeimq>.

схвалювати участь у війні, але відмовитися від міжнародних зобов'язань після її завершення, тож важливим завданням стало формування довгострокового бачення глобальної ролі США³¹⁰.

В умовах війни та поляризації позицій будь-які рішення адміністрації не могли гарантувати підтримки й залишалися непопулярними. Це загострило проблему розриву між політичними викликами, необхідністю ухвалення стратегічних рішень, публічною риторикою та реальною ситуацією. У цих умовах особливо вагомою була роль президента, якому вдалося сформувати видиму єдність ідеологічного простору, подолати розкол еліт і водночас заспокоїти суспільні страхи.

Феномен «імперського президентства» у воєнний час став чинником консолідації суспільства навколо постаті глави держави, формуючи образ лідера часів кризи. Це поєднувало розширення президентської влади з одночасним утриманням міфу про «слабку державу» — навіть на тлі зростання адміністративних структур³¹¹. Сучасник тих подій Дж. Варбург, фінансист і радник з міжнародних питань, зауважував, що опоненти Ф. Д. Рузвельта ненавиділи радше сам час, у якому доводилося жити, ніж його політику. На переконання Дж. Варбурга, усі, хто розглядав дії президента неупереджено, стверджували, що він не прагнув стати диктатором. Подібні оцінки підкреслювали, що риторика Ф. Д. Рузвельта та його стиль управління розглядалися як вимушена, але необхідна форма лідерства в епоху глобальної війни³¹².

Як зауважував А. Шлезінгер-молодший, Ф. Д. Рузвельт вибудував образ президентства як «великого двигуна демократії» й гаранта її стійкості³¹³. Водночас президент наполягав, що демократія всередині країни буде в безпеці лише за умови, якщо американці візьмуть на себе обов'язок очолити боротьбу проти агресії — аргумент, який він сформулював у зверненні 10 червня 1940 р. в

³¹⁰ Wertheim S. A. Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation. New York: Columbia University, 2015. 305 p. P. 209.

³¹¹ Sparrow J. T. Warfare State: World War II Americans and the Age of Big Government. Oxford: Oxford University Press, 2013. 336 p. P. 9–10.

³¹² Warburg J. P. Our War and our Peace. New York: Farrar & Rinehart. 227 p. P. 151–152.

³¹³ Schlesinger, A. M., Jr. The Imperial Presidency. Boston: Mariner Books, 2004. P. 125.

Університеті Вірджинії³¹⁴. Як наголошує Р. Даллек, у такій риторичній конструкції Ф. Д. Рузвельт репрезентував національну безпеку через призму американського альтруїзму³¹⁵, поєднуючи захист інтересів США з аргументацією на користь ширших міжнародних зобов'язань.

Одним із найважливіших інструментів роботи із суспільною думкою стали радіопромови президента, відомі як «Бесіди біля каміна» (Fireside Chats). Вони були започатковані ще у 1933 р. як засіб безпосереднього звернення до громадян з питань, що стосувалися економічної та політичної ситуації в країні, і згодом перетворилися на ключовий формат президентської публічної комунікації. В умовах Другої світової війни, коли самі події залишалися для більшості американців віддаленими та невидимими, «бесіди» відкрили простір для ідеологічної роботи, забезпечуючи канал формування суспільних уявлень про роль США у світі³¹⁶. Їхня назва віддзеркалює особливий характер формату — довірливу розмову з громадянами, яка створювала атмосферу близькості президента й народу³¹⁷. Через цей стиль Ф. Д. Рузвельт формував відчуття єдності й символічно залучав американців до процесу ухвалення політичних рішень, перетворюючи демократію на частину щоденного досвіду.

Звернення у воєнний час поєднували тактичну обережність із стратегічним баченням американського лідерства. Президент переконував, що США не можуть дозволити собі ізоляцію ані з географічних, ані з політичних міркувань. Він наголошував, що кожна міжнародна подія — «кожне слово, сказане в ефірі, кожен корабель, що вийшов у море, і кожна битва, яка десь відбувається» — має прямі наслідки для майбутнього Америки. Тим самим він підкреслював, що нейтралітет навіть «у думках» більше неможливий³¹⁸.

У промовах Ф. Д. Рузвельт пропонував громадянам бачити Другу світову війну як продовження Американської революції. США постали як «оплот

³¹⁴ Roosevelt F. D. June 10, 1940: "Stab in the Back" Speech. *Miller Center*. URL: <https://surl.lu/wrrcqq>.

³¹⁵ Dallek R. *How Did We Get Here? From Theodore Roosevelt to Donald*. New York: Harper, 2020. 272 p. P. 61.

³¹⁶ Yu L. The Great Communicator: How FDR's Radio Speeches Shaped American History. *The History Teacher*. 2005. Vol. 39, №1. P. 89-106. P. 89.

³¹⁷ Woolverton J. F., Bratt J. D., Comey J. A Christian and a Democrat: A Religious Biography of Franklin D. Roosevelt. Michigan: Eerdmans, 2019. 280 p. P. 179.

³¹⁸ Roosevelt F. D. Fireside Chat. September 03, 1939. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/bovjxm>.

свободи» і притулок для пригноблених, а війна тлумачилася як боротьба за збереження для всього людства «принципів свободи, які перемогли в Новому Світі»³¹⁹. Для переконання слухачів він апелював насамперед до моральних засад та історичної місії Америки, уникаючи акцентів на військовій силі. Ф. Д. Рузвельт наголошував, що американський спосіб життя, заснований на духовних ідеалах та свободі, є надбанням не лише для власної країни, а й для всього світу, і саме тому нація покликана виконати «благородну місію»³²⁰.

29 грудня 1940 р. у зверненні президент вперше сформулював образ, що став визначальним для публічної мови США упродовж десятиліть, згідно з яким Америка мусила стати «арсеналом демократії» у світі³²¹. Відтак війна інтерпретувалася не тільки як оборона національної безпеки, а як внесок у збереження загальносвітових принципів свободи. Уже після вступу США у війну Ф. Д. Рузвельт підкреслював, що завдання полягає у перемозі «не лише в цій війні, але й у мирі, який за нею настане»³²².

Ф. Д. Рузвельт наголошував на необхідності формувати у громадян мислення у глобальних категоріях³²³. У пізніших «бесідах» він дедалі частіше протиставляв світ свободи й світ рабства, цивілізацію та варварство, підкреслюючи глобальний характер конфлікту. Президент наполягав, що американська місія полягає в забезпеченні «чотирьох свобод» для всіх народів. У цьому контексті воєнні зусилля США набували виміру універсальної боротьби за гідність людини та майбутнє демократичного світу³²⁴. У завершальні роки війни Ф. Д. Рузвельт наголошував на поєднанні моральних та практичних завдань: він закликав американців служити своїй країні у «важку годину», аби забезпечити ще більшу велич у «майбутньому, більш досконалому світі»³²⁵ й наголошував, що

³¹⁹ Roosevelt F. D. Fireside Chat. October 12, 1942. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.lu/xqxycs>.

³²⁰ Roosevelt F. D. Fireside Chat. May 26, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/apxrtz>.

³²¹ Roosevelt F. D. Fireside Chat. December 29, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/bmvlzc>.

³²² Roosevelt F. D. Fireside Chat. December 09, 1941. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/bghnyb>.

³²³ The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. Vol. 13. 1944–1945 / ed. by S. I. Rosenman. New York: Harper, 1950. 634 p. P. 202–204.

³²⁴ Roosevelt F. D. Fireside Chat. February 23, 1942. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hpbwtx>;
Roosevelt F. D. Fireside Chat. July 28, 1943. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ptkcjp>.

³²⁵ Roosevelt F. D. January 11, 1944: Fireside Chat 28: On the State of the Union. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/wnfbbf>.

тривалий мир можливий лише за умови сильної Америки — не лише у військовому, а й у соціальному та економічному вимірах³²⁶.

Влітку 1943 р. у виступі в Оттаві президент визнав, що його обурюють твердження про недосяжність «чотирьох свобод» і Атлантичної хартії. Він порівняв їх із Декларацією незалежності, Великою хартією вольностей та навіть Десятьма заповідями, які в момент проголошення теж здавалися утопічними. Однак у перші роки після промови 1941 р. образ «чотирьох свобод» залишався радше абстрактним і мало впізнаваним серед американців, попри зусилля Білого дому зробити його популярним. Історик Дж. Кімбл слушно зауважує, що звернення президента було блискучим з точки зору риторики, але для пересічної публіки виглядало черговою загальною декларацією³²⁷. Подібний скепсис відображала й преса: наприклад, «Нью Йорк Геральд Тріб'юн» (New York Herald Tribune) восени 1941 р. писала, що Атлантична хартія, попри шляхетність принципів, є надто невизначеною, щоб стати реальним дороговказом чи надихаючим ідеологічним символом. Такі оцінки підсилювали суспільну апатію, породжену відсутністю програми³²⁸.

Американському суспільству була потрібна зрозуміла й емоційно доступна мова символів. Саме це зробив художник Н. Роквелл, який, за його власними словами, вважав текст Атлантичної хартії надмірно абстрактним для популяризації важливих ідей³²⁹. У 1943 р. один із найпопулярніших журналів — «Зе Сатердей Івнінг Пост» (The Saturday Evening Post) — опублікував серію його картин, створених на основі рузвельтівських свобод: «Свобода слова», «Свобода віросповідання», «Свобода від злиднів» і «Свобода від страху» (дод. 1). Публікація мала надзвичайний успіх і спонукала Міністерство фінансів у співпраці з журналом організувати мистецький тур містами США. Виставки у

³²⁶ Roosevelt F. D. Radio Address Summarizing the State of the Union Message. January 06, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/keoftt>.

³²⁷ Kimble J. J. The Illustrated Four Freedoms: FDR, Rockwell, and the Margins of the Rhetorical Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 2016. Vol. 45, №1. P. 46–69. P. 47–48.

³²⁸ The Atlantic Charter and Postwar Security. Author: Grayson Kirk. December 4, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-86-A-B33. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

³²⁹ Kimble J. J. The Illustrated Four Freedoms: FDR, Rockwell, and the Margins of the Rhetorical Presidency, *Presidential Studies Quarterly*. Vol. 45, №1. P. 46–69. P. 58.

шістнадцяти містах відвідало понад мільйон осіб, а продаж військових облігацій завдяки цьому сягнув 132 млн доларів³³⁰.

Роквелл зумів «перекласти» абстрактні політичні ідеї на мову повсякденності. Свобода від злиднів у нього постає як сімейний обід у День подяки, свобода від страху — як безтурботний сон дітей, яких вкладають батьки, свобода слова — як можливість простого громадянина висловити свою думку на зібранні громади. У такий спосіб образи цінностей були показані не як віддалена мета, а як утілення в американському способі життя. Це полегшувало суспільне прийняття офіційних цілей війни та водночас сприяло формуванню переконання, що індивідуальні американські цінності потребують поширення у світі задля безпеки самих США.

Картини Н. Роквелла стали помітною подією в американській масовій культурі. Історик А. Вінклер зауважував, що у роки Другої світової війни «американська пропаганда відображала американську політику та навіть саму Америку»³³¹. Вона не лише сприяла засвоєнню державних меседжів, а й забезпечувала їхнє відтворення самим суспільством, водночас закріплюючи у колективній свідомості образ США як захисника універсальних цінностей свободи й демократії.

Візуальні образи стали дієвим інструментом трансляції політичних ідеалів. Ще одним прикладом є серія плакатів «Це Америка» («This is America», 1942–1943), яка поєднала патріотичні звернення з візуальними символами, покликаними утвердити уявлення про США як країну свободи, достатку й демократичного способу життя, за які варто боротися. Пропагандистські матеріали активно відсилають до офіційної риторики адміністрації. Зокрема, на одному з плакатів проголошувалося: «Ці свободи [йдеться про «чотири свободи» — авт.] та інші — усі разом узяті — є американським способом життя. Тирани не можуть жити у світі, де люди вірять в американський спосіб життя. Ось

³³⁰ Perry P. Rockwell's Four Freedoms. *The Saturday Evening Post*. 5 January 2018. URL: <https://surl.li/gfeglb>.

³³¹ Winkler A. M. *Politics of Propaganda: The Office of War Information 1942–1945*. New Haven: Yale University Press, 1978. 230 p. P. 33.

чому Гітлер, Хірохіто та Муссоліні хочуть знищити Америку... Але їм це ніколи не вдасться — Америка і надалі буде освітлювати шлях до свободи» (дод. 2).

У плакатах візуалізувалася ідея американського способу життя як складової загальносвітового значення США³³². Тут виразно унаочнювалася концепція американської мрії та винятковості, що робили Америку «великою», «надією світу» (дод. 3), «новою цивілізацією, побудованою на свободі» (дод. 4). У такий спосіб американська мрія постала водночас елементом національної ідентичності та мірилом відповідності зовнішньої політики національним потребам.

Популярні заходи сприяли розвитку феномену так званої «геополітики в перукарні»³³³, коли питання зовнішньої політики перестали бути «елітарною» темою дипломатів чи експертів і перетворилися на предмет широкого суспільного обговорення. Водночас масова пропаганда формувала уявлення про повоєнний світ, створюючи подвійний ефект: з одного боку, вона впливала на суспільні настрої, з іншого — сама громадська думка почала чинити тиск на уряд, вимагаючи активних ініціатив у проєктуванні майбутнього міжнародного порядку.

Висновок до розділу. Аналіз концептуального підґрунтя американського лідерства засвідчує тяглість ідейно-політичної традиції, у межах якої уявлення про міжнародну роль країни формувалися та переосмислювалися залежно від конкретних зовнішньополітичних викликів. Накопичений упродовж двох століть «банк ідей» американської політичної традиції слугував ресурсом для формування образу саморепрезентації Сполучених Штатів як держави з особливою місією у світі. У роки Другої світової війни ці ідейні напрацювання зазнали нової інтерпретації, адаптованої до умов глобального конфлікту та перспектив повоєнного устрою.

У цьому процесі особливе значення мав Білий дім, який у воєнний період став простором переосмислення ролі президентства як інструменту формування

³³² Brewer S. A. Why America Fights: Patriotism and War Propaganda from the Philippines to Iraq. Oxford: Oxford University Press, 2011. 342 p. P. 117.

³³³ Термін «геополітика в перукарні» (barbershop geopolitics) описує ситуації, коли політичні обговорення виходять за межі традиційних політичних інститутів і стають частиною повсякденного життя, зокрема в таких неформальних середовищах, як перукарні. Більше про це явище пише Parker G. Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century. London: Routledge, 2015. 212 p. P. 121–123.

зовнішньополітичних візій. Політична мова Ф. Д. Рузвельта сприяла артикуляції стратегічних орієнтирів і формуванню високих суспільних очікувань щодо цілей американської міжнародної стратегії. Трансляція образу США як міжнародного лідера у публічний простір стала необхідною умовою легітимації американського лідерства та його сприйняття як одного з ключових елементів формування нового світового порядку. Водночас діяльність віце-президента Г. Воллеса засвідчила багатосторонність і відкритість процесу осмислення ролі США у світі, наявність альтернативних підходів та асиметричність внутрішнього простору вироблення зовнішньополітичних ідей навіть у межах офіційної політики. Отже, розділ II демонструє, що бачення американського лідерства в роки Другої світової війни формувалося як результат поєднання тяглості політичної традиції, активної ролі президентства та цілеспрямованої роботи з суспільною уявою.

РОЗДІЛ III. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ РОЗРОБКИ ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

3. 1. Зусилля Державного департаменту у проєктуванні повоєнного світового порядку.

3. 1. 1. Початок формування курсу глобальної відповідальності.

У роки Другої світової війни Державний департамент став провідним центром стратегування глобального лідерства США. Державний секретар США у 1933–1944 рр. К. Голл неодноразово підкреслював у мемуарах, що Державний департамент розпочав підготовку до війни задовго до розгортання подій у Європі. Із приходом до влади нацистів у Німеччині, за словами К. Голла, стало очевидно, що процес формування політики США до конфлікту буде вкрай непростим. З огляду на ці міркування, у 1935 р. був створений Міжвідомчий комітет з питань нейтралітету (Interdepartmental Neutrality Committee), першочергова мета якого полягала у вивченні можливих впливів війни на країну та підготовка до необхідних виконавчих дій. Попри те, що дослідження комітету стосувалися, переважно, проблеми застосування законів про нейтралітет, надані органом рекомендації комітету привели американське керівництво до необхідності надання допомоги союзникам та заняття проактивної позиції³³⁴: «Навіть будучи нейтральною стороною, ми [американський уряд — авт.] були переконані, що відіграємо важливу роль у майбутній мирній конференції,»³³⁵ — зазначав у мемуарах К. Голл.

Початок бойових дій у Європі спонукав США ефективно використати час до втягнення у конфлікт для розробки проєктів повоєнного світу³³⁶. Зокрема, початок роботи комітету був зумовлений стурбованістю Державного департаменту тим, що провідні світові держави можуть досягти мирного врегулювання, несумісного з американськими інтересами³³⁷. У період «дивної

³³⁴ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. I. New York: Macmillan Company, 1948. 1084 p. P. 654.

³³⁵ Ibid. P. 1634.

³³⁶ Ibid. P. 1625.

³³⁷ O'Sullivan C. D. Sumner Welles, Postwar Planning and the Quest for a New World Order 1937–1943: Ph.D. thesis. London School of Economics International History, 2003. 308 p. P. 57.

війни» (Phony War, 3 вересня 1939 р. – 10 травня 1940 р.) США не були обтяжені міжнародними угодами й мали простір як для маневру в політичних діях, так і в інтелектуальних зусиллях щодо формування подальших стратегічних кроків. Одним із них стала реінтерпретація ізоляціоністської спадщини, яка у попередні роки, на нашу думку, зводилася радше до функції риторики, аніж політичної доктрини. У перші роки Другої світової війни американська ізоляціоністська традиція завершила шлях трансформації від захисного механізму проти зовнішньої агресії до перетворення на інструмент реалізації інтересу США у Західній півкулі, а згодом — і в інших регіонах світу.

Помітним інтелектуальним зсувом стало чергове переосмислення доктрини Монро. Якщо раніше її тлумачили як наріжний камінь нейтралітету і захисту півкулі від зовнішнього втручання, то в умовах Другої світової війни вона трансформувалась у виправдання активної міжнародної присутності США. На переконання К. Голла, який називав ізоляцію небезпечною політикою³³⁸, доктрина в жодному разі не виключала можливості зовнішньополітичного втручання з боку США, якщо уряд вважає, що цього вимагали американські національні інтереси. Разом із прощальним посланням Дж. Вашингтона, доктрина залишилася важливим символом американської політичної традиції³³⁹, однак втратила своє первісне значення³⁴⁰. К. Голл наголошував, що прийняття міжнародних зобов'язань Америкою є необхідною умовою досягнення миру, а участь у війні розглядав як продовження боротьби за свободу, започаткованої Американською революцією.³⁴¹ Подібним чином і радник президента Ф. Д. Рузвельта А. Берлі бачив місію США у тому, щоб пропонувати світові спільний ідеал миру як альтернативу «трагічним і кривавим подіям Старого

³³⁸ Ibid., p. 667

³³⁹ Hull C. *The Memoirs of Cordell Hull*. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1731.

³⁴⁰ The Monroe Doctrine. *Washington Post*. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

³⁴¹ Hull C. *The War and Human Freedom: Address of the Honorable Cordell Hull, Secretary of State, Broadcast Over All National Radio Networks, July 23, 1942*. Washington D.C.: United States Government Printing Office, 1942. 11 p. URL: <https://surl.li/lsgtzu>.

Світу»^{342 343}. Отже, концепція експорту американських цінностей та моделей за межі Західної півкулі набувала рис легітимної самооборони.

Заступник державного секретаря у 1936–1943 рр. С. Веллз назвав американське лідерство запобіжником війни та вважав, що Друга світова війна не почалася б за умов активних дій США на зовнішньополітичній арені в міжвоєнний період³⁴⁴. Дискусії в американському політикумі щодо проблеми міри й форм залученості Америки до міжнародних справ потребували концептуалізації лідерства навколо національних інтересів країни та, особливо, національної безпеки. Із початком війни запорукою останньої мав би стати новий міжнародний порядок, створений за активної участі США.

За таких умов зовнішню політику почали розглядати як форму вираження національного інтересу й захисту американських цінностей, репрезентованих як універсальні та загальнолюдські. Модифікований підхід уряду синтезував зовнішньополітичні традиції, національні інтереси та універсалістський ідеал нового світового порядку. Як зазначав К. Голл, зовнішня політика не повинна керуватися ситуативними міркуваннями чи моральною нейтральністю, а навпаки має ґрунтуватися на національних цілях і «відповідати тому типу світу, що «співзвучний американському світогляду»³⁴⁵. Також у виступі 1942 р. він засвідчив прагнення США побудувати курс, заснований на «незмінних духовних цінностях», що забезпечить «тривалий мир та більший рівень добробуту людства»³⁴⁶. Отже, зовнішньополітична діяльність трактувалася державним секретарем як продовження національного інтересу, водночас спроможного гарантувати глобальну стабільність.

С. Веллз також розглядав ідею міжнародного лідерства як природне продовження розвитку політичної та ціннісної моделі, притаманної США. У

³⁴² Berle A. Address by Assistant Secretary Berle. February 25, 1940. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 257–259. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

³⁴³ Monroe Doctrine. Its Intent Is Declared to Have Been Distorted. July 14, 1940. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

³⁴⁴ Welles S. *The Time For Decision*. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 304.

³⁴⁵ Analysis of the Development of the International Situation Since 1933 and the American Response to It. 1940. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

³⁴⁶ Hull C. Our Foreign Policy in the Framework of Our National Interests: Radio address. September 12, 1943. Washington: Washington Government Printing Office, 13 p. URL: <https://surl.li/aivngw>.

праці «Час для рішень» (Time for Decision), виданої 1944 р. він виокремив чотири ключові завдання американської зовнішньої політики: 1) захист територіальної цілісності та політичної незалежності США; 2) збереження демократичного устрою; 3) здатність впливати на хід світових подій; 4) сприяння підвищенню рівня життя та соціальному прогресу. На його думку, у новому світі можливості інших країн потрібно спрямувати у русло, що дозволить США досягати національних цілей та прискорить встановлення безпечного для країни міжнародного порядку³⁴⁷. Глобальна світова архітектура мала б відповідати американській політичній логіці, у якій лідерство США набувало оформлення у як в економічному й політичному, так і морально-правовому вимірі.

3. 1. 2. Діяльність Консультативного комітету з питань післявоєнної зовнішньої політики: етап концептуальної підготовки.

Після німецького вторгнення до Польщі Ф. Д. Рузвельт надіслав запит у Державний департамент з настановою приділити особливу увагу довгостроковим проблемам зовнішньої політики. За свідченнями К. Голла та Г. Ноттера, безпосередня робота Державного департаменту над повоєнними питаннями розпочалася у вересні 1939 р.^{348 349} Саме тоді К. Голл призначив свого спеціального помічника, який працював на цій посаді у 1934–1964 рр., Л. Пасвольського відповідальним за стратегічне планування зовнішньої політики³⁵⁰. На нашу думку, постать Л. Пасвольського залишається недооціненою в історіографії. За висловом Р. Голбрука, Л. Пасвольський був типовою для Вашингтону людиною — наполегливим бюрократом, зосередженим на одній меті, який залишив після себе величезну спадщину, однак зник з історії»³⁵¹. Імовірно, це можна пояснити відсутністю мемуарів або авторських праць, які могли б засвідчити його вагомий роль у розробленні концепції американського лідерства у післявоєнному світі. Л. Пасвольський народився на

³⁴⁷ Welles S. The Time For Decision. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 307–308.

³⁴⁸ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1626.

³⁴⁹ Notter H. Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p. P. 18.

³⁵⁰ Ibid. P. 19.

³⁵¹ Holbrooke R. Last Best Hope. *The New York Times*. 2003. URL: <https://surl.lu/rtxvov>.

території сучасної України — у м. Павлоград (нині Дніпропетровська обл.). На поч. 20 ст. його родина емігрувала до США. К. Голл характеризував Л. Пасвольського як економіста й спеціаліста з міжнародних відносин із «чудовими здібностями», тому й доручив помічникові «зайнятися повоєнним майбутнім»³⁵².

У 1939 р. саме Л. Пасвольський виступив з ініціативою щодо розширення організаційної структури Державного департаменту. У поданому ним плані передбачалося створення спеціального підрозділу, покликаного розпочати концептуалізацію нового світового порядку та розробку механізмів впливу на політику інших держав. Окрім того, Л. Пасвольський запропонував створити дослідницький орган, що мав займатися вивченням проблем миру та післявоєнної реконструкції, а також збором інформації, аналізом ключових економічних, територіальних, політичних проблем і проблем міжнародного співробітництва³⁵³.

У грудні 1939 р. у Державному департаменті розпочали формування Консультативного комітету з проблем міжнародних відносин (Advisory Committee on Problems of Foreign Relations), який мав об'єднати ресурси всього уряду та недержавних зацікавлених організацій для досягнення спільної мети³⁵⁴. Попри потребу в якісних змінах, ініціатива була заморожена з ряду причин. По-перше, підготовчі заходи мали неофіційний і закритий характер, що пояснювалося проголошено політикою нейтралітету. По-друге, реалізації задуму перешкоджали обмежені кадрові ресурси та нестача адміністративного потенціалу³⁵⁵. Як стверджував К. Голл, із розгортанням війни обсяг роботи Державного департаменту стрімко зріс. Основним завданням на цьому етапі стало забезпечення «виживання», оскільки діяльність службовців була цілком зосереджена на безперервному вирішенні поточних проблем³⁵⁶. По-третє,

³⁵² Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1626.

³⁵³ Division for the Study of Problems of Peace and Reconstruction. December 12, 1939. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / Н. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 453–454.

³⁵⁴ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1632.

³⁵⁵ Domhoff G. W. *The Power Elite and the State: How Policy Is Made in America*. London: Routledge, 1990. 336 p. P. 120–121.

³⁵⁶ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1626.

відсутність чіткої структурної взаємодії між комітетом та іншими державними інституціями істотно обмежувала його спроможність діяти ефективно³⁵⁷.

Загострення військових дій у Європі у 1940 р. знову актуалізувало потребу у відновленні дослідницького потенціалу Державного департаменту. Важливим поштовхом до цього стала промова Ф. Д. Рузвельта «Чотири свободи», яка визначила ідеологічні орієнтири американської зовнішньої політики. Від того часу, за твердженням К. Голла, Державний департамент почав працювати «над завданням створення найкращих умов для миру та справедливості»³⁵⁸. На поч. 1941 р. була реалізована пропозиція Л. Пасвольського щодо створення аналітичного підрозділу — Відділу спеціальних досліджень (Division of Special Research)³⁵⁹. Навесні 1941 р. Л. Пасвольський також запропонував відродити комітет у вигляді політичного форуму для дискусій щодо організації миру³⁶⁰.

Робота над повоєнними проблемами значно розширилася після нападу Японії на Перл-Харбор. Пропозиції Л. Пасвольського отримали нового імпульсу внаслідок оприлюднення Атлантичної хартії у серпні 1941 р. та Декларації Об'єднаних Націй у січні 1942 р. У березні 1942 р. було створено Консультативний комітет з питань післявоєнної зовнішньої політики (Advisory Committee on Postwar Foreign Policy), який став платформою для вироблення стратегічного бачення міжнародного порядку. До його складу увійшли службовці Державного департаменту, представники інших урядових структур, члени Конгресу, а також позаурядові представники американських інтелектуальних кіл, що дозволило зробити дискусії Комітету загальнонаціональними³⁶¹.

За словами К. Голла, одним із завдань Комітету було формування програми конкретних заходів на основі принципів, задекларованих Атлантичною хартією

³⁵⁷ Notter H. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945*. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p. P. 53.

³⁵⁸ Hull C. *The Memoirs of Cordell Hull*. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1630.

³⁵⁹ *Ibid.* P. 41.

³⁶⁰ Memorandum, Pasvolsky to Under Secretary Welles. April 11, 1941. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 462.

³⁶¹ Stettinius E. R. *Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p. P. 42.

та іншими важливими заявами президента^{362 363}. Комітет також мав виробити шляхи і засоби, за допомогою яких США могли б зробити свій внесок у втілення ідеалів, закріплених у Декларації Об'єднаних Націй, у реальну інституційну структуру міжнародних відносин³⁶⁴. Таким чином, новостворений відділ став офіційним мозковим центром американської дипломатії: стратегічні дослідження слугували своєрідним «кошиком», із якого уряд США міг черпати необхідні ідеї для зовнішньої політики³⁶⁵. Зокрема, численні звернення К. Голла та С. Веллза значною мірою спиралися на аналітичну роботу Комітету³⁶⁶.

Перші дослідницькі кроки продемонстрували, що стратегічне планування потребує нових концептуальних підходів до національної політики³⁶⁷. Одним із ключових вихідних положень Комітету було визнання високої ймовірності перемоги союзників та, відповідно, необхідності формування нового міжнародного порядку, в якому США відіграватимуть провідну роль. У цьому контексті постали фундаментальні питання: «Чого хочуть Сполучені Штати? Чого хочуть інші держави? Як ми можемо отримати те, чого хочемо?»³⁶⁸ Однією з відповідей на ці питання стало формулювання довгострокової мети — гарантування безпеки США через механізми запобігання війнам. Досягнення цієї мети передбачало інституалізацію міжнародного співробітництва на основі принципів, викладених в Атлантичній хартії, та провідну роль Сполучених Штатів у координації зусиль як у сфері міжнародної політики, так і в економічному вимірі³⁶⁹.

³⁶² Cit. from Notter H. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945*. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p. P. 63.

³⁶³ The Secretary of State to President Roosevelt. Washington, December 22, 1941. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers. 1941. Office of the Historian*. Vol. I. URL: <https://surl.li/bdrvex>.

³⁶⁴ Stettinius E. R. *Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p. P. 43.

³⁶⁵ Notter H. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945*. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p. P. 79.

³⁶⁶ *Ibid.* P. 107.

³⁶⁷ *Ibid.* P. 56.

³⁶⁸ Notter H. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945*. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p. P. 151.

³⁶⁹ Agenda for the Meeting of May 8, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 468–470.

3. 2. Економічний вимір американського лідерства.

Характер Другої світової війни засвідчив, що йдеться не про черговий конфлікт за перерозподіл колоніальних володінь, а про загрозу політичного й економічного проникнення ворожих сил у Західну півкулю. В умовах пришвидшення глобалізаційних процесів, як зауважував американський економіст Г. Ф. Греді, «жодна країна, навіть Сполучені Штати, не може знайти засоби для існування виключно в межах своїх кордонів»³⁷⁰. Також, як обґрунтовував Ф. Д. Рузвельт, активна торговельна співпраця з рештою світу жодним чином не порушувала заповіді першого президента США щодо неучасті в іноземних альянсах. Американський вплив натомість був би значно ослаблений, якби країна обрала шлях торговельного егоїзму³⁷¹. Усвідомлюючи нерозривний зв'язок між політичною й економічною свободою, уряд США розпочав розробку програм реконструкції світової економіки як невід'ємної складової майбутнього міжнародного порядку, заснованого на принципах взаємовигідного співробітництва між націями³⁷².

У публічному зверненні в лютому 1940 р. Л. Едмінстер, віце-голова Комісії з тарифів США (U.S. Tariff Commission) наголосив на необхідності організації світового порядку таким чином, щоб кожна нація могла задовольняти свої потреби не шляхом збройного конфлікту, а через «міжнародну конференцію». Він сформулював три постулати, на яких має ґрунтуватися нова економічна система: 1) світова економіка є взаємозалежною; 2) добробут Західної півкулі тісно пов'язаний із загальним економічним процвітанням інших регіонів; 3) характер торговельної політики, яку Сполучені Штати оберуть у найближчі роки, істотно вплине на напрямок майбутніх глобальних процесів³⁷³.

У перші роки війни, на тлі невизначеності світового майбутнього, особливо після падіння Франції в червні 1940 р., перед американським керівництвом

³⁷⁰ United States in Economic Reconstruction. Address by Assistant Secretary Grady. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 102. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

³⁷¹ Roosevelt F. D. Annual Message to the Congress. January 03, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hwftwa>.

³⁷² Hull C. *The Memoirs of Cordell Hull*. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1630.

³⁷³ Edminster L. R. *The American Republics and the Trade-Agreements Program*. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 248. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

постала нагальна потреба окреслити можливі шляхи функціонування національної економіки в умовах воєнного та післявоєнного світу. У тісній співпраці з урядовими структурами Рада з міжнародних відносин у 1940–1941 рр. розробила концепцію «Великої зони» (Grand Area) — стратегічного економічного простору, який мав гарантувати економічну стабільність і вплив США навіть у разі поразки союзників³⁷⁴. Керівниками проєкту були Дж. Вайнер та Е. Г. Генсен — провідні економісти, які виконували консультативні функції при Міністерстві фінансів і Федеральній резервній системі США.

Концепція «Великої зони» була спробою означити мінімальний географічний простір, необхідний для економічної самодостатності країни. До «Великої зони» планувалося включити Західну півкулю, Британську співдружність, Китай, Японію та Південно-Східну Азію³⁷⁵. Ці території мали оформити не-німецький блок та зробити його субглобальною базою для післявоєнного економічного процвітання США³⁷⁶. Мета проєкту полягала в забезпеченні країни сировиною і ринками збуту, створення інтегрованої економіки під американським керівництвом, упорядкування фінансової співпраці, розробка механізмів валютного обміну та заснування міжнародних фінансових інституцій, а також заміна британських імперських преференцій принципом «відкритих дверей» у межах зони³⁷⁷.

У американській ревізійній та постревізійній історіографії концепція «Великої зони» донині привертає значну увагу. Зокрема, С. Вертгайм вважав її свідченням того, що на початку війни США ще не прагнули глобального лідерства, тоді як ревізійністи Н. Сміт і В. Домхофф навпаки трактували «Велику зону» як проєкт американського «життєвого простору», що

³⁷⁴ Про роль Ради з міжнародних відносин у американському зовнішньополітичному стратегуванні ґрунтовно йтиметься у IV розділі.

³⁷⁵ Cit. from Domhoff W. G. The Council on Foreign Relations and the Grand Area: Case Studies on the Origins of the IMF and the Vietnam War. *Class Race Corporate Power*. 2014. Vol. 2, №1. P. 1–41. P. 10–11.

³⁷⁶ Smith N. *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*. California: University of California Press, 2003. 584 p. P. 381.

³⁷⁷ Cit. from Domhoff W. G. The Council on Foreign Relations and the Grand Area: Case Studies on the Origins of the IMF and the Vietnam War. *Class Race Corporate Power*. 2014. Vol. 2, №1. P. 1–41. P. 10–11.

відображав амбіції до світової гегемонії. На наш погляд, надмірна увага до «Великої зони» є дещо невиправданою. Цей проєкт був радше спробою прагматично мислити в межах можливого, виходячи з припущення про потенційну гегемонію Гітлера в Європі. «Велика зона» залишалася насамперед економічним проєктом, позбавленим виразних політичних координат, без яких економічна стратегія виявилася неспроможною. Усвідомлення цієї обмеженості, ймовірно, і стало причиною відмови від первинного варіанту концепції ще до вступу США у війну³⁷⁸. Як зауважує С. Вертгайм, поділений світ не міг гарантувати безпеки, оскільки змушував би США нарощувати військову потугу, аби не допустити переваги німецької зони, та неминуче призвів би до нового глобального конфлікту³⁷⁹. Водночас співіснування з тоталітарним експансіоністським блоком залишалося несумісним з американськими політичними цінностями та способом життя.

Концепція «відкритих дверей», що передбачала економічний вплив без прямого територіального контролю, зробила логічним розширення «Великої зони»³⁸⁰. У стратегічному мисленні Вашингтона образ обмеженої економічної зони впливу, зведеної до регуляції ресурсів, фінансів і торгівлі, підсвітив необхідність узгоджувати економічні інтереси з політичними принципами та забезпеченням їхнього захисту у світовій системі. Разом із тим практичні напрацювання в межах проєкту «Великої зони», зокрема план створення міжнародного органу валютної стабілізації та кредитування, представлений Державному департаменту, стали ідейним підґрунтям Бреттон-Вудської системи, поклавши початок Міжнародному валютному фонду та Світовому банку³⁸¹. Для США ці інституції стали інструментом підтримання фінансової стабільності,

³⁷⁸ Wertheim S. To the Grand Area and Beyond: The Sudden Transformation of the United States' Strategic Space. *Mapping China's Strategic Space*. 2023. URL: <https://surl.lu/rrlfmb>.

³⁷⁹ Wertheim S. A. Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation. New York: Columbia University, 2015. 305 p. P. 113.

³⁸⁰ Wertheim S. To the Grand Area and Beyond: The Sudden Transformation of the United States' Strategic Space. *Mapping China's Strategic Space*. 2023. URL: <https://surl.lu/rrlfmb>.

³⁸¹ Wertheim S. A. Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation. New York: Columbia University, 2015. 305 p. P. 192.

необхідної для утвердження економічного лідерства, а також американської економічної політики в умовах Холодної війни.

Таким чином, одним із центральних завдань дипломатії США стало заохочення союзників до прийняття широкої ліберальної економічної програми, ґрунтованої на засадах американського бачення. Передбачалося, що така програма слугуватиме, зокрема, основою для майбутнього політичного врегулювання³⁸². Наприклад, підготовлений у 1943 р. Консультативним комітетом з питань післявоєнної зовнішньої політики меморандум визначив основною метою американської економічної політики створення умов, за яких будь-яка держава матиме змогу розвивати виробництво й підвищувати рівень життя населення³⁸³. США, своєю чергою, повинні були виступити медіатором в переговорах для прийняття скоординованої програми³⁸⁴.

Як підкреслював К. Голл, альтернативою взаємовигідній міжнародній торгівлі є зростання економічної ізоляції, що неминуче веде до конфліктів³⁸⁵. У протипагу економічному націоналізму, який Вашингтон вважав деструктивним і загрозовим, було запропоновано універсалістську модель, в основі якої лежав принцип «відкритих дверей», трансформований у глобальну економічну стратегію³⁸⁶.

Американські посадовці, зокрема Л. Едмінстер та С. Веллз, наголошували на тому, що світова економічна система має ґрунтуватися на недискримінаційній торгівлі, рівному доступі до ринків і відмові від імперських преференцій, які вважалися проявами старого колоніального мислення^{387 388}. Політичні кордони не мали бути перешкодою для економічної взаємодії, а розширення міжнародної

³⁸² Ibid. P. 666.

³⁸³ Bases of Our Program for International Economic Cooperation. October 20, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 560–564.

³⁸⁴ Tentative Program for Dealing With International Cartels. May 29, 1944. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 625.

³⁸⁵ Hull C. Statement by the Secretary of State Before the House. Ways and Means Committee. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 36–37. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

³⁸⁶ Summary of the Interim Report of the Special Committee on Relaxation of Trade Barriers. December 8, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 622–624.

³⁸⁷ Welles S. *The Time For Decision*. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 315–316.

³⁸⁸ Edminster L. R. The American Republics and the Trade-Agreements Program. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 267. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

торгівлі розглядалося як інструмент забезпечення добробуту як у США, так і в усьому світі³⁸⁹.

Програма торговельних угод, започаткована ще в 1930-х рр., за задумом К. Голла, мала бути масштабована на міжнародному рівні³⁹⁰. Її розширення в умовах війни мало слугувати не лише інструментом економічного відновлення, але й засобом протидії авторитарним моделям господарювання. Американська програма, на відміну від моделі примусового бартеру, яку впроваджували нацистська Німеччина й інші тоталітарні держави, передбачала створення міжнародних механізмів, спрямованих на колективне благо³⁹¹.

Уряд також наполягав на тому, що ініціатива зі зняття торговельних бар'єрів має виходити саме від США, оскільки жодна інша держава не має такого масштабного впливу³⁹². У документах Консультативного комітету підкреслювалося, що починати переговори про зниження тарифів, скасування квот і валютного контролю потрібно ще до завершення війни, в дусі міжнародної кооперації³⁹³. Таким чином, недискримінаційна торгівля розглядалася не лише як економічна стратегія, а як форма американського лідерства, здатного запропонувати світові універсальні «правила гри» та забезпечити їх реалізацію через нові інституції міжнародного співробітництва³⁹⁴.

Американський проєкт «відкритих дверей» мав не лише економічний, але й політичний характер. Зокрема, В. Е. Вільямс у межах своєї радикальної

³⁸⁹ Letter from the Secretary of State to Senator Capper. November 7, 1939. *The Department of State Bulletin*. 1939. Vol. 1. P. 523. URL: <https://surl.li/kvpelp>.

³⁹⁰ Йдеться про Програму взаємних торговельних угод (Reciprocal Trade Agreements Program), започатковану у США в 1934 р. в межах Закону про взаємну торгівлю (Reciprocal Trade Agreements Act, RTAA). Її головним ідеологом був держсекретар К. Голл — прихильник лібералізації світової торгівлі як засобу забезпечення миру, економічного зростання та стабільності. Розширення дії RTAA у 1945 р. закріпило багатосторонній підхід до лібералізації торгівлі, зорієнтований на поступове усунення тарифних і нетарифних бар'єрів, заохочення до недискримінаційного обміну та участь у міжнародній торгівлі на основі рівності умов. Відтак RTAA поставав як елемент ширшої стратегії глобального лідерства, в межах якої економічні інструменти ставали засобом забезпечення стабільного міжнародного порядку та, зокрема, обмеження радянського впливу в післявоєнному світі.

³⁹¹ Hull C. Franklin Roosevelt Administration: Radio Address by Secretary of State Cordell Hull on Danger to Free Nations. May 18, 1941. *Jewish Virtual Library*. URL: <https://surl.li/tuaayn>.

³⁹² Hull C. Statement by the Secretary of State Before the House. Ways and Means Committee. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 36–37. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

³⁹³ Summary of the Interim Report of the Special Committee on Relaxation of Trade Barriers. December 8, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 622–624.

³⁹⁴ Grady G. F. United States in Economic Reconstruction. Address by Assistant Secretary Grady. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 101. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

ревізійністської історіографічної парадигми вбачав у цій концепції концепції імперські амбіції США та приховану форму колоніалізму. На його думку, завершення континентальної експансії США внаслідок закриття «фронтиру» наприкінці 19 ст. спричинило переорієнтацію американської експансіоністської енергії у зовнішній простір³⁹⁵. Спираючись на традиційну месіанську риторіку про призначення США поширювати свободу за власним взірцем у світі, американські еліти планомірно формували політику, у якій економічні інтереси країни виходили далеко за межі державного кордону³⁹⁶. Ця стратегія, за В. Е. Вільямсом, становила собою своєрідний синтез ключових елементів американської політичної традиції: політики «відкритих дверей», доктрини Монро та застережень Вашингтона щодо зовнішньополітичних союзів. Їхнє поєднання дозволило США не лише легітимізувати власну присутність на світовій арені, а й представити її як універсальну модель глобального порядку — таку, що ґрунтується водночас на економічній перевазі та ідеологічній привабливості³⁹⁷. У цьому сенсі політика «відкритих дверей» постає як засіб глобального проектування американської потуги під виглядом нейтральних економічних принципів.

Такий підхід створив умови для формування консенсусної гегемонії США³⁹⁸. Одним із ключових завдань американської дипломатії протягом 20 ст. стало схилення великих держав до відмови від побудови ексклюзивних імперських блоків на користь глобального економічного порядку, відкритого для всіх учасників³⁹⁹. У цьому контексті політика відкритих дверей виступала не лише інструментом економічного впливу, але й засобом поширення американських політичних і ціннісних орієнтацій, зокрема й як альтернатива радянській моделі.

³⁹⁵ Williams W. A. *The Tragedy of American Diplomacy*. New York: W. W. Norton & Company, 2009. 384 p. P. 23.

³⁹⁶ *Ibid.* P. 195.

³⁹⁷ *Ibid.* P. 108.

³⁹⁸ Anderson P. *American Foreign Policy and Its Thinkers*. New York: Verso Books, 2017. 288 p. P. 25–28.

³⁹⁹ Cullinane M. P., Goodall A. *The Open Door Era: United States Foreign Policy in the Twentieth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017. 277 p. P. 5.

До кінця століття, як слушно зазначає А. Гудолл, ідея «відкритих дверей» фактично здобула перемогу як парадигма глобального економічного порядку⁴⁰⁰. Важливо, що у політичній культурі США концепт відкритості уособлював сподівання на світ, у якому поєднуються національний суверенітет, вільна торгівля та мирна конкуренція, тому доктрина «відкритих дверей» сприймалася позитивно як прихильниками антиколоніалізму, так і експансіонізму⁴⁰¹.

Цей економічний порядок мав бути закріплений політично через принципи ліберальної демократії, зокрема, у формі, викладеній в Атлантичній хартії⁴⁰². Важливим елементом у цьому контексті став також закон про ленд-ліз, Стаття 7 якого передбачала не просто взаємну допомогу, а зобов'язання сприяти усуненню всіх форм дискримінаційного ставлення в міжнародній торгівлі, а також зниженню тарифів і торговельних бар'єрів. У політичному оформленні концепції важливу роль відіграла ідея рівності націй. Як зазначав К. Голл, майбутній міжнародний порядок має ґрунтуватися на принципах невторчання, недискримінації та дотримання прав малих країн, що є взаємозалежними з великими державами в контексті глобальної стабільності⁴⁰³. Усе це було спробою інституалізувати американське лідерство через привабливу та універсалізовану модель економічної взаємодії.

3. 3. Міжнародна організація в американській стратегії глобального лідерства в роки Другої світової війни.

Уже в перший рік війни американське керівництво усвідомило необхідність створення нової міжнародної організації, яка б забезпечила стабільний післявоєнний порядок, підкріплений світовим лідерством США. Питання організації безпеки та заснування відповідної інституційної структури від самого початку розглядалося в США як одне з ключових у післявоєнному плануванні. За свідченням держсекретаря Е. Стеттініуса (1944–1945), ці завдання набули

⁴⁰⁰ Ibid. P. 10.

⁴⁰¹ Ibid. P. 3.

⁴⁰² Anderson P. American Foreign Policy and Its Thinkers. New York: Verso Books, 2017. 288 p. P. 18–19.

⁴⁰³ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1710.

першочергового значення в роботі Державного департаменту та його підрозділів, які мали запропонувати шляхи перетворення ідеалів Атлантичної хартії в реальну архітектуру міжнародних відносин⁴⁰⁴.

У цей період одним із принципових рішень стало визнання потреби у створенні нової, здатної до ефективного функціонування на відміну від Ліги Націй, міжнародної організації, а також визначення засад членства США у її ній⁴⁰⁵. Таке рішення, зокрема, було одностейно ухвалене в межах Консультативного комітету⁴⁰⁶. Відмова в американському істеблїшменті від ідеї збереження Ліги Націй була зумовлена низкою факторів. По-перше, організація асоціювалася з невдалим досвідом міжвоєнного періоду. По-друге, існував ризик, що збереження старої структури дозволить європейським імперіям закріпити довоєнний статус-кво. Відповідно, саме на США, на думку К. Голла, покладали особливі сподівання «малі держави», розраховуючи на американське лідерство у повоєнному світі⁴⁰⁷. По-третє, нова організація й завчасні заходи щодо її створення були гарантією простору для американської ініціативи, а також зменшували зовнішній тиск на США у процесі міжнародних обговорень⁴⁰⁸.

Вагому роль у початкових концептуальних розробках нової організації відіграв С. Веллз⁴⁰⁹. Під час Атлантичної конференції він консультував президента, а також уносив правки в текст, запропонований В. Черчиллем. Попри побоювання Ф. Д. Рузвельтом критики Конгресу, С. Веллз наполягав на якнайшвидшому публічному зверненні про намір створити нову міжнародну організацію, а також зобов'язання США у цій сфері. У листопаді 1941 р., за місяць до нападу на Перл-Гарбор, С. Веллз пояснював задум організації як втілення «великого ідеалу асоціації націй»⁴¹⁰, здатної поєднати принципи

⁴⁰⁴ Stettinius E. R. Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p. P. 42.

⁴⁰⁵ Ibid. P. 43.

⁴⁰⁶ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1639.

⁴⁰⁷ Ibid. P. 1661.

⁴⁰⁸ Ibid. P. 1637.

⁴⁰⁹ Welles B. Sumner Welles: FDR's Global Strategist. New York: St. Martin's Press, 1997. 437 p.

⁴¹⁰ Welles Holds Arms Limitation Vital to Any World Peace Aims; Welles Outlines World Peace Aim. *The New York Times*. 1941, 23 July. P. 1. URL: <https://surl.li/ewuuvh>.

«чотирьох свобод», вілсонізму та американського лідерства⁴¹¹. Уже 1 січня 1942 р. Декларація Об'єднаних Націй, підписана всіма державами-союзниками, офіційно підтвердила прихильність до принципів Атлантичної хартії та закріпила потребу у створенні постійної організації.

Вашингтон наполягав на тому, що нова міжнародна організація має бути сформована ще до завершення війни, аби забезпечити наявність готового механізму для дій у повоєнний період. На переконання американського керівництва, США повинні зайняти сильну позицію у «війні ідей», що неминуче розгорнеться після завершення бойових дій⁴¹². Саме тому, як наголошував К. Голл, США мають бути готові запропонувати світові конкретну програму реалізації задекларованих принципів, щоб уникнути «капітуляції американського лідерства»⁴¹³.

До батьків-засновників Організації Об'єднаних Націй справедливо зараховують К. Голла, С. Веллза та Л. Пасвольського. Вважаємо за доцільне окреслити їхні основні підходи, які суттєво вплинули як на концептуальні засади майбутньої організації, так і на формування її інституційної структури. Спільним підґрунтям їхньої роботи була, по-перше, ідея об'єднання держав навколо концепції міжнародної організації як інструменту досягнення взаєморозуміння та співпраці, що передбачає готовність країн передати частину суверенних повноважень наднаціональній структурі⁴¹⁴. По-друге, ООН мала стати виразником уявлень про засади міжнародної стратегічної політики, що ґрунтується на «незмінних духовних цінностях»⁴¹⁵. Останні, безумовно, мали бути співзвучні з ідеалами, сформульованими американською політичною традицією.

⁴¹¹ O'Sullivan C. D. Sumner Welles, Postwar Planning and the Quest for a New World Order 1937–1943: Ph.D. thesis. London School of Economics International History, 2003. 308 p. P. 85.

⁴¹² Welles S. The Time For Decision. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 88, 285.

⁴¹³ Ibid. P. 264.

⁴¹⁴ Department of State Adviser on Political Relations, 6 January 1942. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

⁴¹⁵ Hull C. The War and Human Freedom: Address of the Honorable Cordell Hull, Secretary of State, broadcast over all national radio networks, July 23, 1942. Washington D.C.: United States Government Printing Office, 1942. 11 p. URL: <https://surl.li/lsgtzu>.

У поглядах С. Веллза на післявоєнний міжнародний устрій важливе місце посідав принцип регіоналізму як запобіжника монополії на владу великих держав. С. Веллз виступав за створення регіональних підструктур, які б діяли як самостійні складові загальної архітектури безпеки, інтегрованої в глобальну систему. Він розглядав міжамериканські відносини як взірць регіонального співробітництва, в межах якого спільне реагування на загрози, що виникають за межами Західної півкулі, тлумачилося як колективна відповідальність держав обох Америк⁴¹⁶. Такий підхід був зумовлений прагненням уникнути ситуації, за якої США мусили б втручатися у будь-який локальний конфлікт. Зокрема, С. Веллз застерігав від необхідності «використовувати американських солдатів чи літаки щоразу, коли спалахувала б балканська суперечка» або інші локальні інциденти, що не становили безпосередньої загрози США. Водночас С. Веллз визнавав, що лише тоді, коли регіональні механізми безпеки вичерпають свої можливості, має відбуватися втручання на загальносвітовому рівні⁴¹⁷.

С. Веллз наполягав, що міжнародна організація має володіти реальними засобами і механізмами дії (не лише декларативними, як у випадку Ліги Націй), і бути здатною ухвалювати політичні й навіть військові рішення для підтримання миру⁴¹⁸. Згідно з його баченням, роль США має бути водночас і регіональною, і універсальною: від допомоги у стабілізації окремих частин світу до лідерства у створенні умов, безпечних і сприятливих для розвитку демократії. Як С. Веллз підсумував, світ опинився на роздоріжжі, і рішення, яке ухвалить США, визначить не лише їхню власну долю, а й долю всієї міжнародної спільноти⁴¹⁹.

Регіоналістський підхід С. Веллза суперечив позиції К. Голла, що зумовило поступове усунення С. Веллза з процесу формування нової організації. К. Голл очолив просування універсалістського підходу. Свою концепцію він аргументував тим, що посилення регіональних структур може з часом призвести до конфліктів між цілими регіонами, внаслідок чого Організації Об'єднаних

⁴¹⁶ Welles S. *The Time For Decision*. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 283.

⁴¹⁷ Ibid. P. 291.

⁴¹⁸ Ibid. P. 284.

⁴¹⁹ Ibid. P. 316–317.

Націй буде складніше зберігати нейтралітет та ефективність. Зокрема, К. Голл підкреслював, що регіональні союзи мають тенденцію створювати ієрархічні відносини, в яких одна чи дві великі держави домінують над меншими учасниками, що, в свою чергу, суперечить принципам рівноправного міжнародного співробітництва. Натомість універсальна організація, на думку К. Голла, забезпечує більш ефективну платформу для врегулювання суперечок і створення умов для стабільного миру. Такий підхід також відповідав очікуванням американського суспільства: згідно з К. Голлом, громадяни США були значно більше готові взяти на себе зобов'язання в рамках глобальної, а не регіональної організації⁴²⁰.

На нашу думку, з погляду стратегічних інтересів США, універсалістський підхід дозволяв ефективно руйнувати традиційні сфери впливу великих європейських держав, пропонуючи замість цього систему загальної участі й рівних прав. На рівні риторики США апелювали до принципів недискримінації, а на практиці забезпечували можливість проєктувати свою присутність у будь-який регіон світу. Саме тому К. Голл наполягав, що США мають не просто долучитися до створення нової міжнародної організації, а очолити цей процес і забезпечити своє лідерство в її подальшому функціонуванні⁴²¹. Така позиція відповідала ширшій концепції американського глобального лідерства, що включала не лише військово-політичний, а й інституційний вимір.

Робота над проєктом статуту нової міжнародної організації розпочалася із жовтня 1942 р. за дорученням Ф. Д. Рузвельта. Уже на початку березня 1943 р. в результаті внутрішніх дискусій члени Консультативного комітету у переважній більшості виступили за створення організації на універсальній, а не регіональній основі⁴²². Після союзницьких конференцій у Каїрі й Тегерані уряд зосередився над формулюванням конкретних пропозицій щодо механізмів її роботи. У червні 1944 р. Білий дім опублікував заяву президента, у якій йшлося про відданість

⁴²⁰ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1644–1645.

⁴²¹ Ibid. P. 1699.

⁴²² Ibid. P. 1639–1640.

меті втілення американських ідей у процесі післявоєнного планування⁴²³. До середини літа того ж року основні положення були підготовлені, що відкрило шлях до подальших міжнародних перемовин⁴²⁴.

Однією з ключових фігур у просуванні американського бачення повоєнного світового порядку був Л. Пасвольський. Над концепцією міжнародної організації він працював від початку Другої світової війни за дорученням державного секретаря. Л. Пасвольський розглядав зовнішню політику США як таку, що пройшла важливий еволюційний шлях — від прагнення американців бути «залишеними в спокої» до усвідомлення ними необхідності активного впливу на формування світу, який би відповідав американським інтересам і цінностям⁴²⁵. Л. Пасвольський розглядав цю трансформацію як послідовний процес: США, що свого часу народилися у протистоянні з Європою, після війни сформували союз із Західною Європою як головним партнером, що підтвердило незворотність участі Америки у світових справах. Цей зсув, за Л. Пасвольським, символізував перенесення ідеї «очевидного призначення» за межі американського континенту, а також завершення тривалого конфлікту традицій і позицій на користь глобального лідерства⁴²⁶. У цьому контексті міжнародна організація розглядалася як один із головних інструментів реалізації останнього: не як форма наднаціонального управління, а як засіб утілення американської політики у партнерстві з однодумцями, що мало слугувати безпеці й процвітанню США⁴²⁷. Водночас Л. Пасвольський наголошував, що нова структура повинна доповнювати, а не замінювати інші форми міжнародної взаємодії, і водночас передбачала провідну роль США як рушійної сили організованої міжнародної системи⁴²⁸.

⁴²³ Statement to the Press by President Roosevelt. Post-War Security Organization Program. June 15, 1944. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. 1944. Vol. I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/mryacw>.

⁴²⁴ December 29, 1943. Memorandum for the President. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945* / H. Notter. Connecticut, 1975. P. 576–581; Topical Outline. February 17, 1944. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945* / H. Notter. Connecticut, 1975. P. 581–591; Tentative Proposals for a General International Organization. July 18, 1944. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945* / H. Notter. Connecticut, 1975. P. 595–606.

⁴²⁵ Pasvolsky L. The Development of U.S. Foreign Policies and Their Objectives: A Lecture Delivered by Mr. Leo Pasvolsky at the Naval War College. *Naval War College Information Service for Officers*. 1951. Vol. 3, №5. P. 1–18. P. 2.

⁴²⁶ Ibid. P. 5.

⁴²⁷ Ibid. P. 11–12.

⁴²⁸ Ibid. P. 17.

До 1944 р. більшість ключових елементів майбутньої міжнародної організації були сформульовані в межах проєкту, яким керував Л. Пасвольський. Запропонований ним план ліг в основу пропозицій, що були оприлюднені за результатами конференції в Думбартон-Оксі. В узгоджених положеннях, на нашу думку, було закладено зовнішньополітичні пріоритети США. Центральною ідеєю стала багатостороння, відкрита співпраця суверенних держав як альтернатива регіональним блокам і традиційним сферам впливу⁴²⁹. Поглиблення співпраці у політичній, економічній, соціальній та гуманітарній сферах передбачало створення спеціалізованих агенцій у межах структури нової організації⁴³⁰. Таким чином, США ініціювали розбудову інституційної мережі, в якій вони могли відігравати провідну роль і реалізовувати власне бачення міжнародного порядку. Як зазначає Ендрю Вільямс, Думбартон-Окс, ймовірно, став кульмінацією впливу Л. Пасвольського як на проєкт ООН, так і на формування зовнішньополітичної стратегії США загалом. Більш того, у певних аспектах він був не лише виконавцем, а й співтворцем бачення Рузвельтівського нового світового порядку⁴³¹.

Особливу вагу мала ідея виконавчого органу, яким зрештою стала Ради Безпеки, — обмеженого кола держав, наділених повноваженнями санкціонувати застосування сили, — як інструменту підтримання міжнародного миру та стабільності^{432 433}. Передбачалося, що постійні члени Ради Безпеки, які після війни зосередять у своїх руках основну частину світової військової та промислової могутності, нестимуть найбільшу відповідальність у сфері забезпечення миру й безпеки⁴³⁴.

⁴²⁹ Pasvolsky L. Dumbarton Oaks Proposals. Address by Leo Pasvolsky, Special Assistant to the Secretary of State, at the United Nations Institute on Post-War Security, Cincinnati, Ohio (November 18, 1944). Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1944. 12 p. URL: <https://surl.li/ytkvdk>.

⁴³⁰ Ibid. P. 7.

⁴³¹ Williams A. Leo Pasvolsky and an Open World Economy. *Progressivism and US Foreign Policy between the World Wars* / ed. by A. Williams. New York: Palgrave Macmillan, 2017. P. 91–113. P. 108.

⁴³² Holbrooke R. Last Best Hope. *The New York Times*. 2003. URL: <https://surl.lu/rtxvog>.

⁴³³ Proposals for the Establishment of a General International Organization. 1944, October 7. *Teaching American History*. <https://surl.li/ereznp>.

⁴³⁴ Pasvolsky L. Dumbarton Oaks Proposals. Address by Leo Pasvolsky, Special Assistant to the Secretary of State, at the United Nations Institute on Post-War Security, Cincinnati, Ohio (November 18, 1944). Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1944. 12 p. URL: <https://surl.li/ytkvdk>. P. 8.

За реалізацію глобальних інтересів США за допомогою виконавчого органу, сформованого з «великих держав», активно виступали провідні діячі американського уряду. І К. Голл, і С. Веллз сходилися на думці, що підтримання миру можливе лише за умови тісної співпраці великих гравців, а взяття США на себе провідної ролі у системі міжнародних обов'язків відповідає життєво важливим інтересам Америки⁴³⁵. Уже в 1942 р. С. Веллз пропонував сформувати виконавчий комітет, до якого мали увійти Сполучені Штати, Велика Британія, Радянський Союз і Китай⁴³⁶. У 1943 р. Консультативний комітет у меморандумі до президента рекомендував наділити чотири провідні держави обов'язком підтримувати мир та застосовувати свої сили у разі необхідності⁴³⁷. Підписана у жовтні 1943 р. США, Великою Британією, СРСР і Китаєм Московська декларація⁴³⁸, у якій країни висловили готовність продовжувати спільні дії для перемоги над ворогом і організації миру, містила багато тез, розроблених у ході дискусій і роботи Державного департаменту⁴³⁹.

На координацію зусиль «великих держав» уплинула Рузвельтова концепція «чотирьох поліцейських», уособлених США, СРСР, Великою Британією та Китаєм. Уперше Ф. Д. Рузвельт окреслив її в розмові з В. Молотовим у 1942 р. На думку американського президента, виконання великими державами функцій з підтримання миру мало стати гарантією стабільності на найближчу чверть століття⁴⁴⁰. У бесіді з В. Черчиллем він наголошував на безперспективності відродження неефективної Ліги Націй, зважаючи на непрактичність залучення надто великої кількості країн, і розглядав «поліцейських» як запоруку реалізації Атлантичної хартії⁴⁴¹. У 1943 р. Ф. Д. Рузвельт пропонував Й. Сталіну створити

⁴³⁵ Hull C. *The Memoirs of Cordell Hull*. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1666–1667; Welles S. *The Time For Decision*. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 103.

⁴³⁶ Welles S. *The Time For Decision*. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. P. 87.

⁴³⁷ December 29, 1943. Memorandum for the President. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945* / H. Notter. Connecticut, 1975. P. 576–581.

⁴³⁸ Joint Four-Nation Declaration. The Moscow Conference. October, 1943. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.it/cuxjzz>.

⁴³⁹ Stettinius E. R. *Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p. P. 44.

⁴⁴⁰ Memorandum of Conference Held at the White House. Friday, May 29, 1942. *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers*. 1942. Vol. III. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/irmlbn>.

⁴⁴¹ Ibid.

механізм, що передбачатиме систему запобігань, санкцій і легітимних втручань⁴⁴².

Концепція «чотирьох поліцейських» не була закріплена документально. Більше того, вона містила ідейні протиріччя, нагадуючи чергову форму поділу світу. Зокрема, К. Голл висловлював занепокоєння, що «чотири поліцейські» можуть узяти на себе відповідальність за окремі регіони світу і утворити таким чином нові сфери впливу⁴⁴³. Додатково в уряді існували побоювання формування нового «Четверного союзу»⁴⁴⁴. Однак пропозиції Ф. Д. Рузвельта були радше загальним баченням, аніж реальною програмою. Попри це, американський президент заклав у нього ключову ідею — великі держави мають діяти, виходячи зі спільно задекларованих принципів, які, за висловом Кімбелла, найкраще описуються словом «американізм»⁴⁴⁵.

Зрештою, запровадження права вето в Раді Безпеки ООН стало компромісним рішенням, яке частково віддзеркалювало концепцію Ф. Д. Рузвельта. Право вето, по-перше, мало надати США можливість впливати на розвиток ситуації в різних регіонах світу та, по-друге, мало запобігти примусу великих держав до небажаних зовнішньополітичних втручань (зокрема, з огляду на громадську думку й опозиційні настрої в Конгресі).

На тлі наділення великих держав особливими повноваженнями постала потреба зміцнити та легітимізувати ідею глобальної міжнародної організації. У американському суспільстві, особливо після підписання Московської декларації та проведення переговорів у Думбартон-Оксі, зростала опозиція до запропонованої концепції⁴⁴⁶. Основні побоювання зосереджувалися на ризику того, що новостворена організація узаконить право сильних держав втручатися у

⁴⁴² Bohlen Minutes. November 29, 1943. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.lu/oilzma>.

⁴⁴³ Gaddis J. L. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 396 p. P. 26.

⁴⁴⁴ Ibid. P. 28.

⁴⁴⁵ Kimball, W. F. *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*. Princeton: Princeton University Press, 1991. 320 p. P. 103.

⁴⁴⁶ The Special Assistant to the Secretary of State (Pasvolsky) to the Secretary of State. 23 January 1945. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, Conferences at Malta and Yalta. 1945. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/enucgk>.

справи інших або фактично «захоплювати» території під прикриттям міжнародного мандату. Це яскраво засвідчили дискусії в Конгресі після конференції в Сан-Франциско (25 квітня–26 червня 1945 р.). Звинувачення в бік президента й Державного департаменту стосувалися переважно того, що ідея «чотирьох великих держав» не була погоджена з Конгресом та нівелювала відстоюваний ним принцип «суверенної рівності» держав на противагу концепції «сила має право». Частина конгресменів виступила проти надання права вето Раді Безпеки, особливо з огляду на зростання ворожості з боку СРСР⁴⁴⁷. Натомість Стеттініус, який на той час заступив на посаду Державного секретаря, розцінював ці дискусії не як кризу, а як невід’ємну частину демократичного процесу та приклад того, як механізми американської демократії можуть застосовуватися до вирішення зовнішньополітичних питань⁴⁴⁸.

Своєю чергою, Ф. Д. Рузвельт послідовно пояснював, що США не прагнуть до створення наддержави з поліцейськими функціями й атрибутами примусової влади⁴⁴⁹. Однак, на думку Л. Пасвольського, питання майбутнього миру слід було розглядати з точки зору неминучості конфлікту між великими та малими країнами⁴⁵⁰. Компенсувати можливості Ради Безпеки була покликана Генеральна Асамблея як форум усіх держав, що забезпечував єдність та взаємозалежність усіх членів організації⁴⁵¹.

В умовах цих дискусій учергове перетнулися ідеали світової колективної безпеки з реаліями інтересів великих держав, серед яких США претендували на провідну роль у формуванні післявоєнного порядку. Віра у спільноту націй у дусі вілсонізму знову зіткнулася з імперськими дилемами⁴⁵², які визрівали з кін. 19 ст.

⁴⁴⁷ The Charter of the United Nations: Hearings Before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, Seventy-Ninth Congress, First Session. Washington, D.C.: U.S. Government Publishing Office, 1945. 723 p. P. 360–362. URL: <https://surl.li/uxusyu>.

⁴⁴⁸ Stettinius E. R. Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p. P. 46–47.

⁴⁴⁹ Statement to the Press by President Roosevelt. Post-War Security Organization Program. June 15, 1944. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. 1944. Vol. I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/mryacw>.

⁴⁵⁰ Williams A. Leo Pasvolosky and an Open World Economy. *Progressivism and US Foreign Policy between the World Wars* / ed. by A. Williams. New York: Palgrave Macmillan, 2017. P. 91–113. P. 107.

⁴⁵¹ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1710.

⁴⁵² Williams A. Leo Pasvolosky and an Open World Economy. *Progressivism and US Foreign Policy between the World Wars* / ed. by A. Williams. New York: Palgrave Macmillan, 2017. P. 91–113. P. 93.

серед американського істеблішменту. Ці дві традиційні лінії були взаємозалежними: для реалізації регулюючої й арбітражної ролі, яку США прагнули позиціонувати як унікальну та універсальну, потрібне було поєднання моральних принципів із силовими підходами, що домінували у світовій політиці. Як пояснював К. Голл, запропоновані Америкою правила мають надати кожній нації гарантію стабільного миру, реалізацію прагнень до свободи та можливості для матеріального прогресу, на відміну від старих імперій⁴⁵³.

Одним із важливих ідеологічних засобів формування нового світового порядку була антиколоніальна позиція США. Вона передбачала, що колоніальні держави мають тимчасово здійснювати контроль над підлеглими народами з метою їх підготовки до самоврядування⁴⁵⁴. У міру занепаду старих імперій суверенні держави могли б засвідчувати свою незалежність, приєднуючись до міжнародної організації. Остання мала об'єднувати країни в єдину глобальну політичну та економічну мережу, яка, з одного боку, забезпечувала б лідерство великих держав і закріплювала за ними особливі повноваження, а з іншого — заохочувала б «малі» держави до активної участі в дипломатії через систему ООН⁴⁵⁵.

Союзницькі відносини, особливо з Великою Британією, значно стримували США в реалізації поглядів щодо деколонізації. Американський уряд був зацікавлений у ліквідації Британської імперії, однак під час війни зберігав збалансовану позицію, щоб не зашкодити спільним військовим зусиллям. Водночас у Вашингтоні наголошували, що незалежність підлеглих країн є «природною і бажаною метою» та закликали британців до демократизації управління⁴⁵⁶. За свідченнями Е. Рузвельта, напередодні атлантичної зустрічі президент розмірковував, що американські серця повсякчас залишаються з

⁴⁵³ Hull C. The War and Human Freedom: Address of the Honorable Cordell Hull, Secretary of State, broadcast over all national radio networks, July 23, 1942. Washington D.C.: United States Government Printing Office, 1942. 11 p. URL: <https://surl.li/lsgtzu>.

⁴⁵⁴ Welles S. The Time For Decision. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p. p. 294.

⁴⁵⁵ Jackson S., O'Malley A. The Institution of International Order: From the League of Nations to the United Nations. New York: Routledge, 2018. 264 p. P. 239.

⁴⁵⁶ Louis W. R. Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire, 1941–1945. Oxford: Oxford University Press, 1987. 610 p. P. 569.

британцями, однак США не мають дозволити себе використати, «щоб витягнути Британську імперію зі скрутного становища, а потім стати назавжди забутими» та «не допомагатимуть Англії лише для того, щоб вона й надалі могла безкарно гнобити колоніальні народи»⁴⁵⁷.

Л. Пасвольський неодноразово висловлювався проти британської колоніалістської риторики і наполегливо радив британцям не обмежуватися самоврядуванням у межах імперії, а поступово надавати підлеглим територіям повну незалежність⁴⁵⁸. У відповідь Лондон звинувачував американське керівництво у неокolonіалізмі. Зокрема, К. Іствуд, службовець британського Колоніального офісу, стверджував, що за словом «незалежність» американці приховують амбіції з розбудови власної неформальної імперії, прикриваючи цим свої глобалістські економічні інтереси⁴⁵⁹.

Зі зростанням загрози з боку СРСР США почали застосовувати антиколоніальну риторику й до Москви. Американський географ І. Бовмен, залучений до процесу післявоєнного планування, наголошував, що Радянський Союз на відміну від Великої Британії лише «керує своїми колоніями як частиною єдиної країни» та підкреслював, що «різниця між ними менша, ніж видається, адже Росія фактично є однією з головних колоніальних держав; її колонії є лише внутрішніми, а не зовнішніми, і розташовані так само далеко від центру влади, як острови Британської імперії віддалені від Лондона»⁴⁶⁰.

У своїх настановах перед відставкою у 1944 р. К. Голл попереджав, що Москва може активізувати зусилля зі створення федерації націй у власній сфері впливу, і закликав американців «знову і знову повертатися до джерела нашої національної величі — батьків-засновників», досвід яких у налагодженні співпраці між тринадцятьма штатами слугує прототипом сучасної боротьби за міжнародну кооперацію⁴⁶¹. Водночас за СФРСР визнавалось право проводити

⁴⁵⁷ Roosevelt E. As He Saw It. New York: Duell, Sloan and Pearce, 1946. 270 p. P. 24–25.

⁴⁵⁸ Memorandum by Mr. Leo Pasvolksy, Special Assistant to the Secretary of State. 13 January 1945. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1945. Vol. I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/kgwsdl>.

⁴⁵⁹ Cit. from Louis W. R. Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire, 1941–1945. Oxford: Oxford University Press, 1987. 610 p. P. 247–248.

⁴⁶⁰ Ibid. P. 239.

⁴⁶¹ Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York: Macmillan Company, 1948. 1804 p. P. 1731.

власну політику, однак без можливості нав'язувати комуністичний лад іншим країнам. К. Голл підкреслював: «Ми не можемо піти, бо куди нам йти? Світ з нами, тут і зараз, а всі навколо нас»⁴⁶².

Після раптової смерті Ф. Д. Рузвельта та вступу на посаду президента у квітні 1945 р. Г. Трумен успадкував завдання перевести концепцію нового міжнародного порядку в конкретну державну політику. Як зазначав американський дипломат Ч. Болен, адміністрація Г. Трумена забезпечила перехід до «найбільшої відповідальності, яку коли-небудь несла одна країна в історії світу»⁴⁶³. 25 квітня–26 червня 1945 р. у Сан-Франциско відбулася міжнародна конференція за участі 50 держав, фіналом якої стало створення ООН та підписання її статуту. Відкриваючи подію, Г. Трумен надав події виразного американського політичного тону, закликавши делегатів стати «архітекторами кращого світу» та наголосивши, що Сполучені Штати «не були ізольованими під час війни і не можуть дозволити собі ізоляцію в мирний час»⁴⁶⁴. Конференція мала символічне значення: вона відбувалася на території США, а Вашингтон фактично контролював її організаційні процеси. Як зазначає американський історик С. Шлезінгер, державний секретар та інші члени американської делегації прагнули надати конференції виразно американського тону, просуваючи цінності й стратегічні цілі США⁴⁶⁵.

Американський проєкт ООН склав основу для Статуту ООН, підписаного 26 червня 1945 р. У статтях 1 і 2 було збережено ключові формулювання, запропоновані США: цілі організації, визначення ООН як центру для узгодження дій держав у досягненні спільних завдань, а також принцип суверенної рівності членів. Структурна модель, представлена у проєктах 1943–1944 рр. — Генеральна Асамблея як універсальний форум, виконавчий орган із

⁴⁶² Ibid. P. 1739.

⁴⁶³ Haas L. J. Harry and Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership That Created the Free World. Nebraska: Potomac Books, 2016. 336 p. P. xvi.

⁴⁶⁴ Truman H. S. Address to the United Nations Conference in San Francisco. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surli.cc/euufji>.

⁴⁶⁵ Schlesinger S. C. Act of Creation: The Founding of the United Nations. New York: Basic Books, 2004. 374 p. P. 79.

повноваженнями у сфері безпеки та міжнародний суд — була відтворена в розділах IV–VII Статуту⁴⁶⁶.

Концепція Державного департаменту розглядала післявоєнний порядок не лише як систему колективної безпеки, а й як механізм міжнародного економічного та соціального співробітництва, що відображало прагнення реалізувати засади Атлантичної хартії. Американські пропозиції лягли в основу створення Економічної і соціальної ради ООН. Відповідні положення були включені до розділу IX Статуту, де закріплено завдання сприяти підвищенню добробуту, зайнятості та економічного розвитку⁴⁶⁷.

Однією з центральних американських ідей було закріплення особливої ролі великих держав у підтриманні миру. Первинна відповідальність за міжнародний мир і безпеку, покладена на Раду Безпеки, відображена у статті 24. Запропонований США механізм «єдності голосів», що передбачав необхідність згоди всіх постійних членів виконавчого органу, був включений до статті 27 й мав забезпечити дієздатність організації⁴⁶⁸. Хоча американська делегація відстоювала широкі прерогативи вето, зокрема право блокувати рішення щодо санкцій, застосування сили чи визначення загрози миру, у Сан-Франциско було погоджено компромісний варіант, що передбачав обов'язкове утримання від голосування держави, яка є стороною конфлікту⁴⁶⁹.

Отже, американське керівництво мало меті лідерство в ООН як один із вимірів реалізації глобальної ролі США. У доповіді президенту від 26 червня 1945 р., підсумовуючи результати конференції в Сан-Франциско, Е. Стеттініус наголошував, що у Преамбулі Статуту ООН свідомо закладено відсилку до початкових положень Конституції США, що символізує турботу про добробут народів світу⁴⁷⁰. Цю позицію підтримали й представники інших держав,

⁴⁶⁶ United Nations Charter. June 26, 1945. *United Nations*. URL: <https://surl.li/bjszrs>.

⁴⁶⁷ Ibid.

⁴⁶⁸ Ibid.

⁴⁶⁹ Getchell M. *The United Nations and the United States*. New York: Oxford University Press, 2017. *American History*. URL: <https://surl.lt/iuemod>.

⁴⁷⁰ Stettinius E. R. *Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p. P. 51.

схваливши назву «Організація Об'єднаних Націй» як данину поваги її ініціатору⁴⁷¹.

Більшість американських пропозицій, висунутих у ході переговорів, було реалізовано, що стало можливим завдяки домінуванню США на переговорах, попри формальне прагнення до компромісів. Вашингтон виступив рушійною силою, а американські стратеги визначили як форму, так і зміст повоєнної організації, ставши провідними архітекторами нового світового порядку⁴⁷². Як зауважував Р. Рассела, процес створення ООН забезпечив США можливість поширити свій вплив на весь світ, об'єднавши держави в систему колективної безпеки⁴⁷³. В інституційних засадах міжнародних відносин після 1945 р. закладено саме американські концепції, що зумовило відображення у сучасній міжнародній системі загалом американського бачення світового порядку.

3. 3. Утвердження світового лідерства США на початку адміністрації Г. Трумена.

Раптова смерть Ф. Д. Рузвельта створила для США одночасно внутрішній і зовнішній виклик. Коли 12 квітня 1945 р. Г. Трумен прийняв президентську посаду, війна все ще тривала, однак уже було очевидно, що Вашингтон муситиме переходити від воєнної мобілізації до практичної розбудови повоєнного порядку. У перші тижні й місяці адміністрації не йшлося про вироблення «нової доктрини»: йшлося про керування новими реаліями — баланс між успадкованими зобов'язаннями і якісно новою глобальною перевагою США — без дестабілізації ані всередині країни, ані у відносинах із союзниками. Саме в цих межах Г. Трумен ухвалював кризові рішення, які легітимували його особисте лідерство та закріплювали провідну роль США на міжнародній арені.

⁴⁷¹ Ibid. P. 50.

⁴⁷² Russell R. B. A History of the United Nations Charter: The Role of the United States, 1940–1945. Washington, D.C.: Brookings Institution, 1958. 1140 p. P. xiii.

⁴⁷³ Ibid. P. 58.

Після присяги президент неодноразово засвідчував тяглість курсу свого попередника на посаді⁴⁷⁴. У мемуарах він згадував, що прагнув розвіяти чутки та побоювання у Сполучених Штатах і за кордоном щодо можливих змін уже вироблених планів⁴⁷⁵. У першому зверненні до Конгресу 16 квітня 1945 р. він підкреслив, що вважає своїм обов'язком «захищати ідеали, які проголосив Ф. Д. Рузвельт», і підтвердив незмінність воєнних цілей та підтримку майбутньої Організації Об'єднаних Націй⁴⁷⁶. Дослідник Дж. Фоусек зауважує, що публічні виступи президента у цей період продовжували «рузвельтівський» набір смислів — від універсалістської риторики до союзницької кооперації⁴⁷⁷. Сам Г. Трумен для забезпечення ідейної спадкоємності запросив до Білого дому довголітнього радника і спічрайтера Ф. Д. Рузвельта С. Розенмана⁴⁷⁸.

У перші місяці президенства Г. Трумен свідомо не намагався трансформувати зміст і підхід зовнішньої політики, успадкованої від попередника. Натомість зовнішні обставини (як то динаміка воєнного завершення, конференції у Сан-Франциско і Потсдамі, поява атомного фактора) диктували порядок денний⁴⁷⁹, у межах якого він діяв, переорієнтовуючи інструменти без зміни базових цілей.

На початку адміністрації Г. Трумен виявив себе як тактик, здатний маневрувати в політичному середовищі^{480 481}. Частково це можна пояснити соціальним походженням Г. Трумена, яке контрастувало з походженням Ф. Д. Рузвельта: будучи вихідцем із фермерської родини й маючи досвід фінансових труднощів, Г. Трумен відзначався рішучістю та швидкістю прийняття

⁴⁷⁴ Leffler M. P. *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. Stanford: Stanford University Press, 1992. 689 p. P. 25.

⁴⁷⁵ Truman H. S. *Memoirs. Year of Decisions*. Vol. I. New York: The New American Library, 1955. 637 p. P. 11–12.

⁴⁷⁶ Truman H. S. *Address Before a Joint Session of the Congress*. April 16, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ynaafv>.

⁴⁷⁷ Fousek J. *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*. The University of North Carolina Press, 2000. 272 p. P. 46.

⁴⁷⁸ *Ibid.*

⁴⁷⁹ Miscamble W. D. *Harry S. Truman, the Bomb, and the Transformation of U.S. Foreign Policy*. Department of History. *The John O'Sullivan Memorial Lecture Series*. Florida Atlantic University, 2008. 17 p. P. 4. URL: <https://surl.li/iqiqvg>.

⁴⁸⁰ Greenstein F. I. *The Presidential Difference: Leadership Style from Roosevelt to Clinton*. Washington, D.C.: Free Press, 2001. 288 p. Perlego Edition.

⁴⁸¹ Leuchtenburg W. E. *In the Shadow of FDR: From Harry Truman to Barack Obama*. New York: Cornell University Press, 2011. 432 p. Perlego Edition.

рішень. Високі очікування, сформульовані «великим баченням» Ф. Д. Рузвельта, він публічно прийняв як власний орієнтир⁴⁸². Наприклад, у промові з нагоди присудження почесного ступеня від Канзаського університету 28 червня 1945 р. Г. Трумен заявив, що США повинні втілювати в життя ідеали В. Вілсона та Ф. Д. Рузвельта⁴⁸³. Також Г. Трумен неодноразово називав останнього «архітектором світового миру»⁴⁸⁴.

На нашу думку, Г. Трумен діяв у вже сформованій Ф. Д. Рузвельтом інтелектуальній парадигмі й послідовно переносив її у власний публічний дискурс. У першому зверненні до Конгресу 16 квітня 1945 р. він витлумачив військові успіхи як мандат глобальної відповідальності. На його думку, США мали вести світ до справедливого миру як відповідальний лідер, спираючись на ООН і союзницьку єдність. Світове американське лідерство Г. Трумен трактував як служіння миру, а не домінування. Його легітимність, на думку Г. Трумена, впливала не лише з військової сили, а з морально-політичного авторитету⁴⁸⁵.

Ідея глобальної відповідальності стала осердям риторики президента початків його керівництва. Виступаючи 25 квітня 1945 р. на відкритті Сан-Франциської конференції, Г. Трумен відкинув можливість повернення до ізоляціонізму: «Ми не були ізольованими під час війни. Ми не можемо тепер стати ізольованими в мирі»⁴⁸⁶. Такий акцент сприяв маргіналізації «ізоляціоністської» опозиції активній глобальній ролі США⁴⁸⁷.

Закриваючи конференцію 26 червня 1945 р., Г. Трумен акцентував на тому, що він говорив від імені американського народу, переводячи підтримку ООН із позиції адміністрації в площину загальнонаціональної згоди. Цей жест

⁴⁸² Jansohn, C. U. F. *President Truman and (The Challenge Of) The Potsdam Conference 1945*. Lucknow: Lucknow Books, 2015. 91 p. Perlego Edition.

⁴⁸³ Cit. from Pierce A. *Woodrow Wilson and Harry Truman: Mission and Power in American Foreign Policy*. New York: Routledge, 2007. 333 p. P. 166.

⁴⁸⁴ Наприклад, Truman H. S. *Radio Address to the American People After the Signing of the Terms of Unconditional Surrender by Japan*. September 01, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/gpywgi>.

⁴⁸⁵ Truman H. S. *Address Before a Joint Session of the Congress*. April 16, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hyqrog>.

⁴⁸⁶ Truman H. S. *Address to the United Nations Conference in San Francisco*. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/cc/euufji>.

⁴⁸⁷ Fousek J. *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*. North Carolina: The University of North Carolina Press, 2000. 272 p. P. 65.

підвищував легітимність Статуту всередині США й сигналізував союзникам, що прагнення до відповідального лідерства Вашингтона — це результат суспільної згоди, а не кон'юнктура Білого дому. Г. Трумен трактував Статут ООН як опору для «чотирьох свобод» і вілсоніанського ідеалу, а провід сильних держав — не як домінування, а як служіння, необхідне для повноцінного запуску механізмів колективної безпеки⁴⁸⁸.

На тлі швидкого охолодження у відносинах із СРСР дискурс глобального лідерства США став важливою опорою зовнішньої політики Г. Трумена. Попри зміну міжнародної кон'юнктури, Вашингтон демонстративно тримався курсу попередніх років. Водночас зростання напруги підважувало уявлення про «єдиний світ» під американським проводом і спонукало до переосмислення змісту та інструментів проголошеної США глобальної відповідальності.

Поява атомної зброї стала каталізатором переосмислення форм проголошеної глобальної відповідальності США. У заяві від 6 серпня 1945 р. щодо ядерного бомбардування Хіросіми Г. Трумен інтегрував ядерну новацію в постулат американської винятковості, репрезентувавши її як результат унікальної синергії національної науки, промисловості та збройних сил⁴⁸⁹. Однак нова складова могутності була репрезентована президентом не як інструмент гегемонії, а як ресурс легітимного лідерства США у формуванні післявоєнного порядку.

У публічних зверненнях серпня–вересня 1945 р. Г. Трумен послідовно позиціонував США як опікуна нової сили: атомна енергія, за його логікою, має бути скерована на «служіння людству», тож володіння бомбою постає не як привілей, а як тяжка відповідальність, покладена на країну⁴⁹⁰. У радіозверненні 9 серпня 1945 р. щодо підсумків Потсдамської конференції перемога інтерпретується насамперед як морально-цивілізаційний здобуток —

⁴⁸⁸ Truman H. S. Address in San Francisco at the Closing Session of the United Nations Conference. June 26, 1945. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/lfczjx>.

⁴⁸⁹ Truman H. S. August 6, 1945: Statement by the President Announcing the Use of the A-Bomb at Hiroshima. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/foejkc>.

⁴⁹⁰ Truman H. S. Radio Report to the American People on the Potsdam Conference. August 09, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/buuujkt>.

утвердження американського способу життя на протигагу культу сили. На переконання Г. Трумена, США вийшли з війни «наймогутнішою нацією в історії»⁴⁹¹, а остаточна перемога над Японією, у якій ключову роль відіграло застосування атомної бомби, лише утвердила віру в американський шлях як символічну основу нового світобачення⁴⁹².

В історіографії роль ядерної зброї в міжнародній стратегії США 1945 р. залишається дискусійною⁴⁹³. Жорсткіша лінія Вашингтона на Потсдамській конференції нерідко слугувала підставою для висновку, що під час застосування бомби проти Японії пріоритет надавався тискові на Кремль, а не суто військовим міркуванням і збереженню життів американців. Цей погляд знаходив певний відгук і в політичному середовищі. Так, наприклад, сенатор-республіканець А. Ванденберг у щоденнику фіксував настанову «стояти на своєму» у взаєминах з Москвою, без спроб «заспокоювати» Й. Сталіна й В. Молотова⁴⁹⁴.

Категоричність такого тлумачення навряд чи виправдана. По-перше, враження «жорсткості» формували дипломатичний стиль самого Г. Трумена. Як зауважує Дж. Френк, він мав схильність до прямих, недипломатичних висловлювань, що загостило сприйняття американської позиції в Потсдамі⁴⁹⁵. По-друге, до завершення війни Білий дім не відмовлявся від ідеї єдності «великої трійки», попри наростання напруги: Вашингтон приймав компроміси (зокрема, визнання в Польщі «Тимчасового уряду національної єдності»), прагнучи

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Truman H. S. Radio Address to the American People After the Signing of the Terms of Unconditional Surrender by Japan. September 01, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.it/ptmdkh>.

⁴⁹³ Hasegawa T. *Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan*. Massachusetts: Harvard University Press, 2006. 432 p.: пріоритет радянського фактора в капітуляції Японії. Giangreco D. M. *Truman and the Bomb: The Untold Story*. Washington, D.C.: Potomac Books, 2023. 280 p.: головна мета застосування ядерної зброї — якнайшвидше завершення війни та збереження життів американців. Williams W. A. *The Tragedy of American Diplomacy (50th Anniversary Edition)*. New York: W. W. Norton & Company, 2009. 384 p. P. 278–279: ядерна зброя як інструмент глобальної влади в імперіалістичній традиції США. Gaddis J. L. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 396 p.: атомна бомба змінила повоєнний баланс сил і технічно відкрила можливість нав'язувати волю іншим державам. Leffler M. P. *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. Stanford: Stanford University Press, 1992. 689 p.: ядерна бомба як символ і інструмент тиску, який створив почуття унікальної «переваги сили» США як гаранта порядку.

⁴⁹⁴ Cit. from. Roll D. L. *Ascent to Power: How Truman Emerged from Roosevelt's Shadow and Remade the World*. New York: Dutton, 2024. 544 p. P. 110.

⁴⁹⁵ Frank. J. *The Trials of Harry S. Truman: The Extraordinary Presidency of an Ordinary Man, 1945–1953*. New York: Simon & Schuster, 2022. 544 p. Perlego Edition.

забезпечити участь СРСР в ООН і фактично не чинив реального опору радянській перевазі у Східній Європі. У власних формулюваннях Г. Трумен підкреслював, що «впорядкований мир» у співпраці з усіма союзниками був єдиним курсом, який він розглядав⁴⁹⁶, у той час як поява бомби не змінила базових принципів політики США, а радше актуалізувала їх у нових умовах⁴⁹⁷.

У редакційній статті журналу «Лайф» у випуску від 20 серпня 1945 р. під назвою «Атомна доба» (The Atomic Age) також вдало відзначено стриманий тон Г. Трумена й те, що він не перетворив бомбу на цинічний засіб тиску на СРСР. Адміністрація, за цим прочитанням, дотрималася попередньо визначеної «російської» лінії та «залишилася при своєму слові» в Потсдамі⁴⁹⁸, що підтверджувало відсутність доктринального зламу в американській стратегії.

В. Міскамбл зауважує, що завищені очікування й ідеалізм рузвельтівської доби обмежували маневр адміністрації Г. Трумена майже два роки⁴⁹⁹, відтак застосування бомби не знаменувало негайного розгортання антирадянської стратегії. Водночас цю подію не слід зводити лише до військового чинника: ядерний удар мав і виразний перформативний вимір — він демонстрував технологічну перевагу, рішучість завершити війну й формував очікування щодо спроможності США забезпечувати повоєнний лад. Проте концепція «атомної дипломатії» переоцінює вагу цього фактору у переговорах із СРСР у 1945 р. Як підкреслює Дж. Л. Геддіс, американські лідери не виробили чіткої стратегії конвертації ядерної переваги у предметний «торг» з конкретних питань⁵⁰⁰.

Водночас у післявоєнних програмних виступах Г. Трумен поєднував рузвельтівський універсалізм із прагматичним акцентом на силовій спроможності. У зверненні до Конгресу 19 грудня 1945 р. він подавав перемогу як покладення на США сталої відповідальності за світове лідерство і прямо

⁴⁹⁶ Truman H. S. *Memoirs. Year of Decisions*. Vol. I. New York: The New American Library, 1955. 637 p. P. 11–12.

⁴⁹⁷ Truman H. S. *Address on Foreign Policy at the Navy Day Celebration in New York City*. October 27, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ximsqk>.

⁴⁹⁸ *The Atomic Age*. *Life*. 1945, August. P. 32.

⁴⁹⁹ Miscamble W. D. *Harry S. Truman, the Bomb, and the Transformation of U.S. Foreign Policy*. Department of History. *The John O'Sullivan Memorial Lecture Series*. Florida Atlantic University, 2008. 17 p. P. 2. URL: <https://surl.li/iqiqvg>.

⁵⁰⁰ Gaddis J. L. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 396 p. P. 248.

пов'язував довіру до цього лідерства з готовністю підтримувати достатній рівень збройних сил як переконливий запобіжник будь-якій майбутній агресії⁵⁰¹. У виступі з нагоди Дня ВМС у Нью-Йорку у жовтні 1945 р. президент стисло окреслив американські зовнішньополітичні засади: самовизначення й невизнання нав'язаних урядів; свободу морів і водних шляхів; рівний доступ до торгівлі й сировини; глобальну економічну кооперацію; захист свобод совісті й слова; колективну безпеку через ООН як організацію — і наголосив на завданні «внести ці золоті правила у міжнародні справи»⁵⁰².

Отже, до 1947 р. адміністрація Г. Трумена поступово виробила мову глобального лідерства, яка вводила воєнний універсалізм у післявоєнну рамку глобальної відповідальності, до якої Г. Трумен доєднав виразніший акцент на інституційні правила та стримувальну спроможність. Тяглість американської зовнішньополітичної традиції, переосмисленої і доповненої в роки війни, забезпечила ідейну гнучкість: «образ супротивника» у повоєнному дискурсі змістився від «імперської Європи» до СРСР, який, попри антиімперіалістичну риторіку, демонстрував практики влади імперського типу. Західноєвропейські еліти, своєю чергою, загалом прийняли «американські правила гри», що пояснювалося необхідністю противаги радянській експансії у Східній Європі.

Висновок до розділу. Розділ III засвідчує, що в роки Другої світової війни реалізація зовнішньополітичних розробок США на державному рівні поєднувала конкретні політичні дії з ґрунтовною концептуальною підготовкою, у межах якої послідовно вибудовувалися форми американського лідерства. Йшлося не про механічне втілення наявних ідей, а про процес їхнього доопрацювання, інституційного оформлення та адаптації до динамічних умов війни й очікувань повоєнного світу. Центральним майданчиком цього процесу став Державний департамент, який, реагуючи на зовнішні виклики та обмеження політики

⁵⁰¹ Truman H. S. Special Message to the Congress Recommending the Establishment of a Department of National Defense. December 19, 1945. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/ggyedk>.

⁵⁰² Truman H. S. Address on Foreign Policy at the Navy Day Celebration in New York City. October 27, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ximsqk>.

нейтралітету, поступово перетворився на ключового агента стратегічного мислення. Саме в його межах формувалися уявлення про «глобальну відповідальність» США, а також здійснювалося планування засад повоєнного порядку. Загострення бойових дій у Європі та поразка Франції у 1940 р. прискорили інтелектуальний зсув у бік активнішої міжнародної ролі США й актуалізували фундаментальні питання про національні цілі, безпеку та інструменти реалізації американських інтересів у глобальному вимірі.

У ході цього процесу було окреслено кілька взаємопов'язаних напрямів стратегічного проєктування. По-перше, йшлося про створення політичних умов, здатних гарантувати фізичну безпеку США та збереження американського способу життя, що було публічно артикуляровано в принципах Атлантичної хартії. По-друге, важливим складником став економічний порядок, заснований на ліберальних засадах і принципі «відкритих дверей», який розглядався як інструмент стабілізації міжнародної системи та водночас форма американського лідерства. По-третє, ці прагнення потребували інституційного закріплення, що зумовило активну участь США у створенні нової міжнародної організації, покликаної не лише забезпечувати колективну безпеку, а й формувати ширший міжнародний консенсус на основі американського бачення повоєнного світу. Перехід до адміністрації Гаррі Г. Трумена не означав перегляду напрацьованого курсу. У перші місяці президентства він зберіг ключові зовнішньополітичні орієнтири, успадковані від Ф. Д. Рузвельта, та забезпечив їх політичне й інституційне оформлення в умовах нової міжнародної кон'юнктури — в межах архітектури ООН, союзницької кооперації та з урахуванням нових можливостей силової спроможності США.

РОЗДІЛ IV. АМЕРИКАНСЬКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕЛІТА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇНИ: НЕОФІЦІЙНІ ПРОГРАМИ ПІСЛЯВОЄННОГО СВІТОУСТРОЮ

4. 1. Роль інтелектуальної еліти у розбудові зовнішньополітичного курсу США в роки Другої світової війни.

На нашу думку, до зовнішньополітичної еліти США справедливо й доцільно віднести політичних експертів, журналістів та академічні кола, які мають прямий або опосередкований вплив на механізми прийняття рішень у державі. Дискусії довкола зовнішньополітичних проблем у країні завжди мали характерний відбиток партійних розбіжностей, через які заяви з питань зовнішньої політики часто перебувають на межі виголошення політичної позиції та популізму, спрямованого на пошук і підтримку своїх електоральних груп. Взяття до уваги напівофіційних та неофіційних політичних акторів дозволить збагатити картину формування зовнішньополітичної стратегії США.

Подивитися на американську інтелектуальну еліту як певну спільноту, з огляду на її неоднорідність, дозволяє концепція епістемічних спільнот. Інтелектуальна еліта може бути представлена як мережа професіоналів, яких об'єднують спільні переконання, політичні проекти, цінності, моделі або напрямки розмірковування, дискурсивні практики та ін.⁵⁰³ Отже, учасники спільноти пов'язані між собою інтерсуб'єктивними зв'язками, які дозволяють їм впливати на бюрократичну владу та навіть інституціоналізувати свій вплив⁵⁰⁴, не маючи власних структур. Як стверджує політолог П. Хаас, ключова роль епістемічних спільнот полягає у здатності формувати довгострокову перспективу політики⁵⁰⁵. Незалежність учасників епістемічної спільноти від державного апарату якісно відрізняє їх від призначень «зверху»⁵⁰⁶, адже ця автономність

⁵⁰³ Haas P. M. Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*. 1992. Vol. 46, № 1. P. 1–35. P. 3.

⁵⁰⁴ Ibid. P. 4.

⁵⁰⁵ Ibid. P. 15, 26.

⁵⁰⁶ Thomas C. W. Public Management as Interagency Cooperation: Testing Epistemic Community Theory at the Domestic Level. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 1997. Vol. 7, № 2. P. 221–246. P. 221.

дозволяє продукувати й пропонувати нові ідеї за умов власної відстороненості від бюрократії політичного процесу. Така співпраця створює ефект синергії, необхідний для позитивних результатів останнього.

Поширення, переосмислення та інструменталізація ідей є одним із ключових політикоформуючих елементів, наряду з політичними акторами, інтересами та структурами⁵⁰⁷. Інтелектуальна еліта має власні канали для впливу на зовнішню політику через формування дискурсів, підтримку традиції або ж навпаки її злам. Зокрема, помітною в історії США є її участь у формуванні ідеологічного підґрунтя зовнішньополітичної стратегії. Будучи носіями ідей американської винятковості та лідерства, представники інтелектуальної еліти, з одного боку, підтримували традиційні наративи зовнішньої політики США, з іншого — забезпечували традицію свіжими поглядами на неї та інтерпретаціями залежно від обставин та викликів часу. Останнє забезпечує цій частині суспільства місце у формуванні політичної мови країни та боротьбі за контроль над нею.

Припускаємо, що агентність інтелектуальних еліт США зумовлена багатьма історичними факторами та має історичне підґрунтя. У період колоніальної залежності географічна віддаленість від Великої Британії, заселення вихідцями із метрополії зумовила відносно вільний розвиток колоній. Як наслідок, британські закони співіснували з місцевими практиками та інтелектуальними віяннями. Ідейна спадщина переселенців-пуритан та їхніх лідерів, таких як Дж. Вінтроп або Дж. Коттон, стала однією зі складових американської національної свідомості та національного міфу, вплинувши на формування американських інтелектуальних традицій. Самі соціально-політичні умови заснування та життя колоній зумовили особливе місце інтелектуальних верств у долі країни. Яскравим віддзеркаленням цього феномену стала, зокрема, американська рецепція європейського просвітництва.

Процес формування США як держави значною мірою становив собою боротьбу різних політичних проєктів та поглядів на їхнє втілення. Зокрема,

⁵⁰⁷ Callaghan J., O'Connor B., Phythian M. *Ideologies of American Foreign Policy*. London: Routledge, 2019. 208 p. P. 6.

Філадельфійський конвент 1787 р., на якому відбулося обговорення кількох варіантів державного устрою США, віддзеркалив унікальні процеси, що відбувалися в американському інтелектуальному просторі. На перебіг Американської революції та її результати не в останню чергу вплинули політико-філософські міркування батьків-засновників США у «Записках федераліста» та памфлет Т. Пейна «Здоровий глузд». У подальшому американська політика відзначалася різноманітністю асоціацій та груп інтересів, які змагалися за втілення їхніх поглядів та бажань в урядову політику⁵⁰⁸.

Батьки-засновники США, як носії просвітницьких ідей, не лише створили державу політично, але й накреслили її ідеологічні контури, відвівши Сполученим Штатам унікальне з точки зору історичної ролі місце на світовій мапі. Вагому роль у цьому відіграли колоніальні коледжі. Наприклад, вісім випускників Гарварда підписали Декларацію незалежності 1776 р.⁵⁰⁹ Р. Гофстедтер, один із найвпливовіших істориків США 20 ст., у праці «Антиінтелектуалізм в американському житті» розглядає діяльність батьків-засновників як феномен, адже вони були й інтелектуалами, і творцями політичних та соціальних перетворень. Батьки-засновники не лише здійснили роботу зі звільнення майбутніх земель США від колоніального статусу, але й стояли біля витоків створення нової ідентичності. За влучними формулюваннями Р. Гофстедтера, ці постаті надали новій республіці «працездатне зведення ідей», визначили її ідеали та «відчуття місця в історії»⁵¹⁰.

На думку Р. Гофстедтера, феномен батьків-засновників занепав у 1820-х рр. разом зі стрімким економічним зростанням, коли інтелектуала при владі замінив лідер із новим політичним стилем, для якого характерний популізм⁵¹¹. Однак на наше переконання, у Р. Гофстедтера йдеться більше про публічну риторику та образ влади, аніж про механізми її здійснення. Тим не менш, влада представників американських інтелектуальних кіл надалі набула нових форм. Ближче до кін.

⁵⁰⁸ Hubert D. *Attenuated Democracy. A Critical Introduction to U.S. Government and Politics.* Salt Lake City. 2020. URL: <https://surl.li/bcnwxt>.

⁵⁰⁹ 1776 at Harvard. *Harvard University.* URL: <https://surl.li/cc/klalhy>.

⁵¹⁰ Hofstadter R. *Anti-Intellectualism in American Life.* New York: Alfred A. Knopf, 1963. 433 p. P. 399–400.

⁵¹¹ *Ibid.* P. 400.

19 ст. саме інтелектуали почали формувати запит на проведення в країні соціальних реформ. Так, наприклад, В. Домхофф простежує це на прикладах з історії соціальної політики США — саме у соціальній царині залучення експертів до прийняття державних рішень відбулося вперше та мало успіх.

Наприклад, масштаби викликів Великої депресії у США, які охопили всі сфери американського життя, вимагали від уряду співмірних рішень. При їх пошуку Ф. Д. Рузвельт спирався на групу радників, яка отримала назву «Brain Trust» («мозковий трест») та складалася переважно із представників академічних кіл. Попри відсутність практичного досвіду та лідерського потенціалу, вони стали рушійною силою реформ «Нового курсу» завдяки пошуку радикальних рішень⁵¹². Формальний засновник групи, економіст Р. Моулі, спершу організовував бесіди між президентом та фахівцями різних галузей, яких згодом сам Ф. Д. Рузвельт назвав своєю «таємною радою»⁵¹³. Члени цієї «ради», попри свою неформальну роль та відсутність визначеного місця в державному апараті, виконали важливу функцію — запропонували теоретичний ґрунт для здійснення політики уповноваженими лідерами. Зрештою, за висловом В. Домхоффа, еліті не потрібно бути частиною держави, аби правити нею⁵¹⁴. Невидима ж влада інтелектуальної еліти, окрім реалізації певних власних інтересів, допомагає зменшити внутрішнє політичне протистояння через консенсусні рішення, а також підтримувати легітимність влади завдяки врахуванню суспільних настроїв.

Початок Другої світової війни посунув фокус інтелектуальної еліти із внутрішніх, переважно економічних проблем, на міжнародні. Побудова нових пріоритетів для спрямування інтелектуальних зусиль значною мірою стала переломним моментом для подальшого розвитку держави. Як слушно зауважив Ч. Міллз, керівний апарат США протягом тривалого історичного періоду був пристосований до внутрішніх зіткнень і рівноваги та формувався під впливом

⁵¹² Kirkendall R. S. Franklin D. Roosevelt and the Service Intellectual. *The Mississippi Valley Historical Review*. 1962. Vol. 49, № 3. P. 456–471. P. 456.

⁵¹³ Kennedy D. M. *Freedom from Fear: The American People in Depression and War, 1929–1945*. New York: Oxford University Press, 1999. 936 p. P. 119–120.

⁵¹⁴ Domhoff G. W. *The Power Elite and the State: How Policy Is Made in America*. London: Routledge, 1990. 336 p. P. 19.

внутрішніх конфліктів⁵¹⁵. Як наслідок, американська держава тривалий час не мала відповідних органів і традицій для комплексного вирішення міжнародних проблем. Можливості стратегічних планувань на державному рівні також були обмежені через брак інтелектуального ресурсу. Протягом першої третини 20 ст. його активно залучали ззовні для вирішення нагальних проблем, однак не інтегрували в управлінський апарат. Одночасно, не будучи інституціоналізованою, інтелектуальна еліта усе ж була вплетена в матерію влади та формувала канали для свого впливу — відкритого чи прихованого.

Для розуміння феномену інтелектуальної еліти США в роки Другої світової війни необхідно зважати на загальну будову зовнішньополітичного відомства країни. До 1945 р. Державний департамент США не був вельми розгалуженим: у 1900 р. кількість його співробітників збільшилася із 91 до 708, і ця структура зберігалася до кінця Другої світової війни⁵¹⁶. З початком війни залучення неофіційних осіб, які не входили до адміністрації або не були чиновниками Державного департаменту, стало негальною необхідністю: повільна професіоналізація дипломатичної служби у США, її замкнена елітарна структура позначилися на ефективності осмислення глобальних проблем зовнішньої політики⁵¹⁷. У 1939 р., як і до цього, Державний департамент був перевантажений прийняттям щоденних рішень і вирішенням насущних питань при відсутності змоги швидко зібрати дослідницький штат⁵¹⁸. Розгортання подій у Європі спонукало учергове використати зовнішні канали для збору актуальних аналітичних матеріалів та експертних думок. Із початком війни, таким чином, у США почали формуватися групи, що брали участь у плануванні майбутнього. Як стверджує С. Вертгайм, ці групи відіграли вирішальну роль у формуванні консенсусу навколо зовнішньої політики. Неофіційні еліти просували як публічний, так і елітарний дискурси: з одного боку, будучи незаплямовані

⁵¹⁵ Ibid. P. 275–276.

⁵¹⁶ A History of the United States. Department of State 1789–1996. *U.S. Department of State Archive*. URL: <https://surl.it/curvgx>.

⁵¹⁷ Mills C. W. *The Power Elite*. Oxford: Oxford University Press, 1956. 448 p. P. 275–276.

⁵¹⁸ *The War and Peace Studies of the Council on Foreign Relations 1939–1945*. New York: Council on Foreign Relations, 1946. 48 p. P. 1–2.

політикою, інтелектуали перебували в позиції незалежних експертів, з іншого — мали змогу промовляти від імені громадськості⁵¹⁹.

Зростання агентності інтелектуальної еліти та її згуртованості в роки світового конфлікту відбувалося одночасно зі зростанням інтересу держави до її можливостей. Як зауважує дослідник С. Розен, для американських інтелектуалів, як правило, характерно перебувати в опозиції до уряду та військового патріотизму й перешкоджати силовим методам вирішення проблем. Однак Друга світова війна в цьому сенсі стала винятком: ситуація у світі «мобілізувала» думку інтелектуалів, схиливши її на сторону участі у конфлікті та післявоєнному мирному врегулюванні⁵²⁰.

Окреслені процеси стали підґрунтям для формування феномену істеблішменту в американській політичній культурі. У 1950-х рр. цьому поняттю вперше надав визначення британський журналіст Г. Ферлі. Істеблішментом він назвав групу впливових людей, які поділяють спільні ідеї та володіють владою поза її конституційними формами. До представників істеблішменту Г. Ферлі зараховує не лише політиків, але й журналістів, юристів, банкірів, релігійних діячів, представників академічного світу, керівників корпорацій. Згідно з його підходом, істеблішмент позиціонує себе вище за партійну політику й популістську міфологію американської демократії та користується непрямыми впливами на прийняття політичних рішень⁵²¹. Попри те, що поняття істеблішмент почало фігурувати в американському політичному лексиконі вже у 1960-х рр.⁵²², його семантичний зміст був закладений у переломні 1939–1945 рр.

⁵¹⁹ Wertheim S. A. *Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation*. New York: Columbia University, 2015. 305 p. P. 18.

⁵²⁰ Rosen S. P. War and the Intellectuals. *The American Interest*. 2012. Vol. 8, №. 3. URL: <https://surli.cc/cyljyz>.

⁵²¹ Hodgson G. The Establishment. *Foreign Policy*. 1973. №. 10. P. 3–40. P. 3–4.

⁵²² Rovere R. The American Establishment. *The Wilson Quarterly*. 1978. Vol. 2, №. 3. P. 170–181.

4. 2. Досвід Ради з міжнародних відносин у зовнішньополітичному стратегічному плануванні.

«Brain trust» Ф. Д. Рузвельта є прикладом залучення інтелектуальної еліти задля досягнення ефективних, однак швидких результатів у кризових умовах. Інший досвід, пов'язаний зі стратегічним плануванням, якнайкраще репрезентує інше об'єднання — Рада з міжнародних відносин (далі — РМВ), діяльність якої зіграла визначну роль у розвитку американського феномену «мозкових трестів». Сьогодні вони фігурують як важлива ланка у процесі прийняття політичних рішень, який розпочинається із неформальних дискусій, опрацювання пропозицій дискусійними групами, пошуками консенсусу щодо нових ініціатив, а також шляхів його майбутньої легітимації⁵²³, у той час як момент імплементації готового рішення залишається лише вершиною всього масиву роботи. РМВ стала уособленням першого покоління «мозкових трестів» і допомогла забезпечити й підтримати всередині країни освічену соціальну базу активної глобальної політики⁵²⁴ у період повернення до ізоляціоністської риторики в міжвоєнний час. Вона стала провідним майданчиком для експертів та політиків із різних сфер — преси, найкращих університетів, посольств, офіційних представників зовнішньої політики, фінансових кіл⁵²⁵, консолідувавши їх навколо ідеї американського світового лідерства.

Як позаурядова організація, РМВ була створена у 1921 р. групою бізнесменів, банкірів, юристів та вчених, наближених до урядових кіл. Організація об'єднувала представників інтелектуальної еліти, які мали на меті просування суспільного інтересу з питань зовнішньої політики, а також надання експертних консультацій керівництву США. Своїми витокami організація сягає групи «Інкваєрі» (The Inquiry), утвореної у вересні 1917 р. Її створення ініціював Едвард Хауз, радник президента В. Вілсона, з метою випрацювання та

⁵²³ Keskingören T., Halpern P. Behind Closed Doors: Elite Politics, Think Tanks, and U.S. Foreign Policy. *Insight Turkey*. 2005. Vol. 7, №. 2. P. 99–114. P. 101.

⁵²⁴ Haass R. N. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective. *U.S. Department of State Archive*. 2002. URL: <https://surl.li/xeoxmn>.

⁵²⁵ Parmar I. Think Tanks and Power in Foreign Policy. A Comparative Study of the Role and Influence of the Council on Foreign Relations and the Royal Institute of International Affairs, 1939–1945. Basingstoke: Palgrave, 2004. 274 p. Perlego Edition.

оформлення американських пропозицій щодо укладення після завершення Першої світової війни нового миру та його подальшої організації. Запит держави полягав у підготовці меморандумів та звітів щодо ситуації в Європі, у той час як серед офіційних представників США бракувало експертів з історії та особливостей політичного й економічного розвитку регіону⁵²⁶.

Загалом до групи входило понад 100 експертів. Серед найвидатніших членів «Інкваєрі» були географ І. Бовмен, історик Дж. Шотвелл, юрист Д. Міллер, журналіст і соціолог В. Ліппман, які згодом зайняли провідні посади в РМВ. 23 учасники групи разом із президентом В. Вілсоном відвідали Паризьку мирну конференцію у 1918 р.⁵²⁷ та формували Комісію для мирних переговорів, яка представила «Чотирнадцять пунктів» із пояснювальними коментарями Ф. Кобба та В. Ліппмана⁵²⁸.

Після перемоги на виборах до Конгресу 1918 р. Республіканської партії та відмови США від підписання Версальського мирного договору й вступу до Ліги Націй, «Інкваєрі» саморозпустилася. Попри загальне розчарування обраним зовнішньополітичним курсом, учасники групи зберегли ініціативу та сформували нову незалежну організацію, якою у 1921 р. стала РМВ. Її місія полягала у забезпеченні «безперервної конференції з міжнародних питань, що торкаються Сполучених Штатів»⁵²⁹. РМВ репрезентувала себе як позаурядове об'єднання, серед засновників якого були як демократи, так і республіканці.

Із 1922 р. РМВ почала щоквартально видавати журнал «Форін Аффферз», який забезпечив організації широку аудиторію та авторитет. Автори, серед яких були як американські, так і закордонні експерти, представляли різний спектр поглядів на зовнішню політику. Е. Рут, один із співзасновників РМВ, в есе до першого випуску «Форін Аффферз» під назвою «Необхідна умова успіху

⁵²⁶ Grose P. *Continuing the Inquiry. The Council on Foreign Relations from 1921 to 1996*. New York: Council on Foreign Relations Press, 2006. 82 p. P. 1.

⁵²⁷ Gavrilis G. *The Council on Foreign Relations. A Short History*. New York: Council on Foreign Relations Press, 2021. 186 p. P. 3.

⁵²⁸ House E. *Interpretation of President Wilson's Fourteen Points*. 1918. *Teaching American History*. URL: <https://surl.li/vwssry>.

⁵²⁹ Gavrilis G. *The Council on Foreign Relations. A Short History*. New York: Council on Foreign Relations Press, 2021. 186 p. P. 9.

популярної дипломатії» стверджував, що Америка як велика держава потребує відповідного рівня інформування громадськості⁵³⁰, який видавці журналу ставили за мету забезпечити. «Форін Аффферз» вдало перетворили на провідний дискусійний майданчик із питань зовнішньої політики. Одночасно, журнал слугував політичним інструментом РМВ, яка на шпальтах видання пропагувала інтернаціоналізм. Показово, що частину статей журналу публікували анонімно. Припускаємо, що метою цього маневру було «очищення» інтернаціоналістської лінії у зовнішній політиці США від партійної ознаки. Це дозволило РМВ у різні способи екстраполювати глобалістські погляди її членів на всі можливі варіанти подальшого розвитку США як суб'єкта міжнародних відносин. «Форін Аффферз» до сьогодні слугує потужним інформаційним інструментом РМВ та виступає живильним ресурсом для майбутнього американського істеблішменту⁵³¹.

У 1936 р. РМВ започаткувала серію конференцій для університетської молоді, аби збільшити кількість молодих науковців, які вивчають міжнародні відносини, а також залучити їх до публічної дискусії про стан зовнішньополітичних справ. Участь у заходах брали аспіранти провідних американських університетів, як то Єльський, Гарвардський, Мічиганський, університети Північної Кароліни й Джона Гопкінса. Переважна більшість з них були істориками, частина — студентами управлінських спеціальностей⁵³². На конференціях міжвоєнного періоду наголошувались такі тези. По-перше, здобути мир за будь-яку ціну неможливо, у той час як міжнародні тенденції свідчать про неминучість тотальної війни. По-друге, Акти про нейтралітет значно обмежують політику країни. По-третє, в інтересах США виправдати міжнародні очікування щодо формування програми досягнення миру та взяття на себе обов'язків у ролі провідної сили цього процесу⁵³³. По-четверте, участь США у війні має стати як актом захисту демократії у світі, так і американського способу життя,

⁵³⁰ Root E. A Requisite for the Success of Popular Diplomacy. *Foreign Affairs*. September 1922. URL: <https://surl.it/yalmad>.

⁵³¹ Herring G. C. *The American Century and Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893–2014*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 768 p. P. 141.

⁵³² Ways of Staying Out of War. Program year: December 9–10, 1937. 1937. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. C-10. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵³³ Ibid.

невіддільних від національної ідеї⁵³⁴. Таким чином, конференції поєднували в собі як освітню, так і пропагандистську функції.

За роки своєї роботи РМВ набула легітимності в очах громадськості і влади. Серед її членів були діячі, пов'язані з найвищими державними структурами. Зокрема, Г. Стімсон, держсекретар за адміністрації президента Г. Гувера, або Н. Дейвіс, який був радником В. Вілсона на Паризькій мирній конференції та підтримував тісні контакти із держсекретарем у 1933–1944 рр. К. Голлом і Ф. Д. Рузвельтом⁵³⁵. Близько 69% посадових осіб та співробітників Державного департаменту були членами РМВ. Після війни ситуація залишалася подібною⁵³⁶. Юридично зберігаючи статус безпартійної та незалежної організації, РМВ мала реальні канали для впливу на державну політику через особисті контакти й авторитет.

РМВ відводила США домінуючу роль у світі і послідовно відстоювала цю позицію у міжвоєнний період. Початок Другої світової війни лише спонукав її учасників масштабувати свою діяльність та просувати свої цілі й позицію у бік практичної реалізації. З огляду на стрімкий розвиток подій та стан невизначеності, що формували виклики для нейтралістської Америки, співпраця з організацією стала потенційно корисною і для офіційних представників влади.

Співпраця воєнного часу з державними структурами розпочалася з візиту журналіста Г. Ф. Армстронга, члена РМВ й головного редактора «Foreign Affairs», та В. Меллорі, директора організації, до Державного департаменту 12 вересня 1939 р. Під час зустрічі з помічником держсекретаря Дж. Мессерсмітом, який також був членом РМВ, перемовники запропонували сформувати експертні групи для проведення досліджень, необхідних США для стратегічного планування. Вони вважали, що війна надала можливість Америці

⁵³⁴ America's Policy as a Neutral. Program year: March 14–16, 1940. 1940. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. C-17. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵³⁵ Domhoff G. W. *The Power Elite and the State: How Policy Is Made in America*. London: Routledge, 1990. 336 p. P. 115.

⁵³⁶ Shoup L. H., Minter W. *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*. New York and London: Monthly Review Press, 1977. 334 p. P. 51.

стати «провідною державою у світі»⁵³⁷. Дослідницькі групи мали на меті запропонувати американському урядові зріз експертних думок, сформованих на основі багаторічного досвіду роботи Ради, для доповнення офіційних розробок. Дж. Мессерсміт обговорив пропозиції з К. Голом та С. Веллзом, отримавши схвалення⁵³⁸.

Формою реалізації цієї співпраці став проєкт «Дослідження американського інтересу у війні та мирі» (*Studies of American Interests in the War and the Peace*). Спочатку його складало 4 робочі групи — з питань озброєння, політики, економіки, територіальних питань, до яких згодом доєднали групу, що працювала над мирними цілями європейських націй. У його проєкті РМВ провела 362 засідання⁵³⁹ й підготувала 682 меморандуми доповідей для розгляду політиками⁵⁴⁰. Підготовлені документи спрямовували до Вашингтону⁵⁴¹. У монографії про цю ініціативу, яку РМВ опублікувала 1946 р., йдеться про умови співробітництва: агенції мали працювати вільно, у той час як уряд залишав за собою право ігнорувати надані пропозиції. Співпраця мала залишатися неформальною, а кожна зі сторін повністю зберігала автономність⁵⁴². Як стверджується в монографії, сам Державний департамент США заохочував експертні групи висловлювати власні судження й надавати оцінку подіям незалежно від офіційних реакцій⁵⁴³.

Співпрацю РМВ з Державним департаментом не афішували, адже на початку Другої світової війни, з огляду на інтервенціоністські позиції організації, подібні колаборації могли бути негативно сприйняті значною частиною політикуму й громадськості. У зв'язку із цим було прийнято рішення сформувати

⁵³⁷ Smith N. *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*. California: University of California Press, 2003. 584 p. P. 325.

⁵³⁸ *The War and Peace Studies of the Council on Foreign Relations 1939–1945*. New York: Council on Foreign Relations, 1946. 48 p. P. 2–3.

⁵³⁹ *Ibid.* P. 10.

⁵⁴⁰ Parmar I. *Think Tanks and Power in Foreign Policy. A Comparative Study of the Role and Influence of the Council on Foreign Relations and the Royal Institute of International Affairs, 1939–1945*. Basingstoke: Palgrave, 2004. 274 p. P. 112.

⁵⁴¹ Shoup L. H., Minter W. *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*. New York and London: Monthly Review Press, 1977. 334 p. P. 156.

⁵⁴² *The War and Peace Studies of the Council on Foreign Relations 1939–1945*. New York: Council on Foreign Relations, 1946. 48 p. P. 1.

⁵⁴³ *Ibid.* P. 14.

заявку на фінансування проєкту Фондом Рокфеллера, який опікувався подібними ініціативами^{544 545}. Фонд фінансував ініціативу до кінця війни, надаючи можливість стабільно працювати більше ніж 100 провідним американським науковцям⁵⁴⁶. Однак реальний масштаб співпраці та впливу РМВ на роботу Державного департаменту оцінити достатньо проблематично: значна частина домовленостей залишалася за лаштунками офіційних документів, ґрунтувалася на особистих контактах та, багато в чому, взаємному інтересі й довірі.

Наявні записи, усе ж, свідчать про суттєву зацікавленість урядових структур у отриманні експертної підтримки з боку організації. Зокрема, одним із першопочаткових завдань Консультативного комітету з питань міжнародних відносин було стимулювання неофіційних дослідницьких організацій до роботи в інтересах Державного департаменту⁵⁴⁷. Також, наприклад, уже у вересні 1940 р. В. Меллорі у листі до Л. Дагана, керівника південноамериканського відділу Державного департаменту, висловив сподівання на зацікавлення останнього звітом про вплив війни на Америку та повоєння, який РМВ вважає корисним для уряду⁵⁴⁸. У листопаді того ж року К. Голл у офіційному листі до Н. Дейвіса, члена РМВ, подякував за підготовлені матеріали та відзначив, що у Державному департаменті «раді отримати матеріали такого типу від осіб та агенцій, які працюють у сфері міжнародних відносин». Держсекретар схарактеризував меморандуми РМВ як відмінні, а також відзначив, що тексти стануть у нагоді під час післявоєнного планування⁵⁴⁹. Окрім цього, у вересні 1941 р. у меморандумі

⁵⁴⁴ Shoup L. H., Minter W. *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*. New York and London: Monthly Review Press, 1977. 334 p. P. 119.

⁵⁴⁵ Parmar I. *Think Tanks and Power in Foreign Policy. A Comparative Study of the Role and Influence of the Council on Foreign Relations and the Royal Institute of International Affairs, 1939–1945*. Basingstoke: Palgrave, 2004. 274 p. Perlego Edition.

⁵⁴⁶ Parmar I. *Foundations of the American Century: the Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power*. Columbia: Columbia University Press. 2012. 356 p. P. 77.

⁵⁴⁷ December 12, 1939. Division for the Study of Problems of Peace and Reconstruction. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 453–454. P. 454.

⁵⁴⁸ Walter M. Mallory to Laurence Duggan. September 11, 1940. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

⁵⁴⁹ Cordell Hull to Norman H. Davis. November 12, 1940. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

до К. Голла Л. Пасвольський відзначив, що мав дуже корисну співпрацю з Радою міжнародних відносин⁵⁵⁰.

Попри позитивні відгуки щодо результатів проекту з боку офіційних представників влади, перші роки ця співпраця була радше ситуативною й не мала організованого характеру. Як засвідчують документальні джерела, лише на початку 1942 р. між Державним департаментом і РМВ були окреслені межі спільної роботи та прописані функції проекту. Показово, що потреба в систематизації взаємодії виникла в результаті вступу США у війну, який лише засвідчив життєву потребу у стратегічних дослідженнях організації. У документі від 4 лютого 1942 р. відзначено унікальність проекту, що слугував своєрідним фільтром, через який проходили результати наукових досліджень та думок учених. Рекомендації, надані Державному департаменту, названі не просто інтелектуальним надбанням окремих експертів, а груповим продуктом, який створили «перехресним заплідненням поінформованих та досвідчених умів»⁵⁵¹.

Більш наочним доказом впливу РМВ на зовнішньополітичні орієнтири США є документальні матеріали та свідчення, зібрані виконавчим секретарем Консультативного комітету з проблем міжнародних відносин Г. Ноттером. У своїх бібліографічних зведеннях Г. Ноттер указав чимало укладених РМВ меморандумів, які вивчалися урядом⁵⁵². Не менш важливо, що учасники проекту у 1942 р. також доєдналися до Консультативного комітету з проблем міжнародних відносин. Серед них були такі впливові члени РМВ, як І. Бовмен, Н. Дейвіс, Г. Ф. Армстронг, які відстоювали глобалістські погляди та прагнули радикального перегляду ролі США у світових справах⁵⁵³.

⁵⁵⁰ September 12, 1941. Proposal for the Organization of Work for the Formulation of Post-War Foreign Policies. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 464–467. P. 465.

⁵⁵¹ Tentative Draft of Proposed Statement Regarding Function of War and Peace Studies Group Personnel. February 4, 1942. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

⁵⁵² State Department Records of Harley A. Notter, 1939–1945: Bibliography. *Post World War Foreign Policy Planning*. Washington, D.C.: Congressional Information Service, 1987. 587 p. P. vii.

⁵⁵³ Parmar I. *Think Tanks and Power in Foreign Policy. A Comparative Study of the Role and Influence of the Council on Foreign Relations and the Royal Institute of International Affairs, 1939–1945*. Basingstoke: Palgrave, 2004. 274 p. Perlego Edition.

Одним із ключових аспектів діяльності РМВ у роки Другої світової війни в межах «Досліджень з війни та миру» було детальне тлумачення і розширення пунктів Атлантичної хартії, а також розробка шляхів її практичного застосування. Більше того, дослідники Л. Шуп і В. Мінтер стверджують, що РМВ була напряму причетна до укладання пунктів Атлантичної хартії. На їхню думку, оприлюднення документу мало не стільки прикладний, скільки пропагандистський характер: озвучені ідеї сформулювали близько до американських національних інтересів, аби заявити таким чином про цілі США у війні. Останні навмисно були представлені абстрактно й розмиті, аби, з одного боку, не зустріти миттєвого антивоєнного опору американської громадськості, з іншого — підготувати її до боротьби за проголошені цінності⁵⁵⁴. Л. Шуп і В. Мінтер зазначають, що С. Веллз був головним радником Ф. Д. Рузвельта з питань Атлантичної хартії, і члени РМВ вносили свої пропозиції у текст. Однак переконливих документальних підтверджень своїм словам автори не надають.

На нашу думку, порівняльний текстуальний аналіз Атлантичної хартії і підготовлених РМВ документів дає підстави говорити про подібний вплив. Найбільш переконливим доказом може слугувати підготовлений політологом В. Шарпом документ під назвою «Основні американські інтереси» від 10 липня 1941 р. — майже за місяць до оприлюднення Атлантичної хартії.

Наприклад, пункти 5–6 Атлантичної хартії оголошують мету із повного знищення нацистської тиранії, що має ознаменувати нову еру в розвитку та співжитті країн. Текст очевидно апелює до «чотирьох свобод» Ф. Д. Рузвельта: у ньому оголошено боротьбу за право всіх людей жити без страху та злиднів. Майбутня співпраця між країнами, задекларована хартією, мала б здійснюватися задля забезпечення вищого рівня життя, економічного й соціального розвитку⁵⁵⁵. В. Шарп у схожій послідовності та з подібною риторикою виклав ці ідеї, однак оформив їх у більш офіційному тоні, розлогіше й із важливим акцентом на американських післявоєнних зобов'язаннях. Націленість на повну поразку країн

⁵⁵⁴ Shoup L. H., Minter W. *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*. New York and London: Monthly Review Press, 1977. 334 p. P. 163.

⁵⁵⁵ Atlantic Charter. August 14, 1941. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/ykztcx>.

Осі, відповідно до тексту, мала би підкріплюватися військовим та економічним співробітництвом із Великою Британією, попри ризики втягнення у війну. США, на думку В. Шарпа, мають оголосити свої цілі у світовому конфлікті та поширити цю інформацію «всіма доступними пропагандистськими каналами».

У інтересах американського уряду, згідно з документом, було сприяння побудові міжнародного порядку, ґрунтованого на «економічній безпеці, соціальній справедливості та культурній свободі для всіх народів, які співпрацюватимуть із цією метою»⁵⁵⁶. Окрім цього, гарантуючи реалізацію зазначених пунктів, США мали б узяти на себе технічну, адміністративну, фінансову відповідальність, аби «нагодувати голодуючих, запобігти епідеміям та відновити здорові умови життя», а також розробити дієві механізми здійснення планів. Усесвітній економічний, політичний і соціальний добробут, таким чином, сприятиме захисту інститутів свободи, що становить життєво важливий інтерес для Америки, у той час як залучення до запропонованих механізмів підтримки нового міжнародного порядку та його цінностей інших країн забезпечить країні провідні позиції⁵⁵⁷.

Засади післявоєнної економічної політики, записані в хартії та документі РМВ, також доволі подібні. В обох текстах наголошено на потребі лібералізації світової торгівлі, а також справедливому доступі до сировинних джерел. У тексті В. Шарпа цей пункт більш деталізований: політолог вважав за необхідне адаптувати майбутнє виробництво товарів до потреб світового споживача.

На відміну від пункту 3 Атлантичної хартії, у якому Ф. Д. Рузвельт і В. Черчилль висловили повагу до права народів самостійно обирати форму правління, позиції В. Шарпа притаманний глобалістичний погляд на майбутній світопорядок. В. Шарп пропонував сприяти розвитку нової концепції національної ідентичності, в якій суверенітет підпорядкований вимогам організованої світової спільноти. Імперативами для неї мали слугувати наукові здобутки, технологічний розвиток, а також основоположні права і свободи

⁵⁵⁶ Basic American Interests: Preliminary Draft. Author: Walter R. Sharp. July 10, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-415-P-B23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁵⁷ Ibid.

людини⁵⁵⁸. Такий погляд, значною мірою, нагадує ідею постіндустріальності, концептуалізовану значно пізніше соціологом Д. Беллом.

Окрім очевидних ідейних впливів, важливим є факт відстоювання і публічного просування РМВ англо-американських союзницьких відносин як у війні, так і післявоєнному світі. Більше того, після оприлюднення Атлантичної хартії в американського уряді з'явився запит на експлікацію пунктів документу, до чого залучили членів організації. У праці «Підготовка післявоєнної зовнішньої політики 1939–1945» Г. Ноттер стверджує, що пошук реальних вимірів реалізації Атлантичної хартії та офіційного вираження проголошеної політики сприяв започаткуванню окремого конфіденційного дослідження. За його словами, РМВ підготувала цінні матеріали, які були передані до Відділу спеціальних досліджень (Division of Special Research)⁵⁵⁹. Також 7 серпня 1941 р. Г. Ф. Армстронг надіслав офіційний лист С. Веллзу, в якому говорив про можливу користь членів РМВ, яким відомий процес англійсько-американських перемовин та позиція Лондона у ньому⁵⁶⁰.

У межах таємних домовленостей з урядом РМВ у листопаді–грудні активно працювала над широким тлумаченням Атлантичної хартії. Зокрема, підготувала довідкові документи з порівняльною характеристикою останньої й «Чотирнадцяти пунктів» В. Вілсона⁵⁶¹. Політична група РМВ рекомендувала внести більшу чіткість у проголошені принципи, особливо щодо системи міжнародної безпеки згідно з пунктом 8, а також наповнити дискусії у Вашингтоні й Лондоні більш предметним змістом, аби перетворити наміри на довгострокову політику⁵⁶². У меморандумах зазначається, що не менш важливою за міжурядові домовленості є пропаганда документу. Остання, на думку членів РМВ, окрім досягнення конкретних міжнародних цілей, здатна підтримувати

⁵⁵⁸ Ibid.

⁵⁵⁹ Notter H. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945*. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p. P. 56–57.

⁵⁶⁰ Hamilton Fish Armstrong to Sumner Welles. August 7, 1941. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

⁵⁶¹ A Comparative Analysis of the Wilsonian and Roosevelt–Churchill Peace Program. Author: Walter R. Sharp. December 3, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-424-P-B32. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁶² Memorandum of Discussions, Sixteenth Meeting. October 22, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-16-A-A16. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

престиж американських інституцій та ідеалів за кордоном, формуючи орієнтир у боротьбі за майбутній мир⁵⁶³.

Частиною довгострокової політики США, згідно з рекомендаціями РМВ, мало би стати створення спільної мирної платформи — нової всесвітньої організації. До концептуалізації її ціннісних основ, розробки механізмів кооперації та переосмислення історичного досвіду Ліги націй РМВ також доклала чимало зусиль. Центральне питання полягало у визначенні місця та ролі США у нових структурах, а також пошуку рішень щодо координування національних інтересів та роботи на «спільне благо»⁵⁶⁴.

Центральною проблемою при обранні механізмів підтримки миру у світі залишалася війна як інструмент вирішення проблем і досягнення політичних цілей. На думку членів РМВ, відсутність міжнародного контролю над силою дозволяє агресору маніпулювати питанням «законності» та вільно тлумачити існуючі домовленості на власну користь у здійсненні акту агресії. Відповідно, постає нагальна потреба в незалежному централізованому контролі й установленні примату наднаціональної сили над національною⁵⁶⁵.

Об'єднані Нації пропонувалися РМВ як перспективна платформа для здійснення цих планів. На початку Другої світової війни це була, скоріше, паперова організація, однак уже корисна в майбутніх мирних угодах⁵⁶⁶. ООН, як звітувала РМВ у 1942 р., могла стати значно більшим, аніж «тимчасовим імпровізованим засобом для стримування агресії». Окрім цього, провідна роль США у світових справах могла бути підкріплена просвітницькою роботою в напрямку промоції створення й підтримки нової мирної платформи⁵⁶⁷.

⁵⁶³ American Political Action in the Present Military Crisis. July 3, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-114-A-B61. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁶⁴ American Representation in «The United Nations». Authors: Carter Goodrich, Walter R. Sharp. December 29, 1944. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-483-P-B91. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁶⁵ The Distinction Between War and International Policing. Author: Payson. June 14, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-460-P-B68. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁶⁶ Memorandum of Discussions, Twenty-Fourth Meeting. July 1, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-24-A-A24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁶⁷ Subjects: U.S., United Nations. Group: The United States and the United Nations in War and Peace. Program year: 1942/43. December 4, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. G-71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

На думку членів РМВ, Друга світова війна вчергове засвідчила переваги мультилатеральних відносин з огляду на необхідність узгодження із союзниками довгострокових цілей⁵⁶⁸. Зокрема, події війни продемонстрували, що ситуація в інших регіонах світу суттєво впливає на Америку. Регіоналізм в умовах світового конфлікту не був життєздатною стратегією: РМВ наголошувала, що санкції можуть бути успішними лише у тому разі, якщо їх підтримають усі держави. Розбудова системи безпеки за принципом регіональних блоків означала би повернення до ізоляціонізму у США⁵⁶⁹, а будь-яка угода, що унеможливила втручання США у врегулювання суперечок між іншими державами світу, суперечила американським національним інтересам⁵⁷⁰. Таким чином, нова всесвітня організація мала стати універсальним агентством, яке, однак, мало би змогу співпрацювати з менш значущими регіональними структурами⁵⁷¹.

На переконання членів РМВ, початок Другої світової війни ознаменував час прийняття великих стратегічних рішень. Уже восени 1941 р. РМВ рекомендувала збільшити кількість акредитованих за кордоном дипломатів США, а також сформувати корпус спеціалістів, які будуть розумітися на регіонах, що перебувають в епіцентрі бойових дій⁵⁷². У грудні того ж року, після атаки Японії на Перл-Гарбор, РМВ закликала скоординувати воєнне планування й розробити гранд-стратегію участі та ролі США у війні⁵⁷³. Не менш важливим завданням було переконати Конгрес у необхідності взяти на себе

⁵⁶⁸ Problems of Postwar International Organization: A Tentative Outline. Authors: Walter R. Sharp, Arthur Sweetser. March 2, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-429-P-B37. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁶⁹ Memorandum of Discussions, Sixteenth Meeting. October 22, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-16-A-A16. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷⁰ Memorandum of Discussions, Thirty-Fifth Meeting. May 24, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-35-A-A35. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷¹ Approaches to Postwar International Organization (Preliminary Draft). Author: Arthur Sweetser. September 17, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-422-P-B30. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷² American Representation in Critical Areas. Author: Bruce C. Hopper. October 20, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-574-T-B38. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷³ War Planning. Authors: Hanson W. Baldwin, George Fielding Eliot, Frank R. McCoy. December 15, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-88-A-B35. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

відповідальність за ці завдання, аби адміністрація могла швидше й ефективніше працювати над міжнародними зобов'язаннями⁵⁷⁴.

Підготовлені РМВ матеріали мали на меті, зокрема, засвідчити історичні закономірності перетворення США на міжнародного лідера. Попри надання переваги унілатеральним зносинам протягом своєї історії, Америка здійснила внесок у світову стабільність та безпеку, здобувши репутацію міжнародного посередника. Серед наведених прикладів — посередництво Т. Рузвельта при укладенні миру за результатами російсько-японської війни у 1905 р., участь США у врегулюванні Рурської кризи у 1920-х рр., пакт Бріана-Келлога 1929 р⁵⁷⁵. Згідно з пропозиціями РМВ, США, маючи досвід та резервуар довіри до себе, подальшому повинні екстраполювати свої практики на міжнародну спільноту⁵⁷⁶. Після завершення війни США, таким чином, покликані взяти на себе функції з підтримки міжнародного порядку. Згодом застосовані поліцейські механізми, на думку членів РМВ, варто було використати для процесу організації й удосконалення безпекової системи⁵⁷⁷, а також гарантування «свободи від страху»⁵⁷⁸.

Окремим питанням постала міра та форми участі США в європейській політиці. За висновками РМВ, США життєво зацікавлені у післявоєнній організації Європи. Ситуація, що склалася в результаті Другої світової війни, сформувала одразу кілька викликів: збереження безпеки від Німеччини, загроза з боку СРСР і зростання націоналістичних тенденцій. Аналітичний звіт 1943 р. мав на меті продемонструвати, що США не зацікавлені у сильній Європі, а тим більше — у її об'єднанні за принципом федерації. По-перше, федерація

⁵⁷⁴ An American Commitment on Peace Aims. July 9, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-436-P-B44. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷⁵ National Sovereignty and the International Tasks of the Postwar World. Author: Walter R. Sharp. August 31, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-440-P-B48. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷⁶ American Participation in International Police Activity. Author: Payson S. Wild. Date: June 14, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-459-P-B67. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷⁷ Memorandum of Discussions, Sixteenth Meeting. October 22, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-16-A-A16. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁷⁸ Some Problems of International Policing. Authors: Hanson W. Baldwin, George Fielding Eliot, Grayson Kirk. January 1944. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-702. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

могла бути небезпечною з огляду на ризик домінування в ній однієї країни. По-друге, реалізувати програму «чотирьох свобод» Ф. Д. Рузвельта й Атлантичної хартії було б у край проблематично в умовах світової регіоналізації. Радше, США мали підтримати розвиток формату «Ради Європи» — форуму для обговорення суто європейських проблем, координації політик в економіці, соціальній сфері та розслідуванні внутрішніх протиріч⁵⁷⁹. Будь-які регіональні угруповання були визнані такими, що нарощуватимуть конкуренцію або ставитимуть вибір між місцевим та всесвітнім процвітанням⁵⁸⁰.

Від початку війни РМВ відстоювала ідею політичної реконструкції Німеччини за принципами, які перетворили би її на повноцінного члена міжнародного співтовариства⁵⁸¹. Уже в 1943 р. члени РМВ наголошували, що в майбутньому Європа та СРСР спиратимуться на зовнішню допомогу для відновлення промисловості та гідного рівня життя⁵⁸². Наприкінці війни РМВ дійшла висновку, що ворог має бути покараний, однак з огляду на досвід Першої світової війни, «німці та інші народи повинні побачити, що життя у світі краще, ніж життя у війні». Отже, США мали взяти на себе відповідальність за «здорову, задоволену Європу»⁵⁸³.

Позиція РМВ щодо місця США у післявоєнному світі ґрунтувалася на переконанні в неможливості забезпечити міцний мир без перетворення США на активну та провідну частину міжнародних відносин. Американські стратегічні планування мали віддзеркалювати нове політичне мислення, а довгострокове бачення нового світу — контролювати щоденні рішення⁵⁸⁴. Зростання

⁵⁷⁹ European Regionalism and Postwar World Organization. September 27, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-463-P-B71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸⁰ Approaches to Postwar International Organization (preliminary draft). Author: Arthur Sweetser. September 17, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-422-P-B30. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸¹ Basic American Interests: Preliminary Draft. Author: Walter R. Sharp. July 10, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-415-P-B23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸² European Regionalism and Postwar World Organization. September 27, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-463-P-B71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸³ Memorandum of Discussions, Fifty-First Meeting. May 15, 1945. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-51-A-A51. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸⁴ Approaches to Postwar International Organization (preliminary draft). Author: Arthur Sweetser. September 17, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-422-P-B30. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

можливостей США з одночасним виснаженням від війни інших держав посилювало американські позиції та ставило у залежність від них курс розвитку решти націй: «політика Америки дасть першу відповідь на те, яким буде світ після війни»⁵⁸⁵. В умовах війни лише США, на думку членів РМВ, здатні були запропонувати універсальні рішення, базовані на проголошених Ф. Д. Рузвельтом «чотирьох свободах». Саме американські цінності, зазначалося в меморандумах, мають глобальний характер⁵⁸⁶, тому серед завдань американської зовнішньої політики мав бути їх захист та увічнення в якості цілей у війні разом із залученням до цих ідей більшості країн⁵⁸⁷.

Серед інших важливих стратегічних міркувань РМВ — передбачення майбутньої Холодної війни. Меморандуми організації засвідчують очевидну втрату Великою Британією провідних позицій у Європі ще після Першої світової війни. У документах підсумовано, що місце Великої Британії мають посісти США з огляду як на німецьку, так і радянську загрозу⁵⁸⁸. На травень 1945 р., остання, на думку членів РМВ, була потенційно більшою та небезпечнішою⁵⁸⁹. Із 1943 р. РМВ наполегливо рекомендувала звернути особливу увагу на інтереси СРСР у Східній Європі, де формувалася система радянського панування⁵⁹⁰. Серед думок, які РМВ рекомендувала взяти урядові до уваги, були слова Р. Н. Куденгофе-Калергі, президента Пан'європейського союзу. Ще в листопаді 1940 р. у промові в Нью-Йоркському Міжнародному домі він заявив, що США неминуче зіткнуться із серією війн та революцій, якщо Європа стане частиною СРСР чи нацистського Союзу⁵⁹¹.

⁵⁸⁵ Ibid.

⁵⁸⁶ Ibid.

⁵⁸⁷ An American Commitment on Peace Aims. July 9, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-436-P-B44. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸⁸ The Changing Strategic Position of Britain. Author: Hanson W. Baldwin. July 31, 1945. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-176-A-B123. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁸⁹ Memorandum of Discussions, Fifty-First Meeting. May 15, 1945. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-51-A-A51. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹⁰ Memorandum of Discussions, Thirty-Fifth Meeting. May 24, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-35-A-A35. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹¹ The Future of Europe. Author: Count Richard N. Coudenhove-Kalergi. October 22, 1940. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. M-270. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

Серед кроків протидії радянській експансії в роки війни була, зокрема, правильна антиколоніальна позиція. РМВ рекомендувала відкрито виступити проти експлуатації залежних народів, враховуючи можливість їх об'єднання із Радянською Росією проти «капіталістичних» держав західного світу. Участь США у долі цих народів⁵⁹², підкріплена активним антиколоніалістським дискурсом у публічній риторичі, слугувала би корисним інструментом у боротьбі проти амбіцій СРСР. Активна іміджева політика у залежних регіонах⁵⁹³, поширення політики «відкритих дверей», сприяння культурній свободі⁵⁹⁴ були запропоновані РМВ в якості складових послідовного відстоювання американської антиколоніальної традиції, що демонструє неупередженість позиції США в колоніальному питанні⁵⁹⁵.

4. 3. Неурядові проєкти глобального лідерства США.

4. 3. 1. Проєкт американізації світу Г. Люса.

Помітною, однак певною мірою недооціненою фігурою, яка зробила внесок у розбудову концептуальних засад великої стратегії США був американський мислитель і журналіст Г. Люс (1898–1967). Не будучи в цій сфері новатором, однак маючи непересічні аналітичні здібності, він став одним із перших, хто в роки Другої світової війни спромігся оформити й систематизувати існуючі традиційні ідеологеми зовнішньої політики США у більш цілісну конструкцію та висунути концепт американської глобальної ролі у світі.

На формування світогляду Г. Люса значно вплинули дитячі роки, проведені у Китаї. Його батьки були християнськими місіонерами, які прищепили синові ідеї моральних переваг християн⁵⁹⁶. Американці, відповідно, у ціннісній системі

⁵⁹² The United States and the «Colonial Problem.» Author: Jacob Viner. June 24, 1944. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951.* W-314-E-B71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹³ Memorandum of Discussions, Twenty-Fourth Meeting. July 1, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951.* W-24-A-A24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹⁴ Problems of Postwar International Organization: A Tentative Outline. Authors: Walter R. Sharp, Arthur Sweetser. March 2, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951.* W-429-P-B37. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹⁵ Dependent Areas in the Postwar World. Author: Walter R. Sharp. August 3, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951.* W-437-P-B45. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹⁶ Whitman A. Henry R. Luce, Creator of Time-Life Magazine Empire, Dies in Phoenix at 68. *On this Day.* URL: <https://surl.li/qtandf>.

родини Г. Люса уявлялися їх найкращими представниками. Саме тому політичні погляди майбутнього журналіста були просякнуті пуританськими міфами, які усе поділяли у його суспільній філософії на «чорне» й «біле». Ще під час навчання в Єльському університеті Г. Люс активно виступав за участь США у Першій світовій війні. На університетських дебатах він переконував опонентів, що мир можливий тільки тоді, коли «зло» буде чітко ідентифіковане й знищене. Вступ країни у війну Г. Люс вважав актом захисту цивілізації, уособленої Антантою, від «тевтонського варварства»⁵⁹⁷.

У 1922 р. Г. Люс разом із другом та колегою Б. Гедденом заснував журнал «Тайм» (Time), який донині залишається одним із найвпливовіших та найрейтинговіших інформаційних порталів світу. Кількома роками пізніше журналіст став власником ще кількох видань, зокрема таких впливових як «Форчун» (Fortune) і «Лайф» (Life), що зробило Г. Люса одним із перших американських медіа-магнатів.

Журналістський успіх та потужний медіа-вплив дозволив Г. Люсу підтримувати тісний контакт з представниками найвищих політичних кіл протягом усієї кар'єри. Під час Другої світової війни його співпраця з урядовцями становила особливий інтерес для обох сторін. Г. Люс вів активні ділові й особисті переписки, а також мав регулярні зустрічі з віце-президентом Г. Воллесом, військовим міністром Г. Стімсоном, заступником держсекретаря С. Веллзом⁵⁹⁸. Це надало Г. Люсу, зокрема, доступ до авторитетних джерел для підготовки матеріалів. Наприклад, він консулювався з Г. Стімсоном та висловлював сподівання, що міністр та його колеги зможуть забезпечити пресу на найближчі роки позитивними новинами, яких потребувало американське суспільство⁵⁹⁹. Схожі теми Г. Люс піднімав також у кореспонденції з

⁵⁹⁷ Herzstein R. Henry R. Luce, Time, and the American Crusade in Asia. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 366 p. P. 198.

⁵⁹⁸ Про це зокрема свідчать: February 7, 1943. Luce to Wallace. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies; February 10, 1943. Wallace to Luce. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁵⁹⁹ September 12, 1941. Luce to Stimson. *Henry Lewis Stimson Papers. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

Г. Воллесом^{600 601}. З іншого боку, керівники держави через особисті зв'язки з Г. Люсом просували на шпальтах його видань чинний політичний курс⁶⁰².

У офіційних записах Г. Воллеса часто згадується Г. Люс та його медіа-імперія. Опрацьовані нами тексти демонструють, що матеріали, опубліковані в журналах «Тайм», «Лайф» і «Форчун», ретельно відслідковувалися урядовцями. Особисті політичні погляди Г. Люса, які значно впливали на редакційну політику, також бралися до уваги. Наприклад, у 1943 р. після публікації у грудневому випуску «Форчун» варіанту післявоєнної програми США Г. Люс мав дискусію з Г. Воллесом щодо стратегії у відносинах з Росією. Г. Воллес критикував опонента за його переконання в тому, що Америка має навчитися жити з СРСР як повністю ізольованою державою, до чого остання сама прагне. Натомість він відстоював позицію, що «Росія може бути членом родини націй» залежно від здатності США надати підстави для довіри та взаємовигідного співробітництва⁶⁰³.

Зі свого боку Г. Люс із початком війни забезпечував Білому дому інформаційний тил, підтримуючи публікаціями надання військової допомоги Великій Британії влітку 1940 р. Видавець прагнув переломити пануючі в суспільстві нейтралістські настрої й довести існування прямої загрози США зі сторони агресивних держав. За висловом дослідника М. Іплікчі, Г. Люс хотів створити нову версію «Записок федералістів», яка підніматиме дух американців⁶⁰⁴. Водночас, із журналістом В. Ліппманом вони формували опозиційний порядок денний, який містив заклики до визначення кінцевих цілей США у війні, взяття на себе зобов'язань із розбудови післявоєнної міжнародної архітектури на основі національного інтересу. Тлумачення Г. Люсом останнього

⁶⁰⁰ February 10, 1943. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶⁰¹ December 2, 1942. Luce to Wallace. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶⁰² February 10, 1943. Wallace to Luce. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶⁰³ February 1, 1943. Henry Luce – Russia. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶⁰⁴ Iplikci M. For the Sake of His Country: Henry Luce's Nationalist-Populist Crusade to Forge «The American Century». *Nationalism and Populism: Expressions of Fear or Political Strategies?* / ed. by C. Schapkow, F. Jacob. De Gruyter Oldenbourg, 2022. P. 211–233. P. 230.

унаочнило поєднання ідеологічних, економічних та геополітичних прагнень США у проектуванні зовнішньополітичного курсу країни.

Г. Кіссінджер стверджував, що «кожне велике досягнення було візією перед тим, як стати реальністю»⁶⁰⁵. Такою візією стала концепція «Американської доби» Г. Люса, викладена ним на шпальтах щотижневника «Лайф» 17 лютого 1941 р., за дев'ять місяців до бомбардування Японією воєнної бази США у Перл-Гарбор. До 1941 р. концепція «Американської доби» під різними назвами та у різних формах проявлялася у зовнішньополітичній думці і практиці США. Серед ідеологем, що склали базу програми Г. Люса — релігійно-месіанський комплекс ідей перших поселенців-пуритан, концепція американської національної винятковості, «визначеної долі», а також окремі доктрини й ідеологічні конструкти зовнішньополітичної думки США періоду від кін. 19 — поч. 20, відколи розпочалася інструменталізація цих розрізнених ідей та національних мітів на рівні національної стратегії. Наприклад, уже в 1902 р. у промові перед Чиказьким комерційним клубом з нагоди 170-ї річниці з дня народження Дж. Вашингтона під назвою «Американізація світу» відомий фінансист і журналіст Ф. Вандерліп висловив переконання в тому, що 20 ст. стане періодом масштабного домінування США у світі⁶⁰⁶.

Однак саме есе Г. Люса перетворив ці особливості політичних уявлень частини американської еліти й істеблішменту на більш цілісну концепцію й запропонував суспільству в такому концентрованому вигляді. Пізніше на значенні есе Г. Люса «Американська доба» наголосить Д. Белл, відомий як провідний проponent концепцій постіндустріального суспільства та «кінця ідеології», редактор «Форчун» у 1948–1958 рр. У праці «Культурні суперечності капіталізму» (1976 р.) він розглядав есе передвісником нової епохи у політиці та ідеології. Експресивна журналістська мова Г. Люса, на думку Д. Белла, відображала майбутні глобальні суспільні явища. Поєднання в риторичі «Американської доби» традиційних американських цінностей, віри в Бога,

⁶⁰⁵ Kissinger H. On China. New York: The Penguin Press, 2011. 624 p.

⁶⁰⁶ Cit. from Sklar M. Creating the American Century: The Ideas and Legacies of America's Twentieth-Century Foreign Policy Founders. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 270 p. P. xi–xii.

працю й можливість досягнути омріяного перетворило їх на «кредо американської долі» у світовому масштабі⁶⁰⁷.

У час написання «Американської доби» у США тривали активні дебати щодо можливої участі у війні. Есе обґрунтовує нездатність обраного у 1930-х рр. політичного курсу вирішити головні американські проблеми як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. На думку Г. Люса, бажання відмежуватися від справ Європи — утопічне. Лідери ізоляціоністів не досягли успіху в тому, аби змусити американську демократію «успішно діяти на матеріалістській та націоналістичній основі»⁶⁰⁸. «Хвороби світу» стали «хворобами Америки», тому щедрі ресурси і високий рівень життя не здатні врятувати американців від війни⁶⁰⁹.

Становище США, у якому вони опинилися після початку війни у Європі, для Г. Люса знівельовало всі попередні ідейні надбання. Він наголошував, що американський індивідуалізм неможливий, якщо його існуванню загрожують тоталітарні держави, неможлива американська винятковість, якщо вона не забезпечена особливим місцем США у міжнародній політиці, «американська мрія» нездійсненна в умовах невизначеності позиції держави «на рубежі великих змін»⁶¹⁰.

У вересні 1941 р. Г. Гувер, на той момент колишній президент, закликав уряд та американців не чинити провокацій, які можуть привести їхніх синів на війну⁶¹¹. Він аргументував свою позицію неможливістю нав'язати ідеали свободи 26 народам Європи і світові. Навіть після вступу країни у війну Г. Гувер намагався віднайти компромісну формулу між ізоляціонізмом зразка 1930-х рр. та світовою гегемонією США, вважаючи останню неприйнятною⁶¹². Натомість у

⁶⁰⁷ Bell D. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books, 1978. 299 p. P. 76.

⁶⁰⁸ Luce H. *The American Century. Life*. 1941. February. P. 61–65. P. 64.

⁶⁰⁹ *Ibid.* P. 61.

⁶¹⁰ Luce H. *The American Century. Life*. 1941. February. P. 61–65. P. 61.

⁶¹¹ Hoover H. *Addresses Upon The American Road by Herbert Hoover*. New York: Charles Scribner's Sons, 1941. 272 p. P. 103.

⁶¹² Hofstadter R. *The American Political Tradition: And the Men Who Made it*. New York: Vintage, 1989. 560 p.

своєму есе Г. Люс слушно зауважував, що війна для США розпочалася ще з 1939 р. незалежно від ставлення до неї суспільства⁶¹³.

На глибоке переконання Г. Люса, після перемоги над Німеччиною та її союзниками 20 ст. має стати «Американською добою», санкціонованою підтримкою США іншими державами. Запорука гегемонії — забезпечення довгострокового економічного лідерства США через торговельну експансію, розвиток технологій та експорт американської культури. Одночасно, загальносвітова американізація мала б виконувати не стільки функцію інструменту «м'якої сили», скільки стати глобальною тенденцією. Необхідність у ній Г. Люс пояснював тим, що інші цивілізаційні проекти зазнали кризи або банкрутства, тому їх неминуче замінить епоха «Американської доби»⁶¹⁴. У нових умовах США, згідно Г. Люсу, були зобов'язані стати архітектором світового порядку й легітимізувати його універсальними цінностями і принципами, що їх несла світові Америка.

З огляду на такі амбітні далекосяжні цілі, Г. Люс активно підтримував оголошення США своїх військових цілей. Друга світова війна, на його думку, посягнула на цінності свободи, які Америка традиційно захищає й репрезентує, тому мотивував участь у ній не захистом власних територій, а підтримкою, заохоченням і поширенням демократичних принципів⁶¹⁵. Даний факт, згідно з поглядами Г. Люса, необхідно було прийняти за доктрину, що роз'яснює сутність американського інтернаціоналізму. У глобалізованому світі лідерство США, на думку Г. Люса, було єдиним можливим варіантом подальшого існування країни. Наслідком такого лідерства мало стати поширення американських інститутів, цінностей і способу життя.

Національні перестороги щодо тісного союзництва з Європою Г. Люс пояснював небажанням «грати в англійську гру» замість ведення власної політики на основі американських інтересів. Він, однак, переконував у протилежному. Велика Британія, як і решта країн, на думку Г. Люса, потребувала

⁶¹³ Luce H. The American Century. *Life*. 1941. February. P. 61–65. P. 64.

⁶¹⁴ Ibid. P. 65.

⁶¹⁵ Ibid. P. 62.

лідерства США, які були «спроможні переконливо роз'яснити цілі цієї війни»⁶¹⁶. Оголошення цілей у війні мало б запобігти зовнішній залежності країни і змусити союзників прийняти міжнародні амбіції Америки. Для Г. Люса національна концепція інтернаціоналізму могла бути втілена в глобальній гегемонії США, яка після початку Другої світової війни стала безальтернативною умовою існування американської держави.

У одній із вечірніх радіопромова із серії «Бесіда біля каміна» Ф. Д. Рузвельт звернувся до американців як до «найбільш освіченого та поінформованого народу у світі»⁶¹⁷. Такої ж думки дотримувався й впливовий у роки війни філософ та журналіст В. Ліппман. У своїй постійній колонці газети «Вашингтон Пост», пояснюючи різницю між суспільними настроями після війни 1914–1918 рр. та поточними тенденціями, публіцист писав, що причиною традиційного бажання ізолюватися є не стільки брак інформації, скільки моральне розчарування в Європі⁶¹⁸. Імовірно, опонуючи таким міркуванням, Г. Люс, висловив розчарування щодо введення владою співвітчизників та ЗМІ в оману. Якщо Дж. Браун у 1939 р. назвав головним ворогом ізоляціоністів при владі вільне поширення новин⁶¹⁹, то Г. Люс критично оцінив рису американців, котрим була притаманна неспроможність робити з отриманої інформації «чіткі й чесні висновки»⁶²⁰. Маніпуляції влади суспільною думкою і запровадження цензурних обмежень ще у вересні 1939 р. змушували населення концентруватися на подіях війни, а не на шляхах здобуття майбутньої перемоги.

Небезпечною пасткою, на думку Г. Люса, стало небажання американцями усвідомити на початку 1941 р., що США вже де-факто знаходяться у стані війни⁶²¹. Таким чином, неодмінною складовою світового лідерства США мала стати ідеологічно підготовлена до своєї глобальної місії нація. Формування «правильних» уявлень американського народу про основи нової зовнішньої

⁶¹⁶ Luce H. *The American Century. Life*. 1941. February. P. 61–65. P. 63.

⁶¹⁷ Roosevelt F. D. Fireside Chat. September 03, 1939. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/boyjxm>.

⁶¹⁸ Lippmann, W. An Estimate of American Public Opinion About Foreign Affairs (1939). *School of Advanced Studies*. URL: <https://surl.li/gxfbvj>.

⁶¹⁹ Brown J. American Isolation: Propaganda Pro and Con. *Foreign Affairs*. 1939. Vol. 18, №. 5. P. 29–44. P. 44.

⁶²⁰ Luce H. *The American Century. Life*. 1941. February. P. 61–65. P. 62.

⁶²¹ *Ibid.* P. 61.

політики Г. Люс розглядав крізь призму віри в існування у світі сподівань на «добру волю» США⁶²² і взяття країною на себе лідерських функцій. Останні він пропонував перетворити на інструмент реалізації інтернаціоналізму нового зразка через набуття останнім образу американського Білля про права, Декларації про незалежність і Конституції⁶²³.

Пропозиція Г. Люса перетворити США на світового гегемона очікувано не отримала загального схвалення. Зокрема, із критикою концепції «Американської доби» виступив тодішній віце-президент США Г. Воллес. Назва, яку отримала його травнева промова 1942 р., містить очевидну відсилку до назви есе Г. Люса — «Доба простої людини». У виступі Г. Воллес запевняв слухачів, що післявоєнний світ буде кардинально іншим: у його основу ляжуть проголошені Ф. Д. Рузвельтом у грудні 1941 р. «чотири свободи» — свободи слова, віросповідання, свободи від злиднів і страху⁶²⁴. Ці свободи, згідно з поглядами Г. Воллеса, дозволять країнам розбудувати не чергову «добу імперій», а «добу простої людини», у той час як Люсова «Американська доба» пропонує методи, тотожні практикам колоніальних імперій 19 ст⁶²⁵.

У листі-відповіді на критику віце-президента Г. Люс висловив свою солідарність із його позицією, однак зауважив, що «чотири свободи» можна втілити у післявоєнному світі тільки за умови поширення у ньому здобутків США як нації⁶²⁶. У відповідь на лист Г. Воллес виправдався, що загалом схвалює концепцію «Американської доби», однак опонує її назві, яка всупереч інтересам США викликає роздратування частини союзників, про що йому неодноразово доповідали⁶²⁷. За словами Г. Воллеса, згадка у його виступі «Американської доби» — лише прийом, який дозволив розвивати власну думку та стимулювати до цього ж слухачів. Окрім цього, у розмові з дружиною Г. Люса, конгресвумен

⁶²² Ibid. P. 65.

⁶²³ Ibid. P. 64.

⁶²⁴ Roosevelt F. D. President Franklin Roosevelt's Annual Message (Four Freedoms) to Congress (1941). *National Archives*. URL: <https://surl.li/uibmeg>.

⁶²⁵ Wallace H.A. The Century of the Common Man. Delivered 8 May 1942, Grand Ballroom, Commodore Hotel, New York, NY. *American Rhetoric*. URL: <https://surl.li/whbqsw>.

⁶²⁶ White D. The «American Century» in World History. *Journal of World History*. 1990. Vol. 1, №. 3. P. 105–127.

⁶²⁷ May 16, 1942. Wallace to Luce. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

К. Б. Люс, він висловив сподівання, що критика і дружня згадка підштовхне автора «Американської доби» до «більш зрозумілого викладення своїх ідей»⁶²⁸. На думку віце-президента, обидві концепції допоможуть реалізувати США своє прагнення до лідерства у новій епосі⁶²⁹.

Дискусія Г. Воллеса й Г. Люса є дуже показовою для висвітлення процесу формування серед американських еліт консенсусу щодо американського післявоєнного лідерства та його урядової ідейної основи концепції «чотирьох свобод». Г. Воллес говорить про таку ж, що й Г. Люс, в «Американській добі» універсальність та уніфікацію на основі американських цінностей, хоча й наголошує на їх лібертаристському наріжному камені. Натомість ще не знаючи про характер майбутньої конфронтації США з СРСР та розбудову біполярної системи міжнародних відносин, Г. Люс окреслив деякі акценти ідеологічної політики країни в роки Холодної війни. За умов існування тривалої загрози людству з боку тоталітарних режимів та ідеологій «американська доба» й «доба простої людини» риторично ототожнювались взаємно доповнювали одна одну.

Отже, пропозиція Г. Люса «створити 20 ст.» і зробити його «американським»⁶³⁰ стала узагальнюючою й у дечому консенсусною як для інтелектуальної еліти США, так і для Білого дому, які бачили в Другій світовій війні вікно можливостей для реалізації амбіцій США. Останні передбачали, як мінімум, спрямування розвитку світової економіки на основі принципів вільної торгівлі, важелів впливу для підтримки демократичних режимів в усіх регіонах, обрання колишніми колоніями американської моделі розвитку. Це й мало означати перемогу США не лише як воюючої держави, але і як цивілізаційного проєкту.

⁶²⁸ Thursday, May 7, 1942. Secretary Hull. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶²⁹ May 16, 1942. Wallace to Luce. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶³⁰ Luce H. *The American Century. Life*. 1941. February. P. 61–65. P. 64–65.

4. 3. 2. Мондіалістський проєкт В. Вілкі.

Осмислення майбутнього США у «новому світі», що народжувався під час Другої світової війни, зробив пріоритетом у своїй суспільно-політичній діяльності також В. Вілкі — американський юрист, кандидат у президенти від Республіканської партії у 1940 р. та один із найвідоміших критиків Ф. Д. Рузвельта. У межах аналізу формування ідейного підґрунтя зовнішньополітичної стратегії США в роки Другої світової війни корисно розглянути його уявлення та пропозиції щодо формування міжнародного порядку й місця у ньому Америки.

У липні 1942 р. В. Вілкі ініціював турне, яке мало охопити Близький Схід, Радянський Союз і Китай. Після позитивної відповіді Ф. Д. Рузвельта на його лист із пропозицією закордонної місії розпочалася її офіційна підготовка. Частина представників Республіканської партії, лідером якої був В. Вілкі, вважала недоречним його від'їзд із країни під час виборів до Конгресу⁶³¹. Однак після вступу США у Другу світову війну поїздка розглядалася американським керівництвом не лише як інструмент дипломатії, але й захід інформаційної політики всередині країни. Близьким другом В. Вілкі був Дж. Барнс, американський журналіст, редактор «Нью-Йорк Геральд Тріб'юн» (New York Herald Tribune) і керівник Інституту тихоокеанських відносин (IPR). Він супроводжував В. Вілкі під час закордонної подорожі і мав доступ до його особистих матеріалів. У біографічній праці «Вілкі. Події, в яких він брав участь — ідеї, за які він боровся», виданій у 1952 р., Дж. Барнс назвав його людиною, відданою власному «хрестовому походу», результатом якого бачив прийняття на себе Америкою «щирого, творчого духу світового лідерства»⁶³².

Світова подорож В. Вілкі тривала 49 днів. За цей час як офіційний представник президента США він провів зустрічі з політичними та воєнними лідерами, а також спілкувався із місцевим населенням⁶³³. З огляду на ідеологічні

⁶³¹ Gardner G. Invention in the «One World» Addresses of Wendell Lewis Willkie: Ph.D. Dissertation. Ohio, 1972. 355 p. P. 33.

⁶³² Barnes J. W. The Events He Was Part of the Ideas He Fought. New York: Simon and Schuster, 1952. 404 p. P. 291.

⁶³³ Culbert T. The Day Wendell Willkie Chose To Fly Pan Am. *The Pan Am Historical Foundation*. URL: <https://surl.li/reitak>.

цілі турне, преса висвітлювала його етапи і події. Після повернення В. Вілкі також публікував статті, виступав на радіо та публічних заходах. У кінці жовтня 1942 р. він звернувся до співвітчизників із радіопромовою «Звіт перед народом», у якій презентував практичні результати подорожі, а також поділився загальними висновками й міркуваннями⁶³⁴. Промову заслухало близько 36 млн американців.⁶³⁵ Її тези лягли в основу праці В. Вілкі, яку опублікували навесні 1943 р. До моменту передчасної смерті В. Вілкі у 1944 р. було продано більше 3 млн екземплярів книжки⁶³⁶. Її назва — «Єдиний світ» — умістила в собі одразу декілька сенсів та підтекстів: вона засвідчила єдність цілей країн антигітлерівської коаліції, констатувала незворотні наслідки загальносвітових глобалізаційних процесів, а також засвідчила усвідомлення і прийняття цих змін американською нацією.

Попри те, що подорож В. Вілкі була санкціонована зверху, ідеї, пропаговані політиком, мали індивідуальний характер. Зокрема, у записах Г. Воллеса йдеться про розходження позиції В. Вілкі з офіційною ідеологічною лінією. Зокрема, в одній із телеграм Ф. Д. Рузвельт ненавбачто був змушений пояснювати, що «слова Вілкі нічого не значать»⁶³⁷. Вищезгадуваний Дж. Барнс наполягав, що В. Вілкі сам несе відповідальність за використані у промові формулювання⁶³⁸.

Як і Г. Люс, В. Вілкі писав про необхідність прийняття факту ілюзорності географічної ізоляваності Америки через загрозу демократії у світі⁶³⁹, тому не менш важливою частиною розбудови зовнішньополітичної стратегії розглядав належну інформаційну підготовку суспільства та навіть брав у ній безпосередню участь. Подорож В. Вілкі надихнула кураторів Музею сучасного мистецтва в Нью-Йорку (МОМА), який у роки війни став одним із центрів пропаганди, на новий проєкт, який би унаочнив новий глобалізований світ та пояснив простому

⁶³⁴ Willkie W. Our Reservoir of World Respect and Hope. *Vital Speeches of the Day*. 1942. №. 9. P. 36–39.

⁶³⁵ Zipp S. Dilemmas of World-Wide Thinking: Popular Geographies and the Problem of Empire in Wendell Willkie's Search for One World. *Modern American History*. 2018. №. 1. P. 295–319. P. 300.

⁶³⁶ Audier R. On the Verge of Power: Wendell Willkie and American foreign policy. *Internationalism, Ideology and American Foreign Policy (1940–1944): Master thesis*. Rotterdam, 2016. 89 p. P. 32.

⁶³⁷ Saturday, October 24, 1942. Mike Cowles. Willkie's Trip. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶³⁸ Ibid.

⁶³⁹ Willkie W. *One World*. London: Cassell and Company, 1943. 146 p. P. 143.

глядачеві основні фактори авіаційної епохи, необхідні для перемоги у війні та успішного укладання миру. Виставка отримала назву «Повітряні шляхи до миру: виставка географії майбутнього» (*Airways to Peace. An Exhibition of Geography for the Future*) і відбулася влітку 1943 р., через кілька місяців після публікації «Єдиного світу». До цієї події В. Вілкі написав текст-звернення, в якому обґрунтував потребу у зламі ізоляціоністських настроїв зникненням у світі «далеких місць». Він наголошував, що «...світ малий, і світ єдиний», тому й уявлення про майбутнє США має бути «всесвітнім»⁶⁴⁰.

Аргументи політика стосовно банкрутства концепції невтручання в умовах вирішення глобальних проблем слугували на користь надання, а в подальшому — збільшення обсягів допомоги Великій Британії та іншим союзникам. Ще до прийняття акту про ленд-ліз у післявиборчій радіопромові у листопаді 1940 р. В. Вілкі висловив сподівання, що США «допоможуть зберегти свободу у Британії та інших місцях, забезпечуючи захисників [які де-факто захищають не лише свої країни, але й Америку — авт.] матеріалами і спорядженням»⁶⁴¹. У наданні допомоги простежувалися цілком прагматичні цілі. Існувала ймовірність нападу з Атлантики у той час, як США ще не були готові надавати відсіч зі сторони обох узбереж. Втрата британського флоту, який роками контролював Атлантику і дозволяв США зосереджувати основні сили у Тихому океані, послабила оборону північноамериканського континенту⁶⁴².

Окрім воєнної загрози, викликом для США стало потенційне обмеження торгівлі, необхідної для економічного процвітання країни. В. Вілкі постійно наголошував на неможливості політичної свободи без економічної. Імовірно, стверджував він, у разі перемоги Німеччини американцям довелось би переймати тоталітарні методи й форми управління, аби продовжувати торгівлю з Європою. Таким чином, США повинні будувати «відкритий світ» на противагу

⁶⁴⁰ *Airways to Peace. An Exhibition of Geography for the Future*. New York: The Museum of Modern Art, 1943. 24 p. P. 20. URL: <https://surl.li/dxkgru>.

⁶⁴¹ Willkie W. Post-Election Radio Address to the Nation. November 11, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ueeige>.

⁶⁴² Willkie W. Address Accepting the Presidential Nomination in Elwood, Indiana. August 17, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/rroihf>.

«закритому світу» держав Осі⁶⁴³. Слова В. Вілкі під час передвиборчої гонитви не дарма містили відсилку до промови «Кров, піт і сльози» В. Черчилля, виголошеної 13 травня 1940 р. Ціною збереження демократичного способу життя, на думку В. Вілкі, неминуче мали стати труднощі, жертви і страждання⁶⁴⁴.

Із цих причин В. Вілкі виступав проти політичної інтеграції Європи, яку вважав загрозою могутності США. Страх перед об'єднанням європейського континенту в одну політичну одиницю підсилювала експансія нацистської Німеччини, яка створила підґрунтя для американської протидії будь-яким проєктам «єдиної Європи». В. Вілкі критикував саму відокремленість та відносну замкненість Європи у своїх межах. Головною помилкою Атлантичної хартії 1941 р. він уважав відновлення Західної Європи в її старому поділі на малі нації, кожна з яких має власні політичні, економічні та військові інтереси. Індивідуальні націоналізми призвели до зворотнього явища — прагнення до експансії, наочним прикладом якого став запропонований Гітлером «новий порядок»⁶⁴⁵.

Очевидно, питання американської політики щодо Європи було пов'язане з багатьма ідеологічними стереотипами. Страх перед тісним союзництвом із європейцями був породжений колоніальним минулим. Із цієї причини В. Вілкі закликав співвітчизників визначитися і керуватися власними принципами, аби не бути втягнутими в «інтриги Старого світу» (очевидний рефрен «Прощального президентського послання» Дж. Вашингтона 1796 р.). На зовнішньополітичний курс США на початку Другої світової війни мала вплив суспільна думка та її моральні імперативи, керовані ідеєю «хорошої» або «поганої» війни. Досвід Першої світової війни тлумачився американцями як «поганий». Наприклад, у 1931 р. Дж. Адамс у «Історії Америки» назвав цю війну епохальною подією в історії західного світу, адже вона стала зустріччю двох світів — Старого, європейського, і Нового, американського⁶⁴⁶. Відмова США від підписання

⁶⁴³ Willkie W. *One World*. London: Cassell and Company, 1943. 146 p. P. 145.

⁶⁴⁴ Willkie W. Address Accepting the Presidential Nomination in Elwood, Indiana. August 17, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.it/mhpdow>.

⁶⁴⁵ Willkie W. *One World*. London: Cassell and Company, 1943. 146 p. P. 123–124.

⁶⁴⁶ Adams J. *The Epic of America*. Boston: Little, Brown and Company, 1931. 433 p. P. 367–400.

Версальського договору, на його думку, лише підтвердила унікальний шлях розвитку країни та засвідчила подолання колоніального минулого через відмову перетворитися на анти-Європу і частину світу колишньої метрополії.

Подібно до поглядів Г. Люса, у політичних та ідеологічних стратегіях, запропонованих В. Вілкі, простежується цікава трансформація образу Європи з імперського центру, супротивника, колишньої метрополії у союзника, зв'язок у минулому із яким лише слугує аргументом на користь спільної боротьби. Цей процес матиме далекосяжні та дуже важливі для світової історії наслідки й продовження у майбутньому. Заміщення образу ворога в американській ідеологічній риторичі продовжилося в роки розгортання Холодної війни. Стару імперську Європу, сповнену конфліктами, у цьому світогляді замінив СРСР. Західна Європа, натомість, добровільно визнавала чільну роль США у «холодному» протистоянні, що диктувалося небезпекою радянської експансії в Східній Європі. Дж. Кеннан, основоположник «доктрини стримування» в мемуарах пояснював катастрофічність поширення комунізму для США послабленням європейських традицій. Втрата Європи для США означала би втрату першоджерел американської культури: отже, проблема радянської експансії стосувалася не лише безпекових питань, але й питань національної ідентичності.⁶⁴⁷ Стара боротьба із власним колоніальним минулим, що десятиліттями втілювалася у дотриманні ізоляціоністської традиції, обернулася символічним «поверненням» до власних європейських історичних та культурних витоків.

Окрім посилення Європи, В. Вілкі усвідомлював загрозу з боку зростання радянського впливу, проте, як і Ф. Д. Рузвельт, надавав перевагу забезпеченню післявоєнного миру шляхом співпраці з СРСР, який може надати США потрібні природні ресурси. Небезпека від контакту з тоталітарною системою маєла нівелюватися, на його думку, перевагами демократії⁶⁴⁸. Справді, в роки Холодної війни американський вплив виявився глибшим і тривалішим за радянський, що

⁶⁴⁷ Kennan G. *Memoirs 1950–1963*. New York : Atlantic Monthly Press, 1963. 391 p. P. 85–86.

⁶⁴⁸ Willkie W. *One World*. London: Cassell and Company, 1943. 146 p. P. 39, 74.

доводить швидка переорієнтація і співпраця зі США звільнених від комуністичної диктатури країн Східної Європи наприкінці 20 ст⁶⁴⁹.

Однією з головних помилок минулого В. Вілкі вважав неефективну Лігу Націй, яку пов'язував із надмірною концентрацією творців системи на бюрократичних питаннях, які закріплювали переваги «великих країн»⁶⁵⁰. Порівняно зі створеною у 1945 р. ООН, Ліга Націй мала, скоріше, регіональний характер і структурно закріплювала статус-кво колоніальних імперій-переможниць у Першій світовій війні. Віддаючи належне ідейній спадщині В. Вілсона та його «Чотирнадцятьом пунктам», В. Вілкі наполягав на остаточному вирішенні колоніального питання. Він, однак, із тверезою критичністю оцінював інформаційну компетентність співвітчизників та її сприйняття найвпливовішими постатями, які формували громадську думку. Таким був один з основних висновків, якого В. Вілкі дійшов за підсумками офіційної подорожі 1942 р. Він згадував, що представників країн, які перебували у залежності від метрополій Європи, найбільше цікавило питання, чи підтримуватиме Америка колоніальну систему після Другої світової війни. В. Вілкі визнавав фундаментальні суперечності між колоніалізмом та принципами, за які борються США, й висловив готовність своєї держави докласти зусиль до завершення ери імперій.⁶⁵¹

На думку В. Вілкі, втілення такої програми цілком реалістичне з огляду на існування «резервуару доброї волі» до США, яким політик намагався легітимізувати американське лідерство. Під «резервуаром» В. Вілкі мав на увазі здобутки політики «м'якої сили» попередніх десятиліть, серед яких, зокрема, засновані американськими місіонерами освітні заклади та лікарні у східних країнах, якісна освіта, технологічні досягнення⁶⁵². «Добру волю» США В. Вілкі вважав альтернативою європейській колоніальній системі, яка через пропаганду турботи про залежні території реалізувала імперські прагнення метрополій.

⁶⁴⁹ Lundestad G. Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952. *Journal of Peace Research*. 1986. Vol. 23, no. 3. P. 263–277. P. 263–265.

⁶⁵⁰ Willkie W. *One World*. London: Cassell and Company, 1943. 146 p. P. 13.

⁶⁵¹ *Ibid.* P. 27, 128–129.

⁶⁵² *Ibid.* P. 113, 114.

Очолення американцями миротворчих процесів на основі рівності націй та рас В. Вілкі бачив як єдину альтернативу руйнівному вузькому націоналізму та імперіалізму: лише економічно та політично вільний світ за активної й конструктивної ролі США мав би забезпечити, на його думку, країну від нової війни у довготривалій перспективі⁶⁵³. У праці «Єдиний світ» відсутні детальніші концептуальні обриси нової міжнародної системи, але майбутній світ уявлявся автором ґрунтованим на глобальній основі з рівноцінною участю всіх країн. Обрання такої стратегії країни щодо формування згуртованої та готової до співпраці світової спільноти в подальшому породила світовий порядок, що й сьогодні, за висловом Збігнева Бжезінського, відтворює багато рис американської системи⁶⁵⁴.

4. 3. 3. Погляд Н. Спідмена на світополітичну роль США.

Яскравим представником американського академічного світу, який зробив визначний внесок у осмислення й обґрунтування світового лідерства США був Н. Спідмен — професор Єльського університету, викладач і завідувач кафедри міжнародних відносин, співзасновник і директор Єльського інституту міжнародних досліджень. Справою свого публічного й професійного життя він зробив просування ідеї нової американської зовнішньої політики, ґрунтованої на концепції світової гегемонії США на основі переваг їх географічного розташування та особливого шляху розвитку. Друга світова війна, на думку науковця, «подарувала» таку нагоду й поставила перед ним завдання створити програму, яка запропонує нові зовнішньополітичні практики й дозволить США перемогти не лише у війні, але й переважати у мирний час задля забезпечення довготривалого лідерства Америки.

У 1923 р. Н. Спідмен, молодий імігрант з Нідерландів, здобув докторський ступінь у Каліфорнійському університеті, а за два роки його дисертаційну роботу опублікували під назвою «Соціальна теорія Георга Зіммеля». Вступну частину

⁶⁵³ Ibid. P. 144.

⁶⁵⁴ Бжезінський З. Велика шахівниця: панування Америки і її геостратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 222 с. С 28, 49.

дослідження Н. Спикмен розпочинає з постулювання кризового стану західної цивілізації, вихід із якого потребує не віри у суспільний прогрес і Провидіння, до якого нерідко риторично зверталися американські політичні діячі, а встановлення контролю над силами цього прогресу⁶⁵⁵. Н. Спикмен стверджував, що його погляд на міжнародні відносини є формою соціологічного дослідження, адже концепцію суспільства як організму можна екстраполювати і на міжнародну спільноту⁶⁵⁶.

Під керівництвом Н. Спикмена у 1935–1943 рр. Єльський інститут міжнародних досліджень реалізовував довгострокову дослідницьку програму, спрямовану на вивчення потенціалу наукових розробок у формуванні зовнішньої політики США. Особистим внеском у цей проєкт Н. Спикмена стала монографія 1942 р. «Стратегія Америки у світовій політиці». В основі його методологічного підходу — геополітика, яку автор поєднує із факторами особливостей соціальної організації, політичних інститутів та ідеології. На думку Н. Спикмена, історія США багата на прецеденти, які можуть бути вагомими аргументами на користь обрання ізоляціоністської стратегії. Однак Друга світова війна не мала аналогів у минулому, а отже, критерієм «правильності» політики мала бути не відповідність минулому та «голосу батьків–засновників», а застосовуваність у сучасності⁶⁵⁷. Н. Спикмен слушно зауважував на практичному провалі надмірної концентрації політичних дебатів у США на традиційних ідеологемах зовнішньої політики, які поділили тогочасні політичні сили на «ізоляціоністів» та «інтернаціоналістів» і продовжували вводити в оману дослідників, змушуючи симпліфікувати й надто узагальнювати підхід до вивчення американського політикуму 1920-х–1930-х рр. Загальна ситуація, таким чином, потребувала нового підходу до теоретичних розробок міжнародної політики США, перспективи якого Н. Спикмен пов'язував із геополітичними дослідженнями. Слід, однак, наголосити на тому, що подібно до Г. Маккіндера він не поділяв просторово-географічного редукціонізму

⁶⁵⁵ Spykman N. *The Social Theory of Georg Simmel: Doctoral Dissertation*. Chicago, 1925. 297 p. P. v.

⁶⁵⁶ Holmila A. Re-thinking Nicholas J. Spykman: from historical sociology to balance of power. *The International History Review*. 2020. Vol. 42, no. 5. P. 1–16. P. 4.

⁶⁵⁷ Spykman N. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Yale: Institute of International Studies Yale University, 1942. 502 p. P. 7.

німецької континентальної геополітики, оперував географічними поняттями та категоріями в межах міжнародно-політичного аналізу.

Н. Спикмена неодноразово звинувачували у прихильності холоднокривній силувій політиці, проте сам науковець називав її системою збалансованої сили. Офіційні записи Г. Воллеса засвідчують, що монографія була популярною серед співробітників Державного департаменту, а також серед таких впливових та авторитетних особистостей, як І. Бовмен⁶⁵⁸. Г. Воллес відзначав, що «боявся» цієї праці і вважав за необхідне публічно розповісти про «справжнє американське уявлення про післявоєнні справи», не згадуючи, однак, імені Н. Спикмена⁶⁵⁹.

Передчасна смерть науковця від невиліковної хвороби у 1943 р. спонукала колег зберегти результати його роботи та увести ідеї Н. Спикмена в дискурс національної полеміки щодо подальшої зовнішньополітичної стратегії США. Інтелектуальні пошуки науковця оформили у вигляді нового видання, укладеного співробітницею інституту й асистенткою Н. Спикмена Х. Ніколл. Основою книжки зробили висновки дослідника, викладені у «Стратегії Америки у світовій політиці», тези прочитаної ним у 1942 р. лекції, ілюстрованої географічними картами, а також особисті нотатки й листування стратега.

Праця нагадувала скоріше програмний документ, аніж наукову розвідку, на що вказує також символічна назва «Географія миру». У ній містилися цілком конкретні пропозиції щодо післявоєнного врегулювання і забезпечення довготривалої міжнародної стабільності. Наступник Н. Спикмена на посаді директора Єльського інституту міжнародних досліджень, Ф. Данн, у передмові до праці назвав пропозиції колеги переконливими доказами необхідності активної участі США у світових справах⁶⁶⁰. Отже, передмова Ф. Данна до «Географії миру» Н. Спикмена цікава не лише з погляду джерельної критики праці, але й розуміння інтелектуальних процесів, що відбувалися у

⁶⁵⁸ Thursday, August 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

⁶⁵⁹ Ibid.

⁶⁶⁰ Spykman N. *The Geography of the Peace*. Archon Books, 1969. P. ix.

суспільно-політичному й науковому середовищі США в роки Другої світової війни.

У міжвоєнні десятиліття американський ізоляціонізм виконував не стільки практичну функцію, скільки був ідеологічним інструментом, який забезпечував країні статус альтернативної європейській сили. Початок Другої світової війни, яка окрім збройного також передбачала ідеологічне протистояння, стимулював теоретичні пошуки засад взаємодії та позиціонування США на міжнародній арені протягом усіх років конфлікту. Саме тому в центрі дослідницької уваги Н. Спідмена був пошук оптимальних для Америки рішень щодо розбудови міжнародної архітектури. На переконання науковця, основні риси й характер останньої значною мірою залежали від формування США свого зовнішньополітичного курсу. Тому у праці «Стратегія Америки у світовій політиці» він запропонував альтернативну принципу невтручання програму. Пропозиції Н. Спідмена ґрунтувалися на факторах, які він називав визначальними при формуванні «великої стратегії війни та миру»⁶⁶¹. Такими, на його переконання, були географічний, економічний та ідеологічний чинники.

Шлях до забезпечення перемоги на ідеологічному фронті Н. Спідмен, як і Г. Люс та В. Вілкі, радив почати із системної роботи із суспільною думкою, адже у демократичних країнах реалізація зовнішньополітичних ідей невіддільна від сприяння і прийняття народом. Н. Спідмен у «Стратегії Америки у світовій політиці» поділився спостереженням, що ізоляціоністська позиція мала тривалий емоційний вплив на населення, тому нагальною проблемою постає його психологічне подолання⁶⁶². Однією з ключових заporук перемоги Н. Спідмен уважав консолідацію населення на ґрунті віри у справедливість справи, адже засобом ідеологічної війни стало руйнуванні віри в єдину національну мету і довіри до уряду⁶⁶³. У праці Н. Спідмен наполягав, що національна боротьба закономірно має перетворитися на конфлікт між «добром» і «злом», тому

⁶⁶¹ Spykman N. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Yale: Institute of International Studies Yale University, 1942. 502 p. P. 7.

⁶⁶² Spykman N. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Yale: Institute of International Studies Yale University, 1942. 502 p. P. 3.

⁶⁶³ *Ibid.* P. 26.

перемога в сучасній війні може відбутися лише в разі створення відповідної «атмосфери» у суспільстві та системи міфів, які вмотивують населення на участь у «хрестовому поході»⁶⁶⁴.

Будучи противником унілатералізму в зовнішній політиці США, найкращою формою взаємодії між державами Н. Спикмен вважав систему ліг та навіть був прихильником ідеї світової федерації, хоч і не розглядав можливість її створення. На відміну від В. Вілкі, Н. Спикмен виступав за регіональний підхід до формування міжнародної системи, адже універсалізм Ліги Націй не покращив становища менш розвинених країн. Провал організації Н. Спикмен пояснював природним прагненням великих держав до встановлення балансу сил, що є, на його думку, однією з першопричин усіх великих воєн. Попри юридично проголошену рівність націй, організація не змогла зрівелювати різницю в силі між слабкими та сильними державами й забезпечити захист усіх членів міжнародного співтовариства⁶⁶⁵. Оптимальним виходом з цього глухого кута Н. Спикмен уважав позарегіональне членство США у міжнародних підсистемах, у першу чергу — європейській, адже США мають бути не просто сильними, але й мати можливість сягнути цією силою регіонів, у яких країна геополітично зацікавлена⁶⁶⁶.

Н. Спикмен наголошував, що США розташовані між найважливішими економічними, політичними та військовими зонами — двома кластерами щільного населення в Західній Європі та Східній Азії. Це становить собою як сильну та одночасно і вразливу рису країни⁶⁶⁷. Можливі наслідки політики регіоналізму у Другу світову війну загрожували національній безпеці, адже об'єднання Німеччиною економічних ресурсів Європи могло дозволити агресору поставити під контроль торговельні шляхи США. З огляду на подібні перспективи, Н. Спикмен ґрунтував свою теорію на запобіганні гегемонії і забезпеченні балансу сил. На його думку, ідея «європейського концерту», втілена

⁶⁶⁴ Ibid. P. 37.

⁶⁶⁵ Ibid. P. 462.

⁶⁶⁶ Ibid. P. 468.

⁶⁶⁷ Ibid. P. 43.

після наполеонівських війн та Віденського конгресу 1814–1815 рр., була більш життєздатною, аніж юридична, проте фіктивна рівність усіх держав, задекларована Версальсько-Вашингтонською системою міжнародних відносин. Військова підтримка Великої Британії була, на його думку, важливою з погляду відновлення силового балансу. Поки Сполучене Королівство підтримувало рівновагу на європейському континенті, США мали змогу не втручатися у справи регіону. Свого часу британська міць запобігла відновленню Іспанської імперії в Латинській Америці та зробила можливим проголошення доктрини Монро, однак заважала винятковому контролю США над Західною півкулею. З огляду на це Н. Спикмен назвав повний успіх британської політики не вигідним, однак, її повний провал — небезпечним. Перемога над Німеччиною та її союзниками дозволила б Великій Британії відновити роль буфера між США та Європою⁶⁶⁸.

Погляди Н. Спикмена, як і В. Вілкі, щодо негативних наслідків для США об'єднавчих процесів у Європі були доволі поширеними серед американського істеблішменту. Науковець доходив висновку, що потенційні «Сполучені Штати Європи» применшать значення США як атлантичної держави і послаблять їх позиції на Заході. Зрештою, як відомо, євроінтеграційний проєкт у майбутньому став формою відповіді на зростання економічної та політичної могутності США. Передбачаючи це, Н. Спикмен робив негативний прогноз щодо зовнішньополітичних можливостей США в разі тісного європейського об'єднання. Формула, виведена Н. Спикменом стосовно Старого світу, мала такий вигляд: «збалансована сила, а не інтегрована потужність»⁶⁶⁹. Формою оптимальної збалансованої сили він вбачав американсько-британське домінування, яке ціннісно виглядало за менше зло, аніж німецько-японська гегемонія⁶⁷⁰.

Через вищезначені міркування Європа займала особливе місце у геополітичній концепції Н. Спикмена. Його погляди стали продовженням тез А. С. Мегена і Г. Маккіндера щодо протистояння континентальних та морських

⁶⁶⁸ Ibid. P. 123–124.

⁶⁶⁹ Ibid. P. 466.

⁶⁷⁰ Ibid. P. 458–461.

держав. Не відкидаючи важливої ролі маккіндерівського «Хартленду» у боротьбі за світове домінування, Н. Спикмен відвів йому другорядне значення, а реальним «осьовим регіоном» назвав приокеанічні райони окресленого Г. Маккіндером геополітичного утворення. Назвавши цей географічний елемент, якому були притаманні сухопутна і морська міць, «Рімлендом», Н. Спикмен включив до нього Західну Європу, Близький Схід, Південно-Східну Азію й Далекий Схід. Семантично лексема «rim» позначає в англійській мові край колоподібного предмету на зразок вінців келиха. Саме це оточення контрольованого Кремлем «Хартленду», на думку єльського професора, здатне було обмежити експансію останнього⁶⁷¹.

Дослідницький інтерес для нас становлять не стільки прикладні можливості геополітичної концепції Н. Спикмена, скільки її потенційний вплив на післявоєнні програми і стратегії США. Отже, прогностичний характер теорії «Рімленду» пов'язуємо з передбаченням Н. Спикменом Холодної війни як одного із сценаріїв розвитку міжнародної ситуації. У «Стратегії Америки у світовій політиці» він стверджував, що СРСР вийде з війни потужною індустріальною державою з величезним військовим потенціалом⁶⁷². Сутність геополітичної теорії ученого, спрямованої на стійке забезпечення у майбутньому державної безпеки США, зводилася до пошуку зовнішньополітичних механізмів, які у другій пол. 1940-х рр. фактично були втілені у «доктрині стримування». Н. Спикмен висловлював думку, що Радянська Росія, ймовірно, спробує захопити європейський «rim», розпочавши територіальну експансію в Західній Європі, що стане одним із ключових питань післявоєнного врегулювання⁶⁷³. Проте він уважав, що світовою силою, спроможною допомогти «Рімленду» не підпасти під владу «Хартленду» стануть США.

Попри те, що висловлювання Н. Спикмена щодо прихильності силовій політиці та встановленню англо-американської гегемонії мали імперський

⁶⁷¹ Spykman N. *The Geography of the Peace*. Archon Books, 1969. P. 42.

⁶⁷² Spykman N. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Yale: Institute of International Studies Yale University, 1942. 502 p. P. 468.

⁶⁷³ Spykman N. *The Geography of the Peace*. Archon Books, 1969. P. xi, 53.

характер, науковець бачив майбутнє політики Америки у диференційованому підході до всіх країн через усвідомлення їх етнічної, культурної та політичної окремішності від США або європейських метрополій⁶⁷⁴. Зовнішню політику США попередніх десятиліть Н. Спикмен називав провінціалізмом, позначеним втратою усвідомлення статусу великої держави і звинувачував керівників держави в короткозорості щодо факту необхідності участі в політичному житті Європи та Азії⁶⁷⁵. Незамінна глобальна присутність США в системі погляді Н. Спикмена мала стати альтернативною європейським планам програмою, яка у перспективі задовольнила б як провідні держави, так і більш слабкі країни, які потребують захисту й протекторату. Лише американське світове лідерство, розбудова системи, яку США зможуть контролювати, та участь країни в усіх міжнародних процесах, на його думку, здатне було запропонувати моральну і правову основу для довготривалого миру.

4. 3. 4. Реалістське бачення В. Ліппманом американського лідерства у світі.

У контексті формування інтелектуальної конструкції американського лідерства неможливо оминати постать В. Ліппмана (1889–1974), одного з найвпливовіших публічних інтелектуалів 20 ст. Його праці, які поєднали журналістику, філософію та політичну аналітику, стали одними з основоположних для становлення американського стратегічного реалізму періоду Другої світової війни.

В. Ліппман народився 1889 р. у Нью-Йорку в заможній німецько-єврейській родині. З раннього віку він мав доступ до освітніх і культурних привілеїв. Часті родинні подорожі до Європи сприяли формуванню інтересу В. Ліппмана до європейської політичної культури. Навчався в елітній приватній школі Сакса для хлопчиків, заснованій за німецькою гімназійною традицією, де вивчав класичні мови. Згодом вступив до Гарвардського

⁶⁷⁴ Spykman N. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Yale: Institute of International Studies Yale University, 1942. 502 p. P. 46.

⁶⁷⁵ Spykman N. *The Geography of the Peace*. Archon Books, 1969. P. 60.

університету, де завершив філософську програму з широким гуманітарним циклом⁶⁷⁶.

Прихильність В. Ліппмана до гуманітарних наук зробила його відкритим до нових ідей і цінностей, що нерідко суперечили поглядам політиків, соціологів та журналістів його часу. Знання літератури сприяло розвитку стилю В. Ліппмана — він майстерно користувався метафорами та аналогіями, завдяки чому досягав вагомого впливу на читача⁶⁷⁷.

Протягом усієї кар'єри В. Ліппман підносив роль гуманітарної освіти, вважаючи, що саме вона надає інтелектуалові розуміння ширшого й складнішого контексту. На його думку, гуманітарна освіта є універсальною та обов'язково передуює виробленню великої державної політики на противагу реалізації локальних інтересів чи вузьких реформ. Поширення гуманітарного знання, за В. Ліппманом, може змінити політичну культуру, спрямовуючи її в русло глобального мислення⁶⁷⁸.

У 1914 р. В. Ліппман став співзасновником журналу «Зе Нью Репаблік» (The New Republic), одного з провідних осередків ліберальної політичної думки свого часу. Поштовхом до його створення стало усвідомлення зростаючої ролі США у міжнародних відносинах і потреба створити інтелектуальний майданчик, здатний поєднати засади американського лібералізму з реаліями глобальної політики. Творці журналу виходили з переконання, що сучасна індустріалізація породила надзвичайно складні економічні, політичні й соціальні структури, які не можуть бути розв'язані спрощеним аналізом чи стихійною поведінкою⁶⁷⁹. Їхня позиція ґрунтувалася на поєднанні моральних принципів із науковим підходом до суспільно-політичних проблем.

Журналістська практика посідала центральне місце в діяльності В. Ліппмана. Його праці часто включали матеріали, які спершу з'явилися на сторінках щоденної або тижневої преси. В. Ліппман розглядав журналістику як

⁶⁷⁶ Goodwin C. D. Walter Lippmann: Public Economist. Massachusetts: Harvard University Press, 2014. 424 p. P. 7–8.

⁶⁷⁷ Ibid.

⁶⁷⁸ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p. P. 208.

⁶⁷⁹ Nuechterlein J. A. The Dream of Scientific Liberalism: The «New Republic» and American Progressive Thought, 1914–1920. *The Review of Politics*. 1980. Vol. 42, №. 2. P. 167–190. P. 169.

покликання з політичною відповідальністю — засіб інформування громадськості та підтримання ефективного функціонування демократії⁶⁸⁰. Його аналітичний підхід і виважений публіцистичний стиль швидко здобули визнання у найвищих політичних і урядових колах Сполучених Штатів.

У 1917 р. В. Ліппман тимчасово відійшов від роботи в журналі, щоб вступити на державну службу у Військовий департамент. У роботі його вирізняла здатність поєднувати аналітичне мислення та практичний підхід — уміння формулювати абстрактні ідеї та водночас бачити шляхи приведення їх у дію⁶⁸¹. Ці якості привернули увагу полковника Е. Хауза⁶⁸², який невдовзі запросив В. Ліппмана до участі у створеній ним аналітичній групі «Інквасрі». В. Ліппман увійшов до її виконавчого комітету, де займався питаннями міжнародної співпраці⁶⁸³ та координував роботу дослідників.

В. Ліппман наголошував, що у США бракує професійних кадрів у сфері міжнародних відносин: значна частина світу залишалася, за його словами, «інтелектуально невідкритою»⁶⁸⁴. Однією зі складових роботи групи він стала підготовка нових фахівців, здатних мислити у глобальних масштабах. В. Ліппман застерігав, що «неважко виграти війну та втратити мир», підкреслюючи небезпеку розриву між воєнною перемогою та відсутністю продуманої дипломатичної стратегії⁶⁸⁵.

Одним із головних напрямів роботи В. Ліппмана в «Інквасрі» стала підготовка повоєнної карти Європи⁶⁸⁶. В. Ліппман фактично виступив одним із співавторів «Чотирнадцяти пунктів» В. Вілсона, склавши меморандум «Цілі війни та запропоновані в ньому умови миру», на основі якого президент

⁶⁸⁰ Arnold-Forster T. Walter Lippmann: An Intellectual Biography. Princeton: Princeton University Press, 2025. 368 p. P. 10.

⁶⁸¹ Eulau H. Wilsonian Idealist: Walter Lippmann Goes to War. *The Antioch Review*. 1954. Vol. 14, №. 1. P. 87–108. P. 95–96.

⁶⁸² Steel R. Walter Lippmann and the American Century. Routledge, 1999. 690 p. P. 129.

⁶⁸³ The Inquiry. Report of Progress to December 15, 1917. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference. 1919. U.S. Department of State Archive. *Office of the Historian*. Vol. I. URL: <https://surl.li/nztdjm>.

⁶⁸⁴ Mr. Walter Lippmann to the Secretary of War (Baker). Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference. 1919. Vol. I. U.S. Department of State Archive. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/xtyvov>.

⁶⁸⁵ Ibid.

⁶⁸⁶ Steel R. Walter Lippmann and the American Century. New York: Routledge, 1999. 690 p. P. 134–135.

сформулював територіальні пропозиції у своїй промові⁶⁸⁷. Разом із журналістом Френком Коббом він також підготував коментарі до «Чотирнадцяти пунктів», які залишали простір для суперечливих тлумачень. Текст коментарів було схвалено президентом і долучено до матеріалів американської делегації на Паризькій мирній конференції⁶⁸⁸.

Розчарований результатами конференції, В. Ліппман повернувся до редакційної колегії «Зе Нью Репаблік» навесні 1919 р. Розчарування, однак, мало продуктивний характер, ставши поштовхом до пошуку принципів тривалого світового порядку. У книзі «Політична сцена» (The Political Scene) В. Ліппман писав, що старий порядок, який дипломати так наполегливо намагаються зберегти, не здатен забезпечити безпеку, добробут і дух примирення у майбутньому. Аналізуючи власний досвід співпраці з адміністрацією В. Вілсона, В. Ліппман визнавав, що головна проблема його програми полягала в їхній відірваності від реалій нового світу, який поставав після війни⁶⁸⁹.

Початок Другої світової війни В. Ліппман сприйняв як «вікно можливостей» для США, яке вимагало активного усвідомлення їхньої відповідальності у світових справах. Для нього війна не була призупиненням політики, а її продовженням іншими засобами. У статті, опублікованій 1939 р. в журналі «Лайф», В. Ліппман зазначив, що американці опинилися в стані невизначеності через відсутність образу майбутнього, і наголошував на потребі «підготувати розуми для радикально нової ситуації»⁶⁹⁰.

В. Ліппман застерігав, що політичні результати війни не постануть самі собою після завершення бойових дій. Він критикував як ізоляціонізм, що відірвав Америку від глобальної відповідальності, так і універсалістські ідеї вілсоніанців, які ігнорували реалії сили. Мислитель прагнув знайти золоту

⁶⁸⁷ Mr. Walter Lippmann to Dr. S. E. Mezes and Mr. D. H. Miller. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. Vol. I. U.S. Department of State Archive. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.it/jcvtrp>.

⁶⁸⁸ Eulau H. Wilsonian Idealist: Walter Lippmann Goes to War. *The Antioch Review*. 1954. Vol. 14, №. 1. P. 87–108. P. 98.

⁶⁸⁹ Lippmann W. *The Political Scene: An Essay on the Victory of 1918*. New York: H. Holt and Company, 1919. 187 p. P. 100–101.

⁶⁹⁰ Lippmann W. *The American Destiny*. *Life*. 1939. June 5. P. 47, 72–73. P. 47.

середину між крайнощами ізоляціонізму та глобалізму⁶⁹¹, визначивши справжні зовнішньополітичні інтереси США. Ідеали, за В. Ліппманом, не могли бути самодостатньою метою політики: вони мали бути перекладені у конкретні терміни, які дозволяють їх реалізувати⁶⁹².

Після нападу на Перл-Гарбор В. Ліппман зіткнувся із власними ідейними непослідовностями. Він визнавав, що занадто покладався на «думки сьогодення», які перестали бути надійною основою для ухвалення рішень. Відтоді він робив наголос на «знанні історії» як на фундаменті політичного мислення, що привело його до реалістичного розуміння міжнародних відносин і ваги силових чинників у підтриманні миру⁶⁹³.

Під час війни В. Ліппман написав дві ключові праці — «Зовнішня політика США: щит республіки» (U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic) 1943 р. та «Цілі США у війні» (U.S. War Aims) 1944 р. Перша з них осмислює витoki, імперативи й завдання американської зовнішньої політики, поєднуючи історичний аналіз із концептуальними узагальненнями. Друга має більш прикладний характер, окреслюючи практичні цілі американської дипломатії у процесі воєнного й післявоєнного врегулювання. У цих працях В. Ліппман постає не лише як журналіст, а як інтелектуальний архітектор державної стратегії, який прагнув надати зовнішній політиці США ідейної цілісності.

Звернення до історії для В. Ліппмана мало подвійне значення — як джерело досвіду та як інструмент орієнтації у сучасності. Посилаючись на Авраама Лінкольна, він наголошував, що нація «не може уникнути історії», проте застерігав: вона може «за жахливої ціни неправильно її зрозуміти»⁶⁹⁴. Неправильним розумінням історії він уважав відмову США від ролі провідника, здатного очолити процес переходу від війни до миру на основі реальних політичних обставин і спільних цінностей, що їх поділяє «цивілізований світ».

⁶⁹¹ Porter P. Beyond the American Century: Walter Lippmann and American Grand Strategy, 1943–1950. *Diplomacy & Statecraft*. 2011. Vol. 22, № 4. P. 557–577. P. 558.

⁶⁹² Syed A. H. Walter Lippmann's Philosophy of International Politics. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963. 358 p. P. 329–30.

⁶⁹³ Buttino L. F. The Intellectual and Foreign Affairs: The Experience of Walter Lippmann. *Journal of Political Science*. 1980. Vol. 7, № 2. P. 81–94. P. 84.

⁶⁹⁴ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p. P. 108.

На його думку, принципи, викладені в Атлантичній хартії чи у «Чотирьох свободах», не є програмою дій, а радше «зорями, за якими можна прокладати курс». Війна, за його переконанням, породжує новий світ, а отже, необхідно створити нову політику, відповідну до нього⁶⁹⁵.

В. Ліппман стверджував, що головна проблема США полягала у нездатності формувати послідовну національну зовнішню політику, яка відповідала б масштабу їхніх зобов'язань. Зовнішня політика, писав він, має слугувати своєрідним «щитом республіки», тобто захищати державу та її життєві інтереси, а не розпорюшувати сили й ресурси на несистемні ініціативи⁶⁹⁶. В. Ліппман простежував, що після перемоги у іспансько-американській війні 1898 р. США опинилися перед новими обов'язками великої держави: необхідністю військово утримувати заморські володіння, забезпечувати безпеку комунікацій і відповідати за стабільність у Тихоокеанському регіоні. Проте, на його думку, Америка так і не переосмислила свою зовнішню політику відповідно до цього нового масштабу⁶⁹⁷.

Відсутність балансу цілей та сили, а також стратегії реалізації глобальних зобов'язань В. Ліппман розглядав як ознаку банкрутства зовнішньої політики⁶⁹⁸. У цьому контексті він критикував В. Вілсона та В. Тафта, які підмінили політичний аналіз риторикою та абстрактними образами ідей⁶⁹⁹. Наслідком цього, на його думку, стало те, що питання зовнішньої політики не об'єднувало, а розхитувало суспільство й підривало ефективність уряду, що виявилось, зокрема, у відсутності належної підготовки до війни⁷⁰⁰. З цією проблемою В. Ліппман пов'язував і нездатність правильно визначити концепцію національної безпеки, яка, за його твердженням, полягає у здатності держави захищати свої законні інтереси без потреби жертвувати ними, щоб уникнути війни⁷⁰¹. Так В. Ліппман сформулював реалістичну концепцію безпеки, засновану

⁶⁹⁵ Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 3–4.

⁶⁹⁶ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p. P. 22.

⁶⁹⁷ Ibid. P. 22–26.

⁶⁹⁸ Ibid. P. 7–9, 27–30.

⁶⁹⁹ Ibid. P. 31.

⁷⁰⁰ Ibid. P. 3–4, 31, 44.

⁷⁰¹ Ibid. P. 50–54.

на рівновазі між зобов'язаннями, ресурсами, цінностями та історичною відповідальністю США.

В. Ліппман виходив із того факту, що США є великою державою, а тому предмет їхньої зовнішньої політики неминуче полягає у визначенні відносин із головними центрами світової сили. Як зазначав мислитель, лише великі держави здатні вести великі війни й протистояти одна одній; відповідно, мир можливий лише тоді, коли порядок сили свідомо організований⁷⁰². Задля запобігання черговому циклу війн і крихких мирів держава має створювати сильний союз з іншими державами, зацікавленими у стабільності⁷⁰³.

В. Ліппман заперечував поширену ілюзію ізоляції, наголошуючи, що США ніколи не були відокремленими ані політично, ані географічно. Океани, за його словами, не є бар'єрами, а радше шляхами комунікації, якими здавна пов'язані імперії, торгівля та морські лінії⁷⁰⁴. На думку В. Ліппмана, американське суспільство помилково ототожнювало союзницьку політику з війною, вважаючи розміщення стратегічних позицій чи вибір партнерів проявом архаїчного мілітаризму. Він відкидав таку позицію, називаючи «налаштування проти союзів не думкою, а забобою», що виник із кількох вирваних із контексту фраз, які перетворилися на своєрідне «святе письмо» американської традиції⁷⁰⁵.

В. Ліппман доводив, що історія США засвідчує постійну дипломатичну та військову взаємодію з іншими державами. Він нагадував, що навіть доктрина Монро спиралася на неофіційний, але реальний британсько-американський «концерт» — збіг інтересів і негласний союз із британською морською потугою⁷⁰⁶. Саме тому, наголошував В. Ліппман, зовнішня політика США не може існувати поза союзом, адже країна глибоко залучена у глобальні процеси⁷⁰⁷.

Від позиції необхідності розбудови союзницьких відносин В. Ліппман переходив до формування концепції Атлантичної спільноти, яку вважав

⁷⁰² Ibid. P. 100–101, 107–108.

⁷⁰³ Ibid.

⁷⁰⁴ Lippmann W. America and the World. *Life*. 1940. June 3. P. 102–106. P. 106.

⁷⁰⁵ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p. P. 47–59.

⁷⁰⁶ Ibid. P. 71–74, 112–113.

⁷⁰⁷ Ibid. P. 94–95.

природною цивілізаційною та геополітичною одиницею. До неї, за його визначенням, належать США, Велика Британія, Канада, західноєвропейські демократії та частково країни Латинської Америки. Спільноту об'єднують спільність історичного розвитку, цінностей та стратегічних інтересів. Падіння Франції 1940 р. він розглядав як доказ взаємозалежності атлантичного світу: події в Європі негайно мали наслідки для Тихоокеанського регіону й Африки⁷⁰⁸. Поряд із Атлантичним регіоном В. Ліппман виокремлював інші великі стратегічні системи: радянську, що охоплює СРСР та його східноєвропейське й центральноазійське оточення, азійську спільноту, яка поступово формується навколо Китаю⁷⁰⁹, а також регіональні системи мусульманського й індійського світу⁷¹⁰.

Для В. Ліппмана Атлантична спільнота була не ситуативним союзом, а структурною основою нового світового порядку⁷¹¹. Відмінність її від імперських систем він убачав у спільності інтересів, а не у підпорядкуванні. У центрі спільноти стояли США, від політики яких залежала доля решти її учасників. Формулюючи принципи регіональної безпеки, В. Ліппман наголошував, що акт агресії — це будь-яка спроба держави вийти за межі власної стратегічної орбіти та укладання військових союзів з державами з інших регіонів, які «порушують солідарність регіону»⁷¹².

В. Ліппман відкидав думку, що колективна безпека може стати універсальним заміником системи союзів⁷¹³. Натомість він пропонував концепцію «концерту» великих регіональних спільнот, скоординованих за допомогою керованого балансу між регіонами. Між цими спільнотами, за його задумом, повинна існувати постійна система органічних консультацій — обмін інформацією, поглядами та узгодженими діями зовнішньополітичних і економічних відомств усіх членів⁷¹⁴. Завдання США В. Ліппман убачав у

⁷⁰⁸ Ibid. P. 131–132.

⁷⁰⁹ Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 92, 94–95.

⁷¹⁰ Ibid. P. 159.

⁷¹¹ Ibid. P. 130, 134–137.

⁷¹² Ibid. P. 135–136.

⁷¹³ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p. P. 71–74.

⁷¹⁴ Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 73–75.

консолідації вже наявних стратегічних і дипломатичних зв'язків Атлантичної спільноти⁷¹⁵ як осердя західної цивілізації⁷¹⁶.

Ключовим питанням майбутнього міжнародного порядку В. Ліппман уважав характер відносин між Росією та Атлантичною спільнотою⁷¹⁷. Після завершення війни, на його думку, у світі залишаться лише три великі військові держави — США, Велика Британія та Радянський Союз. Для стабільності післявоєнного світу небезпечним стане будь-який сценарій, у якому ці держави перетворюються на суперників⁷¹⁸. У цьому контексті особливу роль він відводив США — як можливого посереднику між Британією та СРСР, здатному підтримувати рівновагу інтересів і стримувати напруження⁷¹⁹.

У воєнних працях В. Ліппман стверджував, що ідеологічні відмінності не становлять перешкоди для співпраці, якщо між державами існує спільність стратегічних інтересів. Аналізуючи позицію Кремля, він посилався на воєнні заяви радянського керівництва, у яких СРСР нібито підтверджував прихильність до демократичних принципів у відносинах із сусідніми державами⁷²⁰. Виходячи з цього, В. Ліппман зробив висновок, що для запобігання Третій світовій війні США повинні визнати існування «російської орбіти», яка охоплює території на схід від Німеччини й на захід від Радянського Союзу⁷²¹.

Регіон Східної Європи, за В. Ліппманом, мав перетворитися не на бар'єр між двома світами, а на зону російської відповідальності, оскільки США не зацікавлені у військових зобов'язаннях щодо його оборони⁷²². Утворення альянсу США, Британії та СРСР він розглядав як засіб відновлення рівноваги між

⁷¹⁵ Ibid. P. 157.

⁷¹⁶ Hendrickson D. C. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. *Foreign Affairs*. 1997. September/October. URL: <https://surl.li/naareg>.

⁷¹⁷ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p. P. 145–146.

⁷¹⁸ Ibid. P. 116–117.

⁷¹⁹ Fousek J. To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War. The University of North Carolina Press, 2000. 272 p. P. 106.

⁷²⁰ Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 141–142.

⁷²¹ Ibid. P. 157.

⁷²² Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. P. 149.

зобов'язаннями та ресурсами провідних держав⁷²³ і водночас як механізм взаємного стримування⁷²⁴.

Утім, участь СРСР в регіональній системі В. Ліппман ставив у залежність від дотримання принципів ліберального міжнародного порядку⁷²⁵. Як нормативну основу взаємин він пропонував застосування політики добросусідства — американського внеску у цивілізацію, який, на його переконання, є альтернативою імперській моделі⁷²⁶. Гарантією миролюбності будь-якої спільноти мала стати повага до свобод народів, що виконувала роль «морального паспорта» у світі⁷²⁷. Радянський Союз, за цією логікою, повинен був забезпечити народам своєї сфери основні політичні та громадянські права⁷²⁸.

Попри концептуальну цілісність, модель взаємин із СРСР стала однією з найсуперечливіших позицій В. Ліппмана. Запропонована «нейтралізація» Східної Європи виявилася політично нереалістичною. Мислитель заперечував можливість поділу світу на території впливу, які не перетинаються⁷²⁹, але фактично визнавав створення «зони безпеки» для СРСР що означало оформлення сфери її впливу. Крім того, ідея включення Східної Європи до російської орбіти суперечила власному принципіві В. Ліппмана — розумінню спільноти як союзу вільних народів, заснованого на згоді, а не на підпорядкуванні.

Слабким місцем його підходу залишалася також завищена віра у спільність інтересів США та СРСР без створення реальних механізмів гарантування зобов'язань. Попри заклики до рівноваги, В. Ліппман виходив із уявлення про загальний світовий порядок, побудований на ідеях свободи, прогресу й добросусідства, яких СРСР очевидно не поділяв. Однак бачення В. Ліппмана центрального значення лінії «СРСР — Атлантична спільнота» виявилось історично точним: саме ця вісь згодом стала стрижнем Холодної війни. У 1949 р.

⁷²³ Ibid. P. 166.

⁷²⁴ Ibid. P. 170–173.

⁷²⁵ Ibid.

⁷²⁶ Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 82–84.

⁷²⁷ Ibid. P. 77.

⁷²⁸ Ibid. P. 148.

⁷²⁹ Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. P. 170–173.

«Атлантична спільнота» лягла в основу ідеологічного обґрунтування створення Північноатлантичного альянсу (НАТО). У післявоєнний період В. Ліппман не відмовився від своїх принципів, залишаючись критиком політики стримування, яку він уважав шляхом до надмірної мілітаризації американської зовнішньої політики та розмивання межі між головними й другорядними інтересами держави⁷³⁰.

У рамках регіональної системи післявоєнного світу В. Ліппман надавав США унікальний статус цивілізаційного центру, покликаного забезпечити єдність і рівновагу між великими спільнотами людства⁷³¹. Його бачення американського лідерства виходило далеко за межі геополітики, поєднуючи реалістичне розуміння сили з моральним ідеалізмом, що розглядав зовнішню політику як продовження історичної місії. З огляду на історичну долю, Америка «не може не бути великою державою», а відмова від цієї ролі означала б занепад усієї Атлантичної спільноти, яка перетворилася б на «країну довкола Радянського Союзу та нових народів Азії»⁷³².

Американське лідерство, за В. Ліппманом, має на меті формування справжнього універсального суспільства, зосередженого на розвитку науки, культури й технологій, на боротьбі з бідністю, хворобами та допомозі народам, які ще не досягли модерної державності⁷³³. Таке суспільство мислитель розглядав як співтовариство великих спільнот людства, взаємопов'язаних спільною відповідальністю за долю цивілізації⁷³⁴.

Концепція «американської ідеї» посідала вагоме місце у візії В. Ліппмана. Він трактував її як унікальне явище в історії людства, засноване на образі людини, її розумі та волі⁷³⁵. Із цього випливала місія Америки — проєктувати власний ідеал політичного та морального устрою на інші суспільства. В

⁷³⁰ Kennan and Containment. 1947. *U.S. Department of State Archive*. URL: <https://surl.lt/tfjvac>; Letter From the Under Secretary of State (Ball) to the Secretary of State. Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Vol. I, Vietnam. 1964. United States Department of State. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.lu/osvsof>.

⁷³¹ Lippmann W. *U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic*. Boston: Little, Brown and Company, 1943. P. 108.

⁷³² Lippmann W. *U.S. War Aims*. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 208.

⁷³³ *Ibid.* P. 165–169.

⁷³⁴ *Ibid.* P. 192–193.

⁷³⁵ *Ibid.* P. 208–209.

Атлантичному світі, за його словами, принципи міжнародного життя вже під час війни відповідали духові Атлантичної хартії, тоді як у Східній Європі, Африці, на Близькому Сході та в Азії вони поставали ідеалом, до якого варто прямувати⁷³⁶.

Роль США у світовій історії В. Ліппман окреслював через аналогію з Римом і Британією: «тим, чим була Римська імперія для античного світу, чим була Британія для сучасного, тим має стати Америка — для світу майбутнього»⁷³⁷. Як колись Т. Пейн проголошував місію Америки «почати світ заново», так В. Ліппман убачав у ній покликання «зробити світ цілим» — об'єднати людство навколо цінностей, народжених у західній традиції. Світовий порядок, за його переконанням, не може бути «наполовину демократичним і наполовину тоталітарним»⁷³⁸.

У такій логіці навіть прагнення до співпраці зі СРСР набувало ідеалістичного забарвлення: В. Ліппман розглядав його як потенційну можливість подолати глобальний розкол між Заходом і Сходом⁷³⁹. Проте цей ідеалізм не заперечував реалістичних засад ліппманівського мислення, а радше формував його морально-філософську рамку. Концепція В. Ліппмана поєднала моральний обов'язок Сполучених Штатів із раціональним розрахунком сили, перетворюючи ідею національної місії на інструмент підтримання глобальної рівноваги. У цьому синтезі цінностей і сили він убачав основу тривалого миру та легітимності американської провідної ролі у світі.

Висновок до розділу. У розділі IV продемонстровано, що формування бачення американської зовнішньополітичної стратегії не зводилося виключно до урядових розробок: вагому частину концептуальної роботи здійснювали позаурядові інтелектуальні мережі, здатні формувати способи осмислення війни, ролі в ній США, національного інтересу та бажаного світопорядку. Американська інтелектуальна еліта постала як середовище експертів,

⁷³⁶ Ibid. P. 77–80.

⁷³⁷ Lippmann W. The American Destiny. *Life*. 1939. June 5. P. 47, 72–73. P. 73.

⁷³⁸ Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p. P. 148–149.

⁷³⁹ Ibid. P. 210.

журналістів і академічних кіл, які через публічні дискурси, аналітичні проєкти та неформальні канали комунікації впливали на визначення й легітимацію глобальної ролі Сполучених Штатів. Залучення таких акторів посилилося в умовах обмежень політики нейтралітету та інституційної недостатності політичного апарату, що зумовило попит на додаткові інтелектуальні ресурси, спрямовані на планування миру. Досвід Ради з міжнародних відносин наочно засвідчив, яким чином зовнішня експертиза могла трансформуватися на ресурс державного стратегування завдяки розгалуженій мережі контактів, ефективній організаційній структурі, суспільному авторитету та проактивній позиції щодо американського світового лідерства.

Розглянуті програми Г. Люса, В. Вілкі, Н. Спідмена та В. Ліппмана підтверджують, що позаурядове осмислення американського світового лідерства в роки Другої світової війни становило важливий рівень стратегічного мислення, який не лише доповнював, а часто й випереджав офіційні державні розробки. Попри належність цих мислителів до різних інтелектуальних і соціально-політичних кіл, їхні візії сходилися в ключовому припущенні: майбутня безпека, ідентичність і міжнародний статус США були нерозривно пов'язані з активною участю у формуванні світового порядку.

У підсумку різноманіття інтелектуальних проєктів сприяло формуванню багатовимірного образу американського лідерства, що поєднав універсалістські ідеї з прагматичним розумінням сили, інституційні форми співпраці — з готовністю до активного втручання, а мову цінностей — із мовою національних інтересів. Це забезпечило ідейну гнучкість американської зовнішньополітичної стратегії та створило умови для її подальшої адаптації в ранній повоєнний період.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми засвідчив, що зовнішня політика США періоду Другої світової війни залишається одним із центральних, але водночас дискусійних напрямів у межах американської та світової історіографії. У більшості праць увага зосереджується на окремих вимірах проблеми — інституційному, економічному або безпековому, — що зумовлює обмежене бачення процесу формування американської зовнішньополітичної стратегії та не завжди дозволяє відтворити її інтелектуальне підґрунтя. В українській історіографії зазначена тематика представлена фрагментарно, що свідчить про відкритість дослідницького поля для формування нових аналітичних перспектив. Актуальність звернення до проблеми американського глобального лідерства посилюється з огляду на сучасні політичні виклики та специфіку взаємин України зі Сполученими Штатами, що надає дослідженню не лише академічного, а й прикладного значення.

Систематизація джерельної бази, здійснена в межах дослідження, дала змогу поєднати аналіз офіційних документів, політичних промов та особистісних матеріалів політичних діячів із науковими та публіцистичними напрацюваннями представників неофіційного інтелектуального середовища. Така джерельна різноманітність зумовила необхідність застосування міждисциплінарного підходу та широкого методологічного інструментарію. Використання підходів інтелектуальної історії дозволило не лише реконструювати події та політичні рішення, а й проаналізувати інтелектуальний клімат, у якому формувалися стратегічні уявлення.

2. У ході дослідження встановлено, що в роки Другої світової війни Білий дім відіграв ключову роль у формуванні стратегічних візій глобального лідерства США. На рівні президентського керівництва відбувалося переосмислення ідейно-політичної традиції американської зовнішньої політики в нову стратегічну рамку, зумовлену викликами воєнного часу. У цей період Білий дім

функціонував не лише як центр ухвалення політичних рішень, а й як простір, у межах якого формувалися уявлення про нову міжнародну роль США.

Провідну роль у цьому процесі відіграв Ф. Д. Рузвельт, який модернізував інститут виконавчої влади та заклав підвалини посилення президентського керівництва в умовах війни. Розширення повноважень президента забезпечило централізацію стратегічного планування, можливість оперативного реагування на глобальні виклики та формування довгострокових зовнішньополітичних орієнтирів. Через публічні звернення Ф. Д. Рузвельт не лише артикулював поточні завдання воєнного часу, а й послідовно вибудовував масштабне бачення ролі США у повоєнному світі. Проголошення концепції «чотирьох свобод» закріпило уявлення про американські цінності як основу майбутнього світового порядку, а означення США як «арсеналу демократії» ознаменувало відхід від політики нейтралітету на користь активної глобальної залученості. Оприлюднення Атлантичної хартії, попри її декларативний характер, виконало функцію ціннісного дороговказу, що об'єднав антигітлерівську коаліцію та створив ідейно-політичний ґрунт для формування нової системи міжнародних відносин. У риторичі Ф. Д. Рузвельта поняття «Америка» поступово виходило за межі географічного або національного виміру й трансформувалося у глобальний проєкт. Універсалізація моральних, політичних і соціально-економічних цінностей формувала підґрунтя нової архітектури міжнародних відносин, у межах якої лідерство США осмислювалося не лише як здатність до застосування сили, а й як носій принципів, покликаних забезпечити тривалий мир і стабільність. Таким чином, концептуальні витoki американського лідерства — уявлення про особливу місію, універсалізм і відповідальність — були інкорпоровані в президентське стратегічне бачення та набули форми політичної програми.

Вагомим доповненням до цієї візії став ідейний внесок Г. Воллеса, який репрезентував радикально-ліберальний підхід до міжнародної ролі США. Його концепції «Доби простої людини» та «Нової демократії» поєднували критику

колоніалізму з ідеєю американського «доброзичливого» глобального лідерства, заснованого на принципах соціальної справедливості, економічної рівності та демократичних цінностей. Така інтерпретація сприяла закріпленню образу США як держави з особливою світовою місією та відобразила суспільні очікування щодо встановлення справедливого повоєнного миру. Запропоноване Г. Воллесом бачення нового світового порядку окреслило альтернативний вимір американської політики й засвідчило наявність внутрішнього простору для ідейних дискусій навіть у межах адміністрації воєнного часу.

У контексті закріплення образу США як глобального лідера формування суспільної думки набувало особливого значення й виходило за межі суто воєнної пропаганди. Цей процес поставав як цілеспрямована стратегія, у межах якої президентська риторика та наративи поступово трансформували громадські настрої в готовність підтримати конкретні політичні й інституційні рішення. Запропоновані владою мова, образи та ідеї були підхоплені громадськістю, інтегровані в суспільну свідомість і популярну культуру, ставши важливим чинником утвердження нової міжнародної ролі США.

3. З'ясовано, що Державний департамент США в роки Другої світової війни виступив провідним інституційним осередком проєктування американського глобального лідерства та формування курсу глобальної відповідальності. На відміну від президентського рівня, на якому стратегічні візії здебільшого набували програмно-риторичного характеру, саме в межах Державного департаменту відбувалося їхнє концептуальне уточнення, системне бюрократичне опрацювання та перетворення на комплекс зовнішньополітичних ініціатив.

Встановлено, що ще від початку бойових дій у Європі в Державному департаменті розгорнулася робота з вивчення довгострокових проблем американської зовнішньої політики, спрямована на забезпечення безпеки США як у воєнний період, так і в майбутньому повоєнному порядку. Важливу роль у цьому процесі відіграли Державний секретар К. Голл та його заступник С. Веллз,

які просували курс на перегляд політики нейтралітету та переорієнтацію зовнішньої політики в інтернаціоналістському напрямку. Ізоляціоністська спадщина та доктрина Монро були переосмислені не як підстава для політики самоусунення, а як ідейний ресурс для обґрунтування міжнародної присутності США. У межах цього підходу національний інтерес дедалі чіткіше концептуалізувався у зв'язку з міжнародною стабільністю, а участь США у війні розглядалася не лише як засіб самозахисту, а й як можливість для реорганізації системи міжнародних відносин відповідно до американських інтересів і цінностей.

Важливим чинником посилення ролі Державного департаменту стали структурні трансформації, спрямовані на нарощування його аналітичного потенціалу. Створення та діяльність Консультативного комітету з питань післявоєнної зовнішньої політики та Відділу спеціальних досліджень засвідчило перехід до системного післявоєнного планування. У межах діяльності цих органів формувалися підходи до колективної безпеки, принципів повоєнного політичного врегулювання та світової економічної стабілізації. Консультативний комітет об'єднав зусилля урядовців, конгресменів і представників позаурядових інтелектуальних кіл, створивши майданчик для взаємодії між державним апаратом і експертним середовищем. Отже, у межах аналітичних структур Державного департаменту відбувся перехід від загальних ідейних настанов, зокрема тих, що були артикульовані в президентських промовах і положеннях Атлантичної хартії, до системного стратегічного планування, метою якого було забезпечення американського глобального лідерства в нових міжнародних умовах.

4. Дослідження практичного втілення ідей американського лідерства дає підстави вважати, що процес створення Організації Об'єднаних Націй став важливим етапом інституційного закріплення нової міжнародної ролі США. К. Голл, С. Веллз і Л. Пасвольський стали провідними архітекторами концептуальних засад майбутньої організації. Дискусії між універсалістським і

регіоналістським підходами відображали різні бачення шляхів реалізації американського міжнародного лідерства, хоча й не ставили під сумнів необхідність провідної ролі США. Обидві моделі передбачали активну позицію Вашингтона, проте саме універсалістська концепція відкривала ширші можливості впливу та ефективніші механізми колективної безпеки. Пропозиції США лягли в основу Статуту ООН, включно з принципами діяльності організації, її структурою та механізмами підтримання міжнародної безпеки, зокрема концепцією «єдності великих держав» і правом вето постійних членів Ради Безпеки. Американське бачення стало відправною точкою переговорів та формування міжнародного консенсусу. Пошук моделі ООН також віддзеркалив стратегічні наміри США 1940-х рр. — поєднати ідеологічний універсалізм із структурними механізмами, що забезпечували провідну роль США у новій системі міжнародних відносин.

Важливим елементом практичного втілення американського лідерства став економічний вимір, який розглядався Державним департаментом як необхідна умова закріплення глобального впливу США. Ліберальна економічна програма, заснована на принципах недискримінаційної торгівлі та відкритого доступу до ринків, пропонувала універсальні «правила гри» як альтернативу тоталітарним і колоніальним моделям господарювання. Практичним виявом цього підходу стало створення Бреттон-Вудської валютно-фінансової системи, що закріпила провідну роль США в післявоєнній міжнародній економічній архітектурі та поєднала стабілізаційні механізми з принципами економічної відкритості. Глобальна економічна лібералізація розглядалася як елемент ширшого проєкту глобального порядку, у межах якого американське лідерство набуло довготривалого характеру.

Доведено, що на початку адміністрації Г. Трумена було забезпечено спадковість зовнішньополітичного курсу США. Встановлено, що поява атомної зброї не спричинила доктринального зламу, а була включена до дискурсу американської винятковості. Володіння новим силовим засобом

інтерпретувалося Г. Труменом як прояв особливого статусу США та додатковий аргумент на користь міжнародного лідерства країни.

5. Обґрунтовано, що американська інтелектуальна еліта як соціально-політичне явище відіграла вагомую роль у концептуалізації зовнішньої політики США та переосмисленні національного інтересу в умовах Другої світової війни. Водночас її владні можливості були ширші за межі державного апарату, а вплив на політичний процес не завжди може бути чітко зафіксований у формальних механізмах ухвалення рішень. Однак саме аналіз діяльності неофіційних й напівофіційних акторів, а також створених ними інтелектуальних мереж, дозволяє відтворити цілісну картину інтелектуальних пошуків, спрямованих на перегляд ключових орієнтирів зовнішньої політики та віднайдення консенсусних рішень, що мало своїм наслідком зміщення фокусу в питанні щодо здійснення Америкою світового лідерства із екзистенційної необхідності на форми й механізми його реалізації.

Найбільш репрезентативним проявом цього явища стала діяльність Ради з міжнародних відносин. Завдяки розгалуженій мережі контактів, ефективній організаційній структурі, високому рівню експертного авторитету та чітко окресленій стратегічній позиції Рада сприяла включенню ідеї американського світового лідерства до офіційного політичного порядку денного й забезпечила уряд рекомендаціями щодо практичних аспектів його реалізації. По-перше, аналіз документів, підготовлених у межах діяльності Ради, а також урядових записів дає підстави стверджувати про ідейний вплив її напрацювань на формулювання положень Атлантичної хартії 1941 р. та подальшу інструменталізацію її принципів в американській зовнішній політиці. По-друге, рекомендації Ради щодо створення нової мирної платформи у форматі ООН і бачення ролі США в ній як *primus inter pares* окреслили ключові американські зусилля в процесі заснування міжнародної організації. По-третє, репрезентація США як глобальної сили, легітимізованої просуванням універсальних загальнолюдських цінностей, концептуально розширила підходи до розуміння

міжнародного лідерства в умовах конкуренції різних проєктів його здійснення. По-четверте, заклики до активного лідерства у военний і повоєнний періоди ґрунтувалися не лише на попередньому історичному досвіді, а й на прогнозуванні майбутнього протистояння з Радянським Союзом, що надає висновкам Ради особливої аналітичної цінності як для визначення зовнішньополітичних цілей держави, так і для формування нової картини соціально-політичної реальності та умов розвитку національного життя загалом.

6. Аналіз варіацій підходів до глобального лідерства США в американському інтелектуальному середовищі засвідчив, що в роки Другої світової війни не існувало єдиного бачення міжнародної ролі Америки. Вони диференціювались за ідейними джерелами, ціннісними акцентами та уявленнями про інструменти міжнародного впливу, проте не заперечували самої необхідності активної світової ролі Америки.

Проєкт Г. Люса був зосереджений на ідеї глобальної «американізації», що поєднувала традицію американського месіанізму з осмисленням нових зовнішньополітичних викликів воєнного часу. В. Вілкі сформулював мондіалістську модель лідерства, засновану на багатосторонній співпраці та активному застосуванні інструментів м'якої сили задля підтримки миру. Н. Спикмен запропонував геополітичний підхід до стратегування, у межах якого політична, економічна та військова могутність США розглядалася як запобіжник глобальних конфліктів. В. Ліппман репрезентував реалістський підхід, що поєднував тверезі розрахунки співвідношення політичних цілей і ресурсів з уявленнями про особливу цивілізаційну роль США.

Зовнішньополітичні програми Г. Люса, В. Вілкі, Н. Спикмена та В. Ліппмана зробили вагомий внесок у формування національного корпусу міжнародно-стратегічних ідей. Розглянуті неурядові проєкти виконали декілька важливих функцій. По-перше, вони сприяли усвідомленню політичною елітою необхідності переходу від географічно лімітованої та ситуативної зовнішньої політики до формування цілісної глобальної стратегії США. По-друге,

забезпечили ідейну й інформаційну підтримку участі США у війні, а також подальшої організації повоєнного міжнародного порядку. По-третє, у межах цих проєктів американська безпека та ідентичність були концептуально пов'язані з питанням політичної й економічної гегемонії США, що в подальшому слугувало обґрунтуванням активного втручання Америки в політичне життя інших країн. По-четверте, вони сприяли формуванню міжпартійного консенсусу щодо ключових орієнтирів зовнішньої політики США, зменшивши можливість використання стратегічних питань у внутрішньополітичній боротьбі та закріпивши ідею світового лідерства як довгострокового національного курсу. По-п'яте, проаналізовані проєкти осмислювали реалізацію глобального лідерства США через згуртовану міжнародну спільноту, у межах якої Сполучені Штати виступали в статусі *primus inter pares*, що дозволяло позиціонувати американську стратегію як «третій шлях», альтернативний як європейському імперіалізму, так і формальній рівності держав. Нарешті, переосмислення ідей, символів та образів американської зовнішньополітичної традиції забезпечило ідейну гнучкість, яка дала змогу США після 1945 р. адаптуватися до викликів Холодної війни, поєднавши універсалістську риторику з прагматичним розрахунком національних інтересів.

Процес формування зовнішньополітичної стратегії США у 1939–1945 рр. мав складний багаткомпонентний характер і поєднував президентські ініціативи, міжвідомче планування та неофіційні проєкти глобального лідерства. Саме у взаємодії цих рівнів було закладено концептуальні засади моделі «американського століття», що забезпечили узгодження між ідентифікацією ключових політичних викликів, практикою зовнішньої політики та стратегічним осмисленням майбутнього. Така синергія ідей, інституційної роботи та політичного лідерства дала змогу Сполученим Штатам ефективно формувати довгострокові зовнішньополітичні цілі. Американський досвід стратегування періоду Другої світової війни посідає особливе місце в національній і світовій

історії та може слугувати показовим прикладом для сучасної політикоформуючої спільноти 21 століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Офіційні документи та актові джерела

1. Agenda for the Meeting of May 8, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 468–470.
2. Bases of Our Program for International Economic Cooperation. October 20, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 560–564.
3. Bohlen Minutes. November 29, 1943. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.lu/oilzma>.
4. Churchill W., Roosevelt F. D. Churchill & Roosevelt: The Complete Correspondence. Vol. 1: Alliance Emerging / ed. by Kimball W. F. Princeton: Princeton University Press, 1984. 676 p. P. 88.
5. December 29, 1943. Memorandum for the President. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut, 1975. P. 576–581.
6. Department of State Adviser on Political Relations, 6 January 1942. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.
7. Division for the Study of Problems of Peace and Reconstruction. December 12, 1939. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 453–454.
8. Joint Four-Nation Declaration. The Moscow Conference. October, 1943. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.lt/cuxjzz>.
9. Letter from the Secretary of State to Senator Capper. November 7, 1939. *The Department of State Bulletin*. 1939. Vol. 1. P. 523. URL: <https://surl.li/kvpelp>.

10. Letter From the Under Secretary of State (Ball) to the Secretary of State. Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Vol. I, Vietnam. 1964. United States Department of State. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.lu/osvsf>.

11. Memorandum by Mr. Leo Pasvolsky, Special Assistant to the Secretary of State. 13 January 1945. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1945. Vol. I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/kgwsdl>.

12. Memorandum of Conference Held at the White House. Friday, May 29, 1942. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. 1942. Vol. III. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/irmlbn>.

13. Memorandum, Pasvolsky to Under Secretary Welles. April 11, 1941. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 462.

14. Mr. Walter Lippmann to Dr. S. E. Mezes and Mr. D. H. Miller. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. Vol. I. U.S. Department of State Archive. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.lt/jcvtrp>.

15. Mr. Walter Lippmann to the Secretary of War (Baker). Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference. 1919. Vol. I. U.S. Department of State Archive. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/xtyvoy>.

16. Proposals for the Establishment of a General International Organization. 1944, October 7. *Teaching American History*. <https://surl.li/ereznp>.

17. September 12 , 1941. Proposal for the Organization of Work for the Formulation of Post–War Foreign Policies. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 464–467.

18. State Department Records of Harley A. Notter, 1939–1945: Bibliography. Post World War Foreign Policy Planning. Washington, D.C.: Congressional Information Service, 1987. 587 p.

19. Stettinius E. R. Charter of the United Nations: Report to the President on the Results of the San Francisco Conference. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1945. 270 p.

20. Summary of the Interim Report of the Special Committee on Relaxation of Trade Barriers. December 8, 1943. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 622–624.

21. Tentative Program for Dealing With International Cartels. May 29, 1944. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 625.

22. 'The Atlantic Charter'. Declaration of Principles issued by the President of the United States and the Prime Minister of the United Kingdom. 14 August 1941. *North Atlantic Treaty Organization (NATO): Official Texts and Resources*. URL: <https://surl.li/mxfxav>.

23. The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt. London, December 7, 1940. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. *Office of the Historian*. Vol. III. URL: <https://surl.li/uvmtpy>.

24. The Charter of the United Nations: Hearings Before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, Seventy-Ninth Congress, First Session. Washington, D.C.: U.S. Government Publishing Office, 1945. 723 p. P. 360–362. URL: <https://surl.li/uxusyu>.

25. The Department of State Bulletin. Vol. 1, July–December 1939. Washington: United States Government Printing Office, 1940. 756 p.

26. The Inquiry. Report of Progress to December 15, 1917. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference. 1919. U.S. Department of State Archive. *Office of the Historian*. Vol. I. URL: <https://surl.li/nztdjm>.

27. The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. Vol. 13. 1944–1945 / ed. by S. I. Rosenman. New York: Harper, 1950. 634 p.

28. The Secretary of State to President Roosevelt. Washington, December 22, 1941. Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers. 1941. *Office of the Historian*. Vol. I. URL: <https://surl.li/bdrvex>.

29. The Special Assistant to the Secretary of State (Pasvolsky) to the Secretary of State. 23 January 1945. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, Conferences at Malta and Yalta. 1945. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/enucgk>.

30. The War and Peace Studies of the Council on Foreign Relations 1939–1945. New York: Council on Foreign Relations, 1946. 48 p.

31. The White House, Washington. August 13, 1942. *Franklin D. Roosevelt's Office Files, 1933–1945. Microfilm Collection*. Reel 1. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

32. Thomas Jefferson to James Madison, 27 April 1809. *National Archives*. URL: <https://surli.cc/yhbpgq>.

33. Thomas Jefferson to George Rogers Clark, 25 December 1780. *National Archives*. URL: <https://surl.li/fweuce>.

34. Topical Outline. February 17, 1944. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945* / H. Notter. Connecticut, 1975. P. 581–591.

35. United Nations Charter. June 26, 1945. *United Nations*. URL: <https://surl.li/bjszrs>.

Архівні матеріали

36. A Comparative Analysis of the Wilsonian and Roosevelt–Churchill Peace Program. Author: Walter R. Sharp. December 3, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-424-P-B32. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

37. American Participation in International Police Activity. Author: Payson S. Wild. Date: June 14, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign*

Relations, 1921–1951. W-459-P-B67. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

38. American Political Action in the Present Military Crisis. July 3, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-114-A-B61. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

39. American Representation in Critical Areas. Author: Bruce C. Hopper. October 20, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-574-T-B38. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

40. American Representation in «The United Nations». Authors: Carter Goodrich, Walter R. Sharp. December 29, 1944. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-483-P-B91. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

41. America's Second Chance. Address by the Hon. Henry A. Wallace, Vice President of the United States, before the Foreign Policy Association, New York City, April 8, 1941, 10:00 p.m., broadcast over NBC. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 22. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

42. America's Policy as a Neutral. Program year: March 14–16, 1940. 1940. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. C-17. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

43. Analysis of the Development of the International Situation Since 1933 and the American Response to It. 1940. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

44. An American Commitment on Peace Aims. July 9, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-436-P-B44. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

45. Approaches to Postwar International Organization (preliminary draft). Author: Arthur Sweetser. September 17, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-422-P-B30. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

46. Arthur Krock to Henry Wallace. December 8, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.
47. Basic American Interests: Preliminary Draft. Author: Walter R. Sharp. July 10, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-415-P-B23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.
48. Berlin, July 29, 1940. Alexander C. Kirk to President Franklin D. Roosevelt. *Franklin D. Roosevelt's Office Files, 1933–1945. Microfilm Collection*. Reel 1. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.
49. Colonel The Honourable Henry L. Stimson Woodley, Cathedral Avenue, Washington, D.C., October 29, 1941. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.
50. Cordell Hull to Norman H. Davis. November 12, 1940. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.
51. December 2, 1942. Luce to Wallace. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.
52. December 10, 1942. Richard L. Strout – May 8th Speech. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.
53. December 12, 1939. Division for the Study of Problems of Peace and Reconstruction. *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945* / H. Notter. Connecticut: Greenwood Press, 1975. P. 453–454.
54. Dependent Areas in the Postwar World. Author: Walter R. Sharp. August 3, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-437-P-B45. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.
55. Draft of Proposed Message to Be Sent by President Roosevelt to Chiang Kai-shek. August 3, 1942. *Franklin D. Roosevelt's Office Files, 1933–1945. Microfilm Collection*. Reel 1. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

56. European Regionalism and Postwar World Organization. September 27, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-463-P-B71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

57. February 1, 1943. Henry Luce – Russia. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

58. February 7, 1943. Luce to Wallace. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

59. February 10, 1943. Wallace to Luce. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

60. Hamilton Fish Armstrong to Sumner Welles. August 7, 1941. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

61. Is American Opinion Ready for Participation in the United Nations Organization? December 4, 1942. The United States and the United Nations in War and Peace. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. G-71. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

62. July 9, 1941. Confidential. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

63. July 13, 1942. Mr. Gay Irving Burch. Population Reference Bureau Suite 205, 1108 – 16 Street, N.W. Washington, D.C. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

64. May 16, 1942. Wallace to Luce. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

65. May 28, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

66. Memorandum for the Secretary of War. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

67. Memorandum of Discussions, Sixteenth Meeting. October 22, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-16-A-A16. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

68. Memorandum of Discussions, Fifty-First Meeting. May 15, 1945. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-51-A-A51. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

69. Memorandum of Discussions, Thirty-Fifth Meeting. May 24, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-35-A-A35. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

70. Memorandum of Discussions, Twenty-Fourth Meeting. July 1, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-24-A-A24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

71. Monday, December 28, 1942. President Roosevelt. Post-War. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

72. Monroe Doctrine. Its Intent Is Declared to Have Been Distorted. July 14, 1940. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

73. National Sovereignty and the International Tasks of the Postwar World. Author: Walter R. Sharp. August 31, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-440-P-B48. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

74. Notes. July 15, 1939. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

75. November 10, 1943. Miss Dorothea Cable Cary. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 25. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

76. November 16, 1942. Wednesday. President Roosevelt at Lunch. Peace Program. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection.* Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

77. Problems of Postwar International Organization: A Tentative Outline. Authors: Walter R. Sharp, Arthur Sweetser. March 2, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951.* W-429-P-B37. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

78. Public Understanding of Foreign Policy in the Present Crisis. February 3, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951.* W-428-P-B36. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

79. Rubber and the New Isolationism. Article by the Hon. Henry A. Wallace, Vice President of the United States, for the Magazine Section of the New York Times. June 19, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection.* Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

80. Saturday, August 21, 1941. Sumner Welles. Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection.* Reel 22. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

81. Saturday, May 22, 1943. Churchill Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection.* Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

82. Saturday, October 24, 1942. Mike Cowles. Willkie's Trip. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection.* Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

83. Secret. May 13, 1944. Memorandum for the President. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection.* Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

84. September 12, 1941. Luce to Stimson. *Henry Lewis Stimson Papers. Microfilm Collection.* Reel 104. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

85. September 23, 1943. Memorandum for the Vice President. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 25. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

86. Some Problems of International Policing. Authors: Hanson W. Baldwin, George Fielding Eliot, Grayson Kirk. January 1944. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-702. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

87. Subjects: U.S., United Nations. Group: The United States and the United Nations in War and Peace. Program year: 1942/43. December 4, 1942. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. G-71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

88. Tentative Draft of Proposed Statement Regarding Function of War and Peace Studies Group Personnel. February 4, 1942. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

89. The Atlantic Charter and Postwar Security. Author: Grayson Kirk. December 4, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-86-A-B33. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

90. The Changing Strategic Position of Britain. Author: Hanson W. Baldwin. July 31, 1945. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-176-A-B123. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

91. The Distinction Between War and International Policing. Author: Payson. June 14, 1943. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-460-P-B68. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

92. Thursday, August 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

93. Thursday, January 28, 1943. Roy Howard, Scripps–Howard Newspapers – Post-War Planning. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 24. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

94. Thursday, May 7, 1942. Secretary Hull. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

95. The Constitution and Our Foreign Relations, 1939. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

96. The Future of Europe. Author: Count Richard N. Coudenhove–Kalergi. October 22, 1940. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. M-270. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

97. The Monroe Doctrine. Washington Post. *Cordell Hull Papers. Microfilm Collection*. Reel 35. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

98. The United States and the «Colonial Problem.» Author: Jacob Viner. June 24, 1944. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-314-E-B71. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

99. Walter M. Mallory to Laurence Duggan. September 11, 1940. *Council on Foreign Relations Records: Studies Department Series*. MC104.3. Princeton: Princeton University Library.

100. War Planning. Authors: Hanson W. Baldwin, George Fielding Eliot, Frank R. McCoy. December 15, 1941. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. W-88-A-B35. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

101. Ways of Staying Out of War. Program year: December 9–10, 1937. 1937. *Microfiche Edition of Records of the Council on Foreign Relations, 1921–1951*. C-10. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

102. W. B. Taylor, Jr. to Mr. Leighton Wilkie, President. June 17, 1941. *Papers of Henry L. Stimson. Microfilm Collection*. Reel 104. Middelburg: Roosevelt Institute for American Studies.

103. W. D. Herridge, Former Minister from Canada to the United States. Roosevelt and Churchill. August 12, 1942. *Henry Wallace Papers. Microfilm Collection*. Reel 23. Middelburg: The Roosevelt Institute for American Studies.

Промови та публічні виступи

104. Berle A. Address by Assistant Secretary Berle. February 25, 1940. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 257–259. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

105. Beveridge A. *The Meaning of the Times, and Other Speeches*. New York: Books for Libraries Press, 1968. 431 p.

106. Coolidge C. March 4, 1925: Inaugural Address. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/pkhbnf>.

107. Cotton J. Sermon: The Divine Right to Occupy the Land (1630). *StudyLib*. URL: <https://surl.li/hqmhco>.

108. Edminster L. R. The American Republics and the Trade-Agreements Program. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 248. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

109. Grady G. F. United States in Economic Reconstruction. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 101. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

110. Harding W. G. May 14, 1920: Readjustment. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/wteiel>.

111. Harding W. Message of President Harding to the Senate, February 10, 1922—Report of the American delegation. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1922. Volume I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/vxjyry>.

112. Hull C. Foreign policy of the United States of America: Address Over the Network of the Columbia Broadcasting System, April 9, 1944. *HathiTrust Digital Library*. URL: <https://surl.li/nzwsmn>.

113. Hull C. Franklin Roosevelt Administration: Radio Address by Secretary of State Cordell Hull on Danger to Free Nations. May 18, 1941. *Jewish Virtual Library*. URL: <https://surl.li/tuaayn>.

114. Hull C. Statement by the Secretary of State Before the House. Ways and Means Committee. *The Department of State Bulletin*. 1940. Vol. 2. P. 36–37. URL: <https://surl.li/xxxiru>.

115. Hull C. The War and Human Freedom: Address of the Honorable Cordell Hull, Secretary of State, Broadcast Over all National Radio Networks, July 23, 1942. Washington D.C.: United States Government Printing Office, 1942. 11 p. URL: <https://surl.li/lsgtzu>.

116. McKinley W. Second Inaugural Address of William McKinley 1901. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/ahylgd>.

117. Pasvolsky L. Dumbarton Oaks Proposals. Address by Leo Pasvolsky, Special Assistant to the Secretary of State, at the United Nations Institute on Post-War Security, Cincinnati, Ohio (November 18, 1944). Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1944. 12 p. URL: <https://surl.li/ytkvdk>.

118. Pasvolsky L. The Development of U.S. Foreign Policies and Their Objectives: A Lecture Delivered by Mr. Leo Pasvolsky at the Naval War College. *Naval War College Information Service for Officers*. 1951. Vol. 3, № 5. P. 1–18.

119. Roosevelt F. D. Address at Chautauqua, N.Y. August 14, 1936. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ammxnc>.

120. Roosevelt F. D. Address at the Annual Dinner of White House Correspondents' Association. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/isgpdq>.

121. Roosevelt F. D. Address at the Dedication of the Theodore Roosevelt Memorial. January 19, 1936. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hxcrup>.

122. Roosevelt F. D. Address by President Franklin D. Roosevelt on the occasion of Navy Day, 6 November 1941. *Department of State Bulletin*. November 8, 1941. URL: <https://surl.li/fnmkte>.

123. Roosevelt F. D. Address to Congress on the Yalta Conference. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/avqyew>.

124. Roosevelt F. D. Annual Message to Congress. January 04, 1939. *The American Presidency Project*. ULR: <https://surl.li/dffzan>.
125. Roosevelt F. D. Annual Message to Congress. January 03, 1940. *The American Presidency Project*. ULR: <https://surl.lt/hwftwa>.
126. Roosevelt F. D. Address to the Governing Board of the Pan American Union. April 14, 1939. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.lu/tyspkx>.
127. Roosevelt F. D. December 28, 1933. Address of the President before The Woodrow Wilson Foundation. *FDR: Day by Day*. URL: <https://surl.li/wwanps>.
128. Roosevelt F. D. Excerpts from the Press Conference. December 19, 1944. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/hxzgly>.
129. Roosevelt F. D. Excerpts from the Press Conference. December 22, 1944. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/qdtmle>.
130. Roosevelt F. D. Fireside Chats. *The American Presidency Project*. ULR: <https://surl.li/lhibzy>.
131. Roosevelt F. D. First Inaugural Address of Franklin D. Roosevelt. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/jojwkd>.
132. Roosevelt F. D. Fourth Inaugural Address of Franklin D. Roosevelt. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/eefvmc>.
133. Roosevelt F. D. June 10, 1940: "Stab in the Back" Speech. *Miller Center*. URL: <https://surl.lu/wrrcqq>.
134. Roosevelt F. D. March 15, 1941: On Lend-Lease. *Miller Center*. ULR: <https://surl.li/wymslw>.
135. Roosevelt F. D. October 5, 1937: Quarantine Speech. *Miller Center*. ULR: <https://surl.li/fkgsdr>.
136. Roosevelt F. D. President Franklin Roosevelt's Annual Message (Four Freedoms) to Congress (1941). *National Archives*. ULR: <https://surl.li/uibmeg>.
137. Roosevelt F. D. Radio Address Summarizing the State of the Union Message. January 06, 1945. *The American Presidency Project*. ULR: <https://surl.li/keoftt>.

138. Roosevelt T. Biological Analogies in History, 1910. *The Project Gutenberg*. URL: <https://surl.lt/txozfr>.
139. Roosevelt T. Second Annual Message. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/zlrcsy>.
140. Roosevelt T. True Americanism. 1894. *Theodore Roosevelt Center*. URL: <https://surl.li/nufcvy>.
141. Roosevelt T. Fourth Annual Message. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/oeqozy>.
142. Statement to the Press by President Roosevelt. Post-War Security Organization Program. June 15, 1944. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. 1944. Vol. I. *Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/mryacw>.
143. Truman H. S. Address Before a Joint Session of the Congress. April 16, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ynaafv>.
144. Truman H. S. Address in San Francisco at the Closing Session of the United Nations Conference. June 26, 1945. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/lfczjx>.
145. Truman H. S. Address Opening the Meeting of the Foreign Ministers of the American Republics. March 26, 1951. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/nbydlz>.
146. Truman H. S. Address on Foreign Policy at the Navy Day Celebration in New York City. October 27, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ximsqk>.
147. Truman H. S. Address to the United Nations Conference in San Francisco. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surli.cc/euufji>.
148. Truman H. S. August 6, 1945: Statement by the President Announcing the Use of the A-Bomb at Hiroshima. *Miller Center*. URL: <https://surl.li/foejkc>.
149. Truman H. S. Special Message to the Congress Recommending the Establishment of a Department of National Defense. December 19, 1945. *National Archives: Harry S. Truman Library and Archive*. URL: <https://surl.li/ggycdk>.

150. Truman H. S. Radio Address to the American People After the Signing of the Terms of Unconditional Surrender by Japan. September 01, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/gpywgi>.

151. Truman H. S. Radio Report to the American People on the Potsdam Conference. August 09, 1945. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/buujkt>.

152. Vandenberg, A. H. United States Foreign Policy. January 10, 1945. *Congressional Records, 79th Congress, 1st Session*. P. 164-167. URL: <https://surl.lu/ezhloh>.

153. Wallace H. A. The Century of the Common Man. Delivered 8 May 1942, Grand Ballroom, Commodore Hotel, New York, NY. *American Rhetoric*. URL: <https://surl.li/whbqsw>.

154. Washington's Inaugural Address of 1789. *National Archives and Records Administration*. URL: <https://surl.lt/crpfbt>.

155. Washington's Farewell Address 1796. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/gvhyac>.

156. Welles S. Sumner Welles, Under Secretary of State, Memorial Day Address at the Arlington National Amphitheater. May 30, 1942. *Ibiblio.org*. URL: <https://surl.li/joeimq>.

157. Willkie W. Address Accepting the Presidential Nomination in Elwood, Indiana. August 17, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.lt/rroi hf>.

158. Willkie W. Our Reservoir of World Respect and Hope. *Vital Speeches of the Day*. 1942. №. 9. P. 36–39.

159. Willkie W. Post-Election Radio Address to the Nation. November 11, 1940. *The American Presidency Project*. URL: <https://surl.li/ueeiqe>.

160. Wilson W. Addresses of President Wilson on Western Tour. Washington: Washington Government Printing Office, 1919. 370 p.

161. Winthrop J. A Model of Christian Charity (1630). *Hanover Historical Texts Collection*. URL: <https://surli.cc/fpievr>.

Публіцистичні матеріали та наукові праці

162. Adams J. *The Epic of America*. Boston: Little, Brown and Company, 1931. 433 p.

163. *Airways to Peace. An Exhibition of Geography for the Future*. New York: The Museum of Modern Art, 1943. 24 p. URL: <https://surl.li/dxkqru>.

164. Brown J. American Isolation: Propaganda Pro and Con. *Foreign Affairs*. 1939. Vol. 18, №. 5. P. 29–44.

165. Coolidge A. *The United States as a World Power*. New York: Macmillan, 1908. 385 p.

166. Earle E. M. *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton: Princeton University Press, 1973. 553 p.

167. Hamilton A. The Federalist Papers. № 70. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/rpnqzj>.

168. Hart A. *The Foundations of American Foreign Policy*. New York: Macmillan & Co., 1901. 307 p.

169. Hoover H. *Addresses Upon The American Road by Herbert Hoover*. New York: Charles Scribner's Sons, 1941. 272 p.

170. Hoover H. *The Challenge to Liberty*. New York: Charles Scribner's Sons, 1934. 212 p.

171. House E. Interpretation of President Wilson's Fourteen Points. 1918. *Teaching American History*. URL: <https://surl.li/vwssry>.

172. Lerner M. *The People's Century. Ideas for the Ice Age. Studies in a Revolutionary Era* / ed. Geiger R. L., Lerner M. London: Routledge, 2020. 450 p.

173. Lippmann W. America and the World. *Life*. 1940. June 3. P. 102–106.

174. Lippmann, W. An Estimate of American Public Opinion About Foreign Affairs (1939). *School of Advanced Studies*. URL: <https://surl.li/gxfbj>.

175. Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 177 p.
176. Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick: Transaction Publishers, 1998. 427 p.
177. Lippmann W. The American Destiny. *Life*. 1939. June 5. P. 47, 72–73.
178. Lippmann W. The Political Scene: An Essay on the Victory of 1918. New York: H. Holt and Company, 1919. 187 p.
179. Lippmann W. U.S. War Aims. Boston: Little, Brown and Company, 1944, 235 p.
180. Luce H. The American Century. *Life*. 1941. February. P. 61–65.
181. Madison J. Political Observations, 20 April 1795. Founders Online. *National Archives*. URL: <https://surl.li/cjprse>.
182. Mackinder, H. J. Democratic Ideals and Reality. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1942. 213 p.
183. Monroe J. Monroe Doctrine; December 2, 1823. *The Avalon Project*. URL: <https://surl.li/bmrpjv>.
184. Notter H. Postwar Foreign Policy Preparation, 1939–1945. Connecticut: Greenwood Press, 1975. 726 p.
185. O’Sullivan, J. Annexation. *United States Magazine and Democratic Review*. 1845. Vol. 17, № 1. P. 5–9. URL: <https://surl.lt/axzliz>.
186. Paine T. 1776: Paine, Common Sense (Pamphlet). *Online Library of Liberty*. URL: <https://surl.li/bkkxhc>.
187. Roosevelt F. D. Our Foreign Policy: A Democratic View. *Foreign Affairs*. 1928. Vol. 6, № 4. P. 573–586. P. 573–574, 586.
188. Roosevelt T. The Strenuous Life: Essays and Addresses. New York: Dover Publications, 2009. 160 p.
189. Root E. A Requisite for the Success of Popular Diplomacy. *Foreign Affairs*. September 1922. URL: <https://surl.lt/yalmad>.

190. Spykman N. *The Social Theory of Georg Simmel: Doctoral Dissertation*. Chicago, 1925. 297 p.
191. Spykman N. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Yale: Institute of International Studies Yale University, 1942. 502 p.
192. Spykman N. *The Geography of the Peace*. Archon Books, 1969.
193. Stead W. *The Americanization of the World*. New York: Markley, 1901. 463 p.
194. Stimson H. Bases of American Foreign Policy during the Past Four Years. *Foreign Affairs*. 1933. Vol. 11, №3. P. 383–396.
195. The Atomic Age. *Life*. 1945, August. P. 32.
196. Thomas Jefferson to the Citizens of Washington, D.C., 4 March 1809. *National Archives*. URL: <https://surl.li/igzrod>.
197. Turner F. J. *The Significance of the Frontier in American History*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1893. 227 p.
198. Wallace H. A. «Achieving an Atmosphere of Mutual Trust and Confidence»: Henry A. Wallace Offers an Alternative to Cold War Containment. *History Matters*. URL: <https://surl.li/iwxasn>.
199. Wallace H. A. A Peace Worth Fighting For. *Carolina Magazine*. September 1943. URL: <https://surl.li/uhaywx>.
200. Wallace H. A. Foundations of the Peace. *The Atlantic*. January 1942. URL: <https://surl.li/ezebrj>.
201. Wallace H. A. On Friendship with Russia. *Current History*. 1942. Vol. 3, №.16. P. 347–351.
202. Wallace H. A. *Why Did God Make America?* United States Government Printing Office Washington, 1942. 4 p.
203. Warburg J. P. *Our War and our Peace*. New York: Farrar & Rinehart. 227 p.
204. Welles Holds Arms Limitation Vital to Any World Peace Aims; Welles Outlines World Peace Aim. *The New York Times*. 1941, 23 July. P. 1. URL: <https://surl.li/ewuuvh>.

205. Welles S. The Time For Decision. London: Hamish Hamilton, 1944. 331 p.
206. Willkie W. One World. London: Cassell and Company, 1943. 146 p.

Статистичні матеріали

207. Gallup G. H. The Gallup Poll: Public Opinion, 1935–1971. Vol. 1: 1935–1948. New York: Random House, 1972. 587 p.

Мемуари

208. Adams C. Memoirs of John Quincy Adams: Comprising Portions of His Diary from 1795 to 1848. Philadelphia: J.B. Lippincott, 1877. 551 p. P. 439.
209. Hull C. The Memoirs of Cordell Hull. Vol. I–II. New York: Macmillan Company, 1948. 1084 p.
210. Kennan G. Memoirs 1950–1963. New York : Atlantic Monthly Press, 1963. 391 p.
211. Roosevelt E. As He Saw It. New York: Duell, Sloan and Pearce, 1946. 270 p.
212. Truman H. S. Memoirs. Year of Decisions. Vol. I. New York: The New American Library, 1955. 637 p.

Наукова література

Монографії

213. Agnew J. Geopolitics: Re-Visioning World Politics. London, New York: Routledge, 2004. 168 p.
214. Akita S. American Empire in Global History. New York: Routledge, 2021. 244 p.
215. Anderson P. American Foreign Policy and Its Thinkers. New York: Verso Books, 2017. 288 p.
216. Arnold-Forster T. Walter Lippmann: An Intellectual Biography. Princeton: Princeton University Press, 2025.

217. Balzacq T., Krebs R. R. *The Oxford Handbook of Grand Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 2021. 778 p.
218. Barnes J. W. *The Events He Was Part of the Ideas He Fought*. New York: Simon and Schuster, 1952. 404 p
219. Bell D. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books, 1978. 299 p.
220. Bercovitch S. *Puritan Origins of the American Self: With a New Preface*. New Haven: Yale University Press, 2011. 250 p.
221. Bieger L., Saldívar R., Voelz J. *The Imaginary and Its Worlds: American Studies after the Transnational Turn (Re-Mapping the Transnational: A Dartmouth Series in American Studies)*. Dartmouth: Dartmouth College Press, 2013. 312 p.
222. Bilt van de E. *American Century: Amerikaanse buitenlandse politiek, 1940-2003*. Leiden: Stichting Leidschrift, 2003. 119 p.
223. Borgwardt E. *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights*. Massachusetts: Harvard University Press, 2007. 480 p.
224. Borgwardt E., Nichols C. M., Preston A. *Rethinking American Grand Strategy*. New York: Oxford University Press, 2021. 483 p.
225. Brands H. *Ideas and Foreign Affairs. A Companion to American Foreign Relations* / ed. by Schulzinger R. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2003. P. 1–14.
226. Brands H. *What Good Is Grand Strategy?: Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2014. 288 p.
227. Brewer S. A. *Why America Fights: Patriotism and War Propaganda from the Philippines to Iraq*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 342 p.
228. Callaghan J., O'Connor B., Phythian M. *Ideologies of American Foreign Policy*. New York, London: Routledge, 2019. 187 p.
229. Chadwin M. L. *The Warhawks: American Interventionists Before Pearl Harbor*. New York: W. W. Norton & Company, 1970. 310 p.

230. Clausewitz C. von. *On War*. Princeton: Princeton University Press, 1976. 732 p.
231. Cole W. S. *America First: The Battle Against Intervention, 1940–1941*. New York: Vail-Ballou Press, 1952. 305 p.
232. Costigliola F., Hogan M. J. *America in the World: The Historiography of American Foreign Relations Since 1941*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 376 p.
233. Cullinane M. P., Goodall A. *The Open Door Era: United States Foreign Policy in the Twentieth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017. 277 p.
234. Dallek R. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945*. New York: Oxford University Press, 1995. 688 p.
235. Dallek R. *How Did We Get Here? From Theodore Roosevelt to Donald*. New York: Harper, 2020. 272 p.
236. Divine R. A. *The Illusion of Neutrality*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962. 370 p.
237. Doenecke, J. *Storm on the Horizon: The Challenge to American Intervention, 1939-1941*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2003. 576 p.
238. Domhoff G. W. *The Power Elite and the State: How Policy Is Made in America*. London: Routledge, 1990. 336 p.
239. Eckes Jr, A., Zeiler, T. *Globalization and the American Century*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2003. 352 p.
240. Elteren van M. C. M. *Americanism and Americanization: A Critical History of Domestic and Global Influence*. North Carolina: McFarland, 2006. 259 p.
241. Erez M. *The United States in the World*. *American History Now* / ed. by Foner E., McGirr L. Philadelphia: Temple University Press, 2011. P. 201–220.
242. Fousek J. *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*. North Carolina: The University of North Carolina Press, 2000. 272 p.

243. Frank. J. *The Trials of Harry S. Truman: The Extraordinary Presidency of an Ordinary Man, 1945–1953*. New York: Simon & Schuster, 2022. 544 p. Perlego Edition.
244. Gaddis J. L. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 396 p.
245. Gaddis J. L. *On Grand Strategy*. New York: Penguin Press, 2018. 384 p.
246. Gardner L. C. *Architects of Illusion: Men and Ideas in American Foreign Policy, 1941–1949*. Chicago: Quadrangle Books, 1972. 365 p.
247. Gardner L. C., LaFeber W., McCormick T. J. *Creation of the American Empire: U.S. Diplomatic History*. Chicago: Rand McNally & Co., 1973. 540 p.
248. Gavrilis G. *The Council on Foreign Relations. A Short History*. New York: Council on Foreign Relations Press, 2021. 186 p.
249. Gellman I. *Good Neighbor Diplomacy: United States Policies in Latin America, 1933-1945*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2019. 314 p.
250. Giangreco D. M. *Truman and the Bomb: The Untold Story*. Washington, D.C.: Potomac Books, 2023. 280 p.
251. Goodwin C. D. *Walter Lippmann: Public Economist*. Massachusetts: Harvard University Press, 2014. 424 p.
252. Grandin G. *Empire's Workshop: Latin America, the United States, and the Rise of the New Imperialism*. New York: Metropolitan Books, 2006. 246 p.
253. Gray C. S. *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*. New York: Routledge, 2012. 320 p.
254. Greenstein F. I. *The Presidential Difference Leadership Style from Roosevelt to Clinton*. New York: Free Press, 2001. 288 p. Perlego Edition.
255. Haas L. J. *Harry and Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership That Created the Free World*. Nebraska: Potomac Books, 2016. 336 p.
256. Hart J. *Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of U.S. Foreign Policy*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2013. 294 p.

257. Hasegawa, T. *Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan*. Massachusetts: Harvard University Press, 2006. 432 p.
258. Hearden P. J. *Architects of Globalism: Building a New World Order during World War II*. Arkansas: University of Arkansas Press, 2002. 418 p.
259. Herlihy-Mera J. *After American Studies: Rethinking the Legacies of Transnational Exceptionalism*. New York: Routledge, 2018. 188 p.
260. Herring G. C. *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations since 1776*. New York: Oxford University Press, 2011. 1056 p.
261. Herring G. C. *The American Century and Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893–2014*. New York, Oxford: Oxford University Press, 2017. 768 p.
262. Herzstein R. Henry R. *Luce, Time, and the American Crusade in Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 366 p.
263. Hixson W. L. *The Myth of American Diplomacy: National Identity and U.S. Foreign Policy*. Yale: Yale University Press, 2009. 392 p.
264. Hofstadter R. *Anti-Intellectualism in American Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1963. 433 p.
265. Hofstadter R. *The American Political Tradition: And the Men Who Made it*. New York: Vintage, 1989. 560 p.
266. Hooker R. D., Jr. *The Grand Strategy of the United States*. Washington, D.C: National Defense University Press, 2015. 40 p.
267. Hopkins A. G. *American Empire: A Global History (America in the World)*. Princeton: Princeton University Press, 2019. 1008 p.
268. Hunt M. H. *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven, London: Yale University Press, 1987. 261 p.
269. Igo S. E. *The Averaged American: Surveys, Citizens, and the Making of a Mass Public*. Harvard: Harvard University Press, 2009. 398 p.
270. Ikenberry J. G. *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton: Princeton University Press, 2011. 392 p.

271. Iplikci M. For the Sake of His Country: Henry Luce's Nationalist-Populist Crusade to Forge «The American Century». *Nationalism and Populism: Expressions of Fear or Political Strategies?* / ed. by C. Schapkow, F. Jacob. De Gruyter Oldenbourg, 2022. P. 211–233.
272. Iriye A. *The Globalizing of America, 1913–1945*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1993. 254 p.
273. Jackson S., O'Malley A. *The Institution of International Order: From the League of Nations to the United Nations*. New York: Routledge, 2018. 264 p.
274. Johnstone A., Laville H. *The U.S. Public and American Foreign Policy*. New York: Routledge, 2010. 212 p.
275. Johnson W. *The Battle Against Isolation*. Chicago: University of Chicago Press, 1944. 270 p.
276. Kennedy D. M. *Freedom from Fear: The American People in Depression and War, 1929–1945*. New York: Oxford University Press, 1999. 936 p.
277. Kennedy P. *Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition*. *Grand Strategies in War and Peace* / ed. by Kennedy P. New Haven: Yale University Press, 1991. P. 1–10.
278. Kelleter F., Starre A. *Projecting American Studies: Essays on Theory, Method, and Practice*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2018. 314 p.
279. Kimball, W. F. *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*. Princeton: Princeton University Press, 1991. 320 p.
280. Kimball, W. F. *America Unbound: World War II and the Making of a Superpower*. New York: Saint Martin's Press, 1992. 198 p.
281. Kissinger H. *On China*. New York: The Penguin Press, 2011. 624 p.
282. Kluger M., Evans R. *Roosevelt and Churchill. The Atlantic Charter: A Risky Meeting at Sea that Saved Democracy*. London: Frontline Books, 2022. 248 p.
283. Langer W. L., Gleason S. E. *The Undeclared War, 1940-1941: The World Crisis and American Foreign Policy*. New York: Literary Licensing, LLC, 2013. 982 p.

284. Leffler M. P. *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. Stanford: Stanford University Press, 1992. 689 p.

285. Leffler M. *Elusive Quest: America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919–1933*. North Carolina: University of North Carolina Press, 2011. 423 p.

286. Legro J. W. *Rethinking the World: Great Power Strategies and International Order*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2005. 272 p.

287. Leuchtenburg W. E. *In the Shadow of FDR: From Harry Truman to Barack Obama*. New York: Cornell University Press, 2011. 432 p. Perlego Edition.

288. Louis W. R. *Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire, 1941–1945*. Oxford: Oxford University Press, 1987. 610 p.

289. Luttwak E. N. *Strategy and the Logic of War: A Historical Approach*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987. 355 p.

290. Markowitz N.D. *The Rise and Fall of the People's Century: Henry A. Wallace and American Liberalism, 1941–1948*. New York: Free Press, 1973. 416 p.

291. Marks F. W. *Wind over Sand: The Diplomacy of Franklin Roosevelt*. Athens: University of Georgia Press, 1988. p. 276.

292. Mazower M. *Governing the World: The History of an Idea, 1815 to the Present*. New York: Penguin Books, 2013. 496 p.

293. Miller P. *Nature's Nation*. Massachusetts: Harvard University Press, 1967. 298 p.

294. Mills C. W. *The Power Elite*. Oxford: Oxford University Press, 1956. 448 p.

295. Milne D. *Worldmaking: The Art and Science of American Diplomacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2017. 622 p.

296. Mitoma G. *Human Rights and the Negotiation of American Power*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2013. 240 p.

297. *New Perspectives on the Good Neighbor Policy* / A. B. Valim et al. Maryland: Lexington Books. 394 p. P. 12.

298. Nichols Ch. M. *Promise and Peril: America at the Dawn of a Global Age*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2011. 464 p.
299. Ninkovich F. A. *Modernity and Power: A History of the Domino Theory in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 436 p.
300. Schlesinger A. Jr. *The Politics of Upheaval 1935-36*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1966. 749 p.
301. Schlesinger A. M., Jr. *The Imperial Presidency*. Boston: Mariner Books, 2004. 624 p.
302. Schlesinger S. C. *Act of Creation: The Founding of the United Nations*. New York: Basic Books, 2004. 374 p.
303. Schmitz D. F. *The Triumph of Internationalism: Franklin D. Roosevelt and a World in Crisis, 1933–1941*. Washington, D.C.: Potomac Books, Incorporated, 2007. 174 p.
304. Schmitz D. *The Sailor: Franklin D. Roosevelt and the Transformation of American Foreign Policy*. Kentucky: University Press of Kentucky, 2021. 304 p.
305. Sherwood, R. E. *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History*. New York: Enigma Books, 2008. 880 p.
306. Skinner Q. *Visions of Politics, Vol. I: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 209 p.
307. Smith N. *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*. California: University of California Press, 2003. 584 p.
308. Sparrow J. T. *Warfare State: World War II Americans and the Age of Big Government*. Oxford: Oxford University Press, 2013. 336 p.
309. Steel R. *Walter Lippmann and the American Century*. Routledge, 1999. 690 p.
310. Steil B. *The World That Wasn't: Henry Wallace and the Fate of the American Century*. New York: Simon & Schuster, 2024. 704 p.
311. Stephanson A. *Manifest Destiny: American Expansion and the Empire of Right*. New York: Hill and Wang Critical Issues, 1996. 160 p.

312. Syed A. H. Walter Lippmann's Philosophy of International Politics. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1963. 358 p.
313. Paret P., Craig G. A., Gilbert F. Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age. Princeton: Princeton University Press, 2010. 952 p.
314. Parker G. Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century. London: Routledge, 2015. 212 p.
315. Parmar I. Think Tanks and Power in Foreign Policy. A Comparative Study of the Role and Influence of the Council on Foreign Relations and the Royal Institute of International Affairs, 1939–1945. Basingstoke: Palgrave, 2004. 274 p. Perlego Edition.
316. Parmar I. Foundations of the American Century: the Ford, Carnegie, and Rockefeller Foundations in the Rise of American Power. Columbia: Columbia University Press. 2012. 356 p.
317. Perkins D. The American Approach to Foreign Policy. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954. 202 p.
318. Pierce A. Woodrow Wilson and Harry Truman: Mission and Power in American Foreign Policy. New York: Routledge, 2007. 333 p.
319. Pocock J. G. A. Politics, Language, and Time: Essays on Political Thought and History. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 299 p.
320. Pratt J. W. A History of United States Foreign Policy. New York: Prentice-Hall, 1955. 808 p.
321. Restad H. E. Chapter 1. The isolationist/internationalist dichotomy. *U.S. Foreign Policy Traditions: Multilateralism vs. Unilateralism Since 1776* / Restad H. E. Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies, 2010. P. 11-34.
322. Restad H. E. American Exceptionalism: An Idea That Made a Nation and Remade the World. New York: Routledge, 2017. 284 p.
323. Reynolds D. Rich Relations: The American Occupation of Britain 1942–1945. London: Phoenix, 2001. 592 p.

324. Roll D. L. *Ascent to Power: How Truman Emerged from Roosevelt's Shadow and Remade the World*. New York: Dutton, 2024. 544 p.

325. Rosenboim O. *The Emergence of Globalism: Visions of World Order in Britain and the United States, 1939–1950*. Princeton: Princeton University Press, 2017. 352 p.

326. Russell R. B. *A History of the United Nations Charter: The Role of the United States, 1940–1945*. Washington, D.C.: Brookings Institution, 1958. 1140 p.

327. Shoup L. H., Minter W. *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*. Bloomington: iUniverse, 2004. 348 p.

328. Sklar M. *Creating the American Century: The Ideas and Legacies of America's Twentieth-Century Foreign Policy Founders*. New York: Cambridge University Press, 2017. 270 p.

329. Thompson J. A. *A Sense of Power: The Roots of America's Global Role*. Ithaca: Cornell University Press, 2015. 360 p.

330. Vile, M. J. C. *Politics in the USA*. 6th ed. New York: Routledge, 2007. 328 p. P. 259.

331. Weinberg G. L. *A World at Arms: A Global History of World War II*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 1208 p.

332. Welles B. *Sumner Welles: FDR's Global Strategist*. New York: St. Martin's Press, 1997. 437 p.

333. Williams A. Leo Pasvolsky and an Open World Economy. *Progressivism and US Foreign Policy between the World Wars* / ed. by A. Williams. New York: Palgrave Macmillan, 2017. P. 91–113.

334. Williams W. A. *The Tragedy of American Diplomacy (50th Anniversary Edition)*. New York: W. W. Norton & Company, 2009. 384 p.

335. Wilson, T. A. *The First Summit: Roosevelt and Churchill at Placentia Bay, 1941*. Boston: Houghton Mifflin, 1969. 344 p.

336. Winkler A. M. *Politics of Propaganda: The Office of War Information 1942–1945*. New Haven: Yale University Press, 1978. 230 p.

337. Winkler A. *Politics of Propaganda: The Office of War Information 1942–1945*. New Haven: Yale University Press, 1987 p.

338. Woolverton J. F., Bratt J. D., Comey J. *A Christian and a Democrat: A Religious Biography of Franklin D. Roosevelt*. Michigan: Eerdmans, 2019. 280 p.

339. Бжезінський З. Велика шахівниця: панування Америки і її геостратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 222 с.

340. Грищенко Т. А. Збігнєв Бжезінський: міжнародний стратег у координатах історії. Київ-Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2020. 341 с.

341. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини та українська перспектива на початку 21 століття. Київ: Центр вільної преси, 2008. 336 с.

342. Камінський Є. Україна. США. Світ. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття. Київ: Центр вільної преси, 2012. 495 с.

343. Потехін О., Клименко Ю. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі XX–початку XXI ст. Київ: Дух і Літера, 2023. 552 с.

344. Рижков М. "Grand Strategies": актуалізація американського досвіду стратегічного планування. Київ: Алькор, 2006. 247 с.

Дисертації

345. Audier R. *On the Verge of Power: Wendell Willkie and American foreign policy. Internationalism, Ideology and American Foreign Policy (1940–1944)*: Master thesis. Rotterdam, 2016. 89 p.

346. Gardner G. *Invention in the «One World» Addresses of Wendell Lewis Willkie*: Ph.D. Dissertation. Ohio, 1972. 355 p.

347. O’Sullivan C. D. *Sumner Welles, Postwar Planning and the Quest for a New World Order 1937–1943*: Ph.D. thesis. London School of Economics International History, 2003. 308 p.

348. Wertheim S. A. *Tomorrow, the World. The Birth of U.S. Global Supremacy in World War II: Doctor of Philosophy Dissertation*. New York: Columbia University, 2015. 305 p.

349. Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 pp.): монографія. Київ: «Прінт-Сервіс», 2014. 528 с.

350. Грищенко Т. Формування, розвиток та суспільне сприйняття міжнародно-стратегічних концепцій Збігнева Бжезінського (середина ХХ – початок ХХІ ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Київ, 2021. 432 с.

351. Кошелєв А. Біографічна культура і формування образу історичної особистості в американському суспільстві (поч. ХХ – ХХІ століття): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ, 2021. 223 с.

352. Луцак В. Генрі Уоллес у системі державного управління США за президентства Ф. Д. Рузвельта: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ, 2025. 302 p.

353. Погоріла Н. Проблеми та перспективи реалізації стратегії глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ, 2018. 230 с.

354. Худолій А. Публічний дискурс у зовнішньополітичній діяльності президентів США (1945–2012 pp.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Острог, 2013. 463 с.

Статті у фахових виданнях

355. Braumoeller B. F. The myth of American isolationism. *Foreign Policy Analysis*. 2010. Vol. 6. P. 349–371.

356. Buttino L. F. The Intellectual and Foreign Affairs: The Experience of Walter Lippmann. *Journal of Political Science*. 1980. Vol. 7, №. 2. P. 81–94.

357. Ceaser J. W., Thurow G. E., Tulis J., Bessette J. M. The Rise of the Rhetorical Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 1981. Vol. 11, №2. С. 158–171.

358. Cronin T. E., William H. Franklin D. Roosevelt and The American Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 1985. Vol. 15, №2. P. 277–286.
359. Darilek R. E., Moore J. W., Doenecke J. D. Review on: Creation of the American Empire: U. S. Diplomatic History by Lloyd C. Gardner, Walter F. LaFeber, Thomas J. McCormick. *The History Teacher*. 1974. Vol. 7, № 4. P. 624-631.
360. Domhoff W. G. The Council on Foreign Relations and the Grand Area: Case Studies on the Origins of the IMF and the Vietnam War. *Class Race Corporate Power*. 2014. Vol. 2, №1. P. 1–41.
361. Eulau H. Wilsonian Idealist: Walter Lippmann Goes to War. *The Antioch Review*. 1954. Vol. 14, №. 1. P. 87–108.
362. Getchell M. The United Nations and the United States. New York: Oxford University Press, 2017. *American History*. URL: <https://surl.lt/iuemod>.
363. Gorodnia N. Ukrainian National Factor in George F. Kennan’s Strategic Thinking on the USSR. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*. 2024. №33. P. 183–207.
364. Haas P. M. Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*. 1992. Vol. 46, № 1. P. 1–35.
365. Haight J. Roosevelt and the Aftermath of the Quarantine Speech. *The Review of Politics*. 1962. Vol. 24, № 2. P. 233–259.
366. Hawbaker B. W. Taking ‘the Pulse of Democracy’: George Gallup, Iowa, and the Origin of the Gallup Poll. *The Palimpsest*. 1993. Vol. 74, № 3. P. 98–113.
367. Heise U. K. Ecocriticism and the Transnational Turn in American Studies. *American Literary History*. 2008. Vol. 20, №1-2. P. 381–404.
368. Hindley, M. The Roosevelt Bond: Politics and War Brought Teddy Roosevelt and Franklin Delano Roosevelt Ever Closer. *Humanities*. 2014, Vol. 35, №5. URL: <https://surl.li/bxewki>.
369. Holmila A. Re-thinking Nicholas J. Spykman: from historical sociology to balance of power. *The International History Review*. 2020. Vol. 42, no. 5. P. 1–16.

370. Keskingören T., Halpern P. Behind Closed Doors: Elite Politics, Think Tanks, and U.S. Foreign Policy. *Insight Turkey*. 2005. Vol. 7, №. 2. P. 99–114.

371. Kirkendall R. S. Franklin D. Roosevelt and the Service Intellectual. *The Mississippi Valley Historical Review*. 1962. Vol. 49, №. 3. P. 456–471.

372. Kimble J. J. The Illustrated Four Freedoms: FDR, Rockwell, and the Margins of the Rhetorical Presidency. *Presidential Studies Quarterly*. 2016. Vol. 45, №1. P. 46–69. P. 47–48.

373. Korniienko A. The role of the USA in the Western Europe's security policy-making. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(77). P. 405-421.

374. Leffler, M. W. America First: The Past and Future of an Idea. Introduction. *Passport: The Society for Historians of American Foreign Relations Review*. 2018. P. 36. URL: <https://surl.it/hexkwz>.

375. Lundestad G. Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952. *Journal of Peace Research*. 1986. Vol. 23, no. 3. P. 263–277.

376. Nuechterlein J. A. The Dream of Scientific Liberalism: The «New Republic» and American Progressive Thought, 1914–1920. *The Review of Politics*. 1980. Vol. 42, №. 2. P. 167–190.

377. Porter P. Beyond the American Century: Walter Lippmann and American Grand Strategy, 1943–1950. *Diplomacy & Statecraft*. 2011. Vol. 22, №. 4. P. 557–577.

378. Reynolds D. World War II and Modern Meanings. *Diplomatic History*. 2001. Vol. 25, №3. P. 457–472. P. 463.

379. Ricard S. Theodore Roosevelt and the Diplomacy of Righteousness. *Theodore Roosevelt Association Journal*. 1982. № 12. P. 14–17.

380. Rovere R. The American Establishment. *The Wilson Quarterly*. 1978. Vol. 2, №. 3. P. 170–181.

381. Soriano M. R. Journalism in History, History in Journalism: A Historiographical Critique of the Newspaper as a Source Material for Research. *International Review of Social Sciences Research*. 2025. Vol. 5, №2. P. 201–218.

382. Stochetti M. Digital Visuality and Social Representation: Research Notes on the Visual Construction of Meaning. *KOME-An international journal of pure communication inquiry*. 2017. Vol. 5, №2. P. 38–56.

383. Thomas C. W. Public Management as Interagency Cooperation: Testing Epistemic Community Theory at the Domestic Level. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 1997. Vol. 7, №. 2. P. 221–246.

384. White D. The «American Century» in World History. *Journal of World History*. 1990. Vol. 1, №. 3. P. 105–127.

385. Yu L. The Great Communicator: How FDR's Radio Speeches Shaped American History. *The History Teacher*. 2005. Vol. 39, №1. P. 89-106.

386. Zipp S. Dilemmas of World–Wide Thinking: Popular Geographies and the Problem of Empire in Wendell Willkie's Search for One World. *Modern American History*. 2018. №. 1. P. 295–319.

387. Городня Н. Стратегія національної безпеки США 2015 року: нові акценти і пріоритети. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2014. № 5 (123). С. 5–9.

388. Городня Н. Глобалізація і США. *Американська історія і політика*. 2017. №3. С. 9–21.

389. Городня Н., Львов В. Перегляд стратегії національної безпеки США адміністрацією Д. Ейзенхауера у 1953 р. *Європейські історичні студії*. 2025. №30. С. 66–85.

390. Грищенко Т. А. Зовнішньополітична стратегія держави: проблема визначення. Людина і політика. *Український соціально-гуманітарний журнал*. 2000. № 5. С. 2–8.

391. Грищенко Т. А. Генерації американських міжнародних стратегів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 1, Ч. 2. С. 140–144.

392. Грищенко Т. А. Класична геополітика і зовнішньополітична стратегія США кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн: збірник наукових статей*. Київ: Логос, 2013. С. 162–167.

393. Корнієнко А. Стратегічне значення східноєвропейського регіону в роки «холодної війни». *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки»*. 2012. №100. С. 189–195.

394. Кошелєв А. Образ А. Лінкольна в колективній пам'яті суспільства США в роки Другої світової війни. *Американська історія і політика*. 2022. № 14. С. 45-54.

395. Лакішик Д. Особливості правового та мілітарного виміру зовнішньої політики США. *Американська історія та політика*. 2021. № 12. С. 9–22.

396. Лакішик Д. Формування зовнішньополітичних стратегій та доктрин США на початку ХХІ ст.: практичний вимір. *Американська історія та політика*. 2023. № 15. С. 65–85.

397. Лакішик Д. Різновимірність європейського сприйняття зовнішньополітичних стратегій США (1980-ті рр. – початок ХХІ ст.). *Historia localis. Historia globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка* / ред. Василь Ткаченко. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Інститут історії України Національної академії наук України, 2024. С. 306–313.

398. Лимар М. Витоки та еволюція концепції глобального лідерства США. *Емінак*. 2019. №2(26). С. 160–167.

399. Лушак В. Радянський Союз очима віце-президента США Г. Уоллеса. *Американська історія і політика*. 2018. №16. С. 91–100.

400. Лушак В. Генрі Уоллес і законодавче врегулювання контролю за використанням ядерної енергії в США у 1945–1946 рр. *Емінак*. 2019. Т. 2, № 26. С. 114–121.

401. Питльована Л. Ю. Концепція експансіонізму США кінця XIX – початку XX століття Волтера Лафібера. *Військово-науковий вісник*. 2010. Т. 13. С. 145–157.

402. Потехін О. Світовий порядок за Ф.Д.Рузвельтом та його руйнація. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. №2(30). С. 76–103.

Аналітичні публікації

403. Brands H., Porter P. Why Grand Strategy Still Matters in a World of Chaos. *The National Interest*. 2015. URL: <https://surl.lu/ervzoh>.

404. Culbert T. The Day Wendell Willkie Chose To Fly Pan Am. *The Pan Am Historical Foundation*. URL: <https://surl.li/reitak>.

405. Flynn J. T. While You Slept: Our Tragedy in Asia and Who Made It. *Foundation for Economic Education*. 2018. URL: <https://surl.li/oqqyfn>.

406. Grose P. Continuing the Inquiry. The Council on Foreign Relations from 1921 to 1996. New York: Council on Foreign Relations Press, 2006. 82 p.

407. Haass R. N. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective. U.S. *Department of State Archive*. 2002. URL: <https://surl.li/xeoymn>.

408. Hendrickson D. C. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. *Foreign Affairs*. 1997. September/October. URL: <https://surl.li/naareg>.

409. Holbrooke R. Last Best Hope. *The New York Times*. 2003. URL: <https://surl.lu/rtxvog>.

410. Hodgson G. The Establishment. *Foreign Policy*. 1973. №. 10. P. 3–40.

411. Hubert D. Attenuated Democracy. A Critical Introduction to U.S. Government and Politics. *Salt Lake City*. 2020. URL: <https://surl.li/bcnwxt>.

412. Jansohn, C. U. F. President Truman and (The Challenge Of) The Potsdam Conference 1945. Lucknow: Lucknow Books, 2015. 91 p. Perlego Edition.

413. Miscamble W. D. Harry S. Truman, the Bomb, and the Transformation of U.S. Foreign Policy. Department of History. *The John O'Sullivan Memorial Lecture Series*. Florida Atlantic University, 2008. 17 p. P. 4. URL: <https://surl.li/iqiqvg>.

414. Patrick S. M. Remembering the Atlantic Charter. *Council on Foreign Relations*. 2011. URL: <https://surl.li/ddarpa>.
415. Perry P. Rockwell's Four Freedoms. *The Saturday Evening Post*. 5 January 2018. URL: <https://surl.li/gfeglb>.
416. Ramirez E. An Aerial Pax Americana. *Perspecta 45: Agency*. 2012. P. 99–108.
417. Rosen S. P. War and the Intellectuals. *The American Interest*. 2012. Vol. 8, №. 3. URL: <https://surli.cc/cyljyz>.
418. Schlesinger A., Jr. The Man of the Century. *American Heritage*. URL: <https://surl.li/irqxga>.
419. Wertheim S. To the Grand Area and Beyond: The Sudden Transformation of the United States' Strategic Space. *Mapping China's Strategic Space*. 2023. URL: <https://surl.lu/r1fmb>.
420. Whitman A. Henry R. Luce, Creator of Time-Life Magazine Empire, Dies in Phoenix at 68. *On this Day*. URL: <https://surl.li/qtandf>.

ДОДАТКИ

Додаток А. Список опублікованих наукових праць автора за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Котляр О. Проєкт ООН у стратегії американського міжнародного лідерства: внесок Державного департаменту США (1939–1945). *«Американська історія та політика»: науковий журнал.* № 20. Київ: ТОВ «Видавництво “Юстон”», 2025. 159 с. С. 75–84.
2. Котляр О. Внесок Ради з міжнародних відносин у розбудову зовнішньополітичної стратегії США в роки Другої світової війни. *Проблеми всесвітньої історії.* 2025. №29. С. 98–112. URL: <https://surl.li/prurisc>.
3. Грищенко Т., Котляр О. Генрі Люс, Венделл Вілкі, Ніколас Спикмен: три американські неурядові проєкти світового лідерства США. *Емінак.* 2024. № 3 (41). С. 329–351.
4. Котляр О. Образ війни в Америці та образ Америки у війні: стратегії візуальної пропаганди США у 1939-1945 роках. *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва.* 2023. Т. 1, № 15. С. 29–42.
5. Котляр О. Методологічні засади дослідження американської зовнішньополітичної традиції: можливості інтелектуальної історії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.* 2022. Т. 1, № 152. С. 22–27.

Матеріали наукових конференцій:

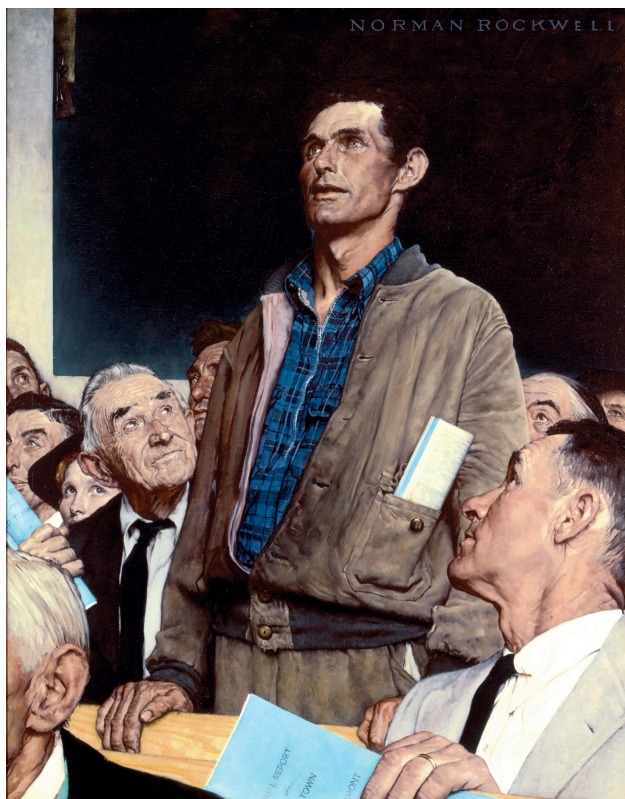
1. Котляр О. Роль Ради з міжнародних відносин у американському зовнішньополітичному стратегуванні в роки Другої світової війни. *Тези доповідей 78-ї Міжнародної наукової конференції «Каразінські читання (історичні науки)»*, м. Харків, 2025 р. / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2025. С. 216–218.

2. Kotliar O. Reforming America and the World: Henry Wallace’s Views on the U.S. Global Strategy. *United States: Politics, Society, and Culture – 2025: Materials of the International Scientific Conference*, Kyiv, March 6–7, 2025 / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2025. P. 165–168.

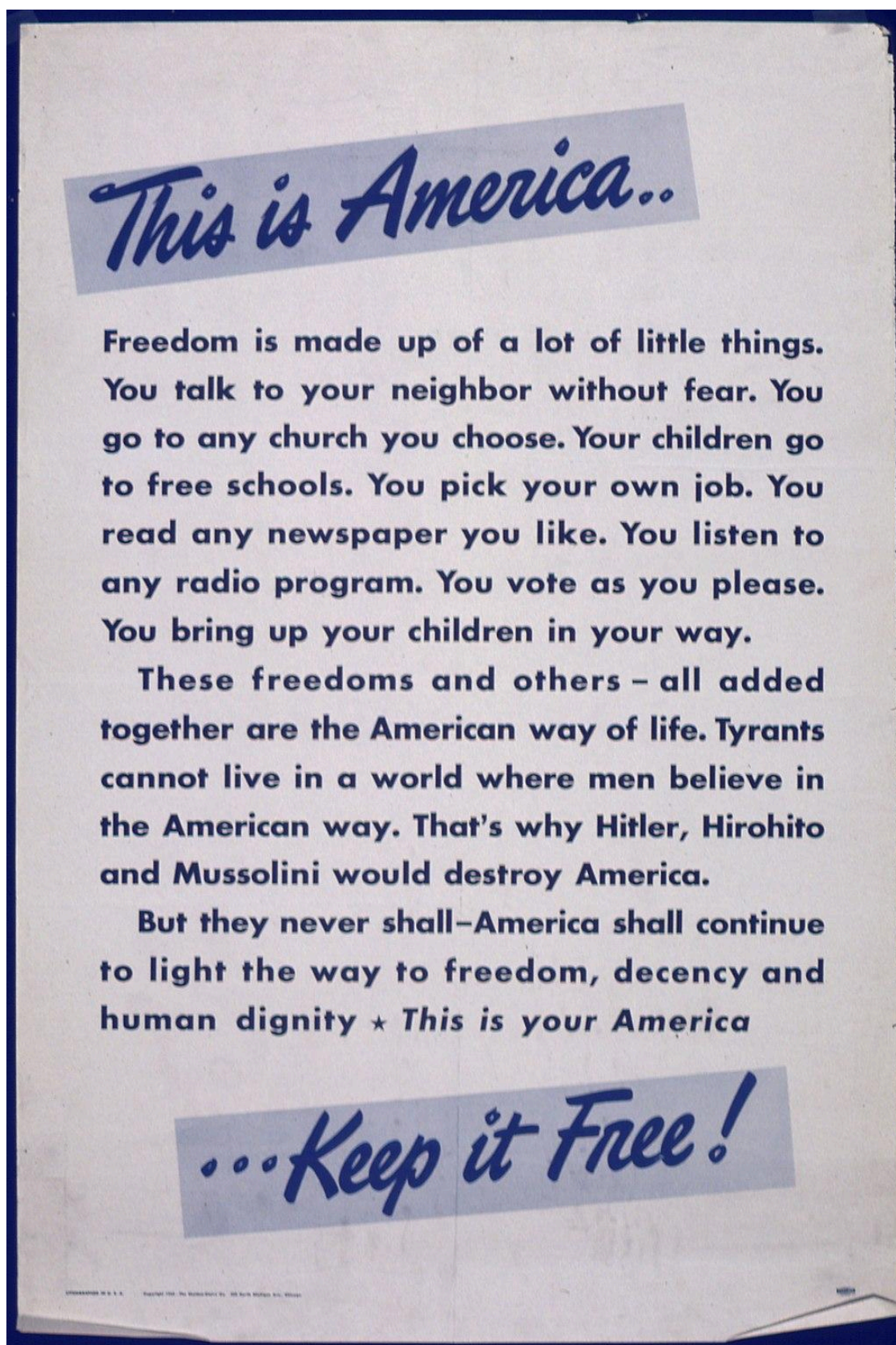
3. Kotliar O. Shaping the New Global Perspective: FDR’s “Imperial Presidency” and US Foreign Policy in 1939-1941. *United States: Politics, Society, and Culture – 2024: Materials of the International Scientific Conference*, Kyiv, February 29, 2024. / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2024. P. 92–94.

4. Котляр О. Роль інтелектуальної еліти США в розбудові зовнішньополітичної стратегії (досвід Другої світової війни). *США: політика, суспільство, культура – 2023: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*, м. Київ, 2023 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2023. С. 106–109.

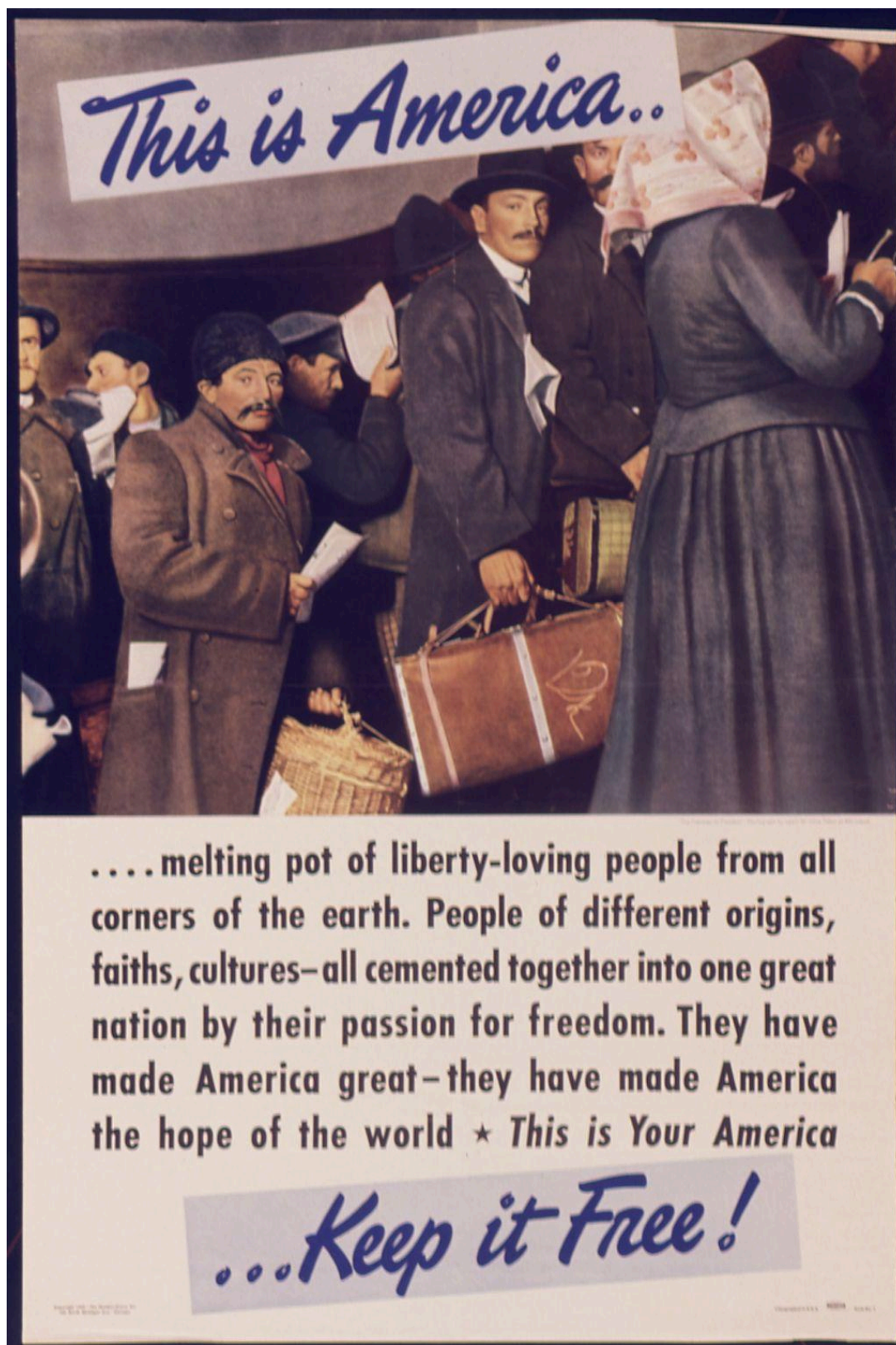
5. Котляр О. Концептуальні підходи до американської зовнішньої політики напередодні вступу США у Другу світову війну. *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. Київ, 2023. С. 23-27.

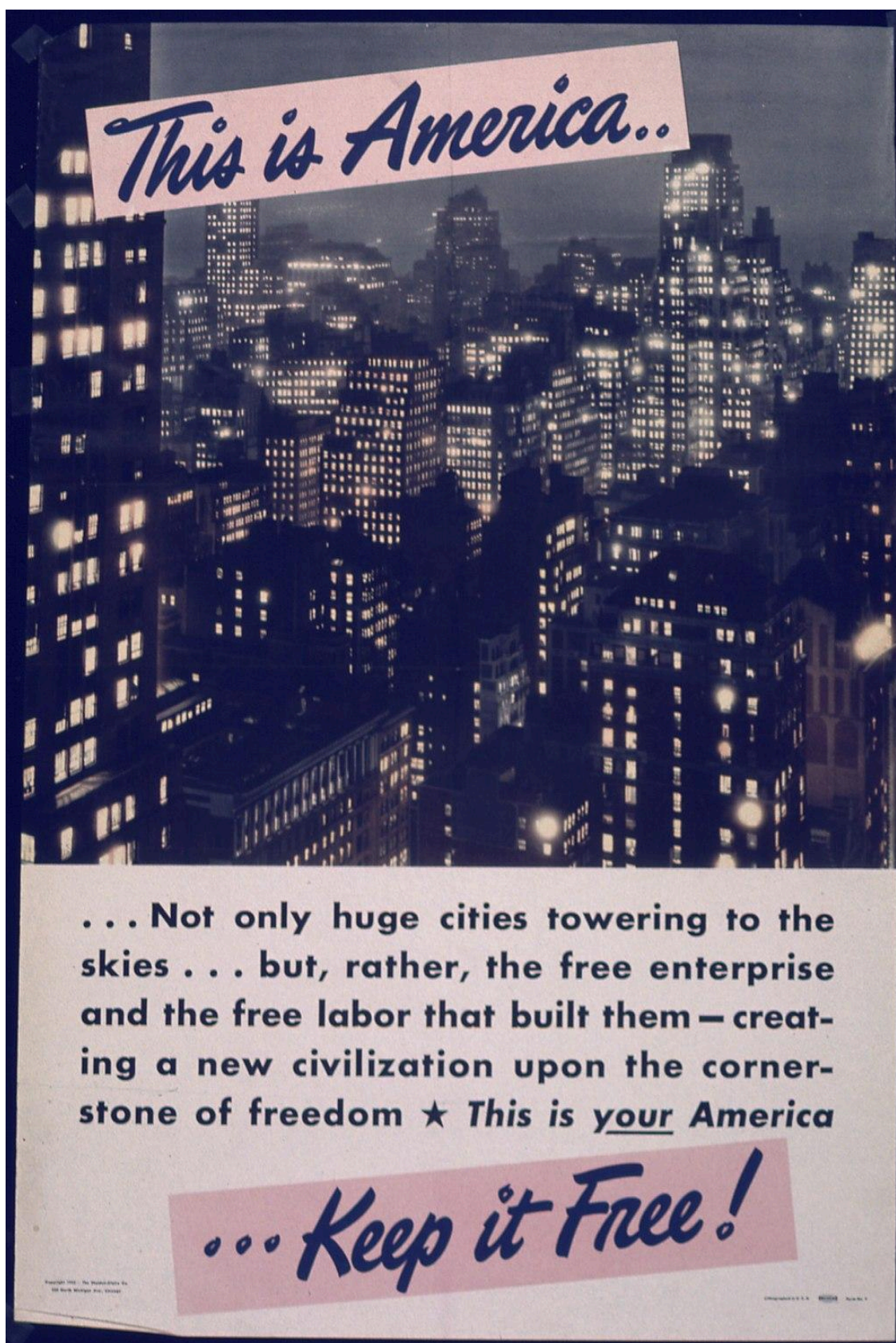
Додаток 1. Rockwell N. Freedom of Speech, Freedom of Worship, Freedom From Fear, Freedom From Want. The Saturday Evening Post. February 20, 1943. Norman Rockwell Museum Collections. URL: <https://surl.lu/sqdgwy>.

Додаток 2. This is America... Freedom is Made up of a Lot of Little Things. This is America Series of World War II Posters from the United States (1942–1943). *National Archives and Records Administration.*

Додаток 3. This is America... Melting Pot of Liberty-Loving People from All Corners of the Earth. This is America Series of World War II Posters from the United States (1942–1943). *National Archives and Records Administration.*

Додаток 4. This is America...Not Only Huge Cities Towering to the Skies. This is America Series of World War II Posters from the United States (1942–1943). *National Archives and Records Administration.*